

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 36 том 1

Одеса
2018

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 3 від 26.12.2018 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **В.Я. Мізецька**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Н.П. Михайлюк**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор; **Т.С. Шевчук**, доктор філологічних наук, професор; **Н.М. Шкворченко**, кандидат філологічних наук, доцент.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2018

© Міжнародний гуманітарний університет, 2018

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

*Барабаш С. М.,**кандидат філологічних наук,**викладач кафедри українистики**Національного медичного університету імені О. О. Богомольця*

ПСИХОЛОГІЗМ МАЛОЇ ПРОЗИ М. КОЗОРИСА В ОПОВІДАННІ «ПО КАМ'ЯНІЙ СТЕЖЦІ»

Анотація. У статті розкрито особливості психологізму малої прози М. Козоріса на прикладі оповідання «По кам'яній стежці», акцентовано увагу на соціальному тлі твору. Вказано на майстерність зображення письменником внутрішнього світу персонажа.

Ключові слова: психологізм, психологічний світ, психологічний аналіз, особливості стилю письменника.

Постановка проблеми. Період 20–30-х років ХХ століття для української літератури надзвичайно знаковий. Мистецькі пошуки цілої плеяди молодих прозаїків хоч і перебувають на різних полюсах ідейно-естетичних уподобань, проте об'єднуються на основі характерних для цієї епохи принципів змалювання людини й світу. Спільними естетично-стильовими засадами творчості прозаїків цього періоду стала концепція людини нової епохи, типології образу західноукраїнського селянства початку ХХ століття. Українські письменники поч. ХХ ст. використали у власній творчості традиції попередників – Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, Б. Грінченка та ін. у напрямі відображення внутрішнього життя людини. Вони продовжили розбудову художнього психологізму у руслі збагачення його різними художніми засобами і прийомами емоційного стану людини, яка є певним соціальним типом. Зазначимо, що така психологізація – це «не фактографічна описовість, а моделювання психологічного переживання, акцент в якому переміщується з соціального аналізу суспільства в особі його представника на аналіз духовного світу індивіда у його ставленні до суспільства, внаслідок чого зображення не конкретно-історичне або предметно-аналітичне, а містить глибокий аналіз психологічного стану персонажів» [1, кн. 1, с. 84]. Нині актуальною залишається проблема дослідження психологізму малої прози письменника, свідка доби, активного учасника політичних дій, М. Козоріса в оповіданні «По кам'яній стежці».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему психологізму досліджували М. Бахтін, В. Жирмундський, Г. Ключек, М. Кодак та ін., проте й досі немає цілісного дослідження особливостей психологізму малої прози М. Козоріса.

Метою статті є дослідження особливостей психологізму малої прози М. Козоріса на прикладі оповідання «По кам'яній стежці».

Виклад основного матеріалу. Для художньої літератури перших десятиліть ХХ ст. характерною була увага до психічного світу індивіда. Ця її особливість спричинила появу таких характерних рис, як настроєвість і вміння побудувати сюжет навколо переживань людської душі. І. Франко, характеризуючи особливості галицького письменства того часу, слушно відзначив художнє чуття митців, лаконізм, орієнтацію на кращі зрізці європейської літератури: «Зверхніх подій в її (літератури. – С.Б.) зміст входить дуже мало, описів ще менше; факти, що

творять її головну тему, – се звичайно внутрішні, душевні конфлікти та катастрофи. Не об'єктивне, протоколярне представлення мають на меті автори, а збудження в душі читачів аналогічного чуття чи настрою всякими способами, які дає мова і злучені з нею функції нашої фантазії» [2, т. 41, с. 471–529.].

Глибиною психологічного аналізу, наявністю багатозначних символічних образів з алегоричним змістом, особливим ідейно-змістовим навантаженням характеризується оповідання «По кам'яній стежці». Воно є відкритою формою прози, адже являє собою «новаторське оповідання особливого змістового навантаження», що має «багатопроblemність і багатозначність, і алегоричність» [3, с. 195]. Оповідання належить до цього типу саме за рахунок зображення такого важливого моменту буття людини, який неможливо однозначно оцінити. Тому твір необхідно осмислити у декількох напрямках, різних позиціях чи точках зору, як-от висловлений І. Франком, що кожен твір як складна багатошарова конструкція є «частка життя великої нації, веде нас до студіювання того життя і виявляє на кожному кроці стільки ж безмежних горизонтів та нерозгаданих загадок, як і саме життя» [2, т. 18, с. 185].

У центрі твору «По кам'яній стежці» життя галицького селянина Андрія Ковальчука, зокрема «скін його віку». Головний герой – звичайний селянин-вдвєць, який доживає віку біля синові родини, допомагає їй, не переймаючись турботами світу. Однак не все так просто, М. Козоріс засобами художньої ретроспекції фіксує важливий етап художньої біографії протагоніста: замолоду він був активним учасником громадського життя на селі. Крайни його визначили виборцем на повітове голосування, він активно відстоював права своїх односельців, доки «ранком побережники перехопили під дубиною й такої парні всипали, що ... тиждень відлежав» [4, с. 83]. На старості років він не хоче стати «хрунем»: коли в лісі найактивніші прихильники змін на селі планують таємно зустрітися, він пропонує синові не йти на це зібрання, а послати саме його, старого Андрія Ковальчука. Перед ним є вибір «або – або»: заховатися і пересидіти чи взяти участь у небезпечному зібранні, виявивши тим самим небайдужість до подальшої долі села. У свідомості селянина однозначно символічно засоційовані пани із вовками, які постійно чатують на здобич. Критичним до фатерлянду постає алегоричний образ запаленого цісарями і панами світу і передає стан безвиході з ситуації, тиску на українських селян у чужих державах.

Усі подальші події герой сприймає візуально – темінь не давала змоги зрозуміти й адекватно сприйняти ситуацію. Однак «фірмова» риса стилю М. Козоріса у жанрі оповідань з народного життя – поширеність щирсповідальних тирад демократичних персонажів. Застосування способу передоручення розповідної функції іншому учасникові зібрання дало змогу епіку розкрити небайдужість до пекучих проблем: їх тре-

ба «спільними силами вирвати не тільки із себе, але й з серця всього бідного селянства» [4, с. 89]. М. Козоріс як майстер психологічного аналізу передає внутрішні чуття героя, суголосні зі словами промовця: «Андрій слухав, і йому здавалося, що це говорить не хтось інший, що це він сам. Якесь невидима рука вигортає ці слова з самого дна його накупілого серця й розкидає їх тут поміж людей в темному лісу... Але він не міг вилляти їх, не міг передати чужим вухам, щоб сколихнули довкола себе зневіру та безсилля. Вони немов мусили лежати каменюкою в серці й гнути його все нижче й нижче. А тепер вони вилетіли, як ті птахи з вирію, і несуть надію, розбурхують кров» [4, с. 90]. Цей внутрішній емоційний сплеск свідомості героя стає рятівним моментом у подальшій його долі, прецінь слова, сказані промовцем в темряві, закарбуються у його душу, формують самоусвідомлення.

Стійким до випробувань виявляється головний герой і у в'язниці. Через світосприймання звичайного селянина постає життя в'язнів, які змушені через політичні уподобання терпіти знущання і чекати на вирок. Автор показує перебіг внутрішнього чуття героя, від страху, що потрапив за ґрати до «кримінальників» до усвідомлення того, що справжні злочинці не перебувають у застінках в'язниці. За допомогою невластивої прямої мови відображено перебіг думок героя, який усвідомив справжню сутність суспільного життя, що відбувається навколо нього, опинившись у застінках в'язниці: «Чого це ці люди лежать покотом, мов поліна в лісі? ...Аби вони були або злодії або розбійники, але вони на таких не виглядають... Вони не злодії, ні... Вони хліба хочуть. Дайте їм хліба, а вони будуть такими газдами, що раз... Та хай усі пани зробляться жандармами, хай всі свої доми переміняють на тюрми, хай зберуть усе залізо і всі ґрати з цілого світу, нічого не допоможе, бо голод дужчий і від жандармів, і від тюрм, і він повбиває і жандармів, порозбиває тюрми, а тоді буде те, що робиться з стадом овець, як кічня голодних вовків на них нападе» [4, с. 101].

В епізодах перебування головного героя у в'язниці використано різні прийоми літературного психологізму: 1) відображення внутрішнього життя героя крізь зовнішні показники: «Через велике, чисте вікно вливалось світло, але воно падало, мов мертво, побіч в'язнів, не захоплювало їх зовсім, і їхні обличчя були захмарені, постаті згорблені, а очі пригаслі, бо знали, що це сторонній гість, який з цікавості прибіг поглянути на них і який скоро від них втече, відцурається» [4, с. 107]. Зовнішнє відображення внутрішнього світу героїв доповнюється 2) автопсихоаналізом героя та його оцінками судженнями про арештантів-спів'язнів. Так, перебуваючи наодинці із собою, Андрій замислюється над власною поведінкою, причинами, що перетворили його на «кримінальника»: «Він уважав себе правим. Він нічого злого не зробив. Він нікого не вбив, нічого не вкрав. Пішов послухати. Правда, він ходив вночі... Це тільки тому, що їм взагалі не дають збиратись. Колись сходились у читальні, а тепер зась – невільно» [4, с. 104]. Водночас він 3) аналізує й поведінку інших арештантів, доходить думки, що тут усі рівні: «Він бачив, що камера назовні ніби спокійна, ніби байдужа, деколи навіть лунала сміхом, який тут між ґратами набирає якоїсь особливої краси. Але він знав добре, що в душі вона кипить від ненависті, що дрижить перед згадкою про майбутнє. Він бачив це, коли розглядав кожного арештованого, зокрема, коли вдивлявся в поорані чола, в посоловілі очі з хвилими мигтінням... Мало було таких, що в таку хвилину держали спокійно голову догори. Бо ніхто тут добра не

сподівався» [4, с. 105]. Оцінюючи поведінку інших арештантів, Андрій переконається, що життя сповнене контрастів і парадоксів – за стінами тюрми – це веселе, безтурботне міське життя, жителі навіть не замислюються над самим існуванням тюрми посеред міста. Лише окремими штрихами автор зауважує на присутності страху в очах мешканців, які мимовільно проводжають арештантів поглядами і відразу відводять очі. Натомість у тюрмі ще більше відчувається 4) контраст із зовнішнім світом: «Як приводили нових людей, вони приносили з собою запах свіжого повітря й признаки крові на червоних обличчях. Але через день-два, тиждень все це пропадало, вони покривались брудом, заростали щетинистим волоссям, а кров з лиця зникала й вони ставали такі блідо-жовті, як другі. А ті, що їх виводили звідци, були подібні до старців, що на роздоріжжі руку простягають» [4, с. 115].

Контраст як принцип композиції характеризує творчу манеру і в окремих оповіданнях В. Винниченка, який використовує контрастність як принцип мікроаналізу. У його прозі важлива психологія душі мешканців тюремної камери («Талісман», «Щось більше за нас»). Спостереження у В. Винниченка і у М. Козоріса подаються зіставно – герой спостерігає індивідуальні особливості кожного персонажа, а також сприймає загальний «колективний» настрій камери. У В. Винниченка – настрої туги, який виражається у веселості, а у М. Козоріса це страх, внутрішні переживання героїв, виражені крізь зовнішні характеристики і видимі героєві показники. Тож письменники однаковою мірою користуються інтервентним способом психологічного аналізу – «видимою мовою почуттів».

Зміна зовнішнього вигляду героя М. Козоріса у в'язниці подається залежною від зміни його внутрішнього світу. Якщо на момент потрапляння у в'язницю герой психологічно «закривається», його думки є приватними, своєрідною «тихою сповіддю» внутрішнього «я», то надалі у момент найбільшого психологічного напруження Андрій не витримує довгого мовчання. У канву твору автор безпосередньо включає процес мислення героя, таким чином «оголює» думку, дає можливість йому висповідатися перед товаришами у тюрмі. Доведений до відчаю, він зневірюється у тому, що повернеться до нормального життя, побачить власних дітей та онуків. Він «відкриває душу» саме тому, щоб його історія через інших таки дійшла до його родини, щоб вона змогла зрозуміти істинність вчинку Андрія. У його монолозі-сповіді передано істинний біль і трагедію селянина, доведеного до морального і матеріального зубожіння тодішньою владою, передано його найбільше бажання – побачити рідну землю чи відчувти у своєму серці її любов. Любов до рідної землі виявляється настільки сильною, що допомагає Андрієві вижити в нелюдських умовах.

Майстерність М. Козоріса виявляє сцена допиту Андрія, в якій автор оперує насамперед вищезгаданими прийомами психологічного аналізу. Стають у пригоді епіку і психологові символічні порівняння, метафоричні асоціації, контрастні образи, що сприяють більш ефективному відображенню реальної дійсності і розкривають ницість і підлість представників австро-угорської влади. Так, крізь власні судження і мимовільні враження Андрія читач знайомиться зі слідчим, який веде його справу. Для об'єктивної характеристики автор використовує асоціативні та метафоричні образи. В уяві героя слідчий постає маленьким павучком, «з довгими сухими лапками, що вміє скоро перемотувати павутиння й делікатно закидувати ледве помітні ниточки то за ніжку, то за крильце, скоро, нечут-

ко, поки не оповине, мов малу дитину, а потім сяде на груди й вп'ється в саме серце» [4, с. 108]. Лише на інтуїтивному рівні Андрій відчуває небезпеку, якою пройнята вся кімната для допиту, М. Козоріс передає це відчуття шляхом оречевлення, персоніфікації, використанням мейозису, навмисно зменшуючи людину, речі, вживає зменшувально-пестливу лексику, щоб тонко передати атмосферу кімнати, характер її мешканця. Так, кожна річ у кімнаті «мала якесь спеціальне призначення, якусь роль», шафа була з «надутими паперами, мов би в них була вся мудрість», кімната «всміхається нудно-ввічливо, як сам слідчий», «орел розчепирений на стіні, що наставив гострі кігті й роззявив дзьоба, ніби грозить: ану не повинуйся, зараз роздеру», і «цей чоловічок в додаток до всього, що вертиться, мов мавпеня в клітці» [4, с. 108]. Художніми засобами створено таку собі обкладинку тогочасної судової системи, а звідси й показового ставлення до арештантів, що контрастує із умовами, в яких вони перебувають у камерах. Незважаючи на позірну солодкуватість атмосфери, герой відчуває для себе у цій кімнаті страшнішу загрозу, аніж перебування у камері серед арештантів. Автор передає це відчуття внутрішніми роздумами Андрія про те, яку манеру поведінки слід обрати у такій ситуації: «Це вже він нитку закинув», – думає Андрій. І йому здається, що він по вузькій платві має перейти понад прірвою, що з боків будуть його турчати, але він має йти просто, не дивитися під ноги, лиш на кінець платви і йти рівно-рівно, бо інакше загинуть» [4, с. 109].

Процес допиту автор передає за допомогою діалогу слідчого і арештованого, він містить короткі точні запитання, щоб так «вивести» на правду героя, такими ж короткими є й відповіді. Діалог перемежований авторськими місткими характеристиками героїв, характерними художніми деталями. Так, усміхався слідчий до Андрія «противною усмішкою», повсякчас очі «блиснули іскрою», мали зелений погляд. По мірі наростання темпу допиту виникає ще один асоціативний образ – образ мухи, який вимальовує автор уже в уяві слідчого: «Він бачив, що муха пручається, норовиться, що урвала одну, другу нитку його тонкої пряжі і цілий лабіринт синьок, построчений наперед по пляну, готов розвалитися. Тому треба прясти ще тонше, ще непомітніше» [4, с. 111]. Такий алегоричний образ мухи, вимальований в уяві слідчого, є контрастним до порівняння слідчого з павуком, що плете нитку, аби до неї потрапила муха. Автор будує темп доповіді у манері гри – той, хто виграє мовний раунд, виявиться спритнішим, той і вважатиметься переможцем. Щоб пояснити свою поведінку в нічному лісі, Андрій вдається до вигаданої історії, в якій так заплутує слідчого, що той втрачає надію будь-що зрозуміти з почутого. Незважаючи на всевладність слідчого і прокурора, Андрій сміливо протистоїть їхньому психологічному і моральному тиску. Художньо досконала сцена допиту, виписана автором до найменших деталей, є свідченням моральної незламності героя, який не виказав жодного односельця.

Фінал оповідання є щасливим завершенням своєрідної життєвої епопеї Андрія Ковальчука. Від смерті на чужині його рятує несподіване звільнення, а читач, крім того, дізнається про покарання, яке отримав зрадник-жандарм, який видав Андрія, коли той повертався із лісу. Можливо, така розв'язка цілком і не вписується в реалістичний канон, сюжет твору може вважатися завершеним і закритим, однак слова, які мовить наостанок Андрій, швидше звернені не до іншого співрозмовника, селянина Миколи, а до читача, який має більше змоги замисли-

тися над філософією теперішнього світосприйняття Андрія: «Ти, Миколо, не знаєш... Через неї люди вовками поробились, перегризають собі горло... Що тобі! Ти ще не йшов по кам'яній стежці...» [4, с. 124]. Тож перед нами зовсім інший герой, ніж той, який колись чекав кінця свого віку, бо він спромігся пройти-пережити той рубікон – кам'яну стежку, який відкрив йому очі на правду у світі, зрозумів справжній сенс свого буття. Образом Андрія Ковальчука автор вивів новий тип селянина, селянина-«кримінальника», в'язня за свої політичні погляди. Очіма селянина письменник зобразив інший світ – чужий для його селянського світобуття. Потрапляння до в'язниці змусило Андрія переоцінити не тільки сенс свого власного буття, а й зрозуміти, яку роль у його житті відіграє єднання з рідною землею: «А вона колола його морозом у руку, а дідові здавалося, що це відриваються від неї дрібні частини й залазять шпильками в тіло. Вона затирала в пам'яті діда Андрія – кримінальника, воскресала Андрія – парубка, того голосного колись на вулиці, ... а потім Андрія – газду з чорнобровою газдинею й дрібними дітьми, а потім Андрія – діда, самотнього вдівця, похиленого життям та злиднями. Він бачив себе в ній, мов у дзеркалі» [4, с. 124].

В українській літературі письменники зображали вже героїв, які сиділи у в'язниці за свої політичні погляди, були несправедливо засуджені (Петро Телепень з повісті «Лихі люди» Панаса Мирного, Андрій Темера з оповідання «На дні» І. Франка, герої оповідань «Талісман», «Честь», «Щось більше за нас» В. Винниченка). Образ Андрія Ковальчука став справжньою знахідкою М. Козоріса у розкритті психології саме селянина, який потрапив у в'язницю, пройшов моральне і фізичне приниження, але залишився людиною, вірною своїй рідній землі.

Оповідання «По кам'яній стежці» є вершиною творчого доробку письменника у напрямі розбудови типології образу західноукраїнського селянства перших десятиліть ХХ століття. Використання алегоричних та символічних персоніфікованих образів посприяло заглибленню автора у внутрішній світ демократичних персонажів і розкриттю актуальних проблем тодішнього селянства, пов'язаних із національним самовизначенням.

Висновки. У сучасному літературознавстві масив творчого доробку письменника сприймається як певна художньо-філософська система, придатна для наукового декодування відповідно до складників літературознавчого аналізу. Являючи собою художню цінність і завершеність, кожен кращий прозовий твір митця є складником його мистецького здобутку як цілісної масштабної художньої карти, що підпорядковується культурному дискурсу доби, в якій творив письменник.

Творчість М. Козоріса відповідна класичному канону й ієрархії епічних жанрів української літератури ХХ ст. Художній діапазон малої прози письменника розкриває майстерність стилю, його диференціацію та синкретизм. Стильовою домінантою малої прози белетриста стає художній психологізм, який виявляється у використанні художніх деталей, що розкривають внутрішній світ людини. Зображаючи внутрішній світ героїв за допомогою таких засобів психологізму, як психологічний портрет, пейзаж, художні деталі, пряму авторську характеристику, внутрішній монолог, характерні пейзажі, деталі інтер'єру, образи-символи (зокрема, в оповіданні «По кам'яній стежці»), письменник продемонстрував своєрідність індивідуального стилю.

Література:

1. Історія української літератури: кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн.: підручник/за ред. проф. О.Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2005.
2. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Літературно-критичні праці (1893–1895) / упоряд. та комент. Л.А. Гаєвської, П.П. Гончаря, М.Л. Гончарука, І.О. Денисюка, В.П. Колосової, С.К. Кравченко, Л.І. Міщенко; ред. В.Л. Микитась, А.М. Халімончук. Київ: Наукова думка, 1981. 603 с.
3. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів: Академічний Експрес, 1999. 280 с.
4. Козоріс М. Вибране / упор. Євген Баран, Григорій Рис; передмова Григорія Риса. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. 416 с.

Барабаш С. Н. Психологізм малої прози М. Козореса в розповіді «По каменній тропі»

Анотація. Стаття присвячена розкриттю особливостей психологізму малої прози М. Козореса на

прикладі розповіді «По каменній тропі», зроблено акцент на соціальній основі твору. Підкреслено майстерство зображення письменником внутрішнього світу персонажа.

Ключові слова: психологізм, психологічний світ, психологічний аналіз, особливості стилю письменника.

Barabash S. Psychologism of the small prose of M. Kozores in the story “Along the Stone Path”

Summary. The article is devoted to the disclosure of the characteristics of the psychology of the small prose of M. Kozores on the example of the story “Along the Stone Path”, the emphasis is on the social basis of the work. It is emphasized on the mastery of the image by the writer of the character’s inner world.

Key words: psychologism, psychological world, psychological analysis, features of the writer’s style.

Беценко Т. П.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

МОВНА ПРИРОДА ІМПРОВІЗАЦІЙНОСТІ НАРОДНИХ ДУМ: СПРОБИ ЛІНГВОАНАЛІЗУ

Анотація. Стаття належить до галузі лінгвістичної фольклористики. Автор розглядає природу фольклорної імпровізації як невіддільної частини народнописанної творчості з позицій лінгвістичної структуризації усного тексту. В результаті проведених досліджень зроблено висновок про існування конструктивних елементів, які забезпечують цілісне збереження та імпровізаційне відтворення епічних текстів, – текстово-образних універсалій. Запропоновано класифікацію текстово-образних одиниць.

Ключові слова: імпровізація, дума, текстово-образна універсалія.

Постановка проблеми. Думи визначають як унікальне явище в нашій національній культурі. Українські народні думи у час їх активного живого народного побутування – це не абсолютно стабільні, закріплені тексти, які подібно до пісні щоразу у процесі живої фольклорної комунікації відтворювалися у сталому вигляді відповідно до певного зразка. Численні висновки дослідників героїчного епосу (В. Шелест, М. Підгорбунський, С. Грица, М. Дмитренко, М. Стратілат та ін.) свідчать, що думи – відповідно до специфіки виникнення, побутування та взагалі існування жанру – зародилися в усномовному народному середовищі (ймовірно, козацькому), цим же шляхом і поширювалися. Водночас особливими були способи запам'ятовування текстів зазначеного жанру, а відтак і їхнього словесно-образного відтворення (з урахуванням умов фольклорної комунікації та учасників цієї комунікації: комунікантів – сліпих кобзарів – виконавців дум, що поширювали в народі культуру козацької доби (адресантів) та добровільних ситуативних слухачів (представників народних мас) – адресатів).

Вважаємо, що феноменальність дум доречно розглядати з позицій власне жанрової належності (тобто з урахуванням, за В.Я. Проппом, чотирьох основних показників: поетики, побутування, форми виконання і відношення до музики). На нашу думку, до зазначених параметрів треба додати ще мовний параметр текстової організації жанру: лексико-синтаксичні засоби слугують маркерами жанру, забезпечують впізнаваність тексту, ідентифікують його.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Починаючи з XIX ст. думи викликали численний інтерес фольклористів, літературознавців (М. Возняк, С. Єфремов, К. Гуслистий, К. Данилко, М. Калиниченко, А. Кінько, Б. Кирдан, О. Королевич, С. Мишанич, Г. Нудьга, П. Павлій, М. Плісецький, Н. Костенко, С. Грица, М. Дмитренко та ін.), музикознавців (М. Лисенко, Ф. Колесса, С. Грица), історіографів (К. Грушевська, І. Матяш), культурологів (О. Грабович), мовознавців (П. Житецький, М. Рильський, О. Назарук, Л. Рак, Г. Халимоненко, Т. Воробйова). Питання імпровізації дум з музикознавчого погляду порушено у працях А. Іваницького.

Мета пропонованого дослідження полягає у з'ясуванні мовної природи імпровізаційності народних дум як їхньої

невід'ємної традиційної риси з позицій лінгвістичного структурування усного тексту та виявленні конструктивних елементів, які забезпечують цілісне збереження та імпровізаційне відтворення героїчного епосу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Докладне вивчення музикознавчих, фольклористичних, літературознавчих джерел, особистий досвід роботи з текстами дум дали підстави прийняти й визнати факт, що думовий епос практично не піддавався точному запам'ятовуванню. Великий обсяг тексту дум, його складність не створювали можливості для їхньої точної фіксації у пам'яті виконавців.

Одним із феноменальних явищ дум як творів народного мистецтва вважають і їх імпровізаційно-відтворювальний характер. Цю ознаку М. Дмитренко виділяє з-поміж інших характерологічних рис думового епосу, подаючи дефініцію жанру: «Думи виконують, як правило, експресивним імпровізованим у межах традиції соло – речитативом...» [4, с. 44]. Імпровізація (лат. *inesperatus*) – «різновид творчості, який здійснюється швидко, безпосередньо, без попередньої підготовки шляхом фіксації вільного потоку асоціацій» [9, с. 418]; «характерна специфіка виконання творів усної народної словесності, які зберігаються у пам'яті виконавців і щоразу у процесі відтворення в рамках своєї традиційної жанрової форми, залежно від індивідуальних особливостей виконавця, зазнають різного ступеня змін» [12, с. 161]. У результаті виникають численні варіанти тексту фольклорного твору в процесі усного побутування за збереження його основного змісту. Між актами виконання фольклорний твір зберігається у пам'яті співця; озвучуючись, текст щоразу ніби народжувався заново (умовно).

Імпровізація значною мірою характерна для епічних творів, великих за обсягом: казок, легенд, переказів, притч, а також дум.

Постає запитання: що необхідно співцеві (оповідачу) для того, щоб імпровізувати? Крім знання та дотримання специфіки жанру взагалі, законів римування, метрики, образів, мотивів, архітектоніки твору і способів їх реалізації, обов'язкове володіння та дотримання правил використання мовного матеріалу, зокрема «поєднання фольклорних сегментів тексту» [9, с. 418]. Імпровізація передбачає знання поетичної мови фольклору (жанру взагалі, окремих текстів зокрема). Імпровізуючи, виконавець «активізує» в пам'яті (тобто відбирає) не окремі слова, а мовні структури (конструкції) – формули (по-іншому – текстово-образні універсалії), які є готовими формами, комбінують їх і створює цілісне висловлювання.

Пор. міркування В. Жирмунського про епічного виконавця: «Співак виконує не завчений текст, він імпровізує, у крайньому випадку частково, дотримуючись певного сценарію, у якому постійними є, крім послідовних епізодів і ситуацій, насамперед традиційні загальні місця...». «Звичайно, подібна імпровізація можлива лише у межах певної, міцно сформованої традиції – не

тільки сюжетів, мотивів і образів, але й постійних стилістичних формул, епітетів, порівнянь, фразеологічних зворотів і т. ін., якими поет-імпровізатор користується як свого роду мовою. Тільки цим поєднанням традиції та імпровізації <...> можна пояснити вражаючу пам'ять багатьох визначних оповідачів <...>. Мовиться не про пасивне запам'ятовування, а про особливу творчу пам'ять, яка у процесі виконання заново відтворює і створює знайомий співакові зміст (сценарій) поеми» [10, с. 147].

Звичайно, міра (ступінь) імпровізації залежить від творчого таланту оповідача. Відзначаючи, що імпровізація є однією з характеристичних ознак фольклору, дослідники вказують на брак розвідок у цьому напрямі: «Але все ж поки що мало уваги приділялося механізму імпровізаційної техніки і способам її виявлення, враховуючи взаємодію слова і музики» [1, с. 228].

Отже, для імпровізування (у розгляданому випадку – дум) необхідною умовою було володіння набором певних конструкцій, знання яких забезпечувало вільне відтворення (творення) тексту героїчного епосу. (Недаремно С. Грица підкреслювала, що словесний компонент у виконанні дум важливіший, ніж музичний [1]). З цього приводу музикознавець А. Іваницький відзначав: «Імпровізація – суттєва риса дум. Кобзар запам'ятовує не слово в слово, а здебільшого смислові віхи сюжету, які потім «наживляє» в процесі виконання. Це не значить, що співак створює текст думи щоразу заново: він користується готовими фольклорними образами, блоками слів, епічною лексикою тощо, які містяться в його пам'яті. При цьому його творча свобода залишається досить значною: дума ніколи не повторюється буквально» [5, с. 137].

Імпровізація передбачає виникнення (творення, моделювання) та використання мовних «заготовок» у фольклорно-поетичному дискурсі. Засвоєння таких «заготовок» зумовлювало у разі потреби їх автоматичне відтворення у процесі фольклорної комунікації (виконавець «творив») – імпровізовано відтворював – з деякими видозмінами – коливаннями – фольклорний текст). Імпровізування було можливе тому, що існували певні правила, художні канони побудови (конструювання) фольклорних жанрів. Такими правилами і прийомами є мовні закони конструювання фольклорного тексту, реалізація яких очевидна на прикладі існування повторюваних різноструктурних мовних одиниць, що в літературознавчих (а почасти і в мовознавчих) фольклористичних працях отримали назву формул. На наш погляд, цей термін дещо не конкретизований як для лінгвістики. Якнайточніше мовну специфіку (механізм творення та функціонування) повторюваних структур, використовуваних для імпровізації дум (також інших фольклорних творів), відображає термін *текстово-образна універсалія* (скорочено *ТОУ*).

Термін *текстово-образна універсалія* порівняно з терміном *формула* (останні кваліфікують по-різному: як структурні частини твору (Г. Мальцев), як загальні місця – стійкі повтори компонентів словесного матеріалу (опорних тем, образних стереотипів, постійних епітетів й інших тропів (Т. Івахненко), як групу слів, що регулярно використовується в тих самих метричних умовах для вираження встановленої суттєвої ідеї (М. Перрі), як універсальну властивість поетичної мови усної поезії (М. Кумахов та ін.) – конкретніший, точніший, оскільки містить зміст «загальна назва стійкого вислову; модель побудови, фрази-кліше». Він об'єднує різнорівневі стійкі повторювані мовні одиниці, водночас передбачає їх розташування, встановлення ієрархічного підпорядкування, визначення побудови, семантики, поетичних функцій у текстовому континуумі.

Текстово-образна універсалія (ТОУ) становить образно-змістову єдність, реалізовану в лінійно представлених граматичних структурах – повторюваних мікро- і макроодиницях думового тексту. Залежно від текстової функції це поняття співвідноситься не тільки з *формулою*, а й із *символом, концептом, моделлю, текстовою нормою*.

Так, взаємонакладаються поняття *текстово-образної універсалії* та *формули* щодо атрибутивних *текстово-образних універсалій* (*сира земля, білі руки*), *субстантивних* (*батько-мати, Киля-город*), *вербальних текстово-образних універсалій*, зокрема складних форм (*бере-хапає, квилити-проквилити*) і складених (*шити, шанувати, поважати; шукати та питати*), *адвербіальних* (*рано-пораненько, тяжко-важко, тяжко і важко*).

Також термін «формула» стосовно *текстово-образної універсалії* використовуємо: а) коли маємо на увазі модель її побудови, б) коли структура (мікроодиниця) становить стійкий словесний комплекс, «застиглу», незмінну форму висловлення. Отже, в *текстово-образній універсалії* поєднано поняття *формули* і *лінгвістичне тлумачення її структури*. *Текстово-образні універсалії* засвідчені на рівні слова, словосполучення, речення й притаманні творам окремого жанру.

Текстово-образна універсалія – це мовна модель, співвіднесена з відповідним значенням. Наприклад, модель «*прикметник + іменник*» позначає предмет та його ознаку; модель «*іменник у непрямих відмінках + дієслово*» становить назву предмета, до якого (на який) спрямована дія, і т. ін.

Значення *текстово-образної універсалії* мотивоване семантикою компонентів. Воно тяжіє до багатовимірності, притаманної їй потенційно як одиниці мови і водночас одиниці художнього (фольклорного) тексту, зорієнтованого на образність, на перекладення (додаткове прирощення смислів), символізацію.

Ускладнений різновид *текстово-образної універсалії* формується як розгортання її іншими елементами, взаємопов'язаними між собою. Наприклад, атрибутивна *текстово-образна універсалія* розгортається за рахунок введення означального компонента: *рубані рани – рубані та стріляні рани, рубані широкі рани; ранні зорі – ранні і вечірні зорі*. Адвербіальна *текстово-образна універсалія до отця, до матері* входить здебільшого до вербальної *текстово-образної універсалії до отця, до матері перебувати; до отця, до матері доїжджати* та ін.

Серед епічних *текстово-образних універсалій* розрізняємо *мікроструктури* та *макроструктури*.

Мікроструктури – мінімальні одиниці (сполуки), які не підлягають подальшому членуванню; це словосполучення, складні слова й прийменниково-іменникові форми та утворені на їхній основі ускладнені варіанти *текстово-образних універсалій* у межах речення (адвербіальні, вербальні *текстово-образні універсалії*).

Макроструктури – текстові одиниці, співвідносні з реченням (предикативні *текстово-образні універсалії*), фігури думки, стилістичні фігури – звороти і синтаксичні побудови, які посилюють естетичний вплив мови; фігури паралелізму та періоди, стилістично-композиційні *текстово-образні універсалії*.

Текстово-образні універсалії співвіднесені з поняттям *фольклоризмів*. У одних випадках вони збігаються (епітетні структури), в інших – окремі фольклоризми використовуються для побудови *текстово-образних мікроструктур* (адвербіальних *текстово-образних універсалій*) та *макроструктур* (фігур паралелізму, періодів тощо). Їх об'єднують такі риси, як стереотип-

ність, канонізованість, повторюваність та ін. І фольклоризми, і епічні текстово-образні універсалії як елементи фольклорних текстів становлять фольклорну картину світу. В одній мікро- та макроструктурі текстово-образних універсалій можуть бути одиниці, співвіднесені з поняттями міфологеми й концепту.

З фольклоризмами текстово-образну універсалію об'єднують такі ознаки, як стереотипність, канонізованість.

Отже, *ознаки* текстово-образних універсалій: повторюваність у тексті (текстах); відтворюваність у відносно сталому компонентному складі; семантична цілісність, що зближує їх із фразеологізованими одиницями мови.

Основні *функції* текстово-образних універсалій – слугувати засобами побудови, запам'ятовування та імпровізаційного відтворення епічних творів. Відповідні структури є одиницями, за допомогою яких відбувається усномовне спілкування; вони виконують функцію актуалізаторів специфічної фольклорної комунікації. Складні слова, сурядні чи підрядні сполучення слів (*батько-мати, хліб-сіль, дрібний.мак*), речення, які беруть участь у текстовій організації думового епосу, визначають: 1) стильову лінію аналізованих творів, 2) концентрацію тематично-подієвого та емоційно-образного змісту, 3) розгортання сюжету (вказують на «рух» сюжету через відповідні компоненти).

Нами запропоновано класифікацію текстово-образних універсалій, що відображає різноманітну специфіку зазначених структур. Така в загальних рисах теорія текстово-образних універсалій. Отже, для імпровізаційного відтворення тексту думи необхідною умовою було знання набору одиниць, характерних для цього тексту. За такими одиницями (конструкціями) здійснювалася впізнаваність тексту: пор. *дівка-бранка, Маруся, попівна Богуславка* («Маруся Богуславка»), *на козакові шапка-бирка – / Зверху дірка, / Травою пошита, / Вітром підбита* («Козак Голота»), *із города із Трапезонта* («Самійло Кішка»), *Олексій Попович, славний лицар і писар; отцевська-матчина молитва зо дна моря винімає* («Олексій Попович»), *у християнській города підвезіте; до лісів, до байраків доїжджати; брат найменший, піший-піхотинець; буде за нами турецька-бусурменська велика погоня вставати* («Втеча трьох братів

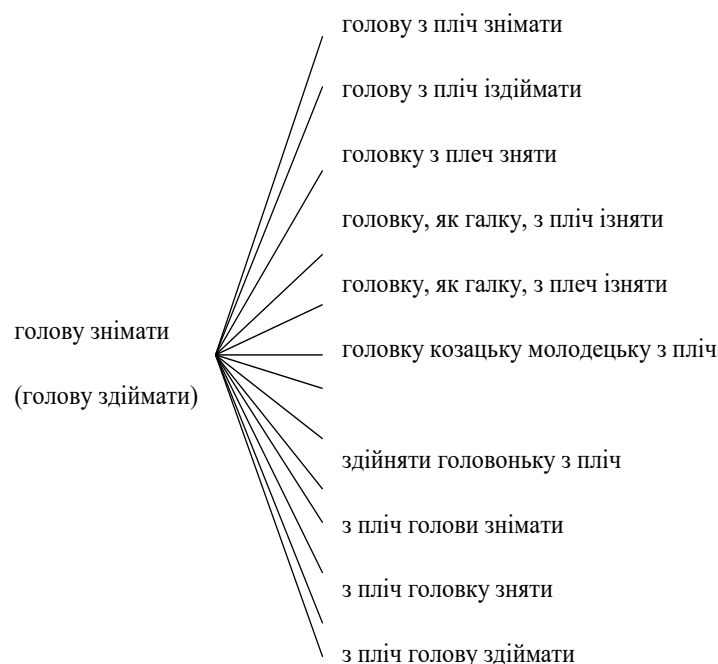
з города Азова, з турецької неволі»), *дуки-сребраники; опанчина рогожовая, / Поясина хмельовая*; («Козак нетяга Фесько Ганжа Андигер»), *Коли той буде пісок на білому камені зіходжати, / Синім цвітом процвітати, <...> / Тоді, сестро, я буду до тебе в гості прибувати* («Сестра і брат»), *ручками-пучками / А хліб-сіль роздробляла; бідна вдова / А теє зачуває, / Словами промовляє, / Сльозами проливає* («Бідна вдова і три сини»), *королівські листи прочитати; за віру християнську одностайно стати; королівські листи до рук добре отдавав; віру свою християнську у поругу вічні часи не продати* («Хмельницький та Барабаш»).

Текстово-образна універсалія як конструктивна текстова одиниця, як оперативна одиниця мовної пам'яті – не закостеніла, незмінна структура. Це певний каркас – схема (з урахуванням тематично-подієвих, архітектонічних та ін. нюансів), що дає змогу творчо використовувати наявний у мовній свідомості матеріал.

Існування варіантів дум насамперед зумовлене існуванням варіантів слововираження. Пор., наприклад, варіанти текстово-образної універсалії *голову зняти* у різних варіантах думи «Втеча трьох братів з города Азова, з турецької неволі» [11]: *з пліч голову зняти* (I варіант), *з пліч головуку здіймати* (III, IV варіанти), *головуку, як галку, з пліч ізняти* (V варіант), *з пліч голови знімати* (VI варіант), *з пліч головуку іздіймати* (VII варіант), *здійняти головоньку з пліч* (VIII варіант), *голову з пліч ізнімати* (X варіант), *голову козацьку молодецьку з пліч здіймати* (X варіант), *голову здіймати* (XII варіант), *з пліч головуку здіймати* (XIII варіант), *з пліч головуку здіймати* (XIV варіант), *з плеч головоньку зняти* (XV варіант), *головуку з плеч зняти; голову та й од плеч одрубати* (XVI варіант), *з плеч головуку ізняти* (XVII варіант), *голову з пліч знімати* (XVIII варіант).

Видозміни текстово-образної універсалії відбуваються на внутрішньому та зовнішньому рівнях: на внутрішньому – за рахунок фонетичних, словотвірних варіантів слів; на зовнішньому – за рахунок ускладнення текстово-образної універсалії іншими компонентами, також за рахунок зміни порядку їхнього розташування.

Схематично це можна зобразити так:

Таким чином, переконуємося, що імпровізування – складний багатоступінчатий процес, що передбачає запам'ятовування, утримання у пам'яті й оперування вихідним матеріалом у процесі його творчої реалізації (з видозмінами, варіаціями тощо) відповідно до умов фольклорної комунікації. Імпровізація можлива тоді, коли виконавець насамперед досконало володіє мовним матеріалом.

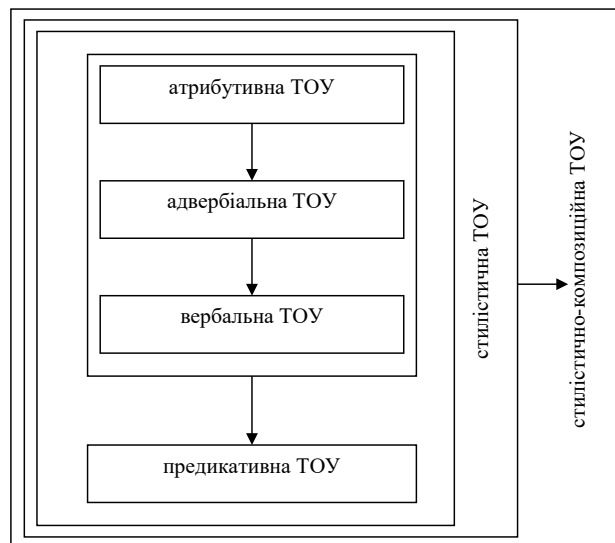
Відомо, що характерною структурно-композиційною особливістю текстової організації дум є періоди (уступи, тиради) – макроструктури, що об'єднують кілька рядків; тиради відзначаються тематично-змістовою, семантичною структурою – інтонаційною та емоційно-експресивною цілісністю. Такі міні-текстові фрагменти (блоки) можна звести до одного семантичного показника, як-от: «біда»: *Одно – безвіддя, а друге – безхліб'я, А третє – буйний вітер в полі повіває, / Бідного козака з ніг валяє* [11, с. 164], *Одно – безхліб'я, А друге – безвіддя, / А третє – безздорів'я* [11, с. 186]; «велика відстань»: *Вгору – високо / в землю – глибоко, / в чужу сторону, До родини – вже й далеко* [11, с. 339], *вгору – високо, а в землю – глибоко, / із чужої сторони до роду – далеко* [11, с. 344]; «ніколи»: *Коли буде жовтий пісок на білому камені зходити, / О Петрі ріки замерзати, / Об Різді в лузі калина синім цвітом процвітати, / Хрещатим барвінком густі ряди устилати, – / То тоді буду я, сестро, у ваш дом гостем прибувати!* [11, с. 324].

Отже, запам'ятовування (утримання в пам'яті) текстового матеріалу, крім того, що здійснювалося з допомогою конструкцій як своєрідних індикаторів (маркерів) думового тексту, обов'язково схематизовано проектувалося у свідомості мовця на ієрархічну підпорядкованість (тобто ідентифікувалося із входженням у структуру більш складну; при цьому засвоювалася різномірнева специфіка взаємозалежності та взаємопідпорядкування мовних одиниць у цілісності).

Феноменальною особливістю дум вважаємо побудову їхньої текстової канви з мікроодиниць, що є органічними складниками макроодиниць. У результаті автоматично і плавно вивершується (формується) естетично маркована макроструктура: стилістична (період, паралелізм) і стилістично-композиційна (архітектонічна). Пор., наприклад:

білий камінь (атрибутивна ТОУ)
↓
на білому камені (адвербіальна ТОУ)
↓
посяти на білому камені (вербальна ТОУ)
↓
А візьми, сестро, жовтого піску
Та посій на білому камені... (предикативна ТОУ)
↓
А візьми, сестро, жовтого піску
Та посій на білому камені,
Та вставай раненько,
Та поливай частенько.
Ранніми і вечірніми зорями
Та все своїми дрібними сльозами!
То як будуть, сестро, о Петру ріки замерзати,
А об Різді калина в лузі білим цвітом процвітати,
А об Василю ягоди зростати,
Жовтий пісок на білому камені сходжати
Та синім цвітом процвітати,
Хрещатим барвінком камінь устилати, –
То тоді я буду до вас, сестро, в гості прибувати!
(стилістична ТОУ – період),
↓
стилістично-композиційна (міні-фрагмент тексту)

Взаємозв'язок (взаємозалежність, взаємопідпорядкування) атрибутивної текстово-образної універсалії можна схематично зобразити так:

Текстово-образні універсалії виступають образно-змістовими сегментами висловлювання:

Ой у святую неділеньку рано-пораненьку
Не синії тумани уставали,
Не буйнії вітри повівали,
Не чорнії хмари наступали,
Не дрібнії дощі накрапали,
Когда три брати із города Азова,
З турецької-бусурменської
Великої неволі утікали
[11, с. 68].

Мікроструктури (у святую неділеньку, рано-пораненьку, синії тумани, чорнії хмари, дрібнії дощі, три брати, з города Азова та ін.) – атрибутивні, адвербіальні, вербальні – слугують творенню предикативних текстово-образних універсалій (не буйнії вітри повівали; не чорнії хмари наступали; не дрібнії дощі накрапали; три брати утікали та ін.), що в цілому формують макроструктуру – предикативну текстово-образну універсалію, яка поєднує ознаки періоду та паралелізму.

Текстово-образна універсалія – мікроодиниця (структура неускладненого типу) також може передбачати сегментацію у чистому полі – у полі; *отцевський хліб-сіль – хліб-сіль; у зелені байраки в'їжджати – у зелені байраки + в'їжджати* і т. ін. Такі властивості текстово-образних універсалій цілком зумовлені властивостями мовних одиниць взагалі – поєднуватися між собою для побудови висловлювання.

Для того щоб імпровізувати митцеві треба було осмислити (зрозуміти, пізнати, усвідомити) граматику жанру – засвоїти домінантні у стильовому відношенні лексико-синтаксичні конструкції, з допомогою яких – способом «зчеплення», «ланцюгового нанизання» та взаємопідпорядкування – вдавалося б імпровізувати, проте у межах жанру, відтворити свій варіант тексту думи.

Мова (зокрема, граматична система кожної етнічної мови) засвідчує у своєму складі наявність базових конструкцій (моделей), з допомогою яких твориться численна кількість похідних. Стосовно української мови – це, зокрема, конструкції – моде-

лі типу **прикметник + іменник** («означення + означуване»; предмет і його ознака): у думах – *дрібні сльози, дрібний мак, червоні чобіточки, біле тіло, біла рука, білі ніжки, червона китайка, рання зоря, свята неділя, бідна вдова, бідний козак, темна ніч, ясне сонце, чисте поле, зелені байраки, турецька земля*; **іменник + іменник** (предмет + предмет): у думах – *річка Самарка, город Козлов, город Азов, Дунай-ріка, Азов-город, Кефа-город, стрілки-яничарки, срібло-золото, хліб-сіль, отець-мати, срібло та золото, хліб та сіль, отець та мати*; **прислівник + дієслово** («дії і обставини, що характеризують (визначають дії)»): *гірко плакати, гірко плакати-ридати; жалібно квилити, жалібно квилити-проквилити*; **дієслово + дієслово** (дієслово + дієслово + дієслово): *штити-шанувати, думати-гадати, клясти-проклинати, лаяти і проклинати, почитати і поважати; штити, шанувати і поважати*; **іменні частини мови + дієслово** («дії та предмети, на які (до яких) спрямовані дії»): *до города Козлова перебувати; молитви сотворяти; у отця-матері прощення брати; у степи в'їжджати; до теренів, до байраків перебувати; до города Січі перебувати; до отця, до матері, до роду перебувати; до Осаул-могили перебувати*; **числівник + іменник** («предмети і їх кількості»): *три братики, три пучки тернини, двоє кайданів, три рази*. Це – найпростіші (базові) моделі. На їхній основі формуються ускладнені різновиди. Наприклад: *плакати-ридати: гірко плакати-ридати – гірко плакати-ридати, дрібні сльози проливати; гірко сльозами плакати-ридати* та ін.; *хліб-сіль: хліб-сіль уживати – хліб-сіль з упокоєм уживати – хліб-сіль з упокоєм вічний час уживати* та ін.

Унікальна властивість мовних конструкцій мати універсальний характер на всіх рівнях – «прилаштовуватися» – плавно видозмінювати свої синтаксичні функції у реченні (висловлюванні) – наприклад, здатність атрибутивної конструкції реалізуватися у функції адвербіальної з семантикою місця (у *християнські города підвезти; визволь, Боже, на ясні зорі, на тихі води, у край веселий, у мир хрещений*), часу (*ранньою зорею, у святую неділеньку, ночної доби*), способу дії (*білим лебедоньком перепливи, ясним соколоньком перелети, малим-невеликим перепелоньком перебіжи*) та ін.

Запам'ятовування базових жанрових конструкцій (і їхнього лексичного наповнення) створювало умови для оперування ними у процесі імпровізації. При цьому мовні механізми людської психіки (механізми мовотворення тексту, що є її вродженими здібностями, властивостями) давали змогу виконавцеві варіювати (відповідно до потреб ритмо-мелодійної побудови висловлювання) форму конструкцій: *плакати-ридати – плакати і ридати; плакати та ридати* і т. ін.; *хліб-сіль – хліб да сіль, за хліб, за сіль*.

Кількість мовних (граматичних) моделей, які слугують основою творення граматичної системи в цілому, – обмежена. Кількість похідних утворень – необмежена. Врахування лексичного компонента таких синтаксичних структур дає змогу ідентифікувати їхню жанрову співвіднесеність (якщо мовиться про тексти фольклору): пор. місце розгортання дій і подій у ліричних піснях (*коло млина, біля криниці, коло порога, на порозі, у хаті, на печі, коло броду*), у думах – у *городі Козлові, у лузі у Базавлузі, на славіній Україні, у Вінниці на границі, у річці Самарки, у криниці Салтанки, у казках (у деякому царстві, у деякому госуларстві; у дрімучому лісі), у замовляннях (на острові-окіяні, у болота)*.

Унікальною властивістю текстово-образних універсалій як мовних структур кваліфікуємо їхню здатність водночас

бути граматичною структурою, тематично-подієвою, стилістично-композиційною (архітектоничною), стилістичною (художньо-образною), кількісно-компонентною, жанровою одиницею. Названі показники у конкретному текстовому вияві актуалізуються одночасно, в цілості.

Активний пошук відповіді на запитання: у чому полягає специфіка імпровізаційного творення (відтворення) текстів народних дум – спричинив усвідомлення того (на основі наукових дослідів), що основним засобом у цьому процесі фольклорної комунікації виступає, звичайно, мова. Усномовний характер творення та поширення дум з участю кобзарів (сліпих музик) є переконливим свідченням, що словесний компонент – провідний у організації текстової структури дум. Він (словесний компонент) проектується на рівень конструкцій з відповідним лексичним наповненням. Володіння такими конструкціями, вміле оперування у процесі фольклорної комунікації – свідчення майстерності (таланту виконавця).

Взагалі думи – особливий жанр фольклору щодо умов побутування та збереження. Але треба відзначити, що імпровізований характер мовної репрезентації епічних текстів був характерний і для творів давніших – билин, а також інших різновидів епосу. У всіх випадках запам'ятовування та відтворення тексту здійснювалося з допомогою конструкцій (текстово-образних універсалій) (це підтверджують численні дослідження, присвячені вивченню мови та стильової манери виконавців билин).

Висновки. З'ясування специфіки імпровізаційного творення/відтворення епічних фольклорних жанрів дає змогу нам по-новому осмислити специфіку та призначення самої мови як універсальної знакової системи, як системи систем, що засвідчує свою універсальність на різних своїх рівнях, у різних функціональних виявах, у різних умовах (способах, прийомах) реалізації. Мова – поліуніверсальна (так само, як і поліфункціональна). Поліуніверсальність мови (її граматичних одиниць – структур (конструкцій) моделей) – факт, що свідчить про наявність базового матеріалу, який становить основу структури мови і водночас забезпечує конкретну реалізацію (стильову, жанрову) цих структур (тобто вибірковість) відповідно до сфери функціонування. Знання базового мовного матеріалу – синтаксичних структур (граматичного матеріалу з урахуванням лексичного компонента) дає змогу мовцеві ефективно ним оперувати, отже, засвідчує рівень володіння як мовою взагалі, так і репрезентує рівень володіння стильовими нормами.

Література:

1. Грица С. Мелос української народної епіки. К.: Наук. думка, 1979. 247 с.
2. Грица С.И. Украинская песенная эпика. М.: Сов. композитор, 1990. 262 с.
3. Грица С.И. Українські думи в міжепічному діалозі. Родовід. 1995. Число 11. С. 68–81.
4. Дмитренко М. Жанрова специфіка українських народних дум. Дивослово. 2008. № 9. С. 44.
5. Іваницький А. Українська народна музична творчість. К.: Муз. Україна, 1990. 335 с.
6. Іваницький А.І. Український музичний фольклор: Підручник для вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2004. 320 с.
7. Іваницький А.І. Хрестоматія з українського музичного фольклору. К.: Музична Україна, 2008. С. 122.
8. Лисенко М. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм. К., 1955.

9. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / Автор-укладач Ковалів Ю.І., Київ, 2007.
10. Путилов Б.Н. Эпическое сказительство: Типология и этническая специфика. Москва: Вост. л-ра, 1997. 295 с.
11. Украинские народные думы. М.: Наука, 1972. 600 с.
12. Українська фольклористика. Словник-довідник / Уклад. і заг. ред. М. Чернописького. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.

Беценко Т. П. Языковая природа импровизационности народных дум: попытки лингвоанализа

Аннотация. Статья принадлежит к области лингвистической фольклористики. Автор рассматривает природу фольклорной импровизации как неотъемлемую черту народнопесенного творчества с позиций лингвистического структурирования устного текста. В результате проведенных исследований сделан вывод о существовании конструктивных элементов, которые обеспечивают целостное сохранение и импровизационное воссоздание эпических

текстов – текстово-образных универсалий. Предложена подробная классификация названных единиц, включающая их исчерпывающую характеристику.

Ключевые слова: импровизация, дума, текстово-образная универсалия.

Betsenko T. The linguistic nature of the improvisation of people's thoughts: attempts at linguistic analysis

Summary. The article belongs to area of linguistic study of folklore. The author considers the nature of folklore improvisation as integral line folksong creativity from positions of linguistic structurization of the oral text. As a result of the spent researches the conclusion is drawn on existence of constructive elements which provide complete preservation and an improvisational reconstruction of epic texts – tekstovo-shaped universal. Detailed classification named units, including their exhaustive characteristic is offered.

Key words: improvisation, thought, tekstovo-shaped universal.

Васильчук М. М.,*кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри філології Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

ГУЦУЛЬЩИНА ПЕРІОДУ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ ТА ДОБИ ЗУНР У ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ПРОЗІ РОМАНА ЯРИМОВИЧА

Анотація. У статті розглянуто особливості відображення Гуцульщини періоду Великої війни та доби ЗУНР у художньо-документальній прозі Романа Яримовича. Дослідник звертає увагу на риси письменницької майстерності Романа Яримовича, серед яких – уміння створити оригінальні твори, перейняті двоїстістю світовідчуттів. Показано, завдяки чому письменник відтворює інтимний світ дитини воєнної доби, а водночас ніби дистанціюється, аби з позиції дорослої людини передати всю глибину і трагізм війни.

Ключові слова: проза, наратор, війна, зброя, гори, солдати, гоневди, козаки, Яворів, Кути, Вишніва, Гуцульщина.

Постановка проблеми. Роман Яримович (1909–1991) був серед тих українців, яких доля закинула на чужину. Поза межами України він залишив по собі не надто велику, але водночас цікаву літературну спадщину. Щоправда, і донині цей автор художньо-документальних текстів про Гуцульщину, по суті, залишається невідомим у рідному краї. Його творчість потребує не лише перевидання в Україні, але й ґрунтовного літературознавчого осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця літературна постать майже не вивчена. Відомо про декілька публікацій творів Романа Яримовича в українській закордонній періодиці, які згодом склали його книжку «Гуцульськими пляями: Оповідання, нариси, спомини» (Буфало, 1993) [6]. Неопублікованим залишається «довше оповідання» під назвою «Нива стояла облогом», про яке знаємо лише з передмови до згаданої книжки [5, с. 6]. Головним джерелом до біографії письменника є вступна стаття до збірки творів Романа Яримовича, яку написав Ігор Чмола [5]. Біографічну інформацію про нього подано в третьому томі «Історії Гуцульщини» (Чикаго, 1986) [3] за редакцією Миколи Домашевського. Короткі довідки про Романа Яримовича вміщено у довіднику Ігоря Пелипейка «Гуцульщина в літературі» (Косів, 1997) [4, с. 93–94] і в довіднику Петра Арсенича й Ігоря Пелипейка «Дослідники та краєзнавці Гуцульщини» (Косів, 2002) [1, с. 252].

Мета статті – простежити, як Роман Яримович відтворює події Великої війни та доби ЗУНР на Гуцульщині у своїх художньо-документальних творах, зібраних у книжці «Гуцульськими пляями: Оповідання, нариси, спомини» (1993).

Виклад основного матеріалу. Книжку «Гуцульськими пляями» Роман Яримович розпочинає «спомином про забутих» – «По могилах сліду не остало». Автобіографічний текст підзаголовками поділено на менші тематичні фрагменти. Це – спомин на згадку про вояків ландштурму, які полягли в перших боях війни. Автор виступає сучасником і учасником тих подій. Однак причетність ця умовна: чотири-п'ятирічна дитина не могла брати дієвої участі у війні. Тому він скоріше свідок тієї доби.

Первісну гармонію довоєнного побуту порушує комета. Для початку століття ХХ притаманною була увага до символів, тому й комета не що інше, як провісниця лиха. У книжці маємо не саму комету, а лиш розповідь про розмови на кухні у парохів села Яворова коло Косова Михайла Баб'яка, які запали в пам'ять його онукові. Цим символом ніби провіщено все, що мало вплив на велику кількість людей: дві світові війни, еміграція. Комета – це як яйце-райце, з якого висотується історія ХХ століття. Тому за розмовами на кухні у яворівського священика світ для юного героя оповіді поступово розступається, захоплюючи все більше й більше людей і подій. Водночас автор у книжці дотримується лише певного періоду своєї біографії – гуцульського.

З віддалі часу книжка сприймається як розмова з тіннями. Ті, про кого писав Роман Яримович наприкінці свого життя, і хто фігурує як живі люди, стали лише споминами, які набувають обрисів під пером письменника. Навіть якщо вони не загинули в боях Першої світової, то їх забрав час.

У перших спогадах довоєнної доби – Різдво 1914-го, де погляд героя оповіді прикутий до атмосфери домашнього затишку, позначеного наближенням дітей до дива: різдвяного деревця, вбраного цукерками і «ангельським волоссям», де присутні страхи й очікування, бо ж ангел деревце приносить «чемним дітям» [6, с. 10].

Особливістю прози Романа Яримовича загалом є точність, яка вказує на час і місце дії. Вона підкреслює особливість художньо-документальної прози цього автора, який у центр оповіді кладе факти, реальні події. Як письменник Роман Яримович лише організовує розповідь, являє її у формі тексту, придатного для засвоєння читачем. Помітно своєрідне «роздвоєння» наратора: він тут у двох іпостасях – чотири-п'ятирічний хлопчик, який великими очима вбирає цей світ, і – доросла людина, здатна надати отим дитячим враженням стрункості, логічності, впорядкованості.

Тому й перші яскраві враження доповнено деталями, незрозумілими дитині. Так, поволі постав в уяві автора (згодом викладений на папері) «спомин про забутих» «По могилах сліду не остало».

У тексті відчитується відбиток «малого світу» чотирирічної дитини, яка пізнавала життя через розповіді старших: «Питаюся: «Бабуню, а чому це так?» [6, с. 9]. По суті письменник вводить у текст постать колективного субнаратора, через якого сформувався і його власний світогляд. «Я виростав межі старшими, і мої думки були заняті тим, що вони говорили. Може, і тому події з тих часів затягив я до сьогодні. Бачу їх як намальовану картину» [6, с. 9]. Це не можна сприймати як вторинність. Просто такі особливості психології дитини, яку автор показує на власному прикладі.

У відтворенні колориту тієї доби знаковим є дитячий інтерес. Розповіді про комету, враження від вуйка Влодзя, який

прибув у гості у військовому однострої резервіста, розмови старших про полювання на вовків – це елемент пригодництва, здатний надовго осісти в дитячій пам'яті. Штрихи побутових подій, які передають мир, спокій і благодать сімейного затишку провінційної інтелігентної родини: «Міля грала на фортеп'яні колядок, а вуйко низьким голосом співав. Були обидвоє такі молоді і гарні, і щасливі» [6, с. 10].

Час у тексті тече від Різдва до літа. Він позначений знаковими, яскравими подіями. Комета, а потім смерть австрійського престолонаслідника. Як і у випадку з кометою, у дитячих спогадах фігурують не первісні події (вбивство в Сараєво), а лише їх відображення через розмови дорослих, а також через прилюдне читання листів.

Глухий відгомін розмов про січове стрілецтво (куди не записали вуйка), зате чіткіше мовиться про ландвер (ополчення з осіб старшого віку) і ландштурм (резерв, задіяний лише в часі війни). Врешті, реквізиція коней для війська і мобілізація.

Воєнні дії в тексті спогаду пізнавані опосередковано: з розповідей. Єдине, що бачить оповідач-свідок, – колони війська, яке марширує через Яворів з Мадярщини. Дитяча пам'ять з дивовижною точністю «фотографує» побачене. Тим більше, що тут і справді є чим замилюватися: «На гарних конях, в червоних штанах, блискучих чоботах, у допасованих блузках, обвішані срібними шнурками і відзнаками, їхали виструнчені швадрони гусарів. Мов від дзеркала, відбивалося сонце від шабель, крісів та гарматних дул» [6, с. 11].

Загалом сухувата проза Романа Яримовича містить подекуди й барвисті штрихи. Крім гусарів, маємо інші яскраві описи побутування війська в селі. Зринають згадки про польові кухні, приїзд автомобіля з офіцерами. Найцікавішим є епізод з військовим оркестром, музика якого значно контрастувала зі знайомою юному нараторові фортепіанною музикою. Диригент «Підніс паличку із золотою кулькою на кінці і кивнув. Трубачі надули лиця як бальони і затрубили. Звук труб понісся по горах, відбився від скель і повернув ще сильнішим» [6, с. 12]. Не просто музика, а парадний голос війни, який увірвався в гори і взаємодія з ними. Це не страшна мелодія бою, а лише прелюдія до нього. Тому й «Мелодія пливла долиною Рибниці, кріпшала до сили громовиці, щоби знову по хвилі лагідно, якби до сну, заколихувати» [6, с. 12]. Завершенням цієї парадної картини є просторікування старого гуцула, колишнього вояка австрійської армії, Форвертса про цісаря, який нібито з любові покликав русинів поряд з іншими народами на війну. Промовистий штрих: «Форвертс схохвилював свої малі вуса і поправляв медалю, яку стало носив припнену до китаря» [6, с. 12]. Паралеллю йому виступають й угорські старшини, які так само спокійно проводжають на смерть своє браве військо.

У цьому епізоді маємо вже не погляд дитини, яка, певно, ще романтичніше сприймала війну, а погляд людини, яка встигла вже побачити, чим завершується такий парадний оптимізм. Тому й у підтексті твору відчитується завуальована осторога.

У Романа Яримовича вловлюється реалістично-трагічний символізм, продиктований осмисленням безглуздості війни та її наслідків. Він увібрав у себе відгомін сумної неминучості ХХ століття, позначеної світовими війнами і революціями. Мікромодель світового катаклізму, відображена у знічках маленького хлопчика, і згодом відтворена на папері через ретаврацію й осмислення вражень.

От хоча би епізод із біженцями. Письменник подає «ієрархію» втікачів від війни. Першими, хто втікав, були дідичі-

багачі, яких везли візники «в гранатових одягах зі золотими гудзиками» [6, с. 13] (мода, яка знайшла своє неочікуване продовження у малинових піджаках нової «еліти» на зламі 1980-х і 1990-х рр.). У них свій рівень розуміння війни і її злигоднів. У селян – інший. Та водночас усе це люди, гнані страхом війни.

Відступ мадярів передано іншими словами. Пропадає парадність, а з'являється відчуття загнаності, відчаю. Військо при втечі вже не таке організоване, і «дорога за вузька всіх примістити» [6, с. 13]. Це – ознаки першого «протверезіння» від ура-патріотичного шалу.

Відчуття реальної трагедії присутнє в типовому для того часу епізоді зі шпигуном. Ситуація, описана в нашій літературі різними авторами з різною мірою глибини, страшна в своїй трагічності: селянина-гуцула мадяри звинувачують у тому, що він нібито лічив чисельність війська, тому і є російським шпигуном. У Яримовича розв'язка не настільки трагічна, як це подає Іван Ткачук у своєму оповіданні «Шпiон». Однак вона достовірна, повторювана у воєнний час у різних варіаціях і відмінах.

Епізоди з військом – ніби дволикий Янус. Вони мають амбівалентне відображення: перше – це піднесена, парадна хода, позначена гордістю, друге – відворот понищеного війська, а це вже глум і сором. Серед іншого тут з'являється й авто полковника, з якого той ще нещодавно приймав парад: автомобіль тягнуть воли.

Автор дає читачеві зрозуміти, що до Яворова наближається справжня, а не парадна війна. Втеча, ганебна для мадярів, виливається у роздратування: гонведи стріляють по вікнах, коли бачать, що хтось спостерігає за їхнім відступом. Картина відступу супроводжується відповідною обстановкою: «Кругом хати мов пустир; зникли всі плоти. Сіном устелена загорода, де стояли коні. Димлячі попелища по ватрах. Покинені кріси і стріливо. Шкіряні сидження в дідовім повозі потяті ножем. З воза забрані колеса» [6, с. 14]. Попсоване майно, вбиті коні. Зате залишені непогашені вогнища, що ледь не призвели до біди.

Домінантою, до якої звертається погляд оповідача як до місця, де відбуваються воєнні дії, є гора Сокільський. Спочатку звідти долинає гарматна стрілянина, вибухи. А вечірньої пори, після втечі мадярів, тут «небо було рожеве» [6, с. 15] – це пожежі в напрямку Кутів і Вижниць.

Відхід війська у Романа Яримовича перегукується з подібними епізодами роману Івана Багряного «Огненне коло», де описано відступ німців у Другу світову війну (у Яримовича – відступ мадярів). Тим часом українці (там – українці в складі німецького війська, тут – у війську австрійському) змушені стримувати супротивника, бо це їхня рідна земля. Разом з тим тексти обох авторів – не співмірні між собою за панорамністю зображення: у Багряного – все значно ширше, у Яримовича – лише короткі штрихи художньо впорядкованих спогадів.

Психологічно сильним (а не просто описовим) є епізод, в якому подано підслуханий хлопцем діалог двох вояків. Оповідь Миколи про перший бій, у якому поліг брат Іван, – своєрідна вставна новела. Вона за своїм емоційним настроєм і психологізмом «випадає» зі стилістики тексту. Тут особливий тон і настрій. Помітні також невдоволення владою, яка належно не озброїла українців з ландштурму. Тісно переплетено героїзм і трагічність втрати з констатацією «залишкового принципу» озброєння українців-ландштурмістів (стара одіж, кріси Верндля, які згодом давали й січовим стрільцям). Є тут місце й для того, аби сказати про боягузливість мадярів, які мали найкращу зброю, але «попали в паніку й утекли» [6, с. 19], хоч самі

«Невинних людей оскаржують у шпіонажі. Вішають наших священиків і селян» [6, с. 19].

З віддалі часу автор зумів непогрібно та яскраво передати трагізм тієї доби, заступлений на час написання текстів більш руйнівною і ближчою до нас Другою світовою війною. Інколи Роман Яримович замінює суху картину-констатацію лише однією фразою. Так, фраза «Тета мала тоді 19 літ» [6, с. 19] додає гіркоти і болю смерті вуйка, яка, з погляду сучасного читача, сталася понад сотню років тому, отож втратила свою актуальність.

Село Яворів, розміщене при цісарській дорозі, стоїть «у центрі світу» оповідача. Всі події, про які він дізнається, пов'язані передусім з цією дорогою. Шлях буквально поставав інформацію мешканцям села, оскільки сюди, не маючи інших доріг через Карпати, рухалися австро-угорське і російське війська, цивільні люди. За допомогою чуток стає можливим ідентифікувати іншу інформацію – аудіовізуальну: звуки боїв та заграви від пожеж (горіли Кути і Вижниця; вибух, яким підірвали міст на річці Рибниці тощо). Все це із затримкою в часі «розтлумачували» чулки.

І лише наприкінці твору оповідач пізнає світ. Він полишає свою звичну локацію і їде до Кут, у Черганівський ліс біля Кобак, де бачить таблицю з іменами полеглих тут людей. Відвідини Черганівського лісу приносять ніби заспокоєння: з підтексту бачимо, що йде війна ще страшніша (автор веде мову з перспективи літа 1943 року). На місці могил з часу Першої світової війни вже росте зелена кукурудза. Вона символізує спокій і забуття.

У контекст подій Першої світової війни на Гуцульщині читача вводить й оповідання Романа Яримовича «Сміхун». Воно побудоване за тим самим принципом, що й спомина «По могилах сліду не остало», однак це вже період російської окупації.

Автор, вірний своїй манері локалізувати події і вказувати хронотоп, з першого ж речення зазначає: «Була осінь 1915 року» [6, с. 21]. Письменник чітко дає читачеві зрозуміти, що гірське село Яворів стало запіллям російсько-австрійського фронту, який посунувся на Захід. У центрі уваги письменника – перебування в селі російського війська. Очікування воєнного свавілля перетворюється на дружні стосунки з кубанськими козаками, які і мовою, і поведінкою не були схожі на інших військових. Письменник не стільки покладається на власні враження, як на субнаратора («Бабуня оповідала»): «Найбільше замітною була їх мова. Без труда я могла їх розуміти, як і вони мене» [6, с. 21]. Все це автор вияснює у розмові козака з бабунею: «Ми – кубанські козаки, нашими предками були запорожці. Після зруйнування Січі, запорожці розбрелися, й частина осіла на островах у гирлі Дунаю і там заложила Задунайську Січ. Потім вернулися і служили в Чорноморських полках, а потім поселилися на Кубані» [6, с. 22].

У тексті Яримович подає вставну історію з уст козака про Кавказ, позначену відчуттям вольниці і романтики, свою дитячу пригоду з самовільною поїздкою на козаковому коні. Цікавою є історія з «Кобзарем» Шевченка [6, с. 24]. Остап Сміхун («Жартівливий, а як на козаків туга наляже, то вмів розвеселити їх. Козаки його люблять і називають «Сміхуном» [6, с. 24]) привертає увагу тим, що з вогню (спалювали читальню «Просвіти») витягнув «Кобзар» Шевченка і тішився своєю знахідкою: «Йй Богу, очам віри не міг дати. Побуваючи ще в школі, я хотів мати ту книжку, та в нас її друкувати було заборонено. Та книж-

ка друкована на Заході у Львові» [6, с. 24]. Отже, козак так само відкривав собі Україну, як й українці-гуцули відкривали собі в середовищі різномасного російського війська нащадків запорозьких козаків. Цей спогад про дитинство, позначений нотками національного самоусвідомлення на тлі Гуцульщини, має сумний завершальний штрих. Повернення козаків через село, але вже без Сміхуна. Тут письменник знову точний у деталях: «Остапа ми залишили в горах, у Зеленім. Згинув, і ми його там похоронили. Впали дві гарматні гранати на село» [6, с. 26]. Козакова любов до України набирає особливого звучання через розповідь про подальшу долю «Кобзаря». Оповівши про смерть Остапа, один з його товаришів інформує: «Коня, шаблю та кинджал везу, щоб віддати його мамі» [6, с. 26]. По-особливому звучить подане через субнаратора (бабусю) запитання про долю книжки: «Чи теж везете Шевченкового «Кобзаря»?» [6, с. 26]. Відповідь певною мірою символічна – Шевченко ще не на часі: «Ні, та підпалена книжечка, що він витягнув з вогню, була його. Він її дуже любив, то ми поклали йому в могилу» [6, с. 26].

Гуцульщина з погляду суспільно-політичного неспокою початку 1920-х рр. у Романа Яримовича подана в спогаді «Останні могики. Перехід частин УГА на Чехословаччину в 1920 році». Цей текст містить багато загальноісторичних фактів, пов'язаних з переминою суспільно-політичної ситуації: постання і занепад ЗУНР, прихід румунської і згодом польської окупаційної влади тощо. І на цьому тлі – розповідь про те, що в цей час відбувалося на Гуцульщині. Тобто загальноісторичний контекст дає змогу виокремити, вписати у координати подій особисті спогади автора.

Отож, маємо Гуцульщину, подану автором не з погляду етнографічного, фольклорного, пейзажного, а представлену через військово-політичний ракурс. Це – штрих до пізнання модерного світобачення, за якого зовнішнє, привнесене історією, стає центром оповіді письменника-мемуариста. Тому його текст, як певно, в жодному іншому випадку, відірваний і водночас прив'язаний до Гуцульщини. Автор втрачає залежність від свого внутрішнього стану, а йде в річищі зовнішніх подієвих моментів. Субнаратора (головним чином бабусю) тут замінено на іншого субнаратора: історію (історію української боротьби і гіркої поразки викладають двоє безіменних старших УГА під час чаювання на приходстві). Роман Яримович прив'язує до загального тла власні спомини: про переховування коней за наближення невідомого війська; невиразні штрихи про очікування чергових окупантів тощо. Поєднані в одну оповідь, вони стають уже не штрихами, а барвисто розказаною історією про побутування військового підрозділу УГА на приходстві в Яворів перед переходом за кордон. Тут лише зрідка виринає сама Гуцульщина у своєму просторово-етнографічному забарвленні: «Деякі дідові парохіяни були полонинськими людьми, вони знали стаї на полонинах та стежки й переходили через Карпати. Вони помагали переходити через границю» [6, с. 27].

Здається, більша частина оповіді старших – це почерпнута автором з друкованих джерел історична інформація, де фігурують Петрушевич, Петлюра, Денікін... Гуцульський аспект помітний лише в частині розповіді, прив'язаній до Гуцульщини, т.зв. «оборони Косова» місцевим польським населенням.

Висновки. У художньо-документальній прозі Романа Яримовича відображено Гуцульщину періоду Великої війни

та доби ЗУНР у різних ракурсах. Автор вірний своєму методу писати з документальною точністю, вказувати на місця і час подій. Проза Романа Яримовича приваблива тим, що, з одного боку, побудована на документальній основі, має мемуарний характер; з іншого ж боку – це твори, в яких відчувається талант оповідача, схильність автора до вибудовування художньої оповіді. Загалом же творчість Романа Яримовича ще раз засвідчує нашу тезу про те, що Гуцульщина в українській літературі до і після Великої війни представлена по-різному [2, с. 34]. Сталося це тому, що війна принесла незворотні суспільно-політичні зміни. Первісний спосіб життя гуцулів було порушено. Настав кінець старовіку. .

Література:

1. Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. Косів: Писаний Камінь, 2002. 280 с.
2. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі XIX – початку XX століття: монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.
3. Домашевський М. Інж. Роман Яримович. Історія Гуцульщини. Чикаго, 1986. Том III. С. 372–373.
4. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі: Довідник. Косів: Писаний Камінь, 1997. 112 с.
5. Чмола І. Про Інж. Романа Яримовича, його «Гуцульськими пляями» та й про українське світове об'єднання гуцулів. Яримович Р. Гуцульськими пляями: Оповідання, нариси, спомини. Буффало: Видавництво «Гуцульщина», 1993. С. 5–8.
6. Яримович Р. Гуцульськими пляями: Оповідання, нариси, спомини. Буффало: Видавництво «Гуцульщина», 1993. 80 с.

Васильчук М. М. Гуцульщина періода Великої війни і ЗУНР в художественно-документальній прозі Романа Яримовича

Аннотация. В статье рассматриваются особенности отображения Гуцульщины периода Великой войны и ЗУНР в художественно-документальной прозе Романа Яримовича. Исследователь обращает внимание на черты литературного мастерства Романа Яримовича, в частности на умение создать оригинальные произведения, проникнутые двойственностью мировосприятия. Показано, благодаря чему писатель воссоздает интимный мир ребенка времен войны, а вместе с тем как бы дистанцируется, чтоб с позиции взрослого человека передать всю глубину и трагизм военной поры.

Ключевые слова: проза, наратор, война, оружие, горы, солдаты, гонимые, казаки, Яворив, Куты, Вижница, Гуцульщина.

Vasylchuk M. Hutsul land of the period of Great War of W.U.N.R. (ZUNR) in fiction documentary prose of Roman Yarymovych

Summary. The article is devoted to the reflection of Hutsul land of the period of Great War and the epoch of W.U.N.R. (ZUNR) in fiction documentary prose of Roman Yarymovych. The researcher pays attention upon the peculiarities of writing skills of Roman Yarymovych which gave him the opportunity to create unique compositions based on duality of world outlook. The author writes that thanks to his vies the writer gives the reader an opportunity to sink into the private world of the child who was the witness of the events and at the same time distance yourself to snow the depth and tragedy of the war.

Key words: prose, narator, war, weapons, mountains, soldiers, Cossacks, Yavoriv, Kut, Vyzhnytsya, Hutsul land.

*Городиловська Г. П.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»*

ФІЛОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ НАУКОВОГО СТИЛЮ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ Р. ІВАНИЧУКА

Анотація. Статтю присвячено лексико-семантичному аналізу філологічної лексики – лінгвістичної та літературознавчої, яка репрезентує науковий стиль у художньому дискурсі відомого українського письменника Р. Іваничука. З'ясовано ефективні прийоми і способи реалізування цих лексичних одиниць у звичній для них функції номінації понять, а також у стилістично-виражальному значенні. Наведено особливості використання таких засобів у різних комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: лінгвістична та літературознавча лексика, пряме й переносне значення, науковий стиль, художній дискурс.

Постановка проблеми. Дослідження художнього дискурсу письменників у лінгвістичному аспекті – це одна з найважливіших проблем, актуальність якої на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки є незаперечною, оскільки воно дає можливість зазирнути у творчу лабораторію митців, виявити динаміку лексико-семантичних, словотвірних, граматичних норм, пов'язаних із художнім стилем, показати енергетику мовностилістичних засобів образотворення. Особливо ж, коли центром уваги стають міжстильові течії, які найяскравіше проявляють себе в художньому тексті через лексичні елементи наукового стилю, зокрема терміни.

Сучасній українській літературі властиві стилістичні прийоми і способи введення наукової термінології в образну тканину художніх творів. Ми натрапляємо на метафоричні й стилістично переосмислені терміни в історичних творах П. Загребельного, Ю. Мушкетика, Р. Федорова, В. Шевчука. Звичайно, вживані у цих письменників наукові лексеми підлягають різній стилістичній обробці, яка залежить від смаків і творчої манери кожного з них.

Оригінальні прийоми введення термінів у художню мову є і у Р. Іваничука, твори якого виявилися найбільш продуктивними щодо вживання в них наукової лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історична проза автора вже була в полі зору багатьох лінгвістів. Зверталися до його доробку В. Буда [1], Г. Гайдученко [3], Л. Голоюх [4], С. Єрмоленко [5], О. Хом'як [15] та інші дослідники, які розглядали окремі мовознавчі питання і лише принагідно залучали матеріал із його романів. Цілісного дослідження мовностилістичних особливостей художнього дискурсу письменника, зокрема з огляду на питання вивчення в його мовотворчості спеціальної термінології, ще не було. Використання наукової лексики в історичних творах письменника, з одного боку, покаже природний стан мови як відтворювача мислення соціуму через слово автора, а з іншого, через художню спрямованість дасть можливість відчутти індивідуальність автора в стилістичному освоєнні таких термінологічних.

Мета статті – проаналізувати історичну прозу Р. Іваничука, виокремити в ній філологічні терміни, зокрема лінгвістичні

та літературознавчі, з'ясувати способи їх використання в номінативній функції та в стилістично-виражальному значенні, показати особливості реалізування цих мовних одиниць у різних комунікативних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Аналіз історичної прози письменника свідчить про те, що мову його творів насичено не тільки традиційними тропами й фігурами, історизмами й архаїзмами, без яких зазвичай важко уявити художній твір на історичну тематику, а й «безобразними мовними елементами» – термінами, цариною реалізації яких є власне науковий стиль. У ньому вони характеризуються нейтральністю, не підлягають метафоризації, підміні контекстуальними синонімами, не мають емоційно-експресивного забарвлення. Однак реальне функціонування термінів не обмежується винятково межами названого стилю і часто суперечить їхній потенційній «чистоті» і нейтральності. Таке неоднозначне поводження термінів пов'язане із взаємодією стилів, яка проявляється в тому, що «будь-яке слово, зворот може ввійти в інший стиль, але з іншою функцією інформації, виразності, образності, синонімічності, соціального завдання» [14, с. 1]. Найбільшу проникність щодо цього має художній стиль, який є складною синкретичною структурою, бо в ньому взаємодіють елементи різних стилів, цілісність яких забезпечується естетичною функцією. У жодному іншому стилі взаємодія з усіма ресурсами мови не досягає такої глибини і не збирається в такі різноманітні форми, як у стилі художньому.

Терміни в історичних творах Р. Іваничука привертають увагу своєю незвичністю вживання, зумовлюють асоціацію з тією сферою, з якої взяті, зазнають відповідних семантичних трансформацій, зокрема розширюють свою семантичну структуру, довантажуються новими смислами, формують художні образи й наповнюють індивідуально-авторську мовну картину світу письменника інтелектуальним струменем. Їхня наявність у художніх текстах прозаїка зумовлена тематикою творів, прагненням реалістично відтворити суспільні події конкретної історичної доби, його неповторною творчою манерою, особистісним світосприйняттям і світорозумінням, особливостями слововжитку. Терміни, які використовує Р. Іваничук, належать до різних галузей наук – точних, суспільних, природничих. Серед термінів із суспільних наук доволі задіяними виявились лінгвістичні та літературознавчі, що мають широке застосування в історичному жанрі письменника.

Читаючи художньо-історичні твори Р. Іваничука, помічаємо, що романіст досить часто залучає цей пласт слів, які є зрозумілими вже із самого контексту твору. Цьому сприяє те, що сам письменник за фахом філолог і, здобувши філологічну освіту, вмів легко ввести читача в курс справи. Філологічну термінологію автор використав у таких романах, як «Бо війна – війною», «Вода з каменю», «Журавлиний крик», «Край битого шляху», «Мальви», «Манускрипт з вулиці Руської», «Орда»,

«Рев оленів нарозвидні», «Саксаул у пісках», «Черлене вино», «Четвертий вимір», «Шрами на скалі», у повістях «Зупинись, подорожній!», «Смерть Юди», в новелах «Доктор Бровко», «На перевалі», «Nota bene».

Лінгвістична лексика потрібна письменникові для характеристики героїв – приятелів Івана Вагилевича та Миколи Устичовича: «– А ти зустрічався зі Срезневським? – Так, у Ставропігійському інституті. Ти маєш рацію – цей росіянин і мене вельми здивував. Зав'язався спір межи ним і Зубрицьким – і який парадокс: галичанин Зубрицький твердить, що **українська мова – діалект російської**, а москаль Срезневський відповідає на те приблизно так: якщо на терені нинішньої України панувала колись **прамова**, то вона була **праукраїнською**, про що свідчать **санскритські лексеми** – світ, сік, тато, кара, мара, пан та інші, і якби Київ не зруйнували монголи, то офіційною мовою нинішньої держави була б не суміш **староболгарської та угро-фінських мов**, а **слов'яноукраїнська**, і Пушкін писав би свої поезії по-українськи. Отак!» [11, с. 38]. Описуючи розмову двох людей, які говорять про відомих учених Ізмаїла Срезневського та Дениса Зубрицького, письменник не може обійтися без лінгвістичної лексики, тому вкладає її в уста своїх героїв, а вони, вживаючи такі слова у своєму мовленні, передають читачеві відомості про походження української мови. Використовуючи мовознавчі лексеми в мовленні персонажів, автор наголошує на лексичному багатстві української мови, її високому стилі викладу, а також граматичних категоріях, які є такими самими, як і в інших європейських мовах. Про чистоту рідної мови дбають провісники національного відродження – Іван Вагилевич та Маркіян Шашкевич, діяльність яких спрямована проти засмічення своєї мови чужоземними елементами: «– Я ж давно тобі казав, – промовив Вагилевич, – ми й досі не можемо відірватися від каліччини, яку впровадив своїм «Домоболієм» Йосиф Левицький. Ми повинні писати хоча б **покутським діалектом**. – І відшліфувати його **фонетикою творів Котляревського**, – додав Маркіян» [6, с. 190].

Для мови автора властиве вживання лінгвістичної лексики в прямому значенні: «Він [Кривда – Г.Г.] готувався розпочати першу лекцію з **вступу до мовознавства** улюбленою фразою покійного Мохнацького: «У змінах **коренів слів** вбачайте історію народів», та зрозумів, що такий вступ нині не схвилює студентів» [8, с. 222]. Використовуючи таку лексику письменник характеризує свого героя як вченого-філолога, який займається викладацькою діяльністю.

Змальовуючи життя своїх персонажів – «карликів» у «карлицькій колонії», прозаїк використовує мовознавчі слова **термін, лексикон**, за допомогою яких звертає увагу читача на те, що такі лексеми, як «менуєт» і «піруєт», різні за своїм лексичним значенням, але подібні за вимовою: «Карлики, які походили з сіл, не розуміли **значення цього слова** і плутали патріотичний **термін** «менуєт» з іншим, теж незрозумілим, але з **ворожого лексикону** взятим – «піруєт». Справа в тому, що карлиці, як виявилось потім, танцювали зовсім не менуєт, а лише виконували піруєт, за що їх скарали на горло, а **слово** «піруєт» **клеверети Тома оголосили крамольним**» [10, с. 74]. З наведеного контексту зрозуміло, що **менуєт** означає «танець», а слово **піруєт** – це «повний круговий поворот усім тілом на носку однієї ноги у танці, балеті» [2, с. 789], хоч цього слова письменник не пояснює в тексті. Через вживання таких лексем, які вдало підібрав автор, відбувається гра слів, а сам контекст набуває жартівливо-іронічного забарвлення.

З лінгвістичною лексикою тісно пов'язана літературознавча. Деякі з цих слів і словосполучень вжито в мовленні персонажів – письменника Івана Котляревського та вченого Павла Любимського, які ведуть мову про пошуки нових стилів у літературі: «Іван Петрович стояв, затамувавши подих, обличчя гостя було поважне й холодне, в автора здали нерви. – Я розумію, що **бурлеск** – то ще не серйозна **література**, шилом моря не нагрієш, – почав заздалегідь оправдовуватися, – але я не знаходжу іншої **форми**. Я пішов за віянням **веймарського класицизму**: хочу сьогоднішні проблеми втиснути в старі **сюжети**. Звичайно, Гете і Лессінг роблять це на рівні своїх талантів і тієї культури, яка стоїть за ними. А ми мусимо починати з **низького ґиґилю**» [6, с. 152]. Наведена спеціальна лексика уводить читача в середовище літературного життя героїв. Слід зауважити, що слово **ґиґилю** тут ужито як застарілий варіант і означає те саме, що й поняття **стиль**. Воно вказує, що йдеться про термінологічну систему XVIII – початку XIX століття, коли розгортається дія романів.

Дискусію про напрями в літературі ведуть двоє друзів – персонажі-літератори Микола Новиков та Микола Карамзін: «– Не маю нічого проти **сентименталізму**, мій любий колего, якщо цей напрямок покликаний руйнувати догми офіційного **класицизму**. Ваше ж трактування нової **літературної течії**, як я зрозумів з недавньої дискусії, децю інакше» [7, с. 206]. Ужиті в прямому значенні спеціальні терміни, характеризують літературне життя другої половини XVIII – початку XIX століття, коли розвивалися в літературі напрями сентименталізму й класицизму. З контексту зрозуміло, що сентименталізм заперечує класицизм, оскільки той дотримується системи суворих правил відтворення дійсності на відміну від сентименталізму, якому притаманна ідеалізація дійсності та надмірна чутливість у її зображенні.

Літературознавчі лексеми характерні не тільки для мовлення персонажів, але й для авторської розповіді: «**Компаративізм**, започаткований Гердером і розроблений у Росії петербурзьким професором Веселовським, лозунг загальносвітової **літератури** із свого доброго начала перетворився в працях багатьох учених у механічну **теорію запозичень**, яка останнім часом хлинула в **літературознавство**, заперечуючи самотуність національних **епосів**, вона добиралася і до **оригінальних творів**. Микола Іванович упритул зіткнувся з нею, вивчаючи **творчість Шота Руставелі**: ця теорія допускала перське, індійське чи бозна-яке походження **поєми** – тільки не суто грузинське» [12, с. 297]. Усі виділені лексеми виступають у прямому значенні і характеризують Миколу Гулака як прекрасного знавця і дослідника творчості грузинського поета Шота Руставелі.

Інокли літературознавчу лексику Іванчук уживає в переносному значенні і вводить її в образний контекст: «Пишибішевський безоглядно, з відчайдушністю розбишаки нищив при мені старі канони **форми і змісту**, троцив, аж курилася з них порохня, й будував з уламків новий храм ажурно-витонченого **стилю**, заманював увійти до нього, розчинитися в дзеркальному сьайві кришталю і не вийти ніколи» [13, с. 508]. Змістові поняття слів **форма** та **зміст** тут реалізуються повністю, крім того, семантика слова **стиль** розширюється, з'являються асоціації, пов'язані з контекстуальним змістом цього слова, а саме із храмом, який має символізувати гарний і витончений літературний стиль письменника.

Аналізуючи філологічну лексику, відзначимо, що автор дуже добре обізнаний із сучасним та історичним мовознав-

ством, зарубіжним та українським літературознавством. Це засвідчує велика кількість прізвищ учених-філологів, письменників, численні назви праць, статей, на які письменник не тільки посилається у своїх творах, але й цитує їх та аналізує зміст. Наведемо назви найвідоміших з цих праць:

– мовознавчих: «Азбука» Лаврентія Зизанія [9, с. 310], «Відомості о руськом язичі» Івана Могильницького [6, с. 15], «Граматика малоросійського наречія» Павловського [6, с. 18], «Історія слов'янської мови та літератури всіма нарідчями» Шафарика [6, с. 18] та інші;

– літературознавчих книг: німецький епос «Пісня про Нібелунгів» [9, с. 289], «Погляд на «Слово о полку Ігоревім» Міллера» [12, с. 296], «Послання к утекиим от православної віри єпископам» Івана Вишенського [9, с. 298]; статей: М. Гулака «А. Берже як орієнталіст» [12, с. 431], «О книге Ф.К. Альтера «О грузинской литературе» [12, с. 394], «Пісня про Адигея» [12, с. 431], «Про алагарську спадщину» [12, с. 433], «Про «Барсову шкуру» Руставелі» [12, с. 408], «Про знаменитого поета Нізамі і його поему «Похід русів проти Берди» [12, с. 438], «Про народну поезію тюркських народів» [12, с. 431]; І. Труша «З області нашої нової літератури» [13, с. 614]; Лесі Українки «Не так ті вороги, як добрі люди» [13, с. 549]; І. Франка «Децо про себе самого» [13, с. 680], «Література, її завдання і найважливіші ціхи» [13, с. 668], «Поет зради» [13, с. 680], «Хуторна поезія» П.О. Куліша» [12, с. 414] та інші. Послугуючись назвами цих філологічних праць, письменник змальовує реальні постаті вчених-філологів, створює їхні мовні характеристики, зображує наукову атмосферу, яка їх оточує.

Висновки. Філологічна лексика в художньому дискурсі Р. Іванчука вживається переважно в прямому значенні, тобто у звичній для неї функції номінації понять. Рідше вона виступає в образному контексті, у якому її семантика розширюється, внаслідок чого з'являються символічно переосмислені лексеми, пов'язані з її контекстуальним змістом. Зважаючи на це, з одного боку, вона містить потрібну в історичному жанрі наукову інформацію, а з іншого, функціонує як стилістично-виражальний засіб. Вправно вплітаючи філологічну лексику в канву історичних творів, оригінально переосмислюючи її, автор створює цікаві й неповторні художні образи, показує, як розширюються виражальні можливості художнього мовлення. Все це свідчить про високу майстерність письменника, розкриває специфіку його індивідуально-авторського стилю, дає нам підстави вважати його одним з найбільших філологічних ерудитів серед українських майстрів художнього слова.

У перспективі предметом для дослідження стануть не лише лексеми зі сфери суспільних наук, але й лексичні засоби інших галузей у художньому дискурсі Р. Іванчука, які дадуть змогу дослідити процеси їхньої взаємодії в контексті літературного твору.

Література:

1. Буда В.А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60–90 рр. XX ст.). Київ: Рідна мова, 1998.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
3. Гайдученко Г.М. Семантико-стилістична характеристика хронологічно маркованої лексики (на матеріалі української історичної прози другої половини XX століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.
4. Голоюх Л.В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної історичної прози): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1996. 20 с.
5. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика і культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
6. Іванчук Р.І. Вода з каменю: твори в 3 томах. Київ: Дніпро, 1988. Т. 2. С. 6–720.
7. Іванчук Р.І. Журавлиний крик: історичний роман. Львів: Каменяр, 1989. 375 с.
8. Іванчук Р.І. Зупинись, подорожній: повість. Львів: Каменяр, 1991. С. 211–311.
9. Іванчук Р.І. Манускрипт з вулиці Руської: твори в 3 томах. Київ: Дніпро, 1988. Т. 1. С. 38–615.
10. Іванчук Р.І. Орда: псалом. Львів: Видавнича спілка «Просвіта», 1992. 199 с.
11. Іванчук Р.І. Саксаул у пісках: роман. Березіль. 2000. № 9–10. С. 3–93.
12. Іванчук Р.І. Четвертий вимір: твори в 3 томах. Київ: Дніпро, 1988. Т. 2. С. 271–472.
13. Іванчук Р.І. Шрами на скалі: твори в 3 томах. Київ: Дніпро, 1988. Т. 2. С. 473–693.
14. Озерова Н.Г. Взаимодействие функциональных стилей в русском и украинском языках. Русский язык и литература. 2000. № 1. С. 1–4.
15. Хом'як О.І. Лінгвостилістика української прози 60–90-х років XX століття (на матеріалі творів В. Дрозда, Р. Іванчука, В. Шевчука): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2004. 20 с.

Городиловская Г. П. Филологическая лексика как репрезентант научного стиля в художественном дискурсе Р. Иванчука

Аннотация. Статья посвящена лексико-семантическому анализу филологической лексики – лингвистической и литературоведческой, представляющей научный стиль в художественном дискурсе известного украинского писателя Р. Иванчука. Выявлены эффективные приемы и способы реализации этих лексических единиц в привычной для них функции номинации понятий, а также в стилистически-выразительном смысле. Приведены особенности использования таких средств в различных коммуникативных ситуациях.

Ключевые слова: лингвистическая и литературоведческая лексика, прямое и переносное значение, научный стиль, художественный дискурс.

Horodylovska H. Philological lexis as represent of R. Ivanychuk's scientific style in artistic discourse

Summary. The article is devoted to lexical-semantic analysis of philological lexis – linguistic and literary, which represent scientific style of well-known Ukrainian writer R. Ivanychuk in artistic discourse. It was studied the effective methods and means of these lexical units implementation in their usual function of notions nominations as well as in their stylistically expressive meaning. It was presented the peculiarities of these means use in various communicative situations.

Key words: linguistic and literary lexis, nominative and figurative meaning, scientific style, artistic discourse.

Гурдуз А. І.,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови і літератури
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського

Олійник О. І.,
студентка
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського

МЕТАГЕРОЙ РОМАНІВ ЛЮКО ДАШВАР

Анотація. У статті вперше зроблено спробу проаналізувати художню природу образу метагероя в ключових творах Люко Дашвар. Визначено базові риси основних образів-складників постаті метагероя в романах письменниці та стадії його еволюції. Наголошено, що системний розгляд прози Люко Дашвар з аналізом постаті її метагероя дає змогу виявити особливу, метатекстуальну динаміку розвитку умовно схематичних персонажів авторки.

Ключові слова: метагерой, жіноча проза, інтертекстуальність, еволюція, традиція, новаторство, типологія.

Постановка проблеми. Системний підхід суттєво збільшує продуктивність літературознавчих досліджень, сприяючи широкій панорамності результатів розвідок та їх належній верифікації. Аналіз метаструктур репрезентує такий спосіб досліджень у національному форматі, і, зокрема в сучасному українському літературознавстві є пріоритетним. Ключовим і певно організуючим у зазначеному проблемному полі можна вважати студіювання образу метагероя письменника, що одночасно забезпечує осягнення динаміки ідіостилу митця, його новаторства і зв'язку з (національною) традицією. В українській науці вивчення актуальної проблеми метагероя розпочалося не так давно й аспектно реалізоване в одиничних, тематично автономних працях. Якщо питання метапрози в теоретичному плані порушено М. Моклицею, окреслено О. Бровко і зразки його практичного розроблення належать насамперед Г. Сиваченко і С. Хоробу, то власне образ метагероя досліджують С. Хороб (на матеріалі новел В. Стефаніка), А. Гурдуз (у романах Кнута Гамсуна [1], Дари Корній [2]) і О. Гольник (у романах В. Єшкілева [3, с. 43]). Розвиваючись під впливом канонів масової культури, сучасна українська література має сприятливі передумови для культивування метапрозових структур і демонструє різні вектори їх продукування. Підвищеної уваги тут заслуговує жіноча проза як один із рушіїв вітчизняного літературно-мистецького процесу, в якій найбільш послідовно (загалом чи в межах доробку певної авторки) формується тип метагероя (метагероїні) [4, с. 62–63; 2]. Системні ознаки образу метагероя спостерігаємо в романістиці однієї з найпопулярніших українських мисткинь межі ХХ – ХХІ ст., «Золото письменника України» (2012 р.) [5, с. 141], Люко Дашвар (Ірини Чернової), яка відбиває «жіночу ауру України» [6, с. 59]. Заявлена проблема в творчості Люко Дашвар не висвітлювалась, хоча аспектно порушена (Н. Головченко [6, с. 60]) і частково артикульована самою письменницею [7]; її розроблення на тлі інтенсивного вивчення прози авторки (у психоаналі-

тичному ракурсі – О. Романенко, Л. Кулакевич, Т. Белімової, Ю. Погасій, О. Кобелецької, інтертекстуальному – Н. Головченко, Л. Кулакевич, герменевтичному – О. Свириденко, компаративному – І. Гетьман, спектрі лінгвістичних студій – А. Воробйової, А. Кайдаш, А. Прокової, Ю. Пірської, Ю. Боднарук, О. Дуденко, Ю. Вороніної й ін.) стане, безумовно, продуктивним для розуміння еволюції ідіостилу Люко Дашвар і ролі її прози в сучасній літературі України.

Мета статті – вперше проаналізувати провідні характеристики образу метагероя в ключових творах Люко Дашвар. Принциповим при цьому бачиться: а) визначити базові риси основних образів-складників постаті метагероя в романах Люко Дашвар і б) виявити ключові стадії його еволюції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прозу Люко Дашвар відрізняють актуальність звучання і неординарність художнього вирішення порушуваних проблем. Для виявлення в її прозі конститутивних рис образу метагероя, етапів його становлення закономірно обираємо ключові романи в кар'єрі письменниці: якщо дебютний твір «Село не люди» є лауреатом премії Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова – 2007», то другий – «Молоко з кров'ю» – дипломант «Коронації слова – 2008» і переможець конкурсу «Книга року Бі-Бі-Сі – 2008». Не менш важливі у світлі заявленої мети «Мати все» (2010 р.) і «Покров» (2015 р.), виявляючи різнорівневий генетичний зв'язок із попередніми текстами письменниці. Творам Люко Дашвар узагалі притаманна посиленна інтертекстуальність [зокрема, див.: 8] і автотекстуальність; скажімо, образ Катерини з роману «Село не люди» виведений як постать шанівської дівчини у «Покрові»; Макар, Гоцик і Макс із трилогії «Біті Є» також фігурують у «Покрові». Попри пріоритетність у романістиці Люко Дашвар жіночої постаті, системний аналіз текстів свідчить про наскрізність у неї образу метагероя, який, «переходячи» з одного твору в інший, зберігає певний набір якостей і має визначене художнє надзавдання.

Героям-чоловікам у творах Люко Дашвар властиві широта осягнення життєвого і психологічного досвіду, в розкритті їх характерів підкреслено глибокий зв'язок з історією й культурою народу, і щоразу герой побуває у власному світі з притаманною йому географією, міфологією й історією [5, с. 143]. Сприяє формуванню постаті метагероя в прозі авторки й зосередженість її на психології персонажів, на мотиваційному ґрунті їхніх учинків. І хоча герої роману Люко Дашвар через певні фактори можуть здаватися «застиглими масками» [9, с. 243], особливу, метатекстуальну їх динаміку виявляє системний розгляд із аналізом

постаті метагероя. Стартовим у процесі становлення наскрізного героя Люко Дашвар є суперечливий образ Романа в дебютному «Село не люди». Живучи сьогоднішнім днем і важко заробляючи кошти для виживання родини, приземлений і неосвічений, цей типовий селянин розгублений платонічним почуттям до тринадцятирічної Катрусі. Роман, на відміну від інших персонажів твору, чесний з собою й іншими, не здатен скривдити дівчину («Мала ти ще. Гріх. Я чекати буду... Та я втерплю! <...> Я тебе за дружину хочу. Тільки підрости ще трохи» [10, с. 20]) і завдяки їй розкривається з позитивного боку, часом викликаючи співчуття. Пізніше герой сходить зі сцени, завдяки чому своє художнє надзавдання може виконати Катруся.

З образом Степана в «Молоді з кров'ю» метагерой письменниці входить у другу стадію розвитку. В межах твору еволюція чоловічого образу простежена послідовно шляхом фіксації становлення особистості з дитинства до зрілого віку. Чужий серед своїх у рідному селі через свою винятковість, мудрий і внутрішньо цілісний, Степан виконує в романі своє надзавдання – сповідує власний кодекс любові. Здатний на самопожертву заради кохання («Аби серце вільно дихало» [11, с. 242]), герой виявляється духовно багатим за дружину, хоча також духовно слабший за жінку й через нерішучість не може побудувати міцну родину, слідуючи примхам коханої. Визначення ж їхньої історії – ключ до розуміння назви роману: «Нащо ж любов по ночах ховати? Любов – то ж краса. Для людей, Стьопо, краса – то кров з молоком. А ми з тобою – молоко з кров'ю» [11, с. 63]. Водночас герой виявляє стійкість, беручи на себе відповідальність за новонароджених доньок – плід невірності дружини, яких та хотіла віддати до дитбудинку, і так рятує шлюб: «Яка не яка, а все ж мати дітям. Я без матери виріс... Знаю, як воно» [11, с. 179].

Відмінними рисами – соціального статусу, зовнішнього вигляду – наділений герой роману «Мати все» Станіслав із промовистим прізвиськом Скакун: «...в ньому вже тепер не розпізнати традиційно осміяного «хлопця з Троєщини»... Індивідуальність. Бути поміченим у натовпі» [12, с. 15]. Хоча протягом розповідання він розкривається в негативній площині, меркантильний й «ображений» через фінансову залежність від дружини й тещі [12, с. 71], з часом герой осягає свої помилки і позбавляється матеріальної залежності [12, с. 254]. Саме здатність до такої переоцінки цінностей вивищує Станіслава порівняно з попередніми героями Люко Дашвар (певну подібність до цього образу вбачаємо в постаті Гоцика з ранішого роману «Биті є. Гоцик. Книга 3» 2012 р.). Майже лейтмотивна щодо попередньо згаданого роману ситуація в «Мати все», коли чоловік береться виховувати дитину Платона й Раї, без допомоги егоїстичної дружини [12, с. 342]. У цьому разі вчинок жінки також провокує розкриття прихованих якостей негативного, на перший погляд, героя і підносить його в еволюції образу як на рівні роману, так і у вимірі прози письменниці.

Нарешті, найвищим етапом еволюції метагероя Люко Дашвар можна вважати постать Ярка в романі «Покров» [13, с. 108]. Студент із вираженою життєвою й громадянською позицією, він суттєво відрізняється від попередників, утілюючи комплекс позитивних якостей чоловіка: шанує інститут сім'ї, основою якого є вірність перед Богом [13, с. 117], держави, відстоює власну гідність («...кожен має право займатися вільною творчістю, а перевага людини в її гідності, і тільки в тому...» [13, с. 134]), є вірним чоловіком і зразковим сином. При цьому Ярکو овіяний ореолом романтичної таємничості: логіка його

вчинків часом загадкова («Я знав, що зустріну тебе сьогодні» [13, с. 110], «А Ярکو... Він – дивний! Сказав: Мар'яна – моя жінка. Хоч убийте» [13, с. 318]), він прагне бути з товариством, та залишається одинаком («Самотність – то японське сонце. Гаряча душа в безмежному байдужому білому просторі» [13, с. 126]), на відміну від Станіслава з роману «Мати все», байдужий до грошей і понад усе цінує духовність [13, с. 350]. Порівняно з чоловічими посталями попередніх романів Люко Дашвар Ярکو протягом розповідання зберігає художню стабільність, має визначений комплекс якостей, розкривається залежно від обставин у різних іпостасях.

Прикметно при цьому, що природа образу метагероя романів Люко Дашвар, певно, типологічно подібна до структури постаті метагероїні Дари Корній [2], про що опосередковано свідчать розробки О. Романенко [див.: 9, с. 222].

Висновки. Системний розгляд романістики Люко Дашвар, як видно, виявляє логіку еволюції метагероя її прози, у процесі чого очевидні як новаторство авторки у піднесенні тих чи інших питань життя національного суспільства, так і зв'язок з українською класичною літературою. Попри важливість у ключових романах авторки жіночих постатей, функція основного рушія сюжету належить чоловічому образу, який, проходячи декілька стадій розвитку і, відповідно, вдосконалюючись, певним чином поєднує романи мисткині в динамічний метатекст, де, на відміну від творів багатьох представниць української жіночої прози ХХІ ст. (Людмили Баграт, Дари Корній, Вікторії Гранецької й ін.), статус чоловіка не зазнає певної негатиції статусу стосовно традиційних культурних настанов (прикметно, що сама Люко Дашвар «насторожено» сприймає «лави жінок-письменниць сучукрліту» і поняття «жіноча проза» загалом [14]). Запропонована нами тріада основних стадій еволюції метагероя романів Люко Дашвар з огляду на продуктивний творчий процес письменниці може бути уточнена і доповнена (зокрема, в площині компаративної міфопоетики), покладена в основу масштабних досліджень тенденцій розвитку української прози в ХХІ ст., а також застосована для прогностичних студій національного культурного процесу.

Література:

1. Гурдуз А.І. Метагерой романів Кнута Гамсуна: динаміка пантеїстичного світосприймання: (Образи Нагеля («Містерії», 1892), Глана («Пан», 1894) та Ісака («Соки землі», 1917). Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. Київ, 2004. № 2. С. 54–56.
2. Гурдуз А.І. Метагероїня романів Дари Корній. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки: (літературознавство): зб. наук. пр. / за ред. О.С. Філатової. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. Жовтень. Вип. 2 (16). С. 61–67.
3. Гольник О.О. Езотеричний дискурс прози Володимира Єшкілева. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки: (літературознавство): зб. наук. пр. / за ред. О.С. Філатової. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. Жовтень. Вип. 2 (16). С. 39–44.
4. Гурдуз А.І. Міфопоетика «жіночого» містичного любовного роману першого десятиліття ХХІ століття в Україні. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. пр. Сер.: Філологічні науки (літературознавство) / гол. ред. В.Д. Будак, гол. ред. сер. О.С. Філатова. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2014. Вип. 4.13 (104). С. 61–68.
5. Сторова Ю.М., Пінігіна Ю.Г. Позиція Люко Дашвар в фокусі літературознавчих інтерпретацій. Мова. Свідомість. Концепт: зб.

наук. ст. / відп. ред. О.І. Хомчак. Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2016. Вип. 6. С. 141–144.

6. Головаченко Н. Роман Люко Дашвар «Біті Є» (2012) як український варіант масової літератури. Українська література в загальноосвітній школі. 2013. №7–8. С. 56–60.
7. Дашвар Л. Для успіху потрібні ідея й характер: інтерв'ю, вела В. Радзівська. Gazeta.ua. 14 липня 2011. URL: https://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_dlya-uspihu-potribni-ideya-j-harakter-lyuko-dashvar-pro-prototipiv-geroyiv-svoyih-romaniv/390484
8. Кулакевич Л.М. Фрейм авантюризму в романі Люко Дашвар «Біті є. Гоцик. Книга 3». Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. Бердянськ, 2016. Вип. XI. С. 221–230.
9. Романенко О. Семіосфера української масової літератури: Текст. Читач. Епоха. Київ. Приватний вид. Якубець А. В., 2014. 364 с.
10. Дашвар Л. Село не люди. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2007. 252 с.
11. Дашвар Л. Молоко з кров'ю. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 272 с.
12. Дашвар Л. Мати все: роман / передм. О. Герасим'юк; 4-те вид. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 336 с.: іл.
13. Дашвар Л. Покров; 2-ге вид. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 384 с.
14. Дашвар Л. «Я боялася поповнити лави жінок-письменниць, бо маю до них дуже насторожене ставлення»: інтерв'ю; вела І. Татаренко. Друг читача. 22.02.2009. URL: <https://vsiknygy.net.ua/interview/822/>

Гурдуз А. И., Олейник О. И. Метагерой романов Люко Дашвар

Аннотация. В статье впервые предпринята попытка проанализировать художественную природу метагероя в ключевых произведениях Люко Дашвар. Определены базовые черты основных образов-составляющих структуры метагероя в романах писательницы и стадии его эволюции. Подчеркнуто, что системное рассмотрение прозы Люко Дашвар с анализом образа её метагероя позволяет выявить особую, метатекстуальную динамику развития условно схематических персонажей автора.

Ключевые слова: метагерой, женская проза, интертекстуальность, эволюция, традиция, новаторство, типология.

Gurduz A., Oliynyk O. Metahero of the novels by Lyuko Dashvar

Summary. In this article an attempt to analyse the artistic nature of a metahero in the key works by Lyuko Dashvar is undertaken for the first time. The base lines of basic images-constituents of a structure of metahero in the authoress' novels and the stages of his evolution are certain. It is underlined, that the system consideration of prose by Lyuko Dashvar with the analysis of image of its metahero allows to expose the special, metatextual dynamics of a development of schematic characters of the author.

Key words: metahero, womanish prose, intertextuality, evolution, tradition, innovation, typology.

Дорошина Л. Ф.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АРХЕТИП ВОДА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОСТОРОВОЇ МОДЕЛІ СВІТУ В ХУДОЖНЬОМУ ІДІОЛЕКТІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Анотація. У статті розглянуто етнокультурний архетип *вода* як один з елементів просторової моделі світу, що формує в мові творів О. Довженка мегаобраз країни, її національну ментальність; здійснено аналіз вербальних засобів характеристики архетипних образів ріки, озера, дощу в системі етнокультурного архетипу *вода*. А також висвітлено роль національних мовних особливостей репрезентації етнокультурного архетипу *вода* в художніх текстах письменника.

Фактичним матеріалом дослідження є аналіз мови кіноповістей «Земля», «Зачарована Десна», «Повість полум'яних літ».

Ключові слова: вода, архетип, етнокультурний архетип, архетипний образ, просторова модель світу.

Постановка проблеми. Аналіз мови творів художньої літератури протягом багатьох років становить предмет дослідження лінгвістів. Художній твір є складним і багатограним явищем, у якому відтворюється естетичне й філософське знання людства. Тому мовознавці, дотримуючись наукової традиції останніх десятиліть, разом з іншими вченими, які проводять власні дослідження в царині філософії, соціології, психології, естетики, культурології, все активніше застосовують у вивченні мови літературних текстів антропоцентричний підхід. Увага науковців концентрується на проблемі взаємодії людини й природи, людини й світу, а напрями розвитку сучасного мовознавства – на з'ясуванні критеріїв, завдяки яким можливо більш послідовно й ґрунтовно спостерігати за діалогом усе світу й людини, людини й культури, фіксувати результати взаємозв'язку. Із метою розв'язання цих глобальних питань мовознавство залучає нові методи дослідження, які спираються на інтеграційний, міждисциплінарний підхід і сприяють вивченню об'єкта з погляду різних галузей знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кінець ХХ – початок ХХІ століття в українському мовознавстві характеризується значним посиленням інтересу до вивчення мови в аспекті її взаємозв'язків із ментальністю, культурою, історією, звичаями й традиціями українського народу (Ф. Бацевич, К. Голобородько, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Калашник, Т. Космеда, Л. Лисиченко, Л. Масенко, Л. Мацько, О. Селіванова, Л. Шевченко та ін.). Значна увага приділяється етнокультурному елементу, зростає інтерес до дослідження глибинних першооснов національної культури (В. Жайворонок, С. Єрмоленко, В. Кононенко, С. Кримський, О. Маленко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Н. Слухай, О. Федик та ін.).

Одним із письменників, який відтворює не тільки особисте бачення світу, а й архетипні для української мовної свідомості вербальні коди, є О. Довженко. Поетична мовотворчість цього автора характеризується зверненням до архетипних образів

і понять, що знаходять відображення в мові його творів, дозволяючи визначити естетичні особливості української культури, реконструювати її духовну історію та доповнювати картину європейського і світового художнього простору.

Мовним особливостям художніх творів О. Довженка присвячено роботи акад. І. Білодіда, М. Фашенко, Л. Мацько, Н. Непийводи, Н. Бойко, Т. Пушанко, О. Холощенко, Т. Гаврилової, Н. Сидяченко, Н. Сологуб та ін. Проте питання специфіки мовного відображення архетипних ознак і явищ у мовній картині світу письменника сьогодні залишається перспективним для дослідження.

Метою статті є розгляд етнокультурного архетипу *вода* як одного з елементів характеристики просторової моделі світу, а також аналіз вербальних засобів, що художньо репрезентують цей архетип.

Виклад основного матеріалу. Етнокультурний архетип *вода* – один із фундаментальних архетипів світоустрою. Вода – це першоначалю, вихідний стан усього сущого, живого, еквівалент первісного хаосу. Вода (як аналог материнського лона) часто отожднюється із землею, жіночим началом, Світовим Яйцем. Вода є ближчою (аніж інші архетипи) до відчуття всеєдності завдяки своїй плинності, здатності набирати будь-яких форм.

Архетип *води* з часом трансформувався в животворче, світотворче начало. Вода є еквівалентом не лише жіночого (родового), пасивного, темного начала, але й чоловічого, яке запліднює землю [1, с. 40].

У психології українського етносу *вода* – один із найбільш уживаних і стійких архетипів, традиційними функціями якого є пробудження до життя, викликання дощу, весни, очищення.

За народними віруваннями, *вода* – це найвеличніший дар неба Матері-Землі, бо вона оживлює її та робить плідною. Вода також є способом магічного очищення. Води, за первісними уявленнями, поділяються на чоловічі та жіночі. Чоловічі – це дощові й снігові, «небесні» води, а жіночі – «земні» води криниць, колодязів, джерел. Небесні води здатні запліднити землю, поєднавшись із земними водами.

Як і вогонь, *вода* нетерпима до всякої нечистої сили: вогонь спалює, а *вода* змиває і топить напасті злих духів. Вода у предків була святою, вона обожнювалася. Вода очищає людину від гріхів. Земна *вода* поєднана з небесною, тому є символом морального й духовного очищення [2, с. 101].

У творах О. Довженка етнокультурний архетип *вода* представлений у двох аспектах. З одного боку, *вода* – життєдайна сила. Смакові якості води характеризують описові епітети *холодна, м'яка, ласкава, солодка*. Такі архетипні ознаки води, як уособлення життя, радість існування, світлі почуття, підкреслюють оцінні епітети *тиха, весела, сива, весняна: Вода*

ласкава, солодка (3, 65). Він був пристрасний воїн і випивав після бійки добрий глек *холодної* води, не забуваючи перехресити воду перед тим, як пити (3, 67). Вода *тиха*, небо зоряне <...> (3, 49). Щасливий я, що народився на твоєму березі, що я пив у незабутні роки твою *м'яку, веселу, сиву* воду (3, 81). Картини плывуть, линуць води Дунаєм, Десною, *весняна вода* на Десні, Дунаї (3, 50).

З іншого боку, вода постає як носій руйнівної сили. Адже вода – це й Божя кара, адже її дія викликала Всесвітній потоп. У кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженко подає опис повені, змальовуючи воду, яка приносила лихо. Група дієслів, наведена письменником, дозволяє простежити динаміку, з якою вода прибувала в село: *розливалася пишно; вода прибувала з дивовижною швидкістю; прибувала з великою люттю; текла з піною, аж сичала, заливала хліви, кошари, клуні; ввірвалася; добралася до церкви*, а також уявити масштаби лиха: *хитало течією; потопали ліси, сінокоси, села; село опинилося на острові; острів став зникати, потопати; в один день потопило; вулиці були під водою; потонуло село*.

У творах О. Довженка етнокультурний архетип *вода* в усіх багатограних виявах і перевтіленнях знаходить подальший розвиток і реалізацію в архетипних образах річки, озера, дощу, репрезентуючи в такий спосіб як чоловічі води (дош), так і жіночі (ріка, озеро).

Дош – об'єкт поклоніння й магичних дій у народній традиції. Дошові хмари вважалися небесними колодязями й ріками. Холодна зима закривала священні води льодом: усе довкола завмирало, а земля одягалася в сніжний саван. Навесні могутній бог Перун розбивав ці пута своїм важким молотом і звільняв дошові потоки; омиваючи землю, вони повертали їй родючість, укривали її буйною зеленню та квітами, ніби воскрешаючи для нового життя. Звідси, по-перше, виникло вірування, що дош, особливо весняний, дарує силу, здоров'я, красу; по-друге, виник міф (загальний для всіх індоєвропейських народів) про *живу воду*, яка повертає життя, зцілює рани. Дош єднає небо із землею. Уважалося, що його творять ангели: вони по веселці сходять із неба набирати з річок, озер, морів воду в сита і, переносючи її з одного місця на друге, ллють на землю.

За давніми уявленнями, дош здебільшого символізував добро й щастя, а також оновлення, відродження, здійснення бажань, адже він угамовує спрагу, не допускає посухи, живить посіви, забезпечує врожай [2, с. 145].

О. Довженко архетипний образ *дощу* наділяє епітетами *сонячний, теплий, буйний*. Дош дарує радість, надію, нове життя, символізує оновлення, підкреслюючи ці властивості, письменник використовує метафоричні дієслова *змив, яскріло*; оцінні характеристики *радісне, життєдайне*, описові означення *омиті, чисті*; словосполучення *рештки смутку і скорботи, торжество життя*; радість людей передають дієслова *відчули, не тікав, не ховався, підводили (до нього личка), виспівували*; займенники *всі, ніхто*: *Було щось невимовно радісне, життєдайне в цьому сонячному дощі, і всі це відчували. Він ніби змив всі рештки смутку і скорботи з людей. В кожній його краплині яскріло обіцяння торжества життя. Ніхто не тікав, не ховався від дощу, а діти підводили до нього свої смагляві мокрі личка й виспівували: «Дощику, дощику, перестань, поїдемо на багштан!»* (4, 134).

Дошові краплини характеризує епітетом *найчистіші*, дієсловом *бриніли*; динаміку руху краплин передає дієприслівниками *виліскуючи, перекочуючись, падаючи*: *Омиті були сади,*

багштані, городи, поля. На чистих яблуках і сливах, укритих незайманою патиною, бриніли найчистіші дошові краплини, виліскуючи й перекочуючись з плоду на плід і падаючи на землю (4, 134).

Жіночі води розкриваються О. Довженком через архетипні образи ріки та озера.

Річка – об'єкт ушанування та місце проведення багатьох обрядів. Крім того, річка постає і як поетичний образ. Вона осмислюється як дорога в інший світ, який знаходиться на другому березі або на острові посеред моря, у яке впадає річка. Вона символізує також течію часу, вічність і забуття. Річка пов'язана з ідеєю долі, смерті, страху перед потаємним, із природним відчуттям холоду й темноти, емоційними переживаннями втрати, розлучення, чекання.

В українському світобаченні образ річки набуває високої поетичної сили, адже біля річки розташовувалися села, нею користувалися як шляхом пересування тощо [2, с. 422–423].

У творах О. Довженка слово *річка* вживається на позначення швидкоплинності, минулості всього суцього (життя, кохання) і представлена онімами *Десна, Дніпро, Дунай, Бистра, Сейм*.

Поодиноким використанням характеризуються назви озер *Тихе, Церковне*: *І я примовкав тоді, потім тихенько, самими кінчиками пальців, одривавсь од землі і зразу ж опинявся на Тихому, на Церковному, на Сеймі. Це були найкращі в світі озера й річки. Таких більш нема й не буде ніколи ніде* (3, 49).

Водний простір в О. Довженка репрезентований архетипними явищами, що є властивими українській етнокультурі та відображають реалії, пов'язані з дійсністю. Для України архетипним постає образ ріки Дніпро, а для письменника ще й образ Десни.

Назва ріки *Дніпро* експлікує простір України та її історію. Це глибинний образ, який у творах автора змальований від часів Святослава до сучасності. Тому письменник характеризує онім *Дніпро* епітетом *старий*, порівнянням *вічний святковий простір*.

У художній картині О. Довженка Дніпро постає і як ріка дитинства, і як один із символів України, який автор наділяє епітетами *велика (ріка), стара (ріка), моя (річка)*.

Велич, міць, силу Дніпра підкреслюють словосполучення *могутня хвиля*. Спокійний стан дніпрових вод передає дієслівна метафора *мерехтіла*, а дніпрові хвилі в негоду характеризуються дієслівною метафорою *нуртували*.

Довжину та розлогість Дніпра письменник характеризує дієсловом *простягся*, сполученнями *попід зеленими горами, через луки*: *Попід зеленими горами через луки простягся старий Дніпро в сріблястих берегах* (5, 339); ширину – сполученням *могутня дніпрові повідь*. Тобто порівнює дніпрові води з повінню, розливом: *А за вишнею в прозорій синяві ночі далеко внизу мерехтіла, танучи у п'яті, могутня дніпрові повідь* (5, 311).

Дніпрові береги О. Довженко наділяє й традиційним епітетом *піщані*, і метафоричним *сріблясті* (на позначення білуватого кольору піску): *Попід зеленими горами через луки простягся старий Дніпро в сріблястих берегах* (5, 339). *Кохана моя. Я люблю тебе, як хліб і мед і як воду. Люблю цей сад, і цей берег, і Дніпро, в якому ти купалась на його піщаних берегах* (5, 310).

Порівняння старого Дніпра з вічним святковим простором підкреслює велич, значущість і красу цієї ріки. Особливого поглиблення ця думка набуває в тих контекстах, у яких автор проводить паралелі між часами князя Святослава й сучасністю, що відображається в конструкціях *колись тут, попасались коні*

Святослава, сіроокий князь, ночував у лузі над Дніпром: *Колись тут попасались коні Святослава. Сіроокий князь ночував у лузі над Дніпром* (5, 339). Дніпро майже не змінився з прадавніх часів, що передають конструкції *так само, пахло чебрецем і полином*. Проте підкреслюється сум письменника за далекими часами конструкціями *був ширший, [були] буйніші, Дунай далі: І так само пахло чебрецем і полином. Тільки Дніпро був ширший, трави буйніші й Дунай далі* (5, 339).

З особливою ніжністю та любов'ю змальовує О. Довженко образ *Десни* – ріки дитинства. Із цим образом пов'язана й асоціюється мовна картина світу автора, оскільки Десна та її оточення є для нього архетипними.

Образ ріки *Десна* О. Довженко наділяє епітетами-поетизмами *нетлінна, святая, чиста*: *Тільки було це так давно, що майже все вже розтануло в далекому мареві часу, як сон, і потонуло. Одна лише Десна залишилася нетлінною у стомленій уяві. Святая, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій* (3, 80).

Прославляючи Десну, автор уживає побажальні форми *благословенна будь* (3, 81); використовує звертання *моя незаймана дівчице Десно* (3, 81); *далека красо моя* (3, 81).

Чарівна красуня Десна залишила глибокий слід у серці письменника. Словосполученнями *добрішав, почував невичерпно багатим і щедрим, багато подарунків, на все життя передається виховання почуття прекрасного* в О. Довженка, формування його і як особистості, і як митця: *<...> згадуючи тебе вже багато літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти мені подарунків на все життя* (3, 81).

Не просто чарівною, а зачарованою постає ріка Десна в мовній картині О. Довженка. Лексико-семантичну групу води письменник пов'язує з такими знаковими для древлян образами, як *висипи, розмови, казання, зорі*, що відображалися у водах Десни: *Щасливий я, що народився на твоєму березі, що я пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втрапив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах* (3, 81).

Слово *Десна* вміщує просторові поняття – *лози, висип, кручі, ліс, луг, сінокіс, куці, озеро*; дари природи – *гриби, ожина, горіхи, риба*, те, чим харчувалися поліщуки; емоції автора – *краса, блищить, сяє, гайда, не ходжу, літаю*. Красивою та багатою на дари змальовується поліська природа Придесення в контексті: *А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс – все блищить і сяє на сонці. Стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. Вода ласкава, солодка. П'ю ще раз, убрівши по коліна і витягнувши шию, як лошак, потім стрибаю на кручу і гайда по сінокошу. І вже я не ходжу, а тільки літаю, ледве торкаючись луку. Вбігаю в ліс – гриби. У лози – ожина. В куці – горіхи. В озері воду скамучу – риба* (3, 65).

Письменник сумує за тими часами, коли Десна «була глибокою і бистрою рікою» [3, с. 81], незайманою та чистою. Адже в ній «тоді ще не купавсь ніхто, і на пісках її майже ніхто ще не валявся голий» [3, с. 81]. Відомо, що українці не купалися в річках: *Була тоді ще дівкою Десна, а я – здивованим маленьким хлопчиком із широко розкритими зеленими очима* (3, 81). *Дівчата не купалися навіть у свято, соромлячись скидати сорочки. Чоловікам з давніх-давен не личило купатись за звичаєм. Жінки ж боялися водою змити здоров'я. Купалися тільки ми, малі* (3, 81).

Висновки. Отже, етнокультурний архетип *вода* (як один з елементів просторової моделі світу) формує в мові кіноповістей О. Довженка мегаобраз країни, її національну ментальність і репрезентується у двох планах: з одного боку, вода виступає як життєдайна сила, з іншого – як носій руйнівної сили.

Жіночі води розкриваються письменником через архетипні образи ріки та озера, чоловічі – через образ дощу.

Простір води в О. Довженка представлений архетипними явищами, що є властивими українській етнокультурі та відображають реальність, пов'язані з дійсністю.

Для змалювання водного простору автор використовує такі мовні засоби, як епітети, метафоричні дієслова, звертання.

Багатогранність мовного світу О. Довженка-письменника є джерелом для окремих докладних етнокультурних, лінгвопоетичних та стилістичних досліджень.

Література:

1. Ятченко В.Ф. Історія духовної культури українського етносу: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2004. Ч. 1: Давня українська культура. 148 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Довженко О.П. Зачарована Десна. Довженко О.П. Твори: в 5 т. Київ: Дніпро, 1983. Т. 1. С. 36–81.
4. Довженко О.П. Земля. Довженко О.П. Твори: в 5 т. Київ: Дніпро, 1983. Т. 1. С. 108–135.
5. Довженко О.П. Повість полум'яних літ. Довженко О.П. Кіноповісті. Оповідання. Київ: Дніпро, 1986. С. 249–342.

Дорошина Л. Ф. Етнокультурный архетип ВОДА как элемент пространственной модели мира в художественном идиолекте Александра Довженко

Аннотация. В статье рассматривается этнокультурный архетип *вода* как один из элементов пространственной модели мира, который формирует в языке произведений А. Довженко мегаобраз страны, ее национальную ментальность; проводится анализ вербальных средств характеристики архетипных образов реки, озера, дождя в системе этнокультурного архетипа *вода*. А также освещается роль национальных особенностей репрезентации этнокультурного архетипа *вода* в художественных текстах писателя.

Фактическим материалом исследования является анализ языка киноповестей «Земля», «Зачарованная Десна», «Повесть пламенных лет».

Ключевые слова: вода, архетип, этнокультурный архетип, архетипный образ, пространственная модель мира.

Doroshyna L. Ethno-cultural archetype WATER as an element of the spatial model of the world in artistic idiolect of O. Dovzhenko

Summary. The paper deals with the ethno-cultural archetype *water* as an element of the spatial model of the world that forms mega-image of the country and its national mentality in the language of the works by O. Dovzhenko. Verbal means of the characteristic of archetypal images of river, lake, and rain in the system of the ethno-cultural archetype *water* were analyzed. The role of national linguistic features of the ethno-cultural archetype *water* representation in the literary texts of the writer is also studied.

The actual study material is the analysis of the language of the cinematic novellas “Earth”, “The Charmed Desna”, “The Novel of Fiery Years”.

Key words: water, archetype, ethno-cultural archetype, archetypal image, spatial model of the world.

Дуброва О. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

ФУНКЦІЙНІ ВІЯВИ ДОДАТКОВОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ПРЕДИКАТИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті охарактеризовано лінгвістичну природу прямої напівпредикативності, встановлено статус додаткової дієслівної предикативності, розглянуто та проаналізовано основні граматичні засоби, за допомогою яких реалізується напівпредикативний синтаксичний зв'язок у реченні. Класифіковано та описано функційні вияви додаткової дієслівної предикативності в сучасній українській мові.

Визначено статус інфінітива в мовній системі, окреслено функційні вияви інфінітива в ролі головних та другорядних членів речення, з'ясовано специфіку об'єктного та суб'єктного інфінітивів. Основну увагу приділено відокремленим обставинам, які виражені одиничними дієприслівниками та інфінітивами, а також дієприслівниковими та інфінітивними зворотами.

Ключові слова: напівпредикативний зв'язок, власне напівпредикативність, додаткова дієслівна предикативність, об'єктний інфінітив, суб'єктний інфінітив, синтаксична функція.

Постановка проблеми. Питання типології синтаксичного зв'язку в реченні, розмежування предикативних і напівпредикативних його виявів у простому ускладненому реченні – одне з дискусійних у сучасній лінгвістиці. Цю проблему намагалися розв'язати як у межах традиційного підходу, так і сучасних синтаксичних теорій, проте сьогодні немає послідовного аналізу синтаксичних одиниць, пов'язаних напівпредикативним зв'язком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі типологічних виявів напівпредикативних зв'язків присвячено наукові праці таких мовознавців, як Н.С. Валгіна [4], І.Р. Вихованець [5], М.О. Вінтонів [6], А.П. Загнітко [8], М.А. Кормиліцина [12], І.І. Слинько [16] та ін.

Сьогодні немає загальноприйнятої типології напівпредикативних синтаксичних зв'язків, системного погляду щодо статусу відокремлених членів речення, класифікаційних ознак. Актуальним залишається питання диференціації уточнювальних та приєднувальних синтаксичних одиниць.

Мета статті полягає в комплексному аналізі членів речення, поєднаних додатковим дієслівним напівпредикативним синтаксичним зв'язком у структурі простого ускладненого речення.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати основні підходи до типології напівпредикативних синтаксичних зв'язків;
- 2) окреслити специфіку прямої напівпредикативності;
- 3) схарактеризувати диференційні ознаки власне напівпредикативності й додаткової дієслівної предикативності в структурі речення.

Виклад основного матеріалу. Напівпредикативність – це синтаксичне значення, що частково збігається з предикативним, але не утворює речення. Предикативність взагалі і напівп-

редикативність зокрема протиставлені предикатності як категорії семантичній.

Предикатність – семантична ознака мовного вираження. Поліпредикатність жодним чином не свідчить про поліпредикативність, але друга передбачає першу. Предикатна лексика в складі речення вказує на пропозиції і визначає кількість. Проте, що речення *Мати вишиває рушник голкою* вміщує одну пропозицію і тому є семантично елементарним, свідчить наявність у його складі тільки одного предикатного слова *вишивати*, останні слова є предметними, вони виступають як такі аргументи: суб'єктний (*мати*), об'єктний (*рушник*), інструментальний (*голкою*) [8, с. 216].

До напівпредикативних структур зараховують синтаксичні одиниці, що зберігають предикативні ознаки, зокрема відокремлені члени речення, виражені одиничним інфінітивом, дієприслівником, дієприкметником або інфінітивним, дієприслівниковим чи дієприкметниковим зворотом.

Традиційним у лінгвістичній літературі стало визначення синтаксичної функції дієприслівника (дієприслівникового звороту) як обставини [13; 6; 8; 9]. Проте О.О. Потебня [15] свого часу наголосив на тому, що дієприслівник чи дієприслівниковий зворот може виконувати функцію другорядного присудка. Цей погляд був розвинений такими вченими, як О.О. Шахматов [17], О.О. Каминіна [11] та ін. У працях В.В. Бабайцевої обґрунтовано проміжний статус синтаксичних одиниць, виражених одиничним дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом, – значення обставини і значення додаткового (другорядного) присудка [1, с. 158].

Синкретичний характер таких синтаксичних одиниць зумовлений морфологічним вираженням (форма дієслова) і причленною залежністю (зв'язок із підметом), напр.: *Читаючи цю книжку, ви ледь не відразу ж зауважите нерівність її розділів* (Ю. Андрухович), на відміну від інших прислівникових, відмінкових і прийменниково-відмінкових форм у функції обставини, напр.: *... той холод безридного відчаю бив тіло струмом, зіплював кулаки, доки коліном не відчинив двері Андрій, якому зрадів, наче рідному братові* (Є. Пашковський). Послаблення в певних умовах зв'язку з суб'єктом (наприклад, в односкладних реченнях), уживання в сурядному ряді з прислівниковими і субстантивними обставинами, різні випадки порушення вимоги зв'язку з підметом не тільки в розмовному мовленні, але і в письмовому зумовлює посилення в дієприслівників обставинних значень, переходу до прислівників, напр.: *Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть, Плугатарі з плугами йдуть, Співають ідучи дівчата, А матері вечерять ждуть* (Т. Шевченко).

Аналіз функційно-семантичних виявів членів речення, виражених дієприслівниками, засвідчує, що в різній реченнєвій позиції сильнішою чи слабшою виявлювана функція обставини.

За типом залежності синтаксичні одиниці, виражені дієприслівником, поділяють на дієслівні, залежні від простого дієслівного чи складеного дієслівного присудка, напр.: *Як це вона могла собі дозволити, працюючи в тюрмі, невідомо* (В. Рубан); *І, нападавши жайворонкам на крила і на спину, коли птахи переверталися, співаючи в повітрі, звивався цілими жменями додоу, спочатку блиснувши над полем, ніби витертим великим сірником* (Т. Осьмачка); іменні, пов'язані з підметом чи іменною частиною складеного іменного присудка, напр.: *Повечерявши, Тимна став міркувати, де знайти потрібного зілля* (І. Білик); *Два місяці тому, щойно приїхавши, Тихін передав колегам рукопис, сподіваючись, що до кінця гостювання вони розшолопають його формули, запросять на диспут, на вияснення сумнівних моментів ...* (Л. Копань); *Співаючи, вона не думала про своє горе, а тільки про цю пісню, що жила окремо від Танасихи, хоч народжувалась у ній* (В. Шкляр). Саме останні відокремлені члени речення мають подвійний характер, утворюючи з підметом напівпредикативні синтаксичні одиниці, у семантичному аспекті вони наближаються до дієслів (як виразників власне предикативних категорій речення). На відміну від дієслівного присудка, дієприслівниковим членам речення притаманний напівпредикативний вияв, вони перебувають на межі речень з однорідними присудками і складнопідрядними реченнями.

Інфінітив є найбільш абстрактною формою дієслова, що не репрезентує дію в її реальному перебігу, а тільки називає її. Як й інші форми дієслова, інфінітив поєднує в собі дієслівні і номінативні ознаки. За допомогою імплікативних граматичних показників предикативності інфінітив може конденсовано передавати значення цілого речення, якщо для досягнення мети комунікації достатньо вжити прилеглий до особового дієслова-присудка інфінітив (причини, мети, способу дії тощо), то вживання підрядного речення або однорідного присудка є зайвим [3], напр.: *Іван теж кував коня, шукав вина і потім поїхав доганяти своїх* (О. Гончар); *І вже мовчки пішов твій двоцилий Гарасько поволі розкручувати назад своє вічне, терпляче намотане коло...* (О. Гончар).

Категорійну реченнєву інфінітивність слід витлумачувати як маркувальну ознаку певного структурного і функційного різновиду речення або як семантико-синтаксичний ускладнювальник структури останнього, оскільки в ранзі ускладнювальника інфінітив завжди постає носієм окремої пропозиції (під пропозицією маємо на увазі зображувану ситуацію позамовної дійсності [див.: 6]). Категорійна реченнєва інфінітивність охоплює прості двоскладні й односкладні речення, поширюючись також на складні речення [8].

Статус інфінітива в структурі речення та його функції досліджували такі вчені, як М.А. Жовтобрюх та Б.М. Кулик [7], І.Р. Вихованець [5], Н.С. Валгіна [4], І.І. Слинько [16], Р. Швець [18] та ін.). У своєму загальному вимірі ці параметри інфінітивності ще не були об'єктом окремих лінгвістичних студій. Спробуємо з'ясувати типологічні вияви зв'язку інфінітива з іншими складниками речення. Сьогодні питання статусу інфінітива в мовній системі в мовознавстві витлумачують неоднозначно. Так, Г.П. Півторак визначає інфінітив як неозначену форму дієслова, для якої характерні лиш загальнодієслівні граматичні категорії виду та перехідності/неперехідності, при цьому інфінітив називає дію або процесуальний стан без указівки на спосіб, час, особу, число і рід [14, с. 211].

У сучасній українській мові інфінітив може виконувати функцію підмета (простого і складеного) та присудка (простого дієслівного, складеного іменного і складеного дієслівного), перебуваючи з іншим головним членом речення в предикативному зв'язку, напр.: *Мислити – це для письменника його фах, його повсякденність* (Олесь Гончар); *Працювати освітянином – справа відповідальна і копітка* (Голос України. – 12.01.2000); *А люди тікати від небезпеки* (О. Слісаренко); *Рад я знати, чия перша рука підійметься на мене* (І. Франко); *Жити – Вітчизні служити* (Нар. тв.). Інфінітив може бути головним членом односкладного речення, напр.: *Полежати б на цій сунічній галявині* (О. Приходько).

Інфінітив (як другорядний член речення) найчастіше виконує функцію додатка, напр.: *Чумак, старий коваль, наказав був усіх синів своїх до себе мерцій згукати, телеграму вдарити, щоб мерцій поспішали, поки ще він живий* (І. Багрянний); *Черниш наказав розвантажити коней і відправити їх назад з двома бійцями* (О. Гончар). Здебільшого така роль притаманна об'єктному інфінітиву (залежному від дієслів зі значенням волевиявлення (наказ, порада, побажання та ін.), прохання, навчання).

Сполучаючись із модальними дієсловами на позначення суб'єктивно-емоційної оцінки, наприклад, *любити, полюбляти, ненавидіти, боятися, надіятися, соромитися, вчитися*, а також зі значенням волевиявлення *мріяти, бажати, жадати, готуватися*, інфінітив виконує подвійну функцію: позначає дію суб'єкта та об'єкт дії, вираженої дієвідмінюваною дієслівною формою, напр.: *Коли б спитав мене хто-небудь, яку я музику любив у ранньому дитинстві, який інструмент, яких музик, я б сказав, що більш за все я любив слухати клепання коси* (О. Довженко). У реченні інфінітив може бути означенням, напр.: *Марко запропонував свої послуги догнати іноземця і відібрати газету* (М. Трублаїні) чи обставиною, напр.: *Потім учотирьох ішли в кухню спати* (М. Хвильовий); *Іван теж кував коня, шукав вина і потім поїхав доганяти своїх* (О. Гончар).

Отже, наявність додаткової предикатності, виразником якої є другорядний член речення, виражений інфінітивом, синтаксично не ускладнює речення, тому немає підстав уважати такі інфінітиви репрезентантами напівпредикативного синтаксичного зв'язку, тому такий інфінітив не перебуває у фокусі уваги нашого дослідження. Тільки відокремлений інфінітив чи інфінітивний зворот є виразником напівпредикативного синтаксичного зв'язку, напр.: *Ну, то, може, підеш зо мнов, – подивитися по Сторожівщині* (І. Франко); *Багато люду в цей час подалося із села – подивитися, зустрітися* (В. Стефанік).

Перспективним постає типологізація засобів вираження напівпредикативного синтаксичного зв'язку в різносистемних мовах, дослідження комунікативно-прагматичних виявів у різних стилях мови.

Література:

1. Бабайцева В.В., Максимов Л.Ю. Современный русский язык. Синтаксис. Пунктуация. Москва: Просвещение, 1981. 271 с.
2. Безпояско О.К., Городенська К.П., Русанівський В.М. Дієслово. Граматика української мови: Морфологія. Київ: Либідь, 1993. С. 157–242.
3. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. 204 с.
4. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка. Москва: Высшая шк., 1973. 439 с.
5. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наук. думка, 1988. 255 с.

6. Вінтонів М.О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2013. 328 с.
7. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. Київ: Вища шк., 1972. 402 с.
8. Загнітко А.П. Український інфінітив у структурі простого речення: типологія функцій і семантика Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 3–10.
9. Іваницька Н.Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу Київ: Вища шк., 1989. 63 с.
10. Казимирова І.А. Семантичні основи синтаксичного аналізу інфінітива у придієслівній позиції. Мовознавство. 1992. № 5. С. 56–60.
11. Камынина А.А. Современный русский язык. Синтаксис простого предложения: пособие для слушателей ФПК. Москва: Изд-во МГУ, 1983. 104 с.
12. Кормилицына М.А. Семантически осложненное (полипропозитивное) простое предложение в устной речи. Саратов: Изд. Саратов. ун-та, 1988. 152 с.
13. Овсянко-Куликовский Д.Н. Синтаксис русского языка. Санкт-Петербург, 1912. 322 с.
14. Півторак Г.П., Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. Інфінітив Українська мова. Енциклопедія. Київ: Укр. енцикл., 2000. С. 211–212.
15. Потєбня А.А. Из записок по русской грамматике: В 4 т. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 1/2. 536 с.
16. Слинько І.І. Інфінітив у функції другорядних членів речення Українська мова і література в школі. 1961. № 6. С. 21–37.
17. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. Москва: Учпедгиз, 1941. 620 с.
18. Швець І. Р. Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові. Одеса: Вид-во Одеського ун-ту, 1972. 58 с.

Дуброва О. Н. Функциональное выражение дополнительной глагольной предикативности в современном украинском языке

Аннотация. В статье охарактеризована лингвистическая природа прямой полупредикативности, установлен статус дополнительной глагольной предикативности, рас-

смотрены и проанализированы основные грамматические средства, с помощью которых реализуется полупредикативная синтаксическая связь в предложении. Описаны функциональные проявления дополнительной глагольной предикативности в современном украинском языке.

Определен статус инфинитива в языковой системе, рассмотрены функциональные проявления инфинитива в роли главных и второстепенных членов предложения, выяснена специфика объектного и субъектного инфинитивов. Основное внимание уделено обособленным обстоятельствам, которые выражены единичными деепричастиями и инфинитивами, а также деепричастными и инфинитивными оборотами.

Ключевые слова: полупредикативная связь, собственно полупредикативность; дополнительная глагольная полупредикативность; объектный инфинитив, субъектный инфинитив, синтаксическая функция.

Dubrova O. Functional expressions of secondary verbal predication in modern Ukrainian language

Summary. In the article the linguistic nature of direct semi-predicativity is characterized; the status of proper semi-predicativity and secondary verbal predicativity is defined; the basic grammar means that are used to express semi-predicative syntactic relations in a sentence are pointed out and analyzed. Functional expressions of secondary verbal predicativity in modern Ukrainian language are classified and described.

The status of Infinitive in language system is defined; functional expressions of Infinitive as main or secondary parts of a sentence are described; peculiarities of Object and Subject Infinitives are cleared up. The main attention is given to detached adverbial modifiers expressed by single participles and infinitives as well as participial constructions or constructions with infinitives.

Key words: semi-predicative relations, secondary verbal predicativity, Objective Infinitive, Subjective Infinitive, syntactic function.

Єрмоленко С. І.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ВОКАТИВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ОКСАНИ ЗАБУЖКО)

Анотація. У статті передбачено детальний розгляд вокатива сучасної української мови в художньому тексті. Дослідження містить історію вивчення вокатива у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці. Специфіку сучасного вокатива відображено через прозові твори Оксани Забужко як яскравого представника українського постмодерного напрямку. Вокатив прозових творів письменниці досліджується як із функціонального, так і з граматико-семантичного підходів.

Ключові слова: вокатив, вокативне речення, кличний відмінок, звертання, грамема, апеляція, клична форма.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена підвищеною увагою сучасної лінгвістики до вивчення специфіки мовлення, зокрема потребою детального висвітлення сутності, різновидів, засобів вираження, структурних, семантичних і функціональних характеристик вокативів у сучасній українській мові. Одиниці структури мови, які виконують у ній функцію називання адресата мовлення, здавна перебували у полі зору вчених-мовознавців, хоча наукова інтерпретація статусу та функцій форм кличного відмінка, особливостей граматичного вираження в роботах українських дослідників суттєво відрізнялися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям статті стали праці таких вітчизняних і зарубіжних учених із дослідження вокатива: О. Безпояско, Ф. Бацевича, П. Дудика, О. Ветрової, І. Вихованця, К. Городенської, С. Єрмоленко, А. Загнітка, І. Кучеренка, І. Матвіяса, О. Єсперсена, О. Потебні, М. Скаба, Є. Тимченка, К. Шульжука, В. Явора та ін. (із формально-граматичного і семантико-синтаксичного боку); І. Бойка, Ю. Вольської, М. Гринишин, Н. Данилюк, О. Межова, А. Каратаєвої та ін. (із функціонально-структурного боку).

Вокатив із семантико-синтаксичного боку досліджували М. Скаб (семантико-синтаксична варіативність вокатива в українській мові) [1], із формально-граматичного – П. Дудик (звертання-речення в сучасній українській мові) [2], із функціонально-структурного – М. Гринишин (вокативні речення в асиметричних ситуаціях спілкування) [3], І. Бойко (семантичні типи вокативів як джерело характеристики мовної особистості) [4], О. Межов (функціональне навантаження вокативів у поетичних творах Василя Стуса) [5], Ю. Вольська (неелементарні прості речення з вокативними синтаксемами, реалізація у творах Т. Шевченка) [6], А. Каратаєва (український вокатив у текстовій структурі історичного роману «Диво» Павла Загребельного) [7], Н. Данилюк (семантико-стилістичні особливості народнописаних звертань) [8] та ін.

Одним із найменш досліджених в українському мовознавстві у цьому колі проблем є питання граматико-семантичних і функціональних параметрів вокатива у сучасній українській мові.

Мета статті полягає у визначенні особливості вокативна на матеріалі творчості Оксани Забужко.

Досягнення мети передбачає такі завдання:

1) розкрити зміст понять: *вокатив, звертання, кличний відмінок, вокативне речення, грамема, апеляція, клична форма*;

2) систематизувати вокативи за граматичною організацією і за ступенем вияву семантики на матеріалі художніх текстів Оксани Забужко;

3) проаналізувати особливості функціонування вокативів у художніх текстах на матеріалі прози Оксани Забужко.

Виклад основного матеріалу. У традиційній лінгвістиці переважає матеріалістичний підхід до формування та структурування граматичної системи мови, тому наявність вокатива визначає флексія. Отже, описуючи спільнослов'янський і спільнослов'янський періоди, учені однозначно розглядають вокатив серед форм словозміни імен, трактуючи його як граматичну форму в межах категорії відмінка. Цей підхід зберігається у східнослов'янській лінгвістиці до першої половини XIX століття. У ці часи номінацію «звертання» вживали як синонімічну до номінації «кличний відмінок», а звертання розглядали серед відмінкових форм. Етимологічно прозора назва вказувала на специфічну функцію, яку виконують іменники в цій формі. Так, Ф. Буслаєв, услід за О. Востоковим та Г. Гречем, кваліфікує кличний відмінок як прямий і незалежний, а синтаксичну функцію його форм визначає як один із засобів вираження взаємних стосунків між особами, що говорять, у складі речення. У подальшому ситуація з визнанням особливого кличного відмінка ускладнюється тим, що в російській мові спеціальні флексії кличного поступово занепадають, їх починають трактувати лише як факт історії. Натомість специфічні флексії вокатива стають однією з важливих ознак української мови, тому вивченню різних аспектів функціонування вокатива вчені приділяють досить багато уваги. Варто також наголосити на тому, що визначення або невизначення особливого кличного відмінка з часом дедалі частіше пов'язують із певними ідейно-політичними настановами того чи іншого автора, його тяжінням до західноєвропейської або російської мовознавчої традиції. Наприклад, відсутність специфічних закінчень у всіх формах іменника середнього роду в однині (а також у всіх іменниках, які вжито у формі множини) зумовила спроби тлумачити деякими вченими вокатив як неповноцінний, тому запроваджувався номінатив «клична форма». Білоруські лінгвісти (услід за російськими) схилиються до тлумачення вокативних форм як архаїчних для сучасного мовця. Проте останнім часом з'явилися праці і серед білоруських учених, які докладають зусиль до максимального відродження специфічних граем вокатива.

Досить довгу і цікаву історію має вивчення вокатива українськими мовознавцями. У повній відповідності до класичних

граматичних канонів, уже в перших граматиках української мови вокатив тлумачили як член відмінкової парадигми іменника, що посідає п'яту позицію у реєстрі відмінкових форм.

У процесі вивчення мовознавцями вокатива увагу привертає обмеженість у використанні флексій: тільки іменники чоловічого і жіночого роду, які є переважно іменами, назвами осіб, окремими персоніфікованими номінаціями істот, предметів, явищ. Це зумовило переміщення його в парадигмі відмінювання на останню сьому позицію, а пізніше й переведення в категорію «клична форма».

О. Потебня, глибоко проаналізувавши семантику й особливості матеріальної презентації граматичного значення кличного відмінка, сформулював кілька ідей, що стали етапними у встановленні морфолого-синтаксичного статусу вокатива. О. Потебня звернув увагу науковців на те, що кличний відмінок у реченні узгоджується з 2-ю особою дієслова. Погляди О. Потебні творчо розвивали Є. Тимченко, І. Кучеренко, М. Скаб та ін. І. Кучеренко стверджує, що вокатив може бути підметом, прикладкою й одночленним спонукальним реченням. Визначення кличного відмінка (як звертання) зовсім не розкриває якісної характеристики цієї форми, при цьому яскраво не виражає його особливості члена речення й специфіка його граматичної семантики [9, с. 23]. Очевидно, що потрібним є визначення звертання як згорнутого висловлювання, що має потенційну предикативність, міра якої може бути різною. Уходячи до складу інших речень, звертання, на думку деяких лінгвістів, послаблюють власну самостійність і предикативність, перетворюючись на несамостійні кличні модифікації, які називають звертаннями. Напр.: *Добре питання, Дарино, дякую* [10, с. 80]; *Хіба «правильно» – це завжди легко, Дарусю?..* [10, с. 301]; *... та хрін із ними, з харчами, чоловіче, скільки того життя* [11, с. 44]; *який тоді нас, мій брате, чекає посмертний суд?* [11, с. 49].

Особливої уваги вимагає аналіз звертань, основним призначенням яких є концентрація уваги слухача-адресата, напр.: *Пане Миколо, що тут мається на увазі?* [11, с. 49]; *Люди! Вітайте, горить!* [11, с. 72].

Реченням, ускладненим звертаннями, властивий різний ступінь напівпредикативності. Мінімальний ступінь напівпредикативності мають інтерпозиційні звертання, виражені іменником без супровідних залежних слів, напр.: *Ох, зайчисько... Теплий який...* [10, с. 254]; *Короче, Адько* [10, с. 252]; *Юрко! – зойкнула вона подумки* [10, 316]; *Мам* [10, с. 283]; *Андріанамб-розьїч!..* [10, с. 388].

Загальна синтаксична функція звертання полягає у називанні адресата мовлення. Ця функція не є однорідною, що спричинює різноманітність синтаксичних відношень звертань із реченням. Синтаксичні відношення звертань із реченням не є формами простих (із погляду вираження синтаксичних зв'язків) відношень, у які вступають слова, які традиційно називають членами речення.

Природним для української мови є звертання в кличному відмінку. Але наявність морфологічного показника кличного відмінка не є єдиним виразником синтаксичної функції звертання. Напр.: *О Господи!* [11, с. 300]; *Господи, за що?* [11, с. 262]; *... або, крий Боже, зоставатися наодинці* [11, с. 248]. Основними граматичними показниками синтаксичної функції звертання є інтонація і синтаксична позиція в реченні. Пор.: *... щоб показати – дивись, Андріане, оце наш дім* [10, с. 431]; *Лайно ти, Вадиме* [10, с. 433]; *Мишко, хе-хе, Миш-*

ко Грицюк, бідолаха... [10, с. 419]. Можливі повтори як засіб концентрації уваги на адресаті мовлення. Вокатив у середині речення концентрує увагу на змісті тексту, тоді як адресат мовлення нібито відходить на другий план.

Семантико-граматична функція звертань (як позначень адресатів мовлення) має різні форми вияву (залежно від характеру висловлення-звертання). Власне звертання, що виступають як назви конкретних адресатів мовлення, як форми вольових виявлень мовця, набирають цих властивостей у зв'язку з тим, що є компонентами безпосереднього звернення однієї особи до іншої. Стаючи формами вольових виявлень мовців, такі звертання мають викликати реакцію-відповідь, особливо під час звертання до живих істот (персоніфіковані предмети і явища (як адресати мовлення) є, як правило, тропейними поетичними засобами). Звернення (як активний процес комунікації) має кілька форм вираження у мові, що зумовлює різні синтаксичні форми власне звертань у реченні.

Найвиразнішими є власне звертання в імперативно-наказових реченнях, у яких присудки стоять у наказовій формі, напр.: *...і тому, знову й знову, вийди з класу, Скальковська!* [11, с. 250]; *Адька, та давай уже швидше, я здохну з голоду!* [11, с. 234]; *Мамо, вибач, я тебе переб'ю* [10, с. 346]; *Дай спокій, Дарино!* [10, с. 609].

Паузне виділення таких звертань не є значним, крім тих випадків, коли вони стоять на початку речення або вжиті як прикладки до особового займенника в ролі підмета. Але препозитивне звертання в імперативно-наказових реченнях не має, як правило, такої інтонаційної виділеності, яка зумовлювала б його відокремлення від речення, що властиво іншим формам власне звертань.

Власне звертання функціонують також у питальних реченнях із модальним значенням прямої питальності. Напр.: *Тату, що ти таке дурне кажеш?!* [10, с. 668]; *Ну й не дурпа ви після цього, пані Дарино, Дарино Анатолійово?* [11, с. 723].

Звертання в таких конструкціях мають виразніше інтонаційне виділення. На них частіше припадає інтонаційна вершина речення, особливо помітна тоді, коли звертання стоїть наприкінці, що порушує висхідно-спадний інтонаційний контур речень прямої питальності. Інтонаційне виділення звертань, ужитих у конструкціях прямого питання, зумовлює можливе відокремлення від речення. Напр.: *Хто він, у біса, такий, Вадиме?..* [2, с. 581]; *Вип'ємо за що, Вадиме?* [2, с. 612]; *Нащо ти мені все це розказуєш, Вадиме?..* [2, с. 604].

Власне звертання функціонують як позначення конкретних адресатів мовлення і в ситуаціях розповідного діалогічного мовлення. Напр.: *Привіт, дорогуша. – Привіт, Антосю. Рада тебе чути* [2, с. 802].

Звертання, вжиті в індикативі, частіше виступають як прикладки при особових займенниках, маючи яскраве емоційне забарвлення (як засіб кваліфікації об'єкта звернення). Пор.: *Задушив би. В обіймах. Ніжно. Ні, скидаю капелюха. Цілую ручки ясній пані, респект, повний респект. Гоцинська, підла ти бабо, візьми мене до себе, га?* [2, с. 810].

К. Шульжук різновидом субстанціальних синтаксем вважає вокативні, в яких морфологічна непохідність часто поєднується із семантико-синтаксичною ускладненістю. Ці синтаксеми є результатом об'єднання двох елементарних із семантико-синтаксичного погляду речень у просте ускладнене. Це передусім конструкції, в яких кличний відмінок поєднується з наказовим способом дієслова, напр.: *Хлопчино, прощай; Хлопці, про-*

цавайте. Синтаксеми у формі кличного відмінка за семантико-синтаксичною природою є складними, оскільки, з одного боку, вказують на адресата вольової дії мовця, а з іншого – на суб'єкта потенційної дії співрозмовника [12, с. 204].

Для характеристики явища апелятива в сучасній українській мові було використано метод суцільного відбору з прозових текстів Оксани Забужко: «Музей покинутих секретів» (2010), «Тут могла б бути ваша реклама» (2014). Загальний обсяг проаналізованих сторінок прози Оксани Забужко складає 1252 та понад 1007 мікроконтекстів з апелятивами.

У різноманітні мовних явищ вокатив (у синтаксичній традиції – звертання) посідає чільне місце не тільки через унікальність своєї структури, специфіку семантики та граматичного вираження, а й надзвичайно широке стилістичне використання. Унікальність вокативів сучасної української мови є незаперечною, але останнім часом відбулися зрушення у функціональному використанні звертання. Це особливо чітко прослідковується в сучасних українських прозових творах, зокрема у творчості Оксани Забужко. Вокативи формують значну кількість ускладнених простих структур, тому без комплексного дослідження цього явища не можна глибоко пізнати природу речення як основної синтаксичної одиниці, а без цього не є можливою побудова викінченої граматичної теорії.

Загалом, у лінгвістиці до визначення статусу звертання та його функціонального навантаження є кілька підходів. Суть усіх підходів зводиться до того, що треба вважати звертання членом речення. Ми підтримуємо традиційну думку, що звертання – це внесення, тому є ускладненням простого речення.

Уважаємо, що основна функція звертання – спонукати співрозмовника слухати, спонукати його до спілкування, тому в сучасних прозових творах, зокрема в аналізованих творах Оксани Забужко, частотність використання звертань велика, але, на жаль, прослідковується тенденція, яка пов'язана з активним продукуванням знижено-експресивних синтаксем. Як звертання часто вживаються імена, прізвища і под., іноді звертання перестає називати конкретну особу або предмет, тоді воно трансформується у вставне модальне слово або навіть у вигук.

Для художніх творів Оксани Забужко характерні вокативні речення, які майже завжди містяться наприкінці висловлювання, характеризуються більшою самостійністю (ніж звертання). За змістом і функцією виділяють такі основні групи вокативних речень:

а) речення, які називають адресата мовлення з метою повернення його уваги;

б) речення з виразною спонукальною функцією;

в) речення, що виражають емоційні реакції мовця на дії та слова співрозмовника.

У прозі Оксани Забужко найчастіше трапляються вокативні речення першої групи, тому що адресант хоче привернути увагу, викликати певні емоції, а лише потім спонукати до дії адресата.

Вокативним реченням властива спонукальна інтонація, бо його комунікативне завдання – привернути чиюсь увагу до мовленого далі.

Межі між звертаннями і вокативними реченнями надзвичайно рухливі та динамічні. Перехідну сферу утворюють речення, яким властивий середній рівень предикативності. Такими є звертання, які не тільки називають адресата мовлення, але й подають його напівпредикативну характеристику. Сюди належать звертання, що виражені словами або словосполученнями, для яких властива якісно-оцінна семантика.

Одним із найважливіших чинників посилення предикативності звертань є поширеність у художніх текстах Оксани Забужко.

Чим більше ускладнене саме звертання означуваними словами, тим більше в структурі звертання потенційної предикативності, оскільки будь-які атрибутивні словосполучення легко трансформуються в предикативні.

Потреба у використанні вокативних номінацій зумовлена як діалогічним мовленням, так і задумом автора. У дослідженні ми об'єднали вокативи у дві найзагальніші категоріальні групи: вокативи на позначення істот та неістот. У кожній із зазначених семантичних груп виділили семантичні поля. У семантичній групі істот помітним явищем лексики мовної особистості сучасних Оксани Забужко є семантичне поле сакральних онімів.

Сакральньо-маркована лексика посідає у семантичному полі прозових творів помітне місце. Сакральні оніми під час нашарування додаткової конотації не втрачають зв'язку власних назв із денотатом. Теонім виражає безпосереднє звернення до *Бога, Господа, Отця*. Значна ж кількість вокативів, виражених теонімом *Бог*, уплетена у вербальні конструкції типу *дай Боже, прости Господи, крий Боже, Боже збав, борони Боже, бігме-Боже*, де вокатив функціонально близький до вигуку.

У прозових творах Оксани Забужко теоніми трапляються дуже часто, вони передають як пряме звернення до Бога адресантів, так і є вигуками, які пов'язані з певним емоційним станом мовця.

Другим найпоширенішим семантичним полем є антропоніми. Їх ми класифікували за статтю (*мужчина, чоловіче, хлопці, дівчинко, дівоньки, дівко, дівушка, ребята, чоловіче добрий*); за узагальненими статусними ознаками (*красний пане, подруго, леді й джентльмени*); за родинними зв'язками (*мамо, мам, ма, мамочко, тату, тато, братіку, сестрички, сестро, сестри мої, моя любя сестра*); за апеляцією до коханої людини (*мале, маленька, малятко, кохане моє, милий, малятко ти моє, коханий, любов моя, любя*) тощо.

Вокатив у прозі Оксани Забужко вживається переважно у препозиції однокомпонентний (вокативи типу «іменник» або «субстантивований прикметник») чи двокомпонентний (вокативи типу «іменник + іменник» або «прикметник + іменник», або «займенник + іменник»), рідко трикомпонентний (вокативи типу «займенник + прикметник + іменник») або багатокомпонентний (вокативи типу «займенник + прикметник + іменник + іменник»), іноді вокатив уживається у постпозиції або інтерпозиції, його первинною є функція адресата мовлення і потенційного суб'єкта дії.

Висновки. Отже, у текстах прозових творів Оксани Забужко послугуються кличним відмінком власних назв чи загальних назв осіб (це стосується назв на позначення родинних стосунків, соціального стану чи сфери занять); вживаються у реченнях найчастіше вокативи і вокативні речення у препозиції, приблизно з однією частотністю у постпозиції та інтерпозиції; найчастіше письменниця послуговується вокативами у первинній своїй функції – функції адресата мовлення і функції потенційного суб'єкта дії, це стосується й ускладнених вокативів, причому з-поміж ускладнень вокативів найбільше поширені ускладнення означенням (вокативи типу «іменник + прикметник», «іменник + займенник»), власною назвою, а також вокатив типу «іменник + іменник». Специфічними рисами використання Оксаною Забужко вокативів у прозових творах є кличний відмінок неістот та субстантивованих прикметників.

Окрім того, наше дослідження вокативів підтвердило думку про те, що засоби звертання відображають соціальний і духовний стан суспільства, тому подальші наукові розвідки передбачають ґрунтовне вивчення актуального членування висловлювань із вокативами у сучасних прозових творах українських митців, що дасть змогу здійснити вичерпний функціональний аналіз цих синтаксичних одиниць.

Література:

1. Скаб М.С. Історія дослідження кличного відмінка у східнослов'янській лінгвістиці. Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження професора Стефана Пилиповича Самійленка. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. С. 116–128.
2. Дудик П.С. Звертання-речення в сучасній українській мові. Українська мова і література в школі. 1971. № 5. С. 37–43.
3. Гринишин М. Вокативні речення в асиметричних ситуаціях спілкування. URL: <http://mova.dn.ua/lingvistichni-studiy> (дата звернення 28.11.2018).
4. Бойко І.О. Семантичні типи вокативів як джерело характеристики мовної особистості (на матеріалі художнього дискурсу). Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ: Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. 2013. Вип. 27. С. 102–106.
5. Межов О.Г. Функційне навантаження вокативів у поетичних творах Василя Стуса. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2014. Випуск 44. С. 181–188.
6. Вольська Ю. Неелементарні прості речення з вокативними синтаксеми, їх реалізація у творах Т.Г. Шевченка. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37434/29-Volska.pdf?sequence=1> (дата звернення 28.11.2018).
7. Каратаєва А. Український вокатив у текстовій структурі історичного роману «Диво» Павла Загребельного. URL: <http://mova.dn.ua/lingvistichni-studiy> (дата звернення 28.11.2018).
8. Данилюк Н. Семантично-стилістичні особливості народнописаних звертань. Українська мова. 2011. № 4. С. 32–39.
9. Кучеренко І.К. Актуальні проблеми граматики. Львів: Світ, 2003. 228 с.
10. Забужко О.С. Музей покинутих секретів: Роман. Київ: Факт, 2010. 832 с.
11. Забужко О.С. Тут могла б бути ваша реклама: збірка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 320 с.
12. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Ермоленко С. И. Вокатив в современном украинском языке (на материале прозы Оксаны Забужко)

Аннотация. В статье предусмотрено детальное рассмотрение вокатива современного украинского языка в художественном тексте. Исследование содержит историю изучения вокатива в отечественной и зарубежной лингвистике. Специфика современного украинского вокатива отражена в прозе Оксаны Забужко – яркого представителя украинского постмодернистского направления. Вокатив прозаических произведений писательницы исследуется как с функционального, так и грамматико-семантического подходов.

Ключевые слова: вокатив, вокативное предложение, звательный падеж, обращения, грамемы, апелляция, звательная форма.

Yermolenko S. Vocative of the modern Ukrainian language (based on Oksana Zabuzhko's prose works)

Summary. The article provides a detailed review of vocative in the modern Ukrainian language in the literary text. The study contains history of studying vocative in domestic and foreign linguistics. The specificity of modern vocative is reflected through the prose works of Oksana Zabuzhko who is a prominent representative of the Ukrainian postmodern literature. Vocative of the writer's prose works is studied both with the functional and grammatical-semantic approaches.

Key words: vocative, vocative sentence, vocative case, address, grammeme, appeal, vocative form.

*Кравцова О. А.,**аспірант кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ПЕРЕПОВІДНИХ ІНТЕНЦІЙ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті простежено особливості реалізації категорії переповідності в науковому дискурсі. Виокремлено основні переповідні конструкції, окреслено функційно-семантичні аспекти використання в контексті репрезентації авторських намірів у текстах наукового стилю. Звернено увагу на наявність оцінних елементів, які уточнюють позицію автора та допомагають адресатові об'єктивно інтерпретувати зміст повідомлень, закладених у науковий текст.

Ключові слова: науковий дискурс, вставні конструкції, парантеза, переповідні інтенції, діалогічність / монологічність наукового тексту.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки зусилля граматистів мають комунікативно-прагматичну зорієнтованість. Учених цікавить спілкування, зокрема суб'єктивні значення, що виникають у процесі мовлення. До таких лінгвісти зараховують переповідну модальність, яка доволі часто з'являється під час інтеракції та, нашаровуючись на зміст речення, допомагає висловити «не особистий досвід мовця, його переконання, а переказати спостереження, умовиводи інших осіб» [3, с. 22]. Вона реалізується на базі простих ускладнених речень, складнопідрядних речень із з'ясувальними підрядними частинами, а також на основі фрагментів тексту.

Мовознавці звертають увагу на цю категорію, визначають лексико-граматичні засоби її вияву, однак лише поодинокі праці стосуються репрезентації цієї суб'єктивної модальності в різностильових текстах української мови.

У полі нашого зору перебуває вияв переповідності в науковому дискурсі. Серед його ключових ознак є об'єктивність, аргументованість, точність, інформативність, переконливість тощо. Проте кожного разу, коли автор наукової розвідки, виформовуючи ґрунт для власного дослідження, покликається на когось, використовує цитату чи мовить про здобутки попередників / сучасників, погоджується чи полемізує з ними, він пропускає ці слова крізь призму власного світобачення та особистісних ціннісних орієнтирів. Так, текст (відповідно до намірів науковця) виформовується в цілісне поліфонічне полотно, головне завдання якого – донести інформацію. Отож, особливості вираження переповідних інтенцій у науковому дискурсі потребують глибшого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми синтаксису наукової мови вчені розпочали розв'язувати ще в 20–30 рр. XX століття (праці О. Курило, О. Синявського та ін.). Проте посилюється цей процес у 60 рр. минулого століття (наукові роботи А. Васильєвої, М. Кожині, М. Котурової та ін.).

На сучасному етапі лінгвісти здійснюють дослідження наукового тексту з різних позицій: вивчають його граматичні та стилістичні особливості, розглядають у парадигмі комунікативної лінгвістики, з'ясовують роль адресата як реципієнта нової інформації тощо.

Окремі аспекти опрацювання теорії наукового тексту висвітлено в публікаціях Ф. Бачевича, З. Висоцької, І. Вихованця, К. Городенської, Н. Гуїванюк, А. Коваль, М. Кочергана, Л. Мацько, О. Пономаріва, О. Тараненка, С. Шабат-Савки та ін. Однією з найновіших праць, у якій всебічно проаналізовано науковий текст, є монографія «Світло і тіні наукового стилю» П. Селігея.

Думки мовознавців різняться щодо природи наукового дискурсу. Одні вчені вважають, що вона діалогічна. Наприклад, З. Висоцька зазначає, адресат – це «не просто читач і спостерігач, а партнер і співмислитель, оскільки для наукового спілкування потрібне взаєморозуміння, про це можна стверджувати, розглядаючи науковий текст як комунікативно-спрямований діалог науковців на пошук та опис невідомих знань» [1, с. 47]. Дослідниця зауважує, що актуалізують діалогічність питальні речення, питально-відповідні комплекси, чужа мова у формі безпосередніх цитувань, непряма мова як переказ чужої думки, експресивні засоби (емоційна, оцінна та розмовна лексика, модальні слова, інтонаційно-синтаксичні засоби), імперативи як звертання до читача, вставні та вставлені конструкції, які виконують різні функції (пояснювальну, уточнювальну, вказівну, оцінну, додаткового повідомлення) [1, с. 48]. Її думку поділяють Н. Заніздра та В. Заніздра, говорячи, що науковий виклад діалогічний як імпліцитно (прямі й непрямі посилання), так і експліцитно (неприховані звертання до адресата, сприяння його участі в процесі обмірковування) [4, с. 106]. О. Пономарів пише, що цитати, посилання та документація тверджень – композиційна особливість наукового стилю, а тексти, які до нього належать, за типом мовлення є монологічними [7, с. 10]. Нам імпонує перша думка щодо діалогічності викладу наукової інформації, адже доволі часто автори зосереджують увагу читача (якщо говорити про написане) чи слухача (під час наукових виступів), застосовуючи відповідні акцентуаційні лексичні маркери. Науковці використовують думки авторитетних учених задля показу підґрунтя та важливості власної роботи й залучають адресата до обдумувань, «програмують» його на рецепцію, інтерпретацію, а відтак приєднують до потенційної прогресії міркувань та навіть дискусії.

Крім праць, у яких автори пишуть про адресантно-адресатну взаємодію під час передавання-отримання наукової інформації, наявні нечисленні дослідження стосовно парантетичних конструкцій як головних виразників переповідних інтенцій дослідника. Наприклад, Н. Гуїванюк висловлює твердження, що, «використовуючи чужі думки, автор повідомлення принагідно зауважує, що вони належать іншій особі, проте пропускає їх крізь призму власного сприймання та оцінок», тому на цій підставі можна «вважати вставні компоненти переповідної модальності різновидом суб'єктивно-модальних форм та конструкцій» [2, с. 329]. Цю думку поділяє й С. Шабат-Савка, пишучи, що «у доведеннях теорії, обґрунтуванні гіпотез,

репрезентації різних класифікацій присутній образ автора, дослідника, який подає результати свого дослідження, проаналізувавши та опрацювавши праці інших дослідників», тому «інтертекстуальність є важливим елементом оприлюднення результатів дослідження», а «чужий погляд» виражають парантетичні конструкції зі значенням переповідності чужих слів чи джерела повідомлення» [9, с. 324–325].

Різноманітність поглядів на природу наукового тексту, а також його малодослідженість у контексті переповідності спонукають до ретельнішого опрацювання цієї тематики.

Мета статті – простежити особливості реалізації переповідності в науковому дискурсі.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- виокремити основні переповідні конструкції в науковому дискурсі;

- зацентувати на оцінних елементах, які застосовує автор під час переповідання задля увиразнення власних позицій;

- визначити специфіку використання переповідних конструкцій в аспекті функційних можливостей наукового дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Науковий стиль (як функціональний стиль української мови) потребує уваги науковців не лише щодо композиційно-архітектонічних особливостей текстів, а й стосовно вияву в таких текстах авторських інтенцій, із-поміж яких експлікуються й інтенції переповідності. Комунікативна інтенція – це «лінгвістична субстанція з глибоким когнітивно-ментальним підґрунтям, що має безпосередній стосунок до найскладніших феноменів людського буття, насамперед до людини (тобто мовної особистості, мовця, суб'єкта інтенції), до її концептосфери, інтелекту, пам'яті, знання, психіки, мисленнєвих процесів, ментальних моделей породження світу» [10, с. 324]. Інтенція (як психоментальне утворення) має свою особливу вербалізацію в різних текстах і жанрах наукового стилю (у дисертаціях, статтях, монографіях, лекціях, підручниках та ін.). Науковий стиль представляють такі його підстили: власне науковий (науково-технічний), науково-популярний, науково-діловий, науково-навчальний, науково-публіцистичний. Відомо, що в науковій мові надають перевагу використанню займенника першої особи множини «ми»: ми вважаємо..., на нашу думку..., на наше переконання тощо. Таку форму ретрансляції інформації називають «авторське ми», «наукове ми» або, за словами дослідниці С. Шабат-Савки, «авторська скромність» [9, с. 321]. Доволі часто в МІ-реченнях під час згоди / незгоди з думками інших учених (коли «МІ» у формі непрямого відмінка) автор наукової розвідки використовує переповідні інтенції: *Нам імпонує думка В. Фон Гумбольдта, який витлумачував мовленнєву особистість як багатогранну сутність, функціональний аспект діяльності якої – збереження та відтворення мовного багатства, духовна творчість* (9, с. 77); *Цілком погоджуємося з Л. Заскїною в тому, що мовною особистістю є лише той суб'єкт, мовлення якого якнайповніше відтворює культурну спадщину свого народу, що виявляється у вербальних і позалінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах і правилах етикету* (9, с. 77).

Можна переповідати, застосовуючи вставні (парантетичні) конструкції, цитати, посилання, пряму й непряму мову, передавання теми чужої мови тощо. Пряма мова хоч і вважається найбільш об'єктивною формою відтворення чужої інформації, але під час використання переповідач (автор праці) пропускає

її крізь призму власного світобачення, використовує задля власної мети, тому авторську ретрансляцію прямої мови також зараховуємо до переповідної модальності.

Переповідні конструкції поділяються на реченнєві прості двоскладні та односкладні (переважно узагальнено-особові та безособові) та складнопідрядні речення зі з'ясувальними підрядними частинами. Додамо також те, що переповідність доволі часто виявляється у фрагментах текстів (наводяться думки кількох авторів (які можуть погоджуватися з твердженнями один одного чи полемізувати задля досягнення правдивості у висвітленні проблеми).

До переповідних вставних структур належать такі:

- **ЗА + О. в.** (за словами..., за спостереженнями..., за влучним твердженням ученого, за тогочасною пресою, за визначенням медиків, за народними уявленнями, за спогадами, за звичаєвим правом, за законом тощо): *За визначенням галицької газети «Діло» (1923), активні, віддані національній справі діячки в той час були у них «білими павами»* (8, с. 184);

- **ЗГІДНО З + О. в.** (згідно з даними тощо): *Наслідуючи професії власних чоловіків, жінки, згідно з повідомленнями газет, ставали не тільки шахтарками, а й керівницями цехів, заводів, трактористками, комбайнерками, бухгалтерками, комірними, завгоспами тощо* (8, с. 247);

- **НА + Р. в. / З. в** (на думку М. Мірченка, на думку критиків, на переконання дослідниці тощо): *Саме батьки, на загальне переконання, маючи значний життєвий досвід і найкращі наміри, здатні були дібрати оптимальну пару для свого сина чи дочки* (8, с. 11).

Реченнєві парантетичні переповідні конструкції Н. Гуйванюк поділяє на двоскладні й односкладні, зауважуючи, що «двоскладні вводяться в речення за допомогою сполучника як. Присудками найчастіше є дієслова мислення чи мовлення: (автор) думає, гадає, міркує, зазначає, відзначає, вважає, зауважує, підкреслює, наголошує, твердить, стверджує, говорить, припускає, доводить, пропонує, визнає та ін.» [2, с. 333]. Односкладні реченнєві вставні переповідні структури (переважно безособові чи неозначено-особові), за словами дослідниці, трапляються рідше, «насамперед тоді, коли виражається вказівка на конкретну працю чи словник як «джерело повідомлення», наприклад, як зазначено у праці..., як відображено у словникових статтях, як засвідчено у працях логіко-граматистів, як сказано у праці О. Потебні тощо»; «форму неозначено-особового речення мають вставні конструкції зі значенням загальносприйнятої думки чи відомого джерела, наприклад, як вважають, як про це пишуть, як тоді вважали, як прийнято вважати, як заведено вважати і под.» [2, с. 334].

- **ЯК + предикат мовлення + Н. в.** (як зазначає..., як наголошує..., як стверджує..., як свідчать історичні факти / свідчать документи тощо): *Як констатує Н. Арутюнова, оцінка представляє світ як середовище і як засіб для людського буття* (9, с. 120); *Утім, більшість табірних лікарів, як свідчать колишні невіільниці, справді старалися полегшити страждання виснажених і хворих жінок, хоча їхні можливості та ресурси були вкрай обмеженими* (8, с. 272).

Предикати мовлення переважно вжиті в теперішньому часі, зрідка – у минулому.

Парантетична реченнєва частина може бути односкладною неозначено-особовою: *Дівчата із заможних родин швидше виходили заміж, аніж їхні бідніші однолітки; навіть обділе-*

ні вродою і здоров'ям багаті наречені могли розраховувати на добру партію, бо, як казали на Волині: «Морги варги покривають» (тобто розміри земельного наділу важливіші за потворність)... (8, с. 12).

– **предикат мовлення + Н. в.** (уважають В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький, стверджує..., зауважує... тощо): Категоризація, узагальнює О. Кубрякова, становить результат когнітивної діяльності, підсумок класифікації (таксономії) світу й тісно пов'язана з когнітивною здатністю людини, з компонентами цілісної когнітивної системи – увагою, пам'яттю, сприйняттям, висновковістю (9, с. 82).

Такі вставні переповідні структури можуть знаходитися як на початку, всередині, так і наприкінці речення.

Значна частина переповідних авторських інтенцій реалізується через переказування теми чужої мови (про яке згадує В. Дорошенко, про що свідчать..., знаходимо згадки про обмін... тощо): У таборах відчувався постійний брак одягу та взуття, про що свідчать як офіційні документи, так і численні спогади колишніх політ'язнів (8, с. 287); Українська та інішомовна преса повідомляла про успіх українок на віденській виставці «Опіка над виселенцями» (8, с. 96).

Переповідність реалізують і безсполучникові речення: Селяни згадували: «Були такі випадки, що жінка розказувала у господарстві, а чоловік не мав слова такого. У тих випадках це було, коли чоловік був дуже простак або до загибелі жінку любив» (Гуцульщина) (8, с. 23); Пошлемося, наприклад, на І. Нечуя-Левицького. В листі до Н. Кобринської з 26.02.1898 р. він писав: «Слово розвиток давно вжив д. Франко в передньому слові до свого перекладу «Фавста» і потрапив добре» (11, с. 51).

Більшість переповідних конструкцій у науковому дискурсі виявляємо на основі складнопідрядного речення з підрядною з'ясувальною частиною. Їх наводять у вигляді непрямої мови (ще Аристотель уважав, що..., В. Шинкарук наголошує, що..., лідерці СУ закидали те, що..., О. Вольф дійшла висновку, що..., газета «Діло» пояснювала, що..., Міністерський рескрипт 1862 р. проголошував, що..., київська преса повідомила, що..., біограф М. Коцюбинського розповідає, що..., українські дослідники зазначають, що..., історичні та етнографічні джерела свідчать, що..., дослідники припускають, що..., факти свідчать, що..., архівні дані й спогади сучасників засвідчують, що..., деякі західні фахівці з історії СРСР упевнені, що..., з газетних шпальт постійно лунало, що..., учені вважають, що..., «Новий час» (1927) писав, що..., Мілена Рудницька запевняла Андрія Шептицького, що..., жінки-політ'язні незмінно підкреслюють, що..., жінки згадують, що..., мемуаристи підкреслюють, що... тощо): Так, Ю. Караулов, увівши поняття «мовна особистість» у широкий науковий дискурс, стверджує, що мовна особистість – це зосередження і результат соціальних знаків; продукт історичного розвитку етносу; творець і користувач знакових, системно-структурних утворень (9, с. 76); Ще Ф. Буслаєв зазначав, що судження, виражене словами, є реченням (9, с. 138).

Автори наукових текстів можуть переповідати інформацію, отриману від особи / осіб (із зазначенням імені або й без), від інституцій (із назвою чи без). Джерело інформації, яку переказують, може виражатися безособовою формою.

Крім того, посилаючись на когось, передаючи чийсь думки та твердження, переповідачі доволі часто використовують оцінні слова (найчастіше прислівники та прикметники), які стосу-

ються особи першоджерела або ж вартості отриманих даних (влучна, (цілком) слушна / логічна думка, справедливо, знаний етнограф, не без критичного узагальнення, як справедливо наголошує, як слушно аргументує тощо): За влучним твердженням Г. Сильницького, ситуації відповідає деякий відрізок дійсності, який мовець виокремлює з континууму об'єктивних явищ (9, с. 88).

Щодо функційності переповідних конструкцій у науковому тексті, то, на думку Л. Мацько, його головне призначення – «систематизування, пізнання світу, слугувати для повідомлення про результати досліджень, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань, виклад матеріалу, представлення наукових даних суспільству» [6, с. 284].

Формується текст за допомогою викладення думок ученого з використанням цитат та покликань, що є основою, ґрунтом, вихідним пунктом, від якого відштовхується автор, роздумуючи над обраною темою, а також допомагають надати ваги власним словам, спростувати / підтвердити чийсь теорії та припущення, порівняти кілька поглядів на одну й ту ж проблему, спричинити полеміку тощо. При цьому вони виконують ще й текстотвірну функцію. Переповідаючи, автор наукової розвідки солідаризується з тим дослідником, чий слова використовує: Подібну думку висловлює О. Мельничук, зауважуючи, що співвіднесеність висловлюваного змісту з дійсністю належить до ознак зовнішньо-синтаксичної структури речення і знаходить формальне вираження в наявності таких модальних різновидів речення, як розповідні, питальні та спонукальні, а також у часовій віднесеності змісту речення до дійсності (9, с. 139); або ж під час переказування показує незгоду джерела інформації (чи й свою власну завдяки використанню чужих слів) із життєвими пріоритетами людей чи певним суспільним ладом: Михайло Павлик не без критичного узагальнення писав, що з сучасною йому галичанкою можна було поговорити лише на три теми: весілля, забави і погоди (8, с. 34). тичний [5, с. 8].

Висновки. Отже, переповідність у науковому дискурсі реалізують парантетичні конструкції, цитати, посилання, пряма й непряма мова, передавання теми чужої мови тощо.

Вставні структури для переказування чужої інформації виявляються за допомогою таких моделей: ЗА + О. в., ЗПДНО З + О. в., НА + Р. в. / З. в., ЯК + предикат мовлення + Н. в., предикат мовлення + Н. в. тощо.

Переповідність здебільшого реалізують складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною частиною (наводиться у вигляді непрямої мови), безсполучникові складні речення, а також текстові фрагменти.

Для переказування чужої інформації автори наукових праць використовують оцінні слова (здебільшого прислівники та прикметники).

Посилання на сказане / написане кимось дають змогу науковцеві створити ґрунт для своєї розвідки, надати ваги власним словам, вступити в дискусію, погодитися з чиймись висловленнями чи заперечити їх, порівняти думки кількох учених, висловити солідарність із дослідником стосовно певних тверджень тощо.

Подальшу роботу вбачаємо в розгляді категорії переповідності на основі художнього, публіцистичного та конфесійного стилів української літературної мови.

Література:

1. Висоцька З. Актуальні парадигми дослідження наукового тексту. Лінгвостилістичні студії. 2015. Вип. 3. С. 43–50.
2. Гуйванюк Н. Слово – Речення – Текст: вибр. праці. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2009. 663 с.
3. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
4. Заніздр Н., Заніздр В. Діалогічність наукового мовлення. Вісник КДПУ ім. М.В. Остроградського. Випуск 2/2007 (43). Частина 1. С. 103–106.
5. Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вища школа, 1987. 351 с.
6. Мацько Л. та ін. Стилiстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
7. Пономарів О. Стилiстика сучасної української мови: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
8. Українські жінки в горнилі модернізації/ за заг. ред. О. Кісь. Харків: КСД, 2017. 304 с.
9. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: Букрек, 2014. 412 с.
10. Шабат-Савка С. Psycholinguistic Dimension of Communicative Intention: Speaker's Substance and Syntaxing. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. пр. Серія: Філологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. 2018. Вип. 24(2). С. 321–339.
11. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. 160 с.

Кравцова О. А. Особенности выражения пересказательных интенций в научном дискурсе

Аннотация. В статье прослеживаются особенности реализации категории пересказательности в научном дискурсе. Выделены основные пересказательные конструкции, обозначены функционально-семантические аспекты их использования в контексте репрезентации авторских намерений. Обращено внимание на наличие оценочных элементов, которые уточняют позицию автора и помогают адресату объективно интерпретировать содержание сообщений, заложенных в научный текст.

Ключевые слова: научный дискурс, вставные конструкции, парантеза, пересказательные интенции, диалогичность / монологичность научного текста.

Kravtsova O. Peculiarities of the expression of intentions of renarration in the scientific discourse

Summary. The article addresses the peculiarities of the implementation of the category of renarration in the scientific discourse. The main renarrative constructions are highlighted, functional and semantic aspects of their use in the context of the representation of the author's intentions in the scientific text are indicated. The emphasis is on the presence of evaluative elements that clarify the author's view and help the addressee to objectively interpret the content of the messages contained in the scientific text.

Key words: scientific discourse, embedded constructions, parenthesis, intentions of renarration, dialogism / monologism of the scientific text.

Ладоня К. Ю.,
науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України,
аспірант Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

НЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СУТНІСТЬ, ВИЗНАЧЕННЯ, ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто сутність неологічної лексики, основні принципи класифікації та функціонування у мові. Проаналізовано різні погляди українських та зарубіжних учених на проблему визначення поняття неологізму, окреслено основні умови та причини появи неологізмів в українській мові та особливості функціонування.

Ключові слова: неологізм; визначення неологізму; класифікації неологізмів; функціонування неологізмів.

Постановка проблеми. Найважливішою умовою існування мови є її безперервний розвиток, який найбільш помітний у лексико-семантичній системі. Процес пізнання світу, поява нових понять і реалій, зміни в суспільному житті, прогрес у науці й техніці відбуваються безперервно і потребують необхідної кількості нових лексичних одиниць.

Неологія як наука постала лише в другій половині XX ст., хоч сам термін «неологія» в науковий обіг уведуть ще на початку XIX ст. і використовують для означення сукупності нових слів: у 1801 р. в Парижі вийшла друком лексикографічна праця Л. Мерсьє «*Neologie, ou vocabulaire de mots nouveaux, ou pris dans des acceptions nouvelles*» («Неологія, або словник слів нових, слів, що підлягають оновленню, і слів, узятих у нових значеннях») [1, с.57].

На думку російського вченого В. Гака, виникненню неології (як науки про неологізми) сприяв «неологічний бум» другої половини XX ст. – поява великої кількості нових слів, широке розповсюдження, пов'язане з науково-технічною революцією, розвитком засобів масової комунікації, загальним прискоренням ритму життя суспільства тощо [2, с. 40].

Характерно, що для української мови «неологічний бум» кінця минулого століття не є першим, адже дослідники фіксують появу значної кількості неологізмів на початку XX ст. На думку мовознавців, впливав на це «не тільки вєлетєнський розвиток поодиноких наук, головнo техніки, але й небувалий досі розріст української культури» [3, с. 3]. Серед основних причин появи неологізмів того періоду вказують як на розвиток української освіти, преси, наукової літератури, так і на перші спроби уніфікації української літературної мови, «щоб вирівняти велику прірву між т. зв. галицькою і наддніпрянською мовою» [3, с. 60]. Основними творцями нових слів того періоду стають перекладачі, журналісти, науковці, яким не вистачало «чисто народної простолудної мови» [3, с. 60] для потреб своєї творчої діяльності.

Але особливої актуальності проблема виникнення та вживання нових слів набула в наш час. Відмінними рисами є розкутість носіїв мови, послаблення «внутрішнього цензора» і, як наслідок, виникнення великої кількості різноманітних новоутворень [4, с. 2], що спричинило створення спеціальних центрів неології (зокрема англійської, німецької, французької, російської тощо) для спостереження за мовними новоутворен-

нями в країнах світу й оформлення неології в окремий розділ лексикології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення теорії неології були предметом дослідження таких учених, як О. Брагіна, В. Гак, О. Земська, Ж. Колоїз, Н. Котелова, А. Ликов, В. Лопатін, А. Нелюба, Г. Склярєвська, А. Тараненко, С. Тогоєва та ін.; сучасні дослідження неологізмів, зокрема у сфері ЗМІ та Інтернету, проводили М. Бергельсон, Т. Виноградова, Г. Вокальчук, О. Горошко, Л. Іванов, М. Навальна, Т. Попова, О. Стишов, Л. Струганець, С. Чемеркін, Е. Штукарьова та ін.

Мета статті – проаналізувати основні погляди на природу неологізмів, причини виникнення, принципи класифікації й функціонування в мові тощо.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи історію досліджень проблеми нових слів, можна виокремити такі її періоди:

- намагання виділити нові слова в окрему категорію;
- виділення в межах цієї групи слів окремих категорій через неоднорідність новотворів;
- початок інтенсивного вивчення індивідуальних новоутворень як частини загальної проблеми вивчення неологізмів [5, с. 119].

Результати досліджень нових слів реалізуються в словниках неологізмів.

Отже, неологія – це наука, що фіксує та класифікує, спостерігає за адаптацією та здійснює лексикографічне розроблення нових слів.

Досі немає чіткого визначення й розмежування основних понять неології. Учені погоджуються, що предметом вивчення названої науки є нове слово (неологізм), але з наданням чіткого визначення цьому поняттю виникають певні проблеми. Неологізм не є статичним, він має динамічну природу, тому часом важко визначити межі перебування новоутворення в статусі неологізму.

Т. Попова, досліджуючи неологізми, виділила кілька лінгвістичних напрямів вивчення новотворів, що визначають сутність [6, с. 4–10]:

- за стилістичною теорією до неологізмів уходять стилістично марковані слова, значення слів та фразеологізми, що містять у собі конотацію новизни, яка відчувається мовцем і залежить від його мовної компетентності;
- психолінгвістична теорія представлена в дослідженнях С. Тогоєвої, яка визначає *неологізм* як мовну одиницю, що не траплялась раніше в мовленнєвому досвіді носія мови;
- неологізми (за лексикографічною теорією) – це слова, що не потрапили до словників;
- денотативна теорія визначає неологізм як слово на позначення нового явища (денотата), поняття тощо;
- прихильники структурної теорії зараховують до неологізмів лише структурно і формально абсолютно нові слова

(одиниці, створені на основі відомих у мові морфем, на їхню думку, можуть бути в будь-який час відтворені мовцями, є зрозумілими для них, не можуть вважатися неологізмами);

– конкретно-історична теорія Н. Котелової потребує уточнення сутнісної новизни неологізму в просторі й часі та зазначає, що «неологічність» слова має певні хронологічні (нове для певного часу) та просторові (нове для багатьох мов, національної або літературної мови, певної «підмови» (діалекту, жаргону), для мови чи мовлення) межі.

Також певні проблеми виникають зі спробами визначення й розмежування таких понять *неології*, як «неологізм» і «оказіоналізм». Деякі мовознавці протиставляють *оказіоналізм* і *неологізм*, перший трактують як одиницю мовлення, а другий – як одиницю мови; перший як такий, що виникає безпосередньо під час мовлення в конкретних мовленнєвих ситуаціях, а другий – як такий, що існує окремо від контексту й здатний до відтворення; перший має конкретного автора, другий – загальномовний; перший виникає переважно випадково, другий – за законами й під тиском певної мови (цілком закономірно).

Як визначає А. Ликова, *неологізми* – це нові слова мови на початку своєї історії мовного життя [6, с. 85]; вони з'являються в певний період і згодом перестають бути новими, потрапивши до активної або застарілої лексики; *оказіональні* слова не мають здатності старіти, а тому не можуть бути новими словами, тобто позбавлені можливості називатися неологізмами [6, с. 43].

Українська дослідниця Ж. Колоїз вважає *оказіоналізми* прототипами кожного загальномовного неологізму [1, с. 62], першим кроком функціонування в мові: усе нове під час свого народження є випадковим, створюється не всіма носіями мови одночасно, а окремим індивідом. Окреслює таку модель функціонування та адаптації неологізмів у мові:

1) *оказіональний* – шойно створений неологізм, що не вийшов за межу конкретної ситуації спілкування;

2) *узуальний* – неологізм, який вийшов за межі ситуації спілкування, сприймається суспільством, але не вийшов за межі пасивності;

3) *узуальний*, який долає межу пасивності й перестає бути неологізмом [7, с. 80].

Ознакою долання межі пасивності неологізму вважають фіксування новоутворень у загальномовних словниках, яке відбувається в три етапи:

1) перша фіксація неологізму в наукових статтях, дисертаціях тощо;

2) фіксація відібраних найбільш поширених новоутворень у спеціальних словниках неологізмів;

3) остаточне закріплення неологізму в мові, про що свідчить розміщення в тлумачному словнику.

Динамічність і багатогранність неологізмів викликало потребу оцінювати за різними критеріями і, як наслідок, спричинило виникнення великої кількості різноманітних класифікацій.

Виділяють такі типи класифікацій неологізмів:

1) за видом мовної одиниці:

- неолексеми – нові слова;
- неофраземи – нові фразеологічні утворення;
- неосемеми – нові значення старих слів.

Серед неолексем розрізняють:

– власне неолексеми – слова, що характеризуються абсолютною новизною і форми, і змісту (як правило, це запозичення з інших мов);

– новотвори – слова з новою формою і новим значенням (слова, створені за питомими словотвірними моделями зі слів, що вже є в мові);

– трансформації – слова, в яких нова форма поєднується зі значенням, що передавалося раніше іншими лексичними засобами;

– семантичні неологізми – наявні в мові форми, які або повністю змінюють своє значення, або до наявної семантичної структури додають новий лексико-семантичний варіант;

2) за видом означуваного поняття, явища, виділяють неологізми, що позначають:

- нову реалію;
- стару реалію;
- актуалізовану реалію;
- реалію, яка відмирає;
- реалію, якої не існує;

3) за ступенем новизни мовної одиниці:

- абсолютні (сильні) – слова, яких не існувало в мові раніше;
- відносні (слабкі) – слова, які вже існували або існують у мові, але отримали нове значення;

4) за способом утворення:

- запозичені (розрізняють зовнішні й внутрішні);
- словотвірні (утворені за словотвірними моделями конкретної мови);

– семантичні (утворені через переосмислення слів, що вже є в мові, серед яких розрізняють метафоричні, метонімічні, звуження або розширення значення тощо);

5) за рівнем соціалізації:

- узуальні – одиниці, що ввійшли в мовну систему;
- *оказіональні* – одиниці мовлення;
- *потенціоналізми* – слова, що згодом перетворюються на узуальні неологізми;

– індивідуально-авторські;

6) за типом освоєння неологізмів:

– моментальні входження, що виникають одразу з появою важливих і актуальних реалій;

– поступові входження, що апробуються в мові через вживання в синонімічних рядах;

– несподівані (випадкові) входження – *оказіональні* текстові утворення, які після тривалого вживання в результаті соціальної апробації ввійшли до нормативного словника.

Деякі дослідники (Ж. Колоїз, Н. Копилова), надаючи неологізмам більш широкого значення, виділяють на всіх мовних рівнях і розрізняють такі: фонетичні, граматичні, лексичні, синтаксичні тощо.

У трактуванні *неологізму* покладено поєднання об'єктивних (час появи-новизни, прикріплення до певних часових меж) і суб'єктивних (психологічне відчуття новизни, «свіжості») ознак; його початкова межа чітко визначена й об'єктивна, кінцева – не визначена і не може бути визначеною, бо суб'єктивна. Класифікування новоутворень допомагає конкретизувати саме поняття *неологізму* й дати йому визначення. Предметом нашого детального розгляду є неологізми лексичного рівня, тому за основу беремо таке: неологізми – це слова, словосполучення, фразеологізми, окремі значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними й територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також *оказіоналізми* (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного авто-

ра, видання, редакції чи в конкретному тексті. Новизна таких номінацій на цьому часовому відрізку усвідомлюється загалом [10, с. 14].

Серед мовних чинників, що зумовлюють виникнення нових слів, виділяють такі:

- денотативний (необхідність позначити новий об'єкт);
- стилістичний (потреба в експресивності мовлення);
- тиск мовної системи (виникнення потенційно можливих слів на базі моделей, що вже існують) [2, с. 41].

Основними принципами, за якими здійснюються нові номінації, є такі:

- мотивованості (будь-який номен так чи інакше мотивований іншим (семантично, структурно, асоціативно тощо));
- парадигматичності (будь-який номен, з'являючись, передбачає запрограмованість на входження до наявних, реальних мовних систем);
- модельності і зразка (будь-який номен, який би не був ступінь його несподіваності, незвичності, є звичайним, очікуваним, зважаючи на закони мови, оскільки завжди утворюється за наявними в мові моделями та зразками) [10, с. 5].

Серед екстралінгвальних чинників, що спричиняють виникнення нових слів в українській мові останніх десятиліть, виділяють:

- демократизацію всіх галузей суспільного життя;
- істотне послаблення (а то й припинення) цензури й самоцензури;
- державний статус української мови;
- зміни в соціальній структурі українського суспільства;
- задоволення практичних потреб мовців;
- поширення моди на певні мовні форми;
- пошуки нових експресивних засобів вираження [9, с. 10].

Окрім того, дослідники вказують на особливу роль нових інформаційних технологій у виникненні та функціонуванні значної кількості неологізмів останніх років.

Висновки. Отже, підсумовуючи погляди дослідників, можемо сказати, що кожне нове слово мови (неологізм) має конкретного автора (навіть якщо ми про нього не знаємо), є засобом самовираження. За час функціонування неологізму слово може соціалізуватися (бути прийнятим суспільством) і лексикалізуватися (закріпитися в мовній системі). Процес соціалізації, як правило, відбувається у два етапи: слово сприймається посередниками (журналістами, письменниками, викладачами, науковцями та ін.), які доносять його до широкого загалу. Якщо слово сприймається і використовується більшою частиною мовців, то воно лексикалізується, що відображається в словниках загальноживаної лексики.

Перспективу подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо в дослідженні української неологічної лексики, що з'являється в мові сьогодні (на конкретному мовному матеріалі).

Література:

1. Колоїз Ж.В. Українська неологія: здобутки та перспективи. Наукові праці. Філологія. Мовознавство. Том 105. С. 57–62.
2. Гак В.Г. О современной французской неологии. Новые слова и словари новых слов. Ленинград: «Наука», 1978. С. 37–52.
3. Грицак Є. Неологізми в сучасній українській літературній мові. Друкарня ОО. Василян у Жовкві, 1935. 65 с.
4. Попова Т.В. Русская неология и неография: учебное электронное текстовое издание. ГОУ ВПО УГТУ – УПИ. Екатеринбург, 2005. URL: <http://www.unizd.hr/Portals/35/2011-12/neol.pdf>
5. Попко Л.П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности. Монография. Киев: ГАРККиИ, 2007. 360 с.
6. Лыков А.Г. Можно ли окказиональное слово называть неологизмом? Русский язык в школе. 1972. № 2. С. 42–53.
7. Колоїз Ж.В. До питання про диференціацію основних понять неології. Вісник Запорізького державного університету. Запоріжжя, 2002. № 3. С. 78–83.
8. Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця XX ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2003. 36 с.
9. Нелюба А.М. Експліцитна й імпліцитна економія в словотвірній номінації української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 32 с.

Ладоня К. Ю. Неологизмы в украинском языке: сущность, определение, принципы классификации и функционирования

Аннотация. В статье рассмотрена сущность неологической лексики, главные принципы классификации и функционирования её в языке. Проанализированы разные точки зрения украинских и зарубежных учёных на проблему определения понятия неологизм, охарактеризованы главные условия и причины возникновения неологизмов в украинском языке и особенности их функционирования.

Ключевые слова: неологизм; определение неологизма; классификации неологизмов; функционирование неологизмов.

Ladonia K. Neologisms in the Ukrainian language: essence, definition, principles of classification and functioning

Summary. The article deals with the essence of the neologistic vocabulary, the basic principles of classification and their functioning in language. Different views of Ukrainian and foreign scientists on the problem of the definition of the concept of neologism are analyzed, the main conditions and causes of the appearance of neologisms in the Ukrainian language and the peculiarities of their functioning are outlined.

Key words: neologism; definition of neologism; classification of neologisms; functioning of neologisms.

Мазоха Г. С.,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української і зарубіжної літератури
та методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Анотація. У статті осмислюється листування Г. Сковороди крізь призму європейської епістолярної традиції. Простежується вплив попередньої літературної традиції на функціональне навантаження кореспонденцій, акцентується на діалогічних зв'язках листів письменника з Біблією та творчістю античних майстрів слова.

Ключові слова: Г. Сковорода, лист, епістолярна традиція, античність, Середньовіччя, Відродження.

Постановка проблеми. Духовна та творча спадщина Г. Сковороди, «самородного українського філософа» (С. Ефремов), уже понад два сторіччя є об'єктом уваги дослідників. Образ письменника (як особистості і як митця) став легендарним уже для його сучасників і був доповнений багатьма міфами в XX сторіччі, адже йому вдалося залишити слід у розбудові етико-гуманістичних традицій національного письменства. Художній доробок Г. Сковороди став «не лише взірцем української філософії, а й визначним здобутком української художньої прози, джерела якої є не тільки у філософсько-художніх писаннях Сократа, Платона й інших письменників-філософів Греції та Риму, а й у творчій спадщині Володимира Мономаха та митрополита Іларіона, їхніх послідовників» [1, с. 292].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітні літературознавчі дискурси (М. Жулинський, П. Кононенко, Л. Махновець, Г. Сивокінь, В. Шевчук та ін.) характеризуються пошуками певних підходів до осмислення творчого феномена Г. Сковороди, підходів, не обтяжених тенденційністю та заідеологізованістю. Долається однобічність аналізу творчої спадщини, догматизм критеріїв та упередженість оцінок. Особистість майстра слова, що визначає одне з найвищих досягнень Просвітництва, викликає значний резонанс у творчих колах останніх десятиріч.

Зважаючи на багатовимірну та суперечливу рецепцію спадщини письменника, доречно вказати на загальну тенденцію дослідження його творчості (як єдиного й цілісного процесу). У цьому сенсі доцільним і продуктивним є звернення до епістолярної спадщини майстра слова, адже листи «виявляють у чистому вигляді справжню суть людини, зокрема творчої – письменника, митця. Виявляють його уподобання, його святощі, не приховуючи відтінків, внутрішніх суперечностей, набагато повніше й автентичніше, ніж інші вияви літературно-публіцистичного висловлювання» [2, с. 40]. Так, у моменти внутрішнього перелому в житті суспільства, а тому і в літературному житті, тривав і триває рух у глибину життєдайних національних джерел, невіддільний від вдумливого засвоєння уроків українських класиків. Тому, за слушним зауваженням І. Франка, «кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед!» [3, с. 462].

Мета статті – розкрити особливості приватного листування Г. Сковороди в контексті європейської епістолярної традиції.

Виклад основного матеріалу. Про значення й сенс листування у власному житті Г. Сковорода висловив думку в кореспонденції до свого вихованця М. Ковалинського, датованої 12.07.1763 р.: «Подібно до того, як музичний інструмент, якщо ми його слухаємо здалеку, здається для нашого слуху приємним, так, бесіда з відсутнім другом звичайно буває набагато приємнішою, ніж із присутнім. Особливо з тобою у мене виходить так, що я тоді більше люблю тебе і прагну твоєї найприємнішої бесіди, коли ти відсутній і коли без участі тіла душа з душею безмовно і безтілесно розмовляє і проводить разом час. Тоді ніяка відстань і ніяке пересичення не зменшує приємності, а навпаки, її збільшує...» [4, с. 306].

Листи Г. Сковороди до свого учня дають змогу долучитися до авторської інтерпретації проблем людської екзистенції, світовідчуття, аристократизму почуттів, доброзичливості – філософії серця (за теорією кордоцентризму) талановитого літератора. Прочитані кореспонденції ніби стягують у єдиний етичний і естетичний вузол проблеми творчості, є яскравою ілюстрацією товариських стосунків з адресатами, свідченням світоглядного взаємопритягання. Адже в кожен лист укладено багато думок, спостережень, усього того, чого філософ навчився сам, а також сам збагнув. Такий лист міг стати для митця майстернею, сповідальнею, навіть чернеткою наступного твору і ще всім вищезгаданим вкупі, але майже ніколи тільки простим переліком подій, адже для письменника роздуми з пером у руці – це спосіб існування.

Сучасний літературознавчий дискурс засвідчує, що листи окремих періодів мали свої особливості, «змішування яких (або підкреслення їх як універсальних) не може принести користі» [6, с. 139]. Для того, щоб розкрити характер листа, необхідно мати уяву про ті вимоги, які висувала до листів теорія епістолярного стилю того чи іншого часу. Отже, є сенс говорити про те, що епістола завжди, зокрема щоразу в нових конкретно-історичних умовах, певному часопросторовому континууму є зовсім іншою. Тобто порівняно стабільний набір ознак, які визначають жанрово-стильову домінанту кореспонденції та є необхідними для її існування, за певних обставин можуть зазнавати конкретних змін. Останнє зумовлено як своєрідністю творчої манери автора, так і змінами, принесеними певною епохою та національною специфікою.

В античну епоху та в добу середньовіччя, як і в пізніші періоди, приватному листу (як акту комунікації) надавалось різного значення, постійно підкреслювалась і виступала на перший план найхарактерніша з властивих для нього ознак. Так, якщо в античності найголовнішим в епіistolі вважалося вираження дружби між дописувачами, то в середньовіччі великого значен-

ня, з одного боку, набула інформативна функція, а з іншого – спостерігається посилення панегірично-хвалебного елемента у зверненні до адресата. У сфері ж самого епістолярного повідомлення змістове наповнення листа втрачає свої позиції на користь абстрактної епістолярної форми. Таким чином, форма постійно превалює над змістом.

Листування доби Відродження стає формою розваги, коли знать та впливові особи шукали добровільних кореспондентів для «епістолярного діалогу». За відсутності преси, як слушно стверджує Н. Петриченко, саме побутова кореспонденція слугувала засобом передавання інформації, зокрема політичної, наукової та літературної [7, с. 12]. Листування кінця XV й до першої чверті XVIII ст., коли в європейському мистецтві панівне становище займав художній напрям бароко, характерними ознаками якого були «мінливість і поліморфність, оскільки воно було художнім вираженням рухливої і суперечливої історичної доби» [8, с. 131–132], є пишномовними епістолами, психологічно відточеними, насиченими емоційною патетикою. Представники класицизму в епістолярному жанрі домагалися від листа логіки, послідовності, зв'язку. Із цією метою необхідно було дотримуватися суворої композиції та точності мови. Недотримання норм у листуванні вважалося невіглаством.

В історії європейського епістолярного мистецтва XVIII ст. належить виняткове місце. У згаданий період особливо зростає естетична функція письменницького листування, посилюється його значимість у літературному процесі. В епістолографії утверджуються теорії листа-розмови та листа-визнання. До першого різновиду кореспонденцій ставилися вимоги як до форми уявної розмови з адресатом, а метою листа-визнання стала сповідь автора. Власне епістола починає розглядатися як джерело розуміння автора, а критеріями оцінки стають оригінальність, ступінь вираження особистості, а не чітке дотримання правил та стилістичних норм. На лист дивилися як на записану розмову, вільну й спонтанну, як на особливий рід літератури, що відрізнявся від трактатів, проповідей та елегій. І хоч не про все можна було писати в кореспонденції, однак від неї очікували новин і фактів, а також відображення особистості самого автора [9, с. 62]. Тому в другій половині XVIII ст. приватний лист сприймається сучасниками як явище літератури (Ю. Тинянов).

Г. Сковороду можна з упевненістю зарахувати до тих майстрів слова, листи яких варто розглядати крізь призму образу самого автора, власне через розуміння ним духовного світу, що вимагає з'ясування уявлення письменника про сенс життя, щастя, яким він бачить ідеал людини, яке місце в ієрархії цінностей посідають такі поняття, як честь, відданість, гідність тощо. У своїх кореспонденціях митець орієнтувався, з одного боку, на традиції найближчих попередників, а з іншого – освоював те нове, що з'являлося. У нього лист майже вивільняється від риторичних умовностей, орієнтує автора на вільне самовираження, відображаючи при цьому особливості його світогляду. Сутність кореспонденцій Г. Сковороди відзначається гострим відчуттям співрозмовника, умінням вести з ним невимушену дружню розмову, водночас самоаналіз робить його листи особливо вагомими: «Надмірність породжує пересиченість, – читаємо в одному з листів до М. Ковалинського, датованого липнем 1762 р., – пересиченість – нудьгу, нудьга ж – душевний смуток, а хто хворіє на це, того не можна назвати здоровим. Немає години, не придатної для занять корисними науками, і хто помірно, але постійно вивчає предмети корисні

як у цьому, так і в майбутньому житті, тому навчання – не труд, а втіха» [4, с. 221]. З іншого листа, датованого початком жовтня 1762 р.: «Посилаю тобі зразок розмови душі, яка мовчки веде бесіду сама із собою, ніби грою втішаючи себе, і, як орел, літає по високих і широких небесних просторах і ніби бореться. Важко уявити, наскільки це приємно, коли душа вільна і відречена від усього, подібно до дельфіна мчить у небезпечному, але не безумному русі. Це щось велике і властиве лише найвеличнішим мужам і мудрецам» [там само, с. 231].

Майже всі особливості, притаманні творчому методу Г. Сковороди в інших літературних жанрах, віднаходять свій вияв у його приватному листуванні. В окремих випадках кореспонденції – це цілі шматки публіцистичної прози, нічим не відрізняючись від його наповнених пафосом проповідей, у інших – цілком природно поєднуються з його найкращими філософськими трактатами та діалогами. Варто також зазначити, що стиль кореспонденцій письменника відзначається оригінальністю й неповторністю (як і все те, що ним було створено).

Однак значення приватного листування Г. Сковороди цим не вичерпується, оскільки його кореспонденції відкривають перед нами багатий світ митця, дають змогу залишитися з ним наодинці, хоч найчастіше письменник пише не стільки про себе особисто, як про те, що його хвилює: «Що є огиднішим за любов вульгарну, удавану, і, навпаки, що є більш божественним, ніж любов християнська, тобто істинна?» – розмірковує митець у листі, датованому лютим, 1763 р. «Що таке християнська релігія, як не істинна і досконала дружба? Хіба Христос не встановив, що відзнакою його учнів є взаємна любов? Хіба не любов все поєднує, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? Хіба не називає Бога любов'ю його найулюбленіший учень Йоанн? Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові, тобто Бога? Хіба всі дарунки, навіть ангельська мова, не є ніщо без любові? Що дає основу? – Любов. Що творить? – Любов. Що зберігає? – Любов, любов. Що дає насолоду? – Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега». Завершує лист митець коротко: «Від тебе початок, у тобі ж і кінець» [там само, с. 277]. З іншої кореспонденції, датованої 29.08.1763 р.: «Якщо велика справа – панувати над тілами, то ще більша – керувати душами. Важливо дарувати золото, що царі звичайно роблять, але хіба не важливо привести до золота мудрості? Яку індійську перлину можна порівняти з таким найдорогоціннішим камінням, як похвальна непорочність? Якщо важливо лікувати тіло, то чи не найважливіше разом з тілом зберігати і душу людини цілою, здоровою, незіпсованою?» [там само, с. 312].

Такі сентенції у листах письменника виникають не випадково, оскільки основним філософським питанням для митця було не тільки відношення Буття й Свідомості (Матерій й Духу), а й проблема походження, сутності (справжності), призначення людини, її шляху до щастя.

Аналіз кореспонденцій Г. Сковороди засвідчує, що він увесь у своєму кореспондентіві-дописувачі, прагненні зрозуміти його, переконати, запевнити. У листах здійснюється нескінченний процес пізнання Г. Сковородою людини, пізнання ним доби через особистість. У цьому сенсі кореспонденції змикаються з діалогами письменника, будучи до певної міри творчою майстернею митця.

Свого часу Д. Чижевський, аналізуючи діалогічну форму творів Г. Сковороди, зазначав, що остання, на жаль, «великою мірою лише суто зовнішня краса, яка не зливається органічно зі

змістом творів» [10, с. 337]. На переконання дослідника, учасники діалогу в українського філософа лише зрідка «характеризовані індивідуально, але іноді автор, мабуть, забуває про їх особистість та вони в діалозі грають іншу роль, аніж доти. Запитання, що їх ставлять учасники, не допомагають розвиткові думки. Думка розподіляється між учасниками діалогу автором» [там само].

Лист (порівняно з іншими видами комунікативних текстів) характеризується діалогізацією. У трактаті «Про стиль» Деметрій зазначає, що «...лист має бути написаний тим самим стилем, що й діалог. Адже лист – це ніби одна зі сторін діалогу» [11, с. 238]. Автори монографії «Told in letters» також указують на те, що «у листах суб'єктивна структура віднаходить найефективніше справдження. Листи навіть займають місце діалогу, коли діалог не лише можливий, а й доречний» [12, с. 121].

І. Паперно, розглядаючи діалогізм (як одну з основних ознак епістоли), зазначає, що «листування двох кореспондентів – текст, побудований діалогічно» [13, с. 214]. Причому «принципи побудови листа як моделі діалогу – листування в реальних кореспонденціях проявляються на різних рівнях: від способу обміну інформацією, перегукуванні ідей, домашніх натяків – до прийомів композиції і стилю» [там само]. Залучення читача до розповіді, урахування його точки зору в структурі листа, діалогізм епістоли дослідника називає одним з основних принципів побудови кореспонденції як виду тексту [14, с. 110].

Для спадщини українського філософа діалогізм був притаманний органічно. Адже філософія (як специфічний спосіб духовної діяльності) спрямований на усвідомлення граничних підстав людського буття, завжди є напруженим діалогом, під час якого відбувається зустріч різних смислів, розуміння сенсу буття людини. Для письменника діалог – не лише форма, якої дуже часто набувають його твори. Діалогічним було все життя українського мислителя, сповнене пошуку шляхів до досягнення людського щастя.

Оригінальна природа епістолярію Г. Сковороди стає особливо очевидною в перспективі буберівського уявлення про світ як «про живий вселенський діалог, який уже давно розпочався і продовжується» [15, с. 9]. Думки вченого про діалогічну природу людського буття дуже близькі до розуміння того, що творча свідомість кожного індивідуума впливається у світовий діалог і що самим фактом цього включення особистість стає ближчою до істини. Для Г. Сковороди істина діалогу превалює над окремими репліками, така думка відповідає буберівському уявленню про недоступність істини відстороненій людині (як би глибоко остання не концентрувалася в ній самій). Істина – не підсумок суперечки, як вважає філософ, де кожний відстоює власні переконання. Вона народжується у стосунках «Я – Ти», у світі зустрічі людини з іншим існуванням [16, с. 13]: у діалозі особистість набуває свого «Я», свого сенсу і своєї долі.

Буберівська дихотомія «Я – Ти» нагадує про гармонію протилежних начал, ідею взаємного доповнення й зумовленості. «В одному тільки теперішньому жити неможливо, воно виснажило б людину до тла» [15, с. 130], через те діалог є конститутивним принципом життя і навіть складає сутність людського буття. Основний рух у діалозі – звернення, тобто здатність поглянути, прислухатися. Відповідно до цього, будь-який вислів, текст, де людина самовиражається, за своєю суттю, діалогічний, оскільки він завжди звернений до когось [там само, с. 146]. Рух назустріч іншому, ремінесцентність творчої свідомості й укорненість у різних культурних кодах – ці риси діалогічної особистості характеризують постать Г. Сковороди.

Для нього центр уваги не тільки в собі самому, а й у тих, із ким він спілкується. Кореспондент для нього – це співрозмовник. У цьому сенсі митець утверджує буберівську думку про діалогічну особистість, яка «не відокремлює себе від інших, а тому не відокремлює себе від буття» [там само, с. 273]. Навіть у глибокій самоті письменник не втрачає відчуття перебування обличчям до обличчя з кимось, оскільки завжди перебуває у духовному зв'язку зі світом. Тому не випадково у листах з'являються такі слова: «...Аристотель сказав: «Самотня людина – або дикий звір, або бог». Це значить, що для звичайних людей самотність – смерть, але насолода для тих, які або зовсім дурні, або видатні мудреці. Першим пустиня приємна своєю тишею, нерухомістю; божественний же розум останніх, знайшовши божественне, ним постійно займається і вельми втішається тим, що для звичайних умов недоступне...». І далі: «... Що є філософія? Відповідь: перебувати на самоті з собою, з собою вміти вести розмову» [4, с. 231–232].

Діалогічне існування, на думку М. Бубера, набуває навіть у абсолютній самоті глибокого передчуття взаємності. Сказане можна віднести й до Г. Сковороди, для якого життя полягає в постійному діалозі й завжди протиставлене монологічному існуванню, оскільки останнє свідчить про неспроможність спілкуватися з іншою людиною, відчувачи те, чим вона є. Для нього монологічне слово є одноголосним. Воно претендує на володіння готовою істиною, адже завжди відзначається самототожністю й самодостатністю. Зверненість поета до іншої людини існує як продуктивна альтернатива, здатна зруйнувати монологічну думку. Так, у своїй письменницькій практиці Г. Сковорода створює прозові твори, які за своєю структурою є діалогічними й полілогічними «диспутами», як ті, які свого часу влаштовувалися в школах еллінської Греції, а також викладачами й спудеями Києво-Могилянської академії. Адже для філософа й письменника-гуманіста важливим було не так знання й творення нових філософських цінностей (засоби), як пізнання (істина), як шлях до самопізнання та творення Людини.

Між висловлюваннями встановлюються діалогічні стосунки, хай навіть віддалені в часі й просторі, однак у них наявна певна конвергенція (тобто часткова спільність теми, точки зору). Навіть найлегша алюзія на чуже висловлювання надає мовленню діалогічності. М. Бахтін декларує тезу про те, що діалогічний підхід можливий до будь-якої значущої частини висловлювання, навіть до окремого слова, якщо воно сприймається не як безособове, а як знак чужої смислової опозиції, як представник чужого висловлювання. Отже, діалогічні висловлювання можуть проникати всередину самого висловлювання, навіть усередину слова, якщо в ньому діалогічно зустрічаються два голоси. Цей внутрішній діалог, природу якого розкриває М. Бахтін, звучить і в листах, зокрема Г. Сковороди: голос митця співвідноситься з іншими голосами (своїм або засвоєними чужими), заперечується ними, погоджується або бореться з ними. Діалог проникає всередину листа й зовнішньо монологічне мовлення поета виявляється пронизане внутрішньою полемікою. Діалогізм слова Г. Сковороди в тому й полягає, що це слово відчуває поруч із собою чуже слово, яке веде мову про той самий предмет, це відчуття визначає його структуру.

Так, епістолярій порушує не тільки проблему слова, а й проблему свідомості. Ідеться про протиставлення діалогічної свідомості монологічній. Зокрема М. Бахтін, акцентуючи на монологічній свідомості, визначає її як таку, що сприймає все в єдиному замкнутому контексті, не співвідноситься діалогіч-

но з іншим текстом-відповіддю. Породженням такої свідомості є монологічне слово, слово з обмеженими можливостями контактів і сполучень. Це слово, яке вимагає «благоговійного повторення, а не подальшого розвитку, виправлень і доповнень» [17, с. 337]. Монологічне слово вирване з діалогу: воно може тільки цитуватися серед реплік, але саме не може стати реплікою серед інших рівноправних із ним реплік. Авторитарне за своєю суттю, монологічне слово постійно «виштовхується» за допомогою «пародійних антитіл» [там само]. Тобто монологічна свідомість позбавлена того розмаїття осмислених образів та смислових поєднань, які втілює діалогічна свідомість. На відміну від неї, діалогічна думка відчуває себе у світі (як частина його). Поліфонічному мисленню, як зазначає М. Бахтін, доступні такі сторони людини, які не надаються художньому освоєнню з монологічних позицій.

На наш погляд, листування Г. Сковороди має виразно діалогічний характер, тобто його кореспонденції вміщують різні погляди, в них можлива боротьба ідей, переконань, уподобань. У жодному з листів він не пропонує тільки єдино можливих тверджень, які можуть пропонуватися як готова істина.

Виразно монологічний характер епістолярний жанр мав хіба що в добу класицизму (як і вся культура означеного періоду), оскільки діалогізм перебував тоді на периферії. Головна причина занепаду діалогу, який був характерним для Ренесансу, полягає в зміні світосприйняття. Діалогу не було, бо не було можливим існування двох різних поглядів, зіткнення, оскільки істина єдина й наперед задана. Остання існувала поза свідомістю адресата й повністю визначала та створювала єдиний кут зору. Це можна вважати сходженням усіх виражень у тексті суб'єктно-об'єктних стосунків в одному фіксованому фокусі. Монологічність, на наш погляд, пов'язана із соціальною обмеженістю й замкнутістю того класу, який був носієм писемної культури.

Листи Г. Сковороди вирізняються зміною співвідношень між інформаційною спрямованістю та художніми прийомами епістолографії. Для поета кореспонденція є не тільки засобом передання певної інформації, а й прагненням порозмовляти про справи, поділитися враженнями від пережитого, прочитаного. У листі ним використовуються певні емоційно-психологічні містки, які в структурі реалістично-подієвої оповіді сприймаються сторонніми елементами й зрозумілі лише для обох дописувачів.

Орієнтація на усне мовлення давала змогу письменникові вводити в структуру листа прислів'я та приказки, які підсилюють афористичність і точність судження письменника про найрізноманітніші сторони людського життя. Це віднаходило свій вияв і в художній практиці письменника, оскільки значно підсилювало влучність сказаного.

Кореспонденції Г. Сковороди вміщують велику кількість цитат із Біблії, художньої літератури, висловів філософів та публіцистів. Святе письмо митець називає «краєм благочестивих і ангельських умів, на яке завжди дивляться, але яким ніколи не можуть пересититися» (лист, датований другою половиною вересня, початком жовтня 1762 р.) [4, с. 232]. Через це в епістолах дуже часто цитуються такі рядки: «Очи бо єю держастеся, да єго не познають», або «Буду прагнути, можливо досягну» тощо [там само, с. 256]. Окремі кореспонденції навіть замість формули звертання-привітання вміщують цитати, наприклад: «Блаженні ваші очі, що бачать, і вуха, що чують» (Матвій, гл. 13) та ін. [там само, с. 255].

Це виникає в листах письменника не випадково. Г. Сковорода бачив Біблію як світ символів, тобто закодованих знаків [18]. Вона стала для нього, за твердженням А. Товкачевського «ліхтарнею, що освічує своїм світлом дорогу до царства Божого, словом Божим, язиком огненным, що палить своїм негасимим полум'ям серце людей <...>. У кожному слові, у кожному біблійському оповіданні Сковорода знаходив зерно немирущої правди, яке він знайшов як Божий дарунок у глибині своєї душі» [19].

Г. Сковорода був добре обізнаний із вченням найвидатніших філософів як античних та греко-римських (Сократа, Платона, Аристотеля, Епікура, Сенеки та інших), так і мислителів Заходу та Сходу пізнішого часу. Тому в його кореспонденціях дуже часто спостерігається цитування означених майстрів слова. Зокрема, у листі до М. Ковалинського, датованого груднем 1762 р., він цитує Платона: «Для мене немає нічого важливішого, ніж бути чи стати кращим» [4, с. 250]. У іншому листі (від 27.01.1763 р.) він звертається до Плутарха: «Як підроблені під золото речі наслідують блиск і красу золота, так і підлесник, наслідуючи приємність і принади друга, завжди здається веселим і блискучим, ніколи не чинячи опору, ніколи ні в чому не відмовляючи. Все ж таки ми повинні не відразу запідозрювати в лестохах тих, хто хвалить: своєчасна похвала личить другові не менше, ніж осуд» [там само, с. 267].

Цитати у листах Г. Сковороди функціонують як репліки дистанційного діалогу. Митець використовує в епістолі запитання або будь-які висловлювання щодо проблем, які цікавлять обох співрозмовників, із метою дати на них відповідь або зробити відправною точкою своїх розлогіх міркувань. Водночас цитати могли стати композиційним елементом, який організовує весь лист. Тобто епістола побудована як відповідь на те чи інше висловлювання. Гадаємо, що цитатний спосіб ведення листовної розмови є не лише стильовою проблемою, а й історико-культурною. Зміст «чужого мовлення» та його функції в авторському тексті дають змогу з'ясувати комплекс домінантних мотивів, коло найбільш читабельних авторів означеного періоду. А в листах Г. Сковороди цитати ще й демонструють його феноменальний духовний діапазон автора кореспонденцій. Такі листи засвідчують постійну, напружену роботу думки, прагнення та зацікавлення митця, віддзеркалюють надзвичайно широкий спектр його соціальних і моральних пошуків.

Висновки. Отже, аналіз приватних кореспонденцій Г. Сковороди дає підстави стверджувати, що останні – це, з одного боку, ідентифікація внутрішнього світу митця, його мікросвіту, а з іншого – документ доби, що пройшов крізь серце і став особистим переживанням. Смысл форми, якої набуває епістола у творчості письменника, полягає у свідомому «відтворенні» її структури, в освоєнні не стільки зовнішніх ознак кореспонденцій, скільки її внутрішньої суті: інтимного «ти», довірливих інтонацій товариської розмови, гострого відчуття співрозмовника, особливого слова – слова звернення.

Література:

1. Українська література в портретах і довідках: Давня література – література XX ст.: Довідник. Київ: Либідь, 2000. 360 с.
2. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і літера, 2001. 299 с.
3. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 49. 620 с.
4. Сковорода Г.С. Повне зібр. творів: У 2-х т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1973. 574 с.

5. Брюгген В. Без листів література неповна. Вітчизна. 1996. № 5–6. С. 109–111.
6. Сметанин В.А. Новое в развитии представлений об эпистографии. Античные традиции и византийские реалии. Свердловск, 1980. Вып. 17. С. 5–18.
7. Петриченко Н.Г. Методика використання епістолярних матеріалів у процесі вивчення української літератури: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київ. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003.
8. Наливайко Д.С. Барокко. УЛЕ: В 5 т. Київ. Головна редакція Української радянської енциклопедії ім. М.П. Бажана, 1988. Т. 1. С. 131–132.
9. Тодд У.М. Дружеское письмо как литературный жанр в пушкинскую эпоху / И.Ю. Куберский (пер. с англ.). Санкт-Петербург: Академический проект. 1994. 207 с.
10. Чижевський Д.А. Історія української літератури. Київ: Вид. центр «Академія», 2003. 568 с.
11. Деметрий Античные риторика. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1978. С. 237–285.
12. Day Robert Adams, Arbor Ann Told in letters. Epistolary fiction before Richardson. University of Michigan, 1966. 281 p.
13. Паперно И. А. Переписка как вид текста. Структура письма. Материалы Всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам. Тартуский гос. ун-т. Тарту, 1974. С. 214–215.
14. Паперно И. А. Об изучении поэтики письма. Ученые записки Тартус. ун-та. 1977. Вып. 420. С. 105–111.
15. Бубер М. Два образа веры. Москва: Аст, 1995. 590 с.
16. Демидов А.Б. Основоположения философской коммуникации и диалога. Диалог. Карнавал. Хронотоп. 1995. № 4. С. 48–59.
17. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1986. С. 187–220.
18. Шевчук В.О. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима: роздуми. Київ: Університетське вид-во Пульсари, 2008. 528 с.
19. Товкачевський А. Сковорода. Українська хата. 1913. липень – серпень.

Мазоха Г. С. Эпистолярное наследие Григория Сковороды в контексте европейской эпистолярной традиции

Аннотация. В статье осмысливается переписка Г. Сковороды сквозь призму европейской эпистолярной традиции. Прослеживается влияние предшествующей литературной традиции на функциональную нагрузку корреспонденций, акцентируется внимание на диалогических связях писем писателя с Библией и творчеством античных мастеров слова.

Ключевые слова: Г. Сковорода, письмо, эпистолярная традиция, античность, Средневековье, Возрождение.

Mazokha H. Epistolary heritage of Hryhorii Skovoroda in the context of the European epistolary tradition

Summary. The correspondence of H. Skovoroda through the prism of the European epistolary tradition is reflected in the article. The influence of the previous literary tradition on the functional load of correspondence is observed, the emphasis is on the dialogical links between the writer's letters with the Bible and the work of the ancient masters of the word.

Key words: H. Skovoroda, letter, epistolary tradition, antiquity, Middle Ages, Renaissance.

Ныпадымка А. С.,
кандидат філологічних наук,
старший преподаватель кафедры современных европейских языков
Киевского национального торгово-экономического университета

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ КЛЮЧЕВОГО СЛОВА «ЛЮБОВЬ» В ПОЭЗИИ ЮЛИИ ДРУНИНОЙ

Аннотация. В статье рассматривается ключевое слово «любовь» как одно из базовых семантико-стилистических единиц идиолекта Ю. Друниной; исследуются эстетические функции ключевого слова через филологическое толкование стихотворений Ю. Друниной «А я для вас неуязвима...» и «Бывает так – почти смертельно ранит...».

Ключевые слова: авторская картина мира, образное мышление, ключевое слово, образ, эстетическое значение, филологическое толкование.

Постановка проблемы. В течение последних десятилетий настойчиво не только утверждается, но и подкрепляется практикой мысль о целостном анализе художественного текста, объединяющем усилия лингвистов и литературоведов, психо- и социолингвистов, философов, историков и культурологов. Это взаимодействие постулируется неразрывностью мышления и любого процесса творчества.

Филологическая целостность художественного текста предполагает рассмотрение литературного произведения как открытой структуры, как процесса воспроизводства или создания авторской картины мира, глубоко национальной и одновременно личностной.

Анализ последних исследований и публикаций. Композиционная расстановка эстетически значимых единиц художественного текста, способы их семантического обогащения, превращение в единицы обобщенного характера – приметы индивидуального стиля художника – позволяют обозначить контуры как языкового образа автора, так и выстраиваемой им картины мира. В центре внимания – процесс порождения эстетической целостности художественного объекта, способы его лексико-семантического и композиционного формирования на основе взаимодействующих и пересекającychся смысловых, эмоциональных точек и линий поэтического текста.

Важнейшим методологическим принципом, лежащим в основе исследования, является органическое единство формы и содержания в динамической плоскости объективного существования художественного текста.

В работе используется совокупность методов и приемов, уже давно отработанных при анализе художественного текста (Виноградов В.В., Винокур Г.О., Ларин Б.А.), а также связанных с когнитивной парадигматикой (Лаврова С.Ю., Яцкевич Л.Г. и др.); компонентный анализ с опорой на словарные дефиниции (Язикова Ю.С., Купина Н.А., Поцепня Д.М.); контекстуальный анализ на базе опробованной методики лингвистического толкования художественного текста на поверхностном и глубинном уровнях; сопоставительный анализ и статистический. В последние годы в филологических исследованиях интертекстуальные, культурологические связи устанавливались с привлечением данных литературоведения,

истории, философии и психологии (Серебренникова Н.Г., Сосновская А.В., Охлопкова Е.А. и др.).

При всем разнообразии подходов утверждается общая тенденция: на основе общенародного языка идионесущие единицы развивают ассоциативные связи, устанавливая границы близости или тождественности семантических вариантов, необходимых для создания индивидуально-авторской языковой картины мира.

Цель статьи – презентация ключевого слова – словообраза – идиоключа «любовь» как одной из базовых семантико-стилистических единиц идиолекта Юлии Друниной; представление эстетических функций ключевого слова через филологическое толкование стихотворений Ю. Друниной «А я для вас неуязвима...» и «Бывает так – почти смертельно ранит...».

Изложение основного материала. Тематический (идейно-художественный) и структурно-семантический (лингвистический) аспекты филологического толкования стихотворений Юлии Владимировны Друниной дают возможность сделать вывод о смысловом богатстве и эмоциональной многомерности ключевого слова «любовь» в ее художественной системе. Вся организация языкового материала подчинена единой цели – сделать каждое слово текста полновесным, подчинить его значение тому эмоциональному и эстетическому тону, который позволяет проникнуть в содержательную глубину произведения, познать картину мира автора. Талант Ю.В. Друниной проявляется в том, что тщательно выверенными словами, играя широким спектром их значений, она мастерски обнажает свою жизненную позицию в небольшом по объему поэтическом тексте. В определенной авторской системе, реализующей мысль поэтессы, ее личностное видение мира, происходит развитие дополнительных смыслов, осложняющих номинативное значение ключевого слова «любовь», их конкретизация и синтез. Рассмотрим это на стихотворении «А я для вас неуязвима...»:

А я для вас неуязвима,
Болезни,
Годы,
Даже смерть.
Все камни – мимо,
Пули – мимо,
Не утонуть мне,
Не сгореть.
Все это потому,
Что рядом
Стоит и бережет меня
Твоя любовь – моя ограда,
Моя защитная броня.
И мне другой брони не нужно,
И праздник – каждый будний день.

Но без тебя я безоружна
И беззащитна, как мишень.
Тогда мне никуда не деться:
Все камни – в сердце,
Пули – в сердце... [4, с. 321].

Центром ядровой композиции произведения является поэма «Твоя любовь – моя ограда, Моя защитная броня», фокусирующая в себе все смыслы произведения. Она представляет собою законченную мысль, оформленную в предложение, состоящее из двух частей. В первой части утверждается наличие факта – «Твоя любовь». Во второй части происходит его раскрытие и семантическое усложнение: «...моя ограда, Моя защитная броня» – «*оберег*».

Притяжательное местоимение «моя», имеющее в начальной форме («мой») значение: «принадлежащий мне, имеющий отношение ко мне» [9, с. 307], – указывает на то, что любовь близкого человека вызывает ответные чувства в сердце лирической героини. У существительного «ограда» в словаре Ожегова зафиксировано значение: «стена, решетка и т. п., которыми обнесен какой-нибудь участок земли» [9, с. 380]. Из всей суммы значений слова «броня» в тексте задействовано значение, данное в толковом словаре с пометой «старинное»: «металлическая одежда, защищающая туловище воина» [9, с. 53]. В контексте стихотворения на словарные значения этих слов наслаиваются коннотативные семы, благодаря которым существительные «броня» и «ограда» становятся синонимами, а фраза «Твоя любовь – моя ограда, Моя защитная броня» наполняется дополнительными смыслами: любовь близкого человека оберегает лирическую героиню от жизненных невзгод, бурь, опасностей.

Жизненные несчастья обозначены в тексте посредством слов негативной семантики: «Болезни», «Годы», «смерть», «пули», «камни».

Сопоставим лейтмотивы анализируемого стихотворения «А я для вас неуязвима...» и стихотворения «Бывает так – почти смертельно ранит...»:

Бывает так – почти смертельно ранит,
Но выживешь: выносив человек.
И лишь осколок – *боль* воспоминанья –
В тебе уже останется навек.

Навек... Нас друг от друга оторвало,
Кто знает, для чего и почему?..
В груди осколок острого металла –
Скажи, привыкнуть можно ли к нему?

Не знаю, путь мой короток иль долог,
Не знаю, счастлив ли, несчастлив ты...
Болит осколок, так *болит* осколок,

Кровь снова проступает сквозь бинты [3, с. 276].

Тематических слов любви в тексте нет, они звучат подтекстно и подразумеваются в качестве антиномии находящимся здесь тематическим словам военной лексики, т.е. рассмотренное художественное произведение опирается на проходящие красной нитью через все творчество Друниной темы войны и любви. Смысловая аура поддерживается использованием вопросительных предложений: «кто знает, для чего и почему?», «скажи, привыкнуть можно ли...?». Утверждается мысль, что воспоминания о любимом человеке – незаживающая, кровоточащая, живая рана памяти. Это создается стилистической

фигурой кольца и авторской афористичной формулой: «кровь снова проступает сквозь бинты», возвращающей к этическому смыслу словообраза «боль». «Нас друг от друга оторвало... В груди осколок острого металла», – можно заключить, что **взаимная любовь** вызывает у Ю. Друниной *‘чувство безопасности, надежности, защищенности, окрашенное положительными эмоциями’* («И праздник – каждый будний день»), а **разрыв с любимым, потеря любви** глубоко *‘ранит в сердце’* («В груди осколок острого металла», «Все камни – в сердце, Пули – в сердце»), *причиняя ей невыносимые страдания, мучения, боль* («Болит осколок, так болит осколок...»).

Оба произведения (стихотворение «А я для вас неуязвима...» и стихотворение «Бывает так – почти смертельно ранит...») сближают тематические слова поля «война»: «осколок», «смертельно ранит», «оторвало», «острого металла», «бинты», «кровь» (стихотворение «Бывает так – почти смертельно ранит...»), «пули», «защитная броня», «безоружна», «мишень» (стихотворение «А я для вас неуязвима...»). Эти тематические слова – лишь фон, на котором во всей своей полноте раскрывается тема любви, символизируется ее сущность.

Повествование в обоих художественных текстах идет от первого лица: «не знаю», «мой» («Бывает так – почти смертельно ранит...»), «я», «мне», «меня», «моя» («А я для вас неуязвима...») – этим подчеркивается то, что под маской лирической героини скрывается сам автор, а все изображенное в них – следствие мыслей и переживаний Ю.В. Друниной.

Стихотворения «Бывает так – почти смертельно ранит...» и «А я для вас неуязвима...» представляют собой интимные обращения к близкому человеку: в них присутствуют личные местоимения второго лица единственного числа: «в тебе», «ты» («Бывает так – почти смертельно ранит...»), «тебя» («А я для вас неуязвима...»). На интимность обращения также указывают: глагол в форме 2-го лица ед. числа «скажи» («Бывает так – почти смертельно ранит...»), притяжательное местоимение 2-го лица ед. числа «твоя» анализируемого текста.

Пространство стихотворения «Бывает так – почти смертельно ранит...» двувременное: в нем употреблены глаголы в прошедшем («оторвало») или в настоящем времени («болит», «проступает»). Стихотворение «А я для вас неуязвима...» – одновидовое, о чем свидетельствуют глаголы настоящего времени («стоит и бережет») и с оттенком вневременности («Но без тебя я безоружна», «А я для вас неуязвима...»).

Такое распределение времен не случайно: первое стихотворение – это анализ происшедшего разрыва с любимым человеком в момент написания текста. А второе стихотворение – отражение эмоций и переживаний ситуативного настоящего.

На стилистическом уровне строки: «Все камни – мимо, Пули – мимо» и «Все камни – в сердце, Пули – в сердце» образуют рамочную конструкцию, построенную на противопоставлении «мимо» – «в сердце», внутри которой происходит движение сюжетной линии в сторону ее нарастания и углубления, магнитно стягивая основную мысль произведения к ядру: «Твоя любовь – моя ограда, Моя защитная броня». Инверсия «Стоит и бережет меня Твоя любовь – моя ограда, Моя защитная броня» акцентирует идею рассматриваемого стихотворения.

Вариативные повторы: «Твоя любовь – моя ограда, Моя защитная броня» – раздвигают границы семантического объема словосочетания «Твоя любовь», наполняя его содержание новыми смыслами. Лексические повторы: «броня», «брони» и контекстуальные синонимические повторы «ограда» – «бро-

ня», «безоружна» – «беззащитна» усиливают ощущение защищенности, безопасности лирической героини.

Противительный союз «но», являясь сигналом внезапного перехода мысли, отделяет контрастные по значению последние строки от содержания всего стихотворения.

Олицетворение и конкретизация отвлеченных существительных: «Стоит и бережет меня Твоя любовь»; «А я для вас неуязвима, Болезни, Годы, Даже смерть» вызывает у читателя живое представление, помогающее воспринять и прочувствовать содержание текста.

Вынесение в отдельную строку сочетания слов «Что рядом» выделяет наречие «рядом», декларирующее близость двух людей.

На синтаксическом уровне намеренное графическое отсутствие глаголов сообщает тексту высокий эмоциональный накал: «И праздник – каждый будний день»; «Твоя любовь – моя ограда, Моя защитная броня».

Ритмический рисунок данного поэтического текста представлен чередованием длинных и коротких строк, что позволяет акцентировать остроту отраженных в ткани произведения переживаний лирической героини.

На пунктуационном уровне важную идейно-эстетическую функцию выполняет многоточие, завершающее стихотворение. Оно указывает не только на взволнованность поэтической речи и глубину чувств, но и на незаконченность, незавершенность авторской мысли, право угадать дальнейшее развитие которой предоставляется читателю.

Фонетический уровень примечателен преобладанием широкого гласного звука [а] и сонорных согласных [н], [м], [я], [р] над другими звуками, чем утверждается позитивная тональность произведения.

Таким образом, несмотря на различие содержания и главной идеи, произведения «Бывает так – почти смертельно ранит...» и «А я для вас неуязвима...» построены на ассоциации «любовь – война». В первом душевное страдание из-за расставания «навек» с любимым человеком ассоциируется с физической болью от смертельного ранения осколком снаряда в сердце; во втором произведении любовь близкого человека, приносящая радость и дающая силы преодолевать жизненные трудности, сравнивается с защитной броней, предохраняющей от пуль, смерти на войне.

Эстетическая значимость ключевого слова «любовь» в стихотворении «А я для вас неуязвима...» – «надежная защита, оберег» – поддерживается и раскрывается при помощи художественно-изобразительных средств поэтической речи на стилистическом, морфологическом, семантическом, лексическом, пунктуационном, синтаксическом языковых уровнях, а также на уровне композиции.

У каждого писателя свое восприятие мира, предметов, явлений действительности, поэтому исследователи пишут о типовом образном мышлении художников слова и об индивидуально-образном мышлении. Авторские ассоциации не всегда

легко воспринимаются читателем и исследователем. Многообразие ассоциаций, порождаемых словом в различных художественных текстах, создает почву для многоплановой интерпретации. Степень эстетических преобразований семантики слова и сложности художественного значения слова зависит от его места в авторской системе. В поэтическом мире Юлии Друниной образ любви – одна из образующих её художественного мира, поэтому ключевое слово «любовь» в поэтических произведениях Ю. Друниной получает столь яркое, многоплановое эстетическое осмысление.

Самоотвержение и самопожертвование, чувство собственной вины и жажда обновления всего мира... Невозможно перечислить все множество оттенков, образующих сложнейшую гамму друнинской любви. В то же время сама любовь для Друниной – не только «нежное, ранимое чувство», это, как и «боль» – «живая субстанция» – авторское «я» – ранимая и хрупкая, как человек.

Выводы. Изучение семантики языковых средств показывает зависимость последних от содержания. Только при условии нового и нестандартного восприятия мира языковые формы преобразуются в нем. Неповторимость поэтического взгляда Друниной на мир рождает в повторяемой поэтической форме новый, индивидуальный образный смысл, вобравший в себя традиционные и культурные ассоциации. Изучение семантики языковых средств показывает зависимость последних от содержания. Только при условии нового и нестандартного восприятия мира языковые формы преобразуются в нем. Теоретический материал может послужить дальнейшему развитию связей между традиционной и когнитивной лингвистикой.

Литература:

1. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. М., 1986. 640 с.
2. Винокур Г.О. Филологические исследования. М., 1990. 452 с.
3. Друнина Ю.В. Избранное. М., 1977. 397 с.
4. Друнина Ю.В. На печаль я наложила вето. М., 1998. 528 с.
5. Купина Н.А. Креативная стилистика: учебное пособие. М., 2017. 180 с.
6. Лаврова С.Ю. Перцептивные образы в концептуальном контексте оценки. Проблемы лингвистической семантики: межвуз. сб. науч. работ. Череповец, 2001. Вып. 2. С. 71–82.
7. Ларин Б.А. Эстетика слова и языка писателя. Л., 1974. С. 32.
8. Поцепня Д.М. Образ мира в слове писателя. СПб., 1997. 264 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1985. 797 с.
10. Серебrenникова Н.Г. Поэтема в системе изобразительно-выразительных средств. Вестник ТГТУ. 2010. Том 16. № 3. С. 745–750.
11. Сосновская А.В. Ключевые слова в поэтическом тексте: параметры их выделения и особенности перевода. Вестник МДПУ им. И. П. Шамякина. 2011. С. 98–102.
12. Охлопкова Е.А. Лексика природы в лирике С.А. Есенина. Молодой учёный. 2016. № 6.4. С. 30–32.
13. Язикова Ю.С. Слово в языке М. Горького. Горький, 1985. 176 с.
14. Яцкевич Л.Г. Структура поэтического текста: учебное пособие. Вологда, 1999. 240 с.

Нипадимка А. С. Естетична значимість ключового слова «любов» у поезії Юлії Друніної

Анотація. У статті розглядається ключове слово «любов» як одна з базових семантико-стилістичних одиниць ідіолекта Ю. Друніної; досліджується естетична функція ключового слова через філологічне тлумачення віршів Ю. Друніної «А я для вас неузвима...» і «Бывает так – почти смертельно ранит...».

Ключові слова: авторська картина світу, образне мислення, ключове слово, образ, естетичне значення, філологічне тлумачення.

Nypadymka A. Aesthetic significance of keywords «love» in poetry of Julia Drunina

Summary. The article deals with the key word «love», as one of the basic semantic-stylistic units of the idiolect of Y. Drunina. The aesthetic functions of key word are analyzed through the philological interpretation of Y. Drunin's poems. The conclusions are based on the analysis of poetic texts. The key word «love» is an integral part of the poetic language, generates an artistic image and reflects Drunina's creative thinking.

Key words: author's picture of the world, figurative thinking, key word, image, aesthetic significance, philological interpretation.

Поліщук Л. Б.,
старший викладач кафедри слов'янських мов
та зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІСНІ У ТВОРЧОСТІ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО

Анотація. Статтю присвячено вивченню літературної та фольклористичної діяльності Марка Кропивницького, матеріалів статей, спогадів сучасників, епістолярію, оцінці творчого доробку письменника в контексті вітчизняної та загальноєвропейської літератур, дослідженню його мовної майстерності, з'ясуванню ролі народної пісні у вихованні майбутнього свідомого громадянина, патріота, котрий знає і поважає народну культуру. Дослідження полягає в осмисленні й аналізі з позицій сьогодення літературного і фольклористичного доробку Марка Кропивницького, його внеску у розвиток літературної та духовної спадщини українців. Розглянуто маловивчені і вилучені з наукового обігу п'єси драматурга, охарактеризовано значну кількість народних і власних пісень письменника, доведено їх значення для духовного і культурного блага нації.

Ключові слова: нація, пісня, контекст, фольклор, генеза, духовність, український характер, фемінність.

Постановка проблеми. У добу незалежності України з'явилася нарешті можливість більш глибоко і науково осмислити духовну спадщину українського народу. Важливим складником цієї спадщини є літературна творчість і фольклористична діяльність одного з провідних митців другої половини XIX ст. Марка Кропивницького. В історію української літератури й культури М. Кропивницький увійшов як талановитий драматург, видатний актор і талановитий режисер, автор популярних пісень, що стали народними, один із творців професійного театру, режисер і композитор, організатор театральної справи в Україні. Разом із М. Старицьким та І. Карпенком-Карим вони відроджували й розвивали національні культурні традиції. Твори М. Кропивницького, за словами І. Франка, «запевняють йому в історії українського театру не тільки ім'я одного з його батьків, але також в історії нашого письменства ім'я визначного драматичного автора» [11, с. 145]. Його творчість є необхідною ланкою у відродженні української культури і водночас видатним явищем світової літератури, адже криє в собі невичерпні джерела високих людських ідеалів добра і справедливості.

Творчий доробок М. Кропивницького ми досліджуємо у контексті української літератури другої половини XIX ст. загалом, що є новим підходом у вивченні творчості письменника, оскільки раніше вона вивчалася переважно у контексті 60-х рр. (І. Франко, С. Єфремов, Н. Крутікова, Н. Калениченко, Р. Міщук, Н. Жук). На жаль, твори письменника розглядалися поверхово. Пропонована нами тема малодосліджена в українській літературі, що й доводить актуальність нашої статті.

Мета статті – на основі вивчення літературної та фольклористичної діяльності Марка Кропивницького, матеріалів статей, спогадів сучасників, епістолярію оцінити творчий доробок письменника в контексті вітчизняної та загальноєвропейської

літератур, дослідити його мовну майстерність, джерела народного фольклору, використані автором у драматичних творах, з'ясувати роль народної пісні у вихованні майбутнього свідомого громадянина, патріота, котрий знає і поважає народну культуру. Методологія дослідження полягає у застосуванні методів історико-біографічного опису, проблемно-тематичного аналізу, включаючи прийоми порівняльно-стилістичного розгляду творів у контексті тогочасної літератури. Наукова новизна дослідження полягає в осмисленні й аналізі з позицій сьогодення літературного і фольклористичного доробку Марка Кропивницького, його внеску у розвиток літературної та духовної спадщини українців. Вперше з огляду сучасної науки про народну творчість здійснено спробу всебічно оцінити творчу спадщину письменника, акцентуючи увагу на його пошуках генези жанрів, сюжетів, мотивів, образів, розглянуто маловивчені і вилучені з наукового обігу п'єси драматурга, охарактеризовано значну кількість народних і власних пісень письменника, доведено їх значення для духовного і культурного блага нації.

Доведено, що українська народна пісня – дорогоцінне надбання українського народу, невід'язна окраса його духовної культури. Вона органічно входить у художню тканину творів Марка Кропивницького. Обґрунтовано, що драматичні твори письменника на основі пісенного фольклору є запорукою виховання в українців позитивного ставлення до народних традицій. Вони у конкретній формі доносять до народу знання про обрядовість, формують позитивні риси характеру – щедрість, гостинність, доброзичливість, милосердя. Завдяки пісні глибше розкривається ідейний зміст творів письменника, а це дає можливість краще зрозуміти український характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Друга половина XIX ст. ознаменувалася в українській літературі інтенсивним і успішним розвитком одного з найскладніших літературних родів – драматичного. Хвиля національного відродження, яка піднялася у 60-ті рр. і вдруге, після всляких заборон і утисків, у 80-ті рр., активізувала розвиток культури і науки, утвердила потребу в національному театрі, а відтак – у репертуарі для нього. Ідучи назустріч цим суспільним культурним вимогам, українська драматургія за історично невеликий проміжок часу – з кінця 70-х до початку 90-х рр. – пройшла значний шлях, зросла в плані тематично-проблемному та художньому, виявивши у творчості багатьох талановитих митців свій значний потенціал. Один за одним з'являються твори М. Старицького, П. Мирного, В. Мови (Лиманського), Т. Сулими, О. Кониського, О. Пчілки, Б. Грінченка, Д. Маркевича, П. Куліша, І. Карпенка-Карого, Л. Яновської; великого загону драматургів Галичини – Ю. Федьковича, І. Озаркевича, С. Писаревського, В. Ільницького, І. Гушалаевича, С. Воробкевича, К. Устияновича, О. Огоновського, Г. Цеглинського, В. Барвінського, І. Франка.

Саме у цей період створює свої кращі п'єси Марко Кропивницький, демонструючи чимале жанрове розмаїття (комедії, драми різного характеру – від побутової до соціально-психологічної, водевіль). «Епоха, в котру довелося мені впірнути з головою, – писав Кропивницький в «Автобіографії», – є суворі і непомилкові вказівки всього мого існування і всієї моєї праці» [6, с. 145]. Обдарований великим літературним і артистичним талантом, чудовий знавець сцени, він перший створив серйозну школу українського театру, забезпечив її багатим репертуаром і, з'єднавши воедино всі артистичні сили, показав у всьому блискі українську драму, відвоював для неї права громадянства перед художньою критикою й утворив з неї самостійну культурно-суспільну силу. Маловивчені й вилучені з наукового обігу п'єси «Зайдиголова», «Замулені джерела», «Зерно і полова», «Конон Блискавиченко», «Розгардіяш», «Скрутна доба», «Помирилися», «Супротивні течії» потрапили в поле зору багатьох відомих вітчизняних літературознавців і театрознавців, серед яких варто назвати передусім таких, як І. Мар'яненко («Минуле українського театру»), С. Дурилін («Марія Заньковецька. Життя і творчість»), З. Мороз («Проблема конфлікту в драматургії»), Л. Стеценко («Драматургія М.П. Старицького», «І.К. Карпенко-Карий»), П. Перепелиця («Заарештована п'єса») та ін. Проте ще й дотепер поза увагою дослідників залишилися окремі високохудожні драматургічні твори (як, наприклад, комедія М. Кропивницького «Нашествіє варварів») і порушені в них важливі питання.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи творчість М. Кропивницького, не можна обійти увагою його мовну майстерність, головною особливістю якої є неабияке вміння використовувати фольклорно-етнографічне багатство українського народу – народні пісні, прислів'я, приказки, звичаї, обряди. Органічний зв'язок драматургії Кропивницького з фольклором виявляється у вихідних ідейно-художніх позиціях письменника, який, обстоюючи народне розуміння добра й зла, завжди був на боці бідних і скривджених, у відбитті в мові персонажів влучного народного слова, гумору, мелодики української мови [2, с. 385]. Традиційне для української драматургії звертання до етнографії і народнопісенної творчості митець поєднав з актуальними проблемами суспільного життя. «У 70–80-ті рр. він звертався й до пісні, створив кілька дивертисментів (попередник сучасної оперети)» [2, с. 385]. Ще в ранньому дитинстві мати М. Кропивницького навчала своїх дітей українських пісень («Ой у лузі, та ще й при березі», «Гей, орав мужик край дороги», «Задумала вража баба» та ін.), «прищепила малому Маркові й любов до театру, залучаючи його до гри в аматорських виставах» [3, с. 525].

Від природи письменник був наділений щедрим пісенним талантом, що послужило стимулом до збирання народних пісень і використання їх у своїх творах, а згодом – і до написання власних. Перебираючи свій життєвий шлях, сам М. Кропивницький згадував в «Автобіографії (За 65 років)»: «У мене був дужий і високий баритон, я також добре знав ноти і багато пісень розклав на голоси» [6, с. 214]. Цікаве свідчення про Кропивницького-співака, популяризатора народних пісень, залишила донька М. Старицького Людмила Старицька-Черняхівська, якій ще в юні роки пощастило зустрітися із засновником українського професійного театру в домі Миколи Лисенка. «Він співав багато українських пісень, – ділиться спогадами письменниці. – Співав із якимсь козацьким героїзмом. Таким загонистим, завзятим. І зараз немов чую, як він співав того

вечора «Переночуй мене, зелено діброво» і «Гей, і не стелися, хрещатий барвінку». Кропивницький справив на всіх найкраще враження, а нас, дівчаток-підлітків, він просто зачарував» [10, с. 80]. У цих глибоких і ваговитих спогадах письменниці про М. Кропивницького як справжнього патріота, який щиро вірив у світлу будучину свого народу, пульсує глибока любов до рідної України, її неповторної мови і культури загалом.

Промовистим зразком відданості своїй справі є дружба Марка Кропивницького із земляком – обидва були родом із Єлисаветградщини, з розлогих українських степів, що входили колись у володіння славного запорозького козацтва, – Данилом Яковичем Крижанівським, котрий високо цінував драматурга як співака, чудового виконавця українських народних пісень. Не раз спостерігав за глядачами, котрі приходили «на Кропивницького». Всі вони зачаровано сприймали великого актора – він дійсно був неперевершеним. «У виконанні М. Кропивницького пісня урельєфнювалась, вся її видима зовнішня простота зникала, у залі створювалася своєрідна магічна атмосфера. Пісня облагороджувала, просвітлювала, бо нагадувала присутнім, якого народу вони є діти» [5, с. 26]. Обом дуже хотілося, щоб пісня на слова Тараса Шевченка «Причинна», яку Д. Крижанівський присвятив М. Кропивницькому, якомога швидше пішла в люди. Ноти вдалося надрукувати окремим виданням із присвятою Маркові Кропивницькому, але до людей вони не дійшли – всі примірники видання були конфісковані. Злочинність цієї пісні полягала в тому, що вона була українською, а все українське переслідувалося, та ще й до того ж вона була на слова Т. Шевченка. «З 1876 р. було заборонено ставити слів під українськими нотами, можна було друкувати самі тільки ноти... І тільки через п'ять років, у 1881 р. скасували сміховинного наказу цього... Коли українці бажали прилюдно проспівати рідну пісню, губернатори вимагали інколи співати її по-французькому... Так було, скажемо, в Одесі, де відомий губернатор Зелений примусив замість: «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» співати «Ой, не ходи, Гришка, да й на пикник» [9, с. 222–223].

Ця по-справжньому велика любов до народної пісні знайшла відображення і в літературній творчості письменника. Так, у п'єсі «Дай серцеві волю, заведе у неволю» (перша редакція – «Микита Старостенко, або Незчуєся як лихо спобіжить», 1863) М. Кропивницький використовує понад п'ятнадцять народних пісень. Тут можна побачити найрізноманітніші за тематикою твори: і про кохання («Та лугом іду, та коня веду»), і про щасливе одруження («За тучами, за хмарами»), і про п'яницю («Гей і п'є козак, п'є»), і про сироту-небогу («Та нема гірш нікому»), і чумацькі («Гуляв чумаки по риночку»), і рекрутські («Ой годі журитися»), і жартівливі («Коли б мені жупан чорний») та ін., в т. ч. й обрядові.

Досить часто пісні в п'єсах драматурга допомагають пов'язати теми й індивідуальні долі персонажів із глобальними проблемами життя народу («Та нема гірш нікому, як тій сиротині», «Ой годі журитися», «Дай серцеві волю...»), розкривають внутрішній світ, переживання персонажа («Небо синіє, аж очі вбирає», «Світи, світи, місяцю», «Пошилися у дурні»), можуть виконувати функцію етнографічної вставки, своєрідного вішчування («Над моїми воротами чорна хмара стала», «Глитай, або ж Павук»). У творах М. Кропивницького співають всі: і дівчата, і хлопці, і літні люди, і поодинокі, і разом.

Помітного історіософського забарвлення набирає активно пропагована М. Кропивницьким тема козаччини. По-особливому

у своїх творах письменник порушував тему козацької вільності. Він розумів, що це був би привід для цензурної заборони драми, але йому дуже хотілося побачити її на сцені. Варто відзначити, що теми, сюжети, мотиви для творів автор запозичував у своїх колег по перу. Явно гоголівського походження ідея козакофільства у творчості М. Кропивницького бере початок із драматургічної обробки М. Старицьким «Тараса Бульби», широко розгортаючись у всій його спадщині. Також акцент робить М. Кропивницький на творчість Т. Шевченка. Прикладом цьому є поема Тараса Григоровича «Невольник». Звичайно, драма М. Кропивницького як літературний твір слабша за шевченківську поему. Але великою заслугою драматурга було вже те, що завдяки його переробці «Невольник» отримав нове життя – сценічне – і таким чином став доступним широким народним масам. Хоча щодо художніх якостей п'єси М. Кропивницького, то, наприклад, відомий дослідник творчості митця М. Йосипенко вважав, що «І в характері розвитку подій драми, і в загальній композиції, а особливо – в роботі над нею автора як режисера відчувалася талановита рука майстра, що добре вже знає закони і засоби впливу на глядача» [4, с. 78]. Сценічний успіх твору є тому доказом. Особливо велику популярність мав «Невольник», коли роль Ковалю виконував автор, а Ярину грала Марія Заньковецька. Варто відзначити, що М. Кропивницький написав до свого «Невольника» чудову пісню, яка згодом стала сприйматися як народна – «Ревуть-стогнуть гори-хвилі...»: *Ревуть-стогнуть гори-хвилі / В синесенькім морі, / Плачуть-тужать козаченьки / В турецькій неволі...* [8, с. 39]. Ця пісня органічно вписується в загальну фабулу твору і свідчить про талановитість тоді ще молодого автора.

На таку ж самопожертву заради Вітчизни готові й інші козаки. Досить добре загальний настрій товариства передається в пісні, котру співає лірник Явдоким: *Повз шлях Ромодан / Збиралися на майдан. / Збиралися соколята, / З України вилітали. / Готуйтеся, яничари, / Розминайте кості, / Ідуть до вас з України / Непрохані гості!* [8, с. 178].

Інколи, щоб донести до читача й глядача думки, котрі через цензурні обмеження не можна було висловити відкрито, драматург використовує можливості пісні як езопову мову. Так, у драмі «Дай серцеві волю, заведе у неволю» парубки співають пісню про козаків, які потопили турецький корабель: *Гей, по синьому морю / Хвиля грає, / Гей, турецький корабличок / Розбиває, / Гей, сорок тисяч війська / Витоплює. / Гей, сорок тисяч війська / Ще й чотири. / Гей, тож їхали козаченьки / Та із України. / Гей, вони посідали на могилі, / Гей, викресали возники з оружини...* [8, с. 95–96].

В іншій п'єсі – «Глитай, або ж Павук» – Мартин Хандоля співає пісню про Байду – легендарного козацького ватажка Дмитра Вишневецького, засновника Запорізької Січі, більш відомого під іменем Байда, який нескореним загинув у боротьбі з турецькими й татарськими поневолювачами.

Доречно звернути увагу на ще один аспект у творчості драматурга. За допомогою пісні М. Кропивницький може не тільки розкрити внутрішній світ своїх героїв, а й показати їхню моральну деградацію. Про це йдеться у драмі «Замулені джерела». Писар: *Жена моя в гробу, / Устрой, господь, рабу, / Твою рабу / Устрой в гробу. / Избавь ее от ада / И страшного суда, / Там ей блаженство надо, / Чтоб не пришла сюда. / Тру-ля-ля, тру-ля-ля, / Труля, труля...* [236, с. 470].

Як бачимо, невігластво, розпустство, грубість і все таке інше є типовими рисами характерів зазначених персонажів. Це підтверджується і їхнім пісенним репертуаром.

Вельми активно звертався М. Кропивницький до української пісні і в своїй театральній діяльності, причому не тільки як режисер чи актор, який від імені персонажа виконував на сцені пісню за сюжетом п'єси. Драматург часто влаштовував концерти, провідне місце в яких посідали народні пісні. До репертуару актора входили, зокрема, такі пісні, як «Запорізька», «Був Грицько мудрий», пісня виборного з «Наталки Полтавки» («Дід рудий, баба руда»), «Куріпочка», «Ой кум до куми залився», «Ой не пугай, пугаченьку», «Догулявся чумачина», «Оцей світ» та ін.

Варто звернути увагу на те, що разом із народними часто використовує М. Кропивницький у своїх п'єсах і власні пісні: «Молодицю я любив...», «Де ти ходиш, моя доле?», «За сонцем хмаронька пливе», «Соловейко», «Гей, нумо, братці, до зброї!», «Ревуть-стогнуть гори-хвилі». Яскравим прикладом того є драма «Невольник», у якій виконуються такі пісні драматурга, як «Гей, нумо, братці, до зброї!» та «Ревуть, стогнуть гори-хвилі».

По-справжньому народною стала пісня М. Кропивницького «Гей, нумо, братці, до зброї...». Саме як народну цю пісню було використано в опері К. Данькевича «Богдан Хмельницький» у 1951 р. (лібрето О. Корнійчука і В. Василевської).

Значний арсенал пісень бачимо у драматичних творах, у яких митець описує обрядодійства – весілля, святкування калити, свято Андрія. Численні колоритні етнографічні сцени, що заслуговують на подібну оцінку, можна віднайти і в багатьох інших п'єсах М. Кропивницького. Одним із таких безцінних народних скарбів є, наприклад, весільний обряд у драмі «Де зерно, там і полова». «Роман виходить з бузрами, кланяється батькові й матері. Дружки співають: *Явіру, явірочку, / На жовтім пісочку, / Там цука-риба грала, / Сама собі дивувала, / Що хороше виграла.* Роман підходить до столу, кланяється Хведосці, котра встає і кланяється йому тричі: *А ще наша тарілка / Не цінована, / А ще наша Хведоня / Не цілована.* Роман цілується тричі з Хведоскою і сідає за стіл, поруч з нею: *А вже наша тарілка / Обцінована, / А вже наша Хведоска / Обцілована*» [8, с. 65–66].

Ці пісні і сьогодні виконуються у весільних обрядах (записано у с. Черповоди Уманського р-ну Черкаської обл.).

У п'єсі «Дуришвітка», названій М. Кропивницьким «епізодом на одну дію», детально описується картина святкування калити – свята, що відзначалося українською молоддю ввечері на святого Андрія. Після проведення обряду молодь співала свої улюблені пісні, влаштовувалися ігри, хороводи. Втім, у драмах і комедіях М. Кропивницького бачимо чимало зразків інших жанрів усної народної творчості – прислів'їв, приказок, загадок тощо.

Характеризуючи творчість М. Кропивницького, Іван Франко насамперед звернув увагу на особливості мови його творів. «Такої чистої, блискучої всіма блисками поезії і гумору народної мови нам не у многих наших писателів лучиться подібати, – наголошує Каменяр. – Широкою струєю пливе тота мова в драмах Кропивницького <...> Пісні, жарти, приказки і вигадки, мов перли-самоцвіти, сиплються безкінечною многою, деякі сцени автор, здається, тільки для них і понаписував» [11, с. 146].

До останніх днів життя продовжує опікуватися М. Кропивницький і збереженням безцінних скарбів фольклору. У своєму листі від 09 жовтня 1903 р. він настійно радить молодому письменникові Архипу Тесленку: «Списуйте пісні народні, казки,

поговірки, прислів'я, бо все те, на горі, вмирає, а їх місце заступа солдатчина та фабричність» [8, с. 497].

Висновки. Отже, можна впевнено стверджувати, що М. Кропивницький у своїх творах окреслив такі риси національної вдачі, як волелюбність, почуття солідарності й обов'язку перед батьком, матір'ю, Україною. Такими незначними штрихами письменник збуджував інтерес співвітчизників до героїчного минулого свого народу, нагадував їм про те, що українці мають власну історію і культуру і за народну волю можуть пожертвувати власним життям, вселяв оптимізм у серця українців щодо кращого майбутнього рідного краю, показав чуттєвість і ліричність через українську пісню, що дає нам право стверджувати: М. Кропивницький, як усебічно обдарована особистість, вписав свої сторінки в історію української драматургії і продовжив її славні традиції, започатковані свого часу І. Котляревським, М. Костомаровим, Т. Шевченком.

Література:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Мюнхен, 1936. 196 с.
2. Історія української літератури XIX ст.: у 3-х кн.: навч. посіб. / за ред. М. Яценка. К.: Либідь, 1997. Кн. 3. 430 с.
3. Історія української літератури 70–90-х рр. XIX ст.: у 2 т.: підручник. К.: Логос, 1999. Т. 1. / за ред. О.Д. Гнідан. 614 с.
4. Йосипенко М. Марко Лукич Кропивницький. К., 1958. 323 с.
5. Кропивницький М. Твори: у 6 т. К., 1960. Т. 6. 662 с.
6. Кропивницький М. Драматичні твори. К., 1990. 608 с.
7. Кропивницький Марко Лукич. 36 статей, спогадів і матеріалів. К., 1955. 568 с.
8. Огієнко І. Українська культура. К., 1991. 272 с.
9. Старицька-Черняхівська Л. Відгуки життя (М.П. Старицький). Театр. 1940. № 11. С. 18–25; № 12. С. 1–5.
10. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Збір. творів: у 50 т. К., 1984. Т. 41. 567 с.
11. Шевченко Т. Кобзар. К., 1987. 639 с.

Полищук Л. Б. Воспитательный потенциал песни в творчестве Марка Кропивницкого

Аннотация. Статья посвящена изучению литературной и фольклористической деятельности Марка Кропивницкого, материалов статей, воспоминаний современников, эпистолярного творчества писателя в контексте отечественной и общеевропейской литературы, его языкового мастерства, выяснению роли народной песни в воспитании будущего сознательного гражданина, патриота, знающего и уважающего народную культуру. Исследования заключаются в осмысленном анализе литературной и фольклористической деятельности Марка Кропивницкого с позиций современности, его вклада в развитие литературного и духовного наследия украинцев. Рассмотрены малоизученные и изъятые из научного обихода пьесы драматурга, охарактеризовано большое количество народных и собственных песен писателя, доказано их значение для духовного и культурного блага нации.

Ключевые слова: нация, песня, контекст, фольклор, генезис, духовность, украинский характер, феминность.

Polishchuk L. The educational potential of the song in Marko Kropivnitskiy creative work

Summary. The article has been devoted of literary and folklore activities of Marko Kropivnitskiy works to assess the writer's creative contribution in the content of the native and common-European literature, to investigate the linguistic skills and sources of public folklore, used in dramatic works, to determine the role of the folk song in the personal development of the future conscious citizen, a patriot who knows and respects folk culture. Is to comprehend and analyze the Marko Kropivnitskiy literary and folklore activities from the point of view of the present, his contribution to the development of the Ukrainian people literary and spiritual heritage. Not well-educated and excluded from the scientific circulation dramatist's plays were considered, focusing on the search for the genres. It should be noted a significant amount of national and own writer's songs, which were characterized by the value for the spiritual and cultural nation benefits.

Key words: nation, song, content, folklore, genesis, spirituality, Ukrainian character, femininity.

Пономарьова Л. В.,*доцент кафедри української мови та слов'янської філології
Приазовського державного технічного університету***Капліна Г. С.,***магістрант кафедри української мови та слов'янської філології
Приазовського державного технічного університету*

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БЛОГУ ЯК ЖАНРУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

Анотація. Стаття присвячена вивченню нового для українського та російського сегменту жанру Інтернет-блогу. Його проаналізовано як один із проявів асинхронного Інтернет-дискурсу. Розкрито основні лексико-граматичні особливості блогу, які виокремлюють його серед інших Інтернет-утворень. Блог розглядається як комплексне багатобічне явище, що включає як лінгвістичний, так і екстралінгвістичний компоненти Інтернет-дискурсу.

Ключові слова: Інтернет-дискурс, блог, асинхронна комунікація, контент, Інтернет-простір.

Постановка проблеми. Незаперечним фактом сьогодні є те, що Інтернет – найкоштовніше джерело інформації. З появою Інтернету істотно змінюється доля тексту в суспільстві, бо в Інтернет-спільноті людина-образ дорівнює тексту, що особливо яскраво проявляється в чатах і блогах, де реалізується базове прагнення людини до творчого самовираження. Крім того, мешканці писемного Інтернет-простору практично повністю позбавлені допоміжних засобів: акцентування частини висловлювання, емоційного забарвлення, тембру голосу, його сили, дикції, жестів і міміки.

Віртуальна комунікація – це мовна й мовленнєва взаємодія між суб'єктами через посередництво комп'ютера чи іншого портативного пристрою й за допомогою Інтернету. Для характеристики мови, яка функціонує в межах Інтернет-простору, доречно використовувати поняття дискурсу. Ми розуміємо дискурс як «мову в житті» – «фокус дій мовних і мовленнєвих, соціокультурних і прагматичних, когнітивних і психологічних факторів» [1, с. 2]. Під час віртуальної комунікації утворюється особлива модель реальності. Ця реальність характеризується «ефектом присутності людини в ній і дозволяє взаємодіяти з реальними й уявленими об'єктами» [2, с. 23]. Слушним є розуміння комунікативного простору як «подумки уявлюваного середовища», «духовного ландшафту», у який занурено висловлення і за допомогою якого це висловлення можна інтерпретувати [3, с. 113]. Сьогодні окремі різновиди спілкування у глобальній мережі вивчені фрагментарно, чим підтверджується необхідність комплексного та систематичного аналізу блогів як жанру Інтернет-дискурсу. Вивчення блогосфери як специфічного середовища Інтернет-комунікації, осмислення можливостей перекладу мови блогу є актуальним.

Об'єктом дослідження виступає блог як жанр асинхронного Інтернет-дискурсу. Предметом дослідження є лінгвістичні особливості такого жанру дискурсу.

Метою роботи є аналіз особливостей будови й оформлення українського / російського Інтернет-блогу.

Мета передбачає такі завдання:

1) розглянути особливості існування Інтернет-дискурсу і пов'язаного з ним принципово нового середовища соціальної взаємодії;

2) охарактеризувати блог як асинхронний жанр Інтернет-дискурсу;

3) визначити його роль у формуванні комунікативного Інтернет-простору;

4) виявити корпус дискурсивних особливостей українських / російських Інтернет-блогів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження спілкування ґрунтується на розумінні комунікації як «діяльності людини, яка щоразу спрямовується до певної мети, до найкращого і найзручнішого висловлення своїх думок і почуттів» [4, с. 48]. Інтернет-простір характеризується постійним зростанням кількості комунікантів, розширенням технічних можливостей для комунікації, виникненням нових жанрів і модернізацією наявних.

Функціонування мови як основного засобу спілкування зображає специфіку когнітивних і комунікативних процесів під час комп'ютерно опосередкованої комунікації, оскільки в індивіда (або користувача) існує свій індивідуальний спосіб сприйняття світу через систему поглядів, традицій, освіти та ін. «Система образів, понять, еталонів, стереотипів і символів, які відображають знання певного народу про навколишній світ, оцінюються відповідно до переваг і норм, прийнятих у суспільстві, і фіксуються у значенні мовних одиниць, є мовною картиною світу, основою для реконструкції якої можуть служити або мовні номінації, або «факти мови» (різні лексеми, граматичні форми, словотвірні засоби, просодія, синтаксичні конструкції, фраземи, правила лексико-семантичної сполучуваності та ін.), або культурні концепти, вираженням яких є вся сукупність мовних і немовних засобів, які прямо або опосередковано ілюструють, уточнюють і розвивають їх зміст» [3, с. 23].

Комп'ютерно-опосередкована комунікація вимагає певних технічних пристроїв і знань. Віртуальний комунікативний простір – це нова сфера функціонування мови, яка відрізняється специфікою каналу зв'язку. Якою саме мовою спілкуватися – одне з ключових питань міжкультурної Інтернет-комунікації. Зазвичай застосовуються мови, що мають статус мов світового значення.

Як саме поняття «дискурс», поняття «Інтернет-дискурс» характеризується невизначеністю вже починаючи з термінологічної нестійкості («Інтернет-дискурс», «комп'ютерний», «мережний», «електронний дискурс»). Тим не менш, такий

тип дискурсу характеризує актуальний мовленнєвий вплив, який здійснюється шляхом комп'ютерних комунікацій і протиставляється поняттю «текст», що стосується системи мови [5, с. 104].

Загальновідомо, що блог (weblog) найчастіше визначається як Інтернет-щоденник, персональний хронологічний журнал роздумів автора-блогера, який публікується на веб-сторінці.

Лінгвокультурологічна зумовленість Інтернет-дискурсу визначає мовну реалізацію контенту блогу як текстового утворення, що склалося в умовах монологічного ареалу, але того, яке функціонує у полікомунікативному Інтернет-просторі.

Блог як віртуальний щоденник практично не обмежує творчу наснагу авторів повідомлень і коментарів. Обмеження під час комп'ютерно-асинхронного спілкування виникають через недостатні технічні та мовні навички користувачів.

Структурно блог складається з основного повідомлення (поста), за змістом якого розгортається дискусія, оформлена у вигляді коментарів.

Базовими структурно-змістовими характеристиками блогів є неоднозначність їхнього стилю, особлива форма організації гіпертексту, прагматична направленість, високий ступень експресивності.

Блоги поділяються за типом контенту. Таким чином, виділяються текстові блоги (переважно текст), фотоблоги (авторські фото), арт-блоги (блоги художників), музичні блоги, відеоблоги та блоги на основі підкастів.

Комунікація у блогах є культурно зумовленою. Блогу як жанру віртуального дискурсу притаманний особливий жаргон (скорочення, емотикони і т. д.), а також мовний етикет, якого дотримуються комуніканти.

Обов'язковими аддитивними ознаками блогу у науковій літературі вважаються асинхронність, усно-писемна форма спілкування; креолізованість, де іконічна й вербальна частини складають загальне ціле з певним комунікативним навантаженням; висока інтерактивність; полілоговий характер комунікації; існування в єдиному мультимедійному просторі разом із фото-, аудіо- та відеоматеріалами.

Під час міжкультурної комунікації постає проблема правильного вибору мовних засобів і використання їх у конкретній мовній ситуації. Важливість цього положення зростає в умовах віртуального спілкування представників різних лінгвокультур. Аналіз мовних засобів став підґрунтям для визначення потенційного ризику комунікативних поразок, які відбуваються під час Інтернет-спілкування.

Комунікативними поразками вважаються: 1) повне або часткове нездійснення комунікативного наміру мовця, вираженого через інтенцію висловлювання; 2) порушення процесу обміну інформації; 3) неправильна передача або неправильне сприйняття комунікативної установки комуніканта або окремих елементів повідомлення; 4) незапланований емоційний ефект; 5) наявність комунікативних висловлювань, що сигналізують про порушення ходу розгортання дискурсу [1, с. 12].

Більшість комунікативних поразок в умовах Інтернет-комунікації відбувається, зазвичай, через лінгвокультурні бар'єри, які важко подолати учасникам – представникам різних етносів. Лінгвокомунікативні бар'єри визначаються як «сукупність характеристик тієї чи іншої локальної культури, мовних засобів їх вираження і комунікативних стратегій, що ускладнюють або перешкоджають ефективному міжкультурному спілкуванню» [3, с. 15].

«Для досягнення максимальної ефективності комунікативної взаємодії необхідно виявити найбільш оптимальні лінгвістичні форми реалізації комунікативних намірів співрозмовників і сформулювати єдині правила спілкування для представників різних лінгвокультур» [3, с. 18–19]. Аналіз текстових повідомлень у блогах доводить, що лінгвокультурні відмінності комунікантів детермінують характер асинхронної комунікації і збільшують кількість комунікативних поразок.

Отже, важливий аспект вдалої міжкультурної комунікації – когнітивна гнучкість, тобто здатність адекватно сприймати і розрізняти явища рідної і нерідних культур. Когнітивна гнучкість – це «готовність до сприйняття явищ, незнайомих індивіду з попереднього досвіду, визнання права представників іншої культури на сприйняття світу з інших понять і здатність до подолання комунікативних поразок» [3, с. 17].

Комп'ютерна мова є відкритим функціональним різновидом національної мови, що формується й обслуговує специфічну сферу комунікації.

Існування у двомовному середовищі значно спрощує міжкультурну комунікацію. У парі мов українська / російська історичний розвиток української держави дає можливість авторам-блогерам доносити і формувати контент на обидві аудиторії. Навпаки, для російського користувача контент україномовних Інтернет-блогів закритий через незнання української мови. Схожість мов і багатолітній перетин культур призводить до збільшення комунікативних поразок через брак повного розуміння дописів.

Для мінімізації комунікативних невдач ми пропонуємо такі засоби: виділення рис, характерних для локальних культур; виділення корпусу мовних засобів, детермінованих тією чи іншою культурною характеристикою або їх сукупністю; побудову комунікативних стратегій на ґрунті визначених лінгвокультурних особливостей; налаштування на лінгвокультурні особливості співрозмовника і спілкування в межах обраної комунікативної стратегії.

У світлі проблеми міжкультурної комунікації правильне визначення жанрової належності того чи іншого тексту має істотне практичне значення, оскільки від жанрової належності залежать комунікативна спрямованість тексту і його мовні / стильові особливості. Адекватна інтерпретація будь-якого тексту (як у вузькому, так і в широкому розумінні цього поняття) має на увазі правильну передачу не тільки фактичного і суто інформативного змісту тексту, але і його комунікативної / функціональної спрямованості. Інакше кажучи, комунікативно-функціональна еквівалентність отриманої інформації не менш важлива, ніж її семантична еквівалентність.

Дискурс Інтернет-блогів є складним структурно-семантичним утворенням, віртуальною версією побутового дискурсу, який має специфічні особливості на всіх рівнях мови. Формат Інтернет-блогу надає мовцеві унікальні засоби оформлення та структурування висловлення, результатом яких формується певна сукупність сенсів, що актуалізується за допомогою пропозицій.

Формат статті не дає змоги розглянути та проаналізувати мовленнєвий жанр блогу більш докладно. Тому його дослідження є досить перспективним з погляду структури та семантики Інтернет-дискурсу, зокрема блогів.

Висновки. Отже, завдяки інформаційному рівню розвитку людської цивілізації стиль Інтернет-блогу не залежить від використовуваних мовних засобів, бо сама Інтернет-пло-

щина впливає на риси того чи іншого стилю і робить його гібридним. І в українських, і в російських блогах лексичний і граматичний рівні тяжіють до скорочення повідомлюваної інформації. Найбільш повно в обох мовах зберігається синтаксичний рівень, оскільки його відсутність або втрата призведе до комунікативних поразок у асинхронному спілкуванні в мережі.

Однією з основних тенденцій розвитку Інтернет-дискурсу загалом і блогів зокрема є тенденція до створення штучних допоміжних мішаних спеціалізованих мов.

Література:

1. Палек Б. Кросс-референція; к вопросу о гиперсинтаксисе. Новое в зарубежной лингвистике. Москва, 1978. С. 244.
2. Асмус Н.Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства: дис. ... канд. филол. наук. Челябинск, 2005. 265 с.
3. Волкова Е.В. Лингво-культурные барьеры компьютерно-опосредованной коммуникации: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ульяновск, 2007. 21 с.
4. Філоненко М.М. Психологія спілкування. Київ, 2008. 224 с.
5. Пономарьова Л.В. Знеособлена комунікація як ознака сьогодення. Матеріали XVI міжнародних карських читань (3–4 травня 2018 р., м. Гродно). Гродно, 2018. 311 с.

Пономарева Л. В., Каплина А. С. Лексико-грамматические особенности блога как жанра Интернет-дискурса

Аннотация. Статья посвящена изучению нового для украинского и русского сегмента жанра Интернет-блога. Он проанализирован как одно из проявлений асинхронного Интернет-дискурса. Раскрыты основные лексико-грамматические особенности блога, которые выделяют его среди других Интернет-образований. Блог рассматривается как комплексное многогранное явление, включающее как лингвистический, так и экстралингвистический компоненты Интернет-дискурса.

Ключевые слова: Интернет-дискурс, блог, асинхронная коммуникация, контент, Интернет-пространство.

Ponomarova L., Kaplina A. Lexico-grammatic features of the blog as a genre of internet discourse

Summary. The article is devoted to the study of the new for the Ukrainian and Russian segment of the genre of the online blog. It is analyzed as one of the manifestations of asynchronous Internet discourse. The main lexical and grammatical features of the blog are revealed, which distinguish it from other Internet entities. A blog is considered as a complex multifaceted phenomenon, including both the linguistic and extralinguistic components of Internet discourse.

Key words: Internet discourse, blog, asynchronous communication, content, Internet space.

Попович Н. М.,

доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ НЕОЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ І. Я. ФРАНКА)

Анотація. У статті проаналізовано неозначену кількість у творах І. Я. Франка. Виділено такі семантичні групи: мікрополе великої неозначеної кількості, мікрополе малої неозначеної кількості, мікрополе приблизної та розподільної кількості.

Ключові слова: мікрополе кількості, приблизна кількість, розподільна кількість.

Постановка проблеми. Багатий мовний матеріал не міг бути повно і системно проаналізований лише за допомогою одного граматичного методу. Тому увагу дослідників здавна привертала проблема впорядкування різнорівневих одиниць мови, об'єднаних спільним значенням (О. Есперсен, В. Адмоні, І. Мещанинов та ін.). Останнім часом у зв'язку з активізацією функціонального підходу до вивчення мовної системи почали дедалі ширше використовувати польову методу. Суть її полягає в об'єднанні різноструктурних мовних засобів у функціонально-семантичне поле (далі – ФСП), що ґрунтується на спільній семантичній ознаці.

Розгортання досліджень із функціональної граматики уможливило аналіз мовної категорії квантитативності як функціонально-семантичної категорії чи ФСП, тобто систематизацію одиниць усіх рівнів мови, які виражають різні кількісні значення, за категорійним або польовим принципом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідження, проведені з позицій функціонального підходу, в яких різнорівневі засоби мовної репрезентації понятійної категорії кількості систематизовані у вигляді ФСП, виконано на матеріалі англійської (В. Акуленко, С. Жаботинська, С. Кабанова, І. Кошова, С. Швачко, О. Медвідь, Н. Чернюк), німецької (В. Адмоні, Є. Гулига, Є. Шендельс, Л. Акуленко), російської мов (О. Бондарко, І. Тимофєєв, В. Панфілов, Л. Чеснокова).

В українському мовознавстві здобутки в цій галузі скромніші. Останні десятиріччя позначені активною увагою вчених до проблем семантичного аналізу квантитативних компонентів. Значеннєвий потенціал цих одиниць неодноразово ставав предметом вивчення.

Останнім часом спостерігаємо розгортання досліджень саме в руслі ФСП кількості. З'явилися праці С. Шабі «Структура лексико-семантичного поля кількості у мові української казки» (2009), С. Баранова «До історії питання про квантитативність та квалітативність» (2009), О. Семененко «Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості в українському поетичному дискурсі» (2011), Л. Марчук «Варіанти квантитативних структур як відображення різних пізнавальних стратегій авторів сучасної української прози» (2013) та ін.

І все ж структурування ФСП на основі кількісних значень в українському мовознавстві розроблене ще недостатньо, а тому воно й досі залишається актуальним і відкритим для подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Одним зі складників макрополя кількості є ФСП невідзначеної кількості. Невизначена кількість є критерієм сприйняття й опису мовцем навколишнього світу. Вона передає повсякденні, звичайні, не математичні уявлення про кількість предметів чи явищ. Поняття невідзначеної кількості становить недиференційована, точно не визначена множина.

Для вираження загальних неконкретизованих кількісних понять вживаються неозначено-кількісні числівники, окремі прислівники, іменники, займенники. Поняття «невизначеної кількості» постає у вияві двох протилежних вимірів: *дуже мало* – *дуже багато*. Відповідно виділяються два мікрополя кількісної оцінки – невідзначеної малої кількості (далі – НМК) і невідзначеної великої кількості (далі – НВК), які утворюють опозицію. У мові виробилися й назви проміжних вимірів неозначеної кількості, але найбільше засобів вираження мають найзагальніші поняття – *мало* та *багато*, що можуть поглинати проміжні виміри.

І. Мікрополе «невизначена велика кількість». Мікрополе НВК має лексичні, фразеологічні й синтаксичні засоби реалізації, яким притаманний градаційний характер – від низького (*досить багато, немало, десятки, кільканадцять*) через середній (*багато, велика кількість, тисячі*) до високого ступеня вияву мультипліцитності (*сила-силенна, незліченна кількість, мільйони, міриади*).

1. Основу мікрополя НВК складають **неозначено-кількісні числівники**, що позначають загальну, точно невідзначену кількість однорідних предметів або неозначену абстраговану кількість. Сюди належать слова *кілька, декілька, пара (декілька), кільканадцять, кількадесят, кількасот*. Напр.: *Раз зішлись ми случайно, Говорили кілька хвиль* [9, с. 99]; *Але що арейтантів буває кількадесят, а він один, то по кількох мінутах галасу звичайно мусив замовкнути* [10, с. 206].

До неозначено-кількісних числівників належать також слова *багато, багацько* (розм.), *много* (заст.), *немало, чимало*. Напр.: *Багато праці, і турбот, і скрут, та не було вдоволення, утіхи* [9, с. 161]; *Много труда, мук і болю Я прийняв – та все дарма* [9, с. 311].

2. **Означено-кількісні числівники** лише функціонально набувають значення точно невідзначеної кількості кого, чого-небудь. Це трапляється тоді, коли вони виступають назвами узагальнених, певною мірою опредмечених понять великої кількості, мають форму множини і керують субстантивом у родовому відмінку. У таких випадках числівники – назви конкретних числових одиниць функціонально переходять у лічильні іменники зі значенням великої кількості, наприклад: *тисячі трудівників; мільярди пудів; десятки крил* [3, с. 19–20].

Особливе місце в мовній системі займає лексема *один*, яка становить особливий інтерес у плані функціонування. За допомогою конструкції *не один / одна / одно* позначається невизначено велика множина. *Не один – декілька, багато* [7, V, с. 626]. Напр.: *Бо коли народи в згоді Враз працюють, щоб природі Вирвать тайну не одну* [9, с. 55]; *Не один втонув тут човен, та не кождий же втонув* [9, с. 59].

Числівник *один* може субстантивуватися внаслідок редукції числівниково-іменникового словосполучення: *Хоч не одного там калічили ті скали, Ми дали йшли, ніщо не спинювало нас* [9, с. 59].

Отже, лексема *один* використовується для вираження категорії як визначеності, так і невизначеності. Розглянуті приклади показують, що лексема *один* служить як універсальним засобом вказівки на одиничність предмета, його окремість, визначеність, протиставленість множині об'єктів, так і позначенням невизначеності ідентифікації об'єкта, неможливості його виділення з множини.

Таким чином, особливий статус лексеми *один* серед інших лексем, які позначають одиниці рахункового ряду (*два, три, чотири* і т. д.), зумовлюється тим, що її категоріально-семантична ознака квантитативності може набувати різних модифікаційних значень.

3. Лексична семантика неозначеної кількості властива також *займенниковим числівникам*, до складу яких входять такі слова, як *скільки, ніскільки, стільки, стільки-то, скільки-небудь, скількись*. Напр.: *Скільки зморшків на твоїм чолі!* [9, с. 475]; *Стільки там добра для нас: М'яса, сала, буженини* [9, с. 287].

4. Значення НВК можна передати *іменниками* з кількісно-предметним значенням. Це слова *десяток, сотня, тисяча, мільйон*, які вживаються у формах множини з іменниками, що підлягають лічбі. Напр.: *Десятки рук простяглися до неї, одні брали чарки з коньяком, інші тислися до її грудей, рук, плечей, стану, доторкалися її, щипали її* [10, с. 402]; *І всі ми, як один, підняли вгору руки, І тисяч молотів о камінь загуло* [9, с. 59].

5. Для позначення неозначених кількостей використовують *іменники стадо, табун, рій, купа, маса, тьма, когорта, шайка, череда, юрба, гурт* тощо. Напр.: *Там купа хлопів* [10, с. 41]; *А ті школи, відки вийшла Лютих псів на нас когорта, Всіх докторів, професорів – Геть до чорта!* [9, с. 381]; *Раз на лови йду я радо, Аж гусей здибаю стадо* [10, с. 308].

Серед цієї групи квантитативних одиниць багато прикладів із метафоричним значенням, що вжиті в переносному значенні з супровідними експресивно-оцінними відтінками. Вони досить поширені в поетичних творах І. Франка. Іменниками з кількісним значенням тут виступають *рій, море, сила, хмара* та ін. Напр.: *Коли в душі пісень тісниться рій, Служи богині непохитно* [9, с. 175]; *До моря сліз, під тиском пересудів Пролитих, і моя влила краплина* [9, с. 45].

6. Цікавими є випадки, коли у сполученнях зі значенням малої кількості вживаються *прикметники* *добрий* «значний щодо розміру, обсягу, кількості і т. ін.» [7, II, с. 322] і *гарний* «значний за кількістю або розміром» [7, II, с. 34]. У цьому разі доводиться говорити про значення НВК. Напр.: *У нього За пазухою добрий кусень хліба І квітка на кайстровім капелюсі* [9, с. 61]; *Ім лишилася по батьку Гарна частка поля в спадку* [9, с. 265].

7. Значення великої кількості може підсилюватися префіксом *за-* та словом *занадто*. Напр.: *Ні люду замного на наший ріллі* [9, с. 94]; *Сопуху в ямі занадто багато* [10, с. 302].

8. Трапляються приклади, в яких значення НВК виражається *синтаксично*, зокрема *складнопідрядним реченням*. Напр.: *Та як мишей ти бажаси, Мурку любий, – тут їх маєш, Що хоть ними гать гати!* [9, с. 281]; *А правда се, дідусю, що тих скарбів така сила, що й на двадцять чотири вози би їх не забрав?* [10, с. 220].

Значення НВК може виражатися синтаксичною конструкцією, до складу якої входить порівняльний зворот. Напр.: *На тапчані не було нікого, та зате на помості набито, мов оселедців у бочці, якихось людських істот* [10, с. 29].

Низкою прикладів у мові творів І. Франка засвідчено конструкції зі значенням дуже великої невизначеної кількості.

Засобами вираження цього значення виступають:

1) *числівники* *мільйон, мільярд* у формі множини: *Вам страшно тої огняної хвилі, Коли з мільйонів серць, мов божий грім, Закута правда бухне* [10, с. 82]; *Міліони людей можу вбить, погубить, Та чи змушу кого мене вірно любить?* [10, с. 150]. Нерідко внаслідок редукції числівниково-іменникових словосполучень спостерігаємо субстантивацію цих лексем: *Він не вмер, він ще живе! <...> Міліони зве з собою, – Міліони радо йдуть* [9, с. 33];

2) *прикметники* *незліченний, безмірний, нечуваний, безбожний* (перен.), іменник *страх*, які підсилюють велику кількість до надто великої: *Краще мале надбання З ласкою бога набуті, Як незліченне багатство Серед проклять загорнути* [9, с. 201]; *в нього меду тьма безбожна* [9, с. 274];

3) *іменники* *міріади, безліч, безодня, океан*. Напр.: *Сипле, сипле, сипле сніг. З неба сірої безодні Міріадами летять Ті метелики холодні* [9, с. 114]; *Тулюся до тебе, як бідна, нещасна сирота, що прибукалася з далекого світу і вся терпить безліччю перебутого терпіння* [10, с. 437];

4) *ампліфікація* тих самих або різних слів, повтором яких увиразнюється емоційна характеристика явища, передається найвищий ступінь неозначено-кількісного вияву позначуваного, інтенсивності ознаки. Ампліфікований ряд часто утворюється однотипними іменниковими, прислівниковими, іменниково-прикметниковими сполученнями: *Минуло много-много літ, минулись муки й радости* [9, с. 160]; *На землі одно при другім тьма-тьменна людей* [10, с. 78].

II. Мікрополе «невизначена мала кількість». Межі виміру цієї кількості можна визначити як *мало (один, два)* і *дуже мало (менше одного, частина чогось)*.

Репрезентантами значення *мало* виступають лексеми *мало, обмаль, небагато, трохи, мізерія, жменька, дрібка* і деякі ін. Значення *дуже мало* виражають *крапля, крихта, граминка, грудка, в'язка, горстка, ковток, мало-мало, трохи-трохи* тощо.

Засоби вираження НМК мають два основні варіанти – *параметрично-оцінний* і *експресивно-оцінний*.

У *параметрично-оцінному* значенні виділяють первинну, вторинну й опосередковану лексичну номінацію.

Лексеми *мало, обмаль, небагато, трохи, децю, мізерія* тощо є конститuantами *первинної лексичної номінації*. Напр.: *Було там трохи меду, а чмелі Всі полетіли в поле за пожитком* [9, с. 140]; *Злий демон їх – нужеда, а чари – той мізерний, кровавий заробок* [10, с. 7].

Вторинну лексичну номінацію НМК репрезентують лексеми:

– з *партитивним* значенням (квантитативи на позначення окремо виділених, відбитих частин) – *кусень, крихта, шматок, окраєць, огризок, крапля* тощо. Напр.: *За пазухою кусень хліба* [9, с. 61]; *Се той чудовий мід, якого крапля Розширює життя*

людське в безмір [9, с. 141]; *Крихта теплоти і світла* – іскра в тілі у мертвому душу будить [9, с. 416];

– лексеми з інтегральним значенням (зв'язані, зібрані разом однорідні предмети): *пучок, в'язка, сніп* тощо. Напр.: *Ліжко газди – п'ять дощок незбитих, Сніп соломи і верета зрібна* [9, с. 152]; *Одного дня післяв господар Івана до лісу, щоби дров сухих нарубав, в'язанку нав'язав і додому приніс* [10, с. 214].

Засоби *опосередкованої номінації*, представлені числівниками, метафоризація яких ґрунтується на мовному образі малого числа, в українській мові є нечисленними. В І. Франка ми зафіксували тільки два такі приклади: *Але правди зрозуміння Стільки в них, як кіт наплакав!* [9, с. 496]; *Се, небожє, квитки, і значать вони, що нашому князеві з його князівства осталося якраз стільки, як сей папір варт* [10, с. 262].

Другим варіантом серед засобів вираження НМК, крім параметрично-оцінного, є *експресивно-оцінний*, конститутантами якого виступають лексеми *трішки, дрібка, граминка* тощо. Напр.: *Мучитись у горі, а не вміти Того горя й крихточку вменити* [9, с. 46]; *Ковбаси я мав шматочок Та й сховав її в куточок* [9, с. 267]; *і сам Бог – то тільки витвір тої дрібки теплоти?* [9, с. 417].

Натрапляємо на випадок антонімічної номінації, коли у ролі оператора функції НМК виступає антонім до оператора функції НВК: *Вийшли в поле Баранове, Стали мірять – ні, не йде! Тут замного, там замало* [9, с. 265].

III. Мікрополе «приблизна кількість». Приблизна кількість розташована на периферії семантичного поля кількості і утворює своє мікрополе, хоч у мовній практиці приблизну кількість інколи ототожнюють із неозначеною кількістю. Тому на цьому питанні зупинимося докладніше.

Мабуть, буде помилково ставити між ними абсолютний знак рівності. Логічніше буде, якщо приблизній кількості відвести проміжне місце на антонімічній осі «означена (точна) кількість – неозначена кількість» [3]. Приблизна кількість – це неточна кількість, яка від неозначеної відрізняється тим, що показує максимальну ймовірність точної кількості. Як вважає Л.Д. Чеснокова, поняття приблизної кількості співвідноситься з об'єктивною дійсністю, відбиваючи близькість цієї кількості до деякої точної кількості, яка є фактом реального світу; приблизність є особливою формою осмислення кількісних відношень і чисто гносеологічною категорією [11, с. 28].

Таким чином, приблизна номінація як лінгвістичний феномен є вираженням однієї з універсальних семантичних категорій, в основі якої лежить неточний, приблизний спосіб відображення людською свідомістю позамовної дійсності [1, с. 3–5]. На думку Є.С. Співака, з усіх видів апроксимації найбільш часто вдаються до приблизного найменування кількості, адже кількісна визначеність об'єкта менш пов'язана з буттям цього об'єкта, ніж його якісна сторона [8].

Приблизна кількість тісно пов'язана з ідеєю близькості, і в цьому полягає її специфіка. Близькість числа встановлюється завжди щодо чогось. Цим зумовлюється характерна особливість приблизної кількості.

Отже, категорія приблизності з семантичного погляду неоднорідна й утворює систему кількісних значень, серед яких Л.Д. Чеснокова виділяє чотири приватні значення приблизності: вказівку на початкову межу, вказівку на кінцеву межу, вказівку на кількісний проміжок, вказівку на середню точку відліку [11].

За нашими спостереженнями, у мові творів І. Франка категорія приблизності з семантичного погляду утворює систему таких кількісних значень:

1. Приблизна кількість зі значенням *більше точки відліку*. Напр.: *Збігаються в місті Шевці, кравці, всякі справи – Не сто і не двісті* [9, с. 178]; *Минуло звиш п'ятнадцять літ від того часу* [10, с. 417].

2. Приблизна кількість зі значенням *більше або дорівнює точці відліку*. Напр.: *Я даремно ламав собі голову і по дванадцятій, весь розбитий, утомлений, мокрий і зіп'ятий, вернув додому* [10, с. 407]; *Він уже не карав інакше, як лише «на голу», і продовжував кару на п'ять, десять або й більше минут* [10, с. 386].

3. Приблизна кількість зі значенням *менше точки відліку*. Напр.: *Вона лишилася була вже майже о півтора снопа ззаду* [10, с. 19]; *П'ятнадцять не п'ятнадцять* (шісток – Н. П.) – *а дванадцять і я дістану!* [10, с. 67].

4. Приблизна кількість зі значенням *менше або дорівнює точці відліку*. Напр.: *Так минуло часу не більш року* [9, с. 197]; *Небагато там грошей було, щось з вісім ринських, а проте шкода* [10, с. 50].

5. Приблизна кількість із значенням *менше, більше або дорівнює точці відліку*. Напр.: *Отак жила я літ двадцять. І не жила, а хилялась* [9, с. 255]; *«Вуйку, – каже Лис, – се жарти!» «Жарти? Дай лиш зо три кварта, То й присягою скріплю!»* [9, с. 274].

6. Приблизна кількість зі значенням *більше або дорівнює одній точці відліку і менше або дорівнює іншій точці відліку*. Напр.: *Прийшлося до неділі, ціла сотка мітел готова і в зв'язки по п'ять – двадцять пов'язана* [10, с. 157]; *Не раз із одної купи десять, дванадцять фір вугля* [10, с. 12].

7. Приблизна кількість зі значенням *одне з двох*. Напр.: *він мав звичай викликати відразу перед градус десять або дванадцять учеників і поти питав та мучив їх, поки всі за чергою не покиштували його тростини* [10, с. 372].

Як засвідчує досліджуваний матеріал, план вираження значення приблизної кількості має особливість, яка полягає в тому, що, на відміну від основних засобів вираження точної і невизначеної кількості, засоби вираження приблизної кількості не входять до лексичної, морфемної сфери мовної системи. Інакше кажучи, в українській мові відсутні окремі лексичні одиниці, морфеми, які виражають приблизну кількість. Для її вираження використовуються ті чи інші конструкції, побудовані за певними схемами поєднання одиниць лексичної системи.

Приблизна кількість має кілька способів вираження. Найтипівішими є *інверсія*, а також використання лексичних модифікаторів типу *близько, менше, понад*. Тобто, приблизна кількість за своєю природою завжди виступає як синтаксична одиниця мовлення.

Отже, значення приблизності відрізняється від модально-го значення невпевненості, припущення. Вони розташовані на різних площинах: значення приблизності розкриває кількісно оцінку в плані близькості повідомлюваної кількості до тієї чи іншої точки відліку, а значення здогадності розкриває оцінку в плані достовірності / недостовірності повідомлюваного.

IV. Мікрополе «розподільна кількість». До складу ФСП кількості входить розподільна кількість, яка утворює своє мікрополе. Вона знаходиться на периферії, оскільки елементи цього мікрополя мають ознаки, що стикаються з ознаками суміжних явищ.

Розподільна кількість у творах І. Франка виявлена конструкцією з **прийменником по**: *Але опока тверда, скупа і тільки по невеликому шматочку дає собі видирати частки свого тіла* [10, с. 312]; *Він приймав до себе дітей заможніших селян або й священників на квартиру, по десять, дванадцять або п'ятнадцять* [10, с. 383].

Висновки. Отже, ядро неозначеної кількості становлять неозначено-кількісні числівники, квантитативні іменники, прислівники, займенникові числівники. Особливим випадком є представлення приблизної кількості, яка мислиться, з одного боку, як до певної міри невизначена (тому що не виявлена специфічна ознака), а з іншого – як до певної міри виявлена (оскільки виявлена її близькість до тієї чи іншої кількості, прийнятої за точку відліку). Периферію неозначеної кількості становить розподільна кількість.

Література:

1. Бочарова Е.С. Функционально-семантическое поле аппроксимации в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Пятигорск, 2002. 18 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови. К.: Університетське вид-во «Пulsари», 2004. 400 с.
3. Горденська К.Г. Виразження неозначеної кількості засобами української мови. Мовознавство. 1978. № 4. С. 18–21.
4. Дмитрук В.І. Квантитативні слова в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 1998. 19 с.
5. Добосевич У. Субстантивация як вияв транспозитивних можливостей різних частин мови. Лінгвістичні студії / Донецький нац. ун-т. 2011. Вип. 22. С. 91–96.
6. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 328 с.
7. Словник української мови: в 11 т. К.: Наук. думка, 1970–1980.
8. Спивак Е.С. Микрополе квантитативной аппроксимации как составная часть функционально-семантического поля аппроксимации. Некоторые проблемы германской филологии. Пятигорск: Изд-во Пятигорского лингв. ун-та, 2000. С. 195–201.
9. Франко І.Я. Твори: в 2 т. Т. 1. Поезія. К.: Дніпро, 1981. 533 с.
10. Франко І.Я. Вибрані твори: у 3 т. Т. 2. Оповідання. Драматичні твори. К.: Дніпро, 1973. 623 с.
11. Чеснокова Л.Д. Категория неопределенного множества и семантические формы мысли. Семантика грамматических форм / отв. ред. П.В. Чесноков. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовск. пед. ин-та, 1982. С. 21–31.

Попович Н. М. Функционально-семантическое поле неопределенного количества в украинском языке (на материале произведений И. Я. Франко)

Аннотация. В статье проанализировано неопределенное количество в произведениях И. Я. Франко. Выделено такие семантические группы: микрополе большого неопределенного количества, микрополе приблизительного количества и микрополе распределительного количества.

Ключевые слова: микрополе количества, приблизительное количество, распределительное количество.

Popovych N. Functional-semantic field of unidentified quantity in the Ukrainian language (On the material of I. Ya. Franko's works)

Summary. The article analyzes an unidentified quantity in the works of I. Ya. Franko. The following semantic groups are highlighted: the microfield of a large unidentified quantity, the microfield of small unidentified quantities, the microfield of approximate and distributive quantities.

Key words: microfield of quantity, approximate quantity, distributive quantity.

Рубак К. Б.,

аспірант кафедри української мови
Запорізького національного університету

ЛЕКСИКА НА ОЗНАЧЕННЯ ПОДАТКІВ У ПІЗНІЙ СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVI – XVII СТ.

Анотація. Досліджено найменування податкової сфери пізньої середньоукраїнської мови XVI – XVII ст. Встановлено зв'язок між соціально-економічними процесами та формуванням лексико-семантичної групи податкових найменувань. Виділено найменування податків і зборів, суб'єктів процесу оподаткування, грамот і документів, що засвідчують статус платників, місць збору податків тощо. Проаналізовано структурно-семантичні особливості податкових найменувань і їхнє формування у контексті історії української мови.

Ключові слова: податкові найменування, збір, повинності, середньоукраїнська мова, лексико-семантична група, дериват.

Постановка проблеми. Номінативна система української мови представлена різноманітними тематичними групами. Учені значну увагу приділяють дослідженню семантики та структури окремих лексико-семантичних полів на діяхронічному рівні. В українських пам'ятках XVI – XVII ст. широко відображена суспільно-економічна сфера життєдіяльності українців, презентована у т. ч. й назвами податків, суб'єктів оподаткування, документів, що регулюють процес збору платежів тощо. Тому аналіз динаміки функціонування найменувань податкової системи у пізній середньоукраїнській мові набуває важливого значення та дасть ґрунт для узагальнень щодо формування податкових найменувань в історії української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення податків передусім зверталися І. Керницький («Назви данини та інших повинностей», 1980 р.) [5], Т. Крехно («Історія лексико-семантичної групи «плати – податки – повинності» в українській мові XV – XVIII ст. (на матеріалі українських пам'яток)», 2005 р.) [6], О. Чорна («Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування», 2009 р.) [12], П. Білоусенко («Назви податків з суфіксами -ина та -щина (-чина) в історії української мови», 2010 р.) [1] та ін. Іноді окремі найменування процесу оподаткування розглядають як частину соціально-економічної лексики й аналізують із погляду різних мовних явищ, зокрема у роботах Е. Ланюка (1974 р.) [7], І. Керницького (1980 р.) [4], у колективній монографії за ред. М. Русанівського (1983 р.) [3], у працях Л. Полюги (1991 р.) [11], Т. Дячука (2003 р.) [2].

Однак комплексно не вивчено та не описано історію формування лексико-семантичної групи «податкові найменування» на кожному етапі функціонування української мови, а тому назріла потреба виділити й описати лексику на означення податків і зборів, суб'єктів та об'єктів процесу оподаткування у пізній середньоукраїнській мові XVI – XVII ст., дослідити особливості формування окремих найменувань і лексико-семантичної групи загалом із позицій системного підходу.

Мета дослідження – виявити склад найменувань податкової сфери у пізній середньоукраїнській мові XVI – XVII ст.,

здійснити докладний опис походження, семантико-структурних особливостей їхнього функціонування у взаємозв'язку із соціально-економічними реаліями життя українців.

Виклад основного матеріалу. Із XVI ст. українські землі після Люблінської унії Литви з Польщею (1569 р.) увійшли до складу Речі Посполитої, а «відтак на українських землях було запроваджено й польську податкову систему, за якою шляхта і маєтки католицької церкви звільнялися від оподаткування», а «найширші маси сільського й частково міського населення були зобов'язані до панщини, натуральної данини і грошових чиншів та інших оплат безпосередньо своїм панам – шляхті» [10, с. 24]. З часом свавілля чиновників призвело до конфлікту, який згодом переріс у визвольну війну, «у ході якої козацька старшина на чолі з гетьманом намагалася відродити українську державність, створити свою фінансову і податкову системи» [9].

Основними джерелами прибутків Війська Запорозького низового, окрім природних багатств, були воєнна здобич, зовнішня та внутрішня торгівля («На всіх запорозьких базарах особливі начальники – військові кантаржі – збирали у військовою скарбницю мито з купців, стежили за точністю мір і ваги, призначали ціну на привезений товар» [9]), загальні податки, якими обкладалися все населення. Січова влада стягувала з селян і міщан військовий оклад, проте він не був надто обтяжливим, «головне значення мали прибутки з привізних і вивізних мит (індукти, евекти) та непрямі податки – оплата з млинів, гут, рудень, тютюну, дьогтю, селітри, шинків» тощо [8].

Отже, історичні події, суспільно-економічні та ринкові відносини під час державотворення сприяли поповненню лексичної системи української мови як новими податковими назвами, так і запозиченнями з інших мов. Податкові реалії відображені у найменуваннях податків і зборів, назвах платників і збирачів матеріальних благ, місць збору податків, найменуваннях документів тощо.

1. Найменування податків і зборів – сукупність слів на означення різновидів плати населення до державної скарбниці чи на користь чиновників, гетьманської влади коштів за послуги щодо оборони, функціонування господарств, перевезення товарів та інших дій, що регулюють соціально-економічні процеси у суспільстві.

Податки за виконання певних послуг – види зборів, пов'язані із задоволенням потреб платника, за котрі сплачувався відповідний збір. Їх найменування представлені субстантивованими прикметниками на -оє / -оє: *воротноє* (1516 АЮЗР І 55) «податок за утримання воратарів замку»; *сокольничое* (1532 АрхЮЗР 7 / VI 629) «плата за використання соколиних урочищ»; *квитовое* (1582 СлХВІ-п.пол.ХVІІ XIV 80) «плата за написання, видання квіту», де *квіт* – «письмове зобов'язання, розписка»; *дѣлчое, делгое* (1606 АрхЮЗР 6 / I 335) «плата за поділ маєтку»; *млиновое* (1649 ДБХ 145) «млиновий збір»; *ваговое* (1673 / ХVІІ Тимч І 175) «плата за зважування».

Субстантивовані прикметники також іменували податки за перевезення певного виду вантажу: *драгольное* (1585 / XVI Тимч I 821) та *дрягольное* (834), пов'язане із *дрягиль* (Ф I 546) «носій, вантажник». Зрідка за дозвіл виконання певних дій виступали іменники: *дуды* (1603 СлXVI-п.пол. XVII VIII 223) «плата за право хрестити дитину» – запозичення з пол. *dudek* (ЕСУМ II 140–141) «старовинна дрібна польська монета»; *вымолочокъ* (1613 СлXVI-п.пол. XVII V 218) «оплата за вимолот зерна» тощо.

Зафіксовані назви, пов'язані з тваринами як об'єктами оподаткування: *шляховое* (1552 АрхЮЗР 7 / I 609) «плата старості за привласнення прибудного коня чи вола», утворене шляхом субстантивації; дериват на *-щина*: *бобровщина* (1589 / XVI Тимч I 108) «податок за право ловити бобрів»; похідне з *-изна*: *згонизна* (1552 СлXVI-п.пол. XVII XI 165) «податок за переймання чужої худоби», де *згонъ* – стадо, череда та ін.

Судові збори та повинності вказують на податкові платежі у сфері судочинства. Серед таких назв *головицина* (1546 AS IV 457) / *головица* (1546 СлXVI-п.пол. XVII VII 3–4) «плата за вбивство», податок, що нараховувався за голову вбитого; *повежное* (1552 АрхЮЗР 7 / I 84) «оплата ув'язненого старості за перебування у вежі» – конфіскальний дериват від *вежа*. Згодом зафіксоване й похідне від *вира* – *вирчое* (1563 / XVI, Тимч I 255) «оплата» та давнє найменування *вина* (1627 БерЛекс 15) «збір із винного», котре у сполученні з прикметником утворює податкову назву *вина панская* (1664 АКП I 11) «дохід за суд на користь полковника».

Документуються субстантивовані найменування, пов'язані з іменником *вижъ* (ЕСУМ I 396) «присяжний пристав у справах, що підлягали судові воевод і повітових старост»: *вижове* (1547 / XVI Тимч I 248), *вижовое* (1547 СлXVI-п.пол. XVII IV 55) «оплата урядовому чиновникові за свідчення про заподіяні комусь шкоди», *вижованное* (XVIII) «оплата на користь вижа». Водночас функціонує й іменник *вижованье* (1547 АЗР III 8) «оплата за розгляд судової справи», пор. стп. *widzenie* «видіння» тощо.

Найменування податків, пов'язаних зі вступом чи виходом суб'єктів оподаткування з певної території чи населеного пункту засвідчують зміну місця проживання чи роботи громадянина, за що збирався відповідний платіж. Оплата феодалові за право змінити місце проживання зафіксована нульсуфіксальним іменником *выходъ* (1514 AS III 113) і субстантивованим прикметником на *-ое*: *выходное* (1552 СлXVI-п.пол. XVII VI 101).

Також задокументовані субстантивовані назви *осадное* (1529 АЮЗР II 196) «плата за поселення на новій землі» від *осадний* «співвідноситься за значенням з іменником облога; призначений для облоги»; *отходное* (1552 АрхЮЗР 7 / I 609) «плата за відхід на постійне проживання в іншу місцевість», пов'язане з відходом; *вступное* (1586 СлXVI-п.пол. XVII V 54) «вступні гроші; оплата за вступ у відповідну організацію» та його варіант *ступное* (1649 ДБХ 145), очевидно, зі втраченим префіксом та ін.

Митний збір представлений сукупністю назв, що фіксують платні послуги митниці. Наприклад, найменування *гребельне* зафіксоване у варіантах: *гребельное* / *гребелное* (1545 ТУ 71; СлXVI-п.пол. XVII VII 80) / *гребелное* (1568 / XVI Тимч 602–603) «мито від греблі, оплата за переїзд», пор. *гребленное* (1545 ПВКРДА IV-2 227). Деякі назви мотивуються об'єктом чи місцем оподаткування, наприклад, лексема *побережное*

(1551 АрхЮЗР 8 / V 69) «плата за право користування узбережжями річок та ін.»; субстантивовані прикметники *каменное* (1652 ДБХ 271) «податок, який сплачували каменем».

Найменування, які фіксують назви, пов'язані з переміщенням товару через кордон: давня назва *мито* (1657 ДБХ 572) «плата за товар, який провозили через державні чи феодалні границі»; *евекта* (1699 / XVII Тимч 868) «мито вивозове», з лат. *evehlo* (*evectum*) – вивожу.

2. Найменування суб'єктів процесу оподаткування вказують на осіб, котрі беруть участь у збиранні та віддаванні податків і зборів у встановлених об'ємах і з відповідною періодичністю, серед них збирачі та платники податків. **Збирачі податків і зборів** – представники суспільства, уповноважені збирати кошти чи матеріальні блага з населення у визначених розмірах і з певною періодичністю. За структурою найменування цієї групи неоднорідні. Вони представлені відіменними утвореннями з суфіксом *-никъ*: *глобникъ* (1522 СлXVI-п.пол. XVII VI 219) «збирач судових штрафів» від *глоба* «судовий штраф», пор. болг. *глоба*, «очниця»; *десятьникъ* (XVII Тимч I 705) «особа, що збирала десятину»; *митник* (1556–1561 ПЄ 258) «збирач мита». У тому ж значенні, що і *мытникъ*, функціонував суфіксальний дериват *мытарь* (1556–1561 ПЄ 156), *мытарь* (1627 БерЛекс 67), утворення від *мыто*.

На позначення збирачів податків і зборів зафіксовані також субстантивовані прикметники: *бирчий* (1538 / XVI АЮЗР I 92) / *берчий* (1566 AS VII 89; СлXVI-п.пол. XVII II 84) «збирач податків», етимологія якого неочевидна, з одного боку, можливе походження від *биръ* (Ф I 167) «податок», проте М. Фасмер подає й інші погляди науковців, зазначаючи, що варто виходити із тур. *biyurudžu* «начальник»; *восковничый* (XVI АЮЗР. II 123) вживається на позначення особи, яка збирає оплату від воску та ін.

Пізньою середньоукраїнською мовою задокументовано запозичення: *заборца* (1565 ТУ 113; СлXVI-п.пол. XVII IX 205) «збирач податків», пор. стп. *zaborca*; *екзакторъ* (1660 / XVII Тимч I 868) / *екзактор* (1657 ДБХ 591) «стягач податків», пор. пол. *egzaktor*, з лат. *exactor* тощо.

Платники податків і зборів – суб'єкти процесу оподаткування, котрі зобов'язані сплачувати податок або збір із певною періодичністю уповноваженим представникам. Значна частина найменувань на означення платників податків представлена субстантивно-ад'єктивними словосполученнями, головне слово у яких виражене іменником у множині – *люди*. Це назви на означення за загальною повинністю: *люди данные* (1502 ASI 148 СлXVI-п.пол. XVII XVI 170–177) «ті, хто сплачує данину»; *люди служебные* (1508 AS III, 56) «селяни, які несли військову службу або виконували певні повинності»; *люди подворичные* (1561 АрхЮЗР 8 / III, 42) «жителі дворич, які виконували повинності»; *подданные люди* (1650 ДБХ 168).

Ця група представлена найменуваннями, в основі яких – можливість чи неможливість виходу із певної території: *дѣдичныи люди* (1518 АЮЗР I 58; СлXVI-п.пол. XVII XVI 170–177) «успадковані від діда селяни, які позбавлені права виходу»; *люди отчизные* (1527 СлXVI-п.пол. XVII XVI 170–177) «успадковані від батька селяни, позбавлені права виходу»; *люди непохожие (непохожые)* (1527 AS III 304) «залежні селяни, позбавлені права виходу»; *люде похажалые* (1583 АЖМУ 62) «залежні селяни, що тимчасово зберігали за собою право виходу».

Окремі назви осіб мотивуються назвою податку чи повинності: *люди куничные* (1552 СлXVI-п.пол. XVII XVI

170–177) «піддані, які платили податок шкурами куниць»; *люди тяглыє (таглыє)* (1591 ПККДА I-2, 161–162) «селяни, які відбували повинності своєю тягловою худобою»; *люди нетяглыє* (1593 ПККДА I-2, 158) «селяни, які не мали власної тяглової худоби» тощо.

Окрім того, зафіксовані й інші давні найменування: *данникъ* (1502 AS I 147) та його варіанти *данъникъ*, *данъникъ* (1502 СлXVI-п.пол.XVII VII 172) «той, хто сплачує данину», співвідносні із *дань*. Деривати *датель* (1577 AS VI 80-81; СлXVI-п.пол.XVII VII 182) – *дати* та *есачъникъ*, *есочникъ* (1536 АрхЮЗР 8 / V 10; СлXVI-п.пол.XVII IX 101) «людина, яка платить або збирає ясак – данину натурою», від тюрк. *jasak* презентують давні слова. Задокументована лексема *десяток* (1505 АЗР I 365) / *десатокъ* (1505 СлXVI-п.пол.XVII VII 254–255) «одиниця групування, обліку залежних, оподатковуваних осіб» позначає групу людей.

Деякі назви вказують на статус платників податків: *людцы*, *людъцы* (1524 АЛРГ 198; СлXVI-п.пол.XVII XVI 182) «залежні або звільнені від повинностей особи»; *вольный*, *вольный*, *вольный*, *вульный*, *въльный*, *воленъ* (1544 AS IV 409; СлXVI-п.пол.XVII IV 204) «позбавлений чогось, звільнений від певних обов'язків, повинностей»; *воленикъ* (1571 АрхЮЗР 8 / VI, 356) «новоприбулий селянин, який мав пільги у сплачуванні обробку та у виконанні повинностей»; *бобыль* (1649 СлXVI-п.пол.XVII II 133) «людина, що немає своєї землі та не несе державного тягла», походження не встановлено, проте М. Фасмер наводить різні погляди на етимологію слова (Ф I 181) і відзначає, що вони не обгрунтовані, пор. англ. *bob* «телепень», лит. *bumbilas* «наймит, ледар». На інших територіях *бобыль* (ЕСБС IV 139) ще мав назву *кутник* «бідний безземельний селянин» (від пол. *kątnik*, від *kąt* – кут).

3. Найменування місць збору податків констатують простір, на якому здійснюється процес оподаткування. Пам'ятки фіксують назви *важеница* (1532 АрхЮЗР 5 / I, 33; СлXVI-п.пол.XVII III 164) «міське приміщення з вагами для зважування товарів і стягнення з них мита» від *вага* (ЕСУМ I 317–318) «прилад для зважування» та *мытница* (1556–1561 ПЄ 154) від *мито* (ЕСУМ III 467) «оплата за перевезення товарів через кордон» та ін.

4. Найменування грамот та інших документів, що засвідчують статус суб'єктів оподаткування, визначають перелік осіб податкової сфери, звільнених від сплати, або тих, що виконали податкове зобов'язання. Задокументований різновид таких документів, як *безъмытъне* (1536 ТУ 62) «без сплати мита», *безмытний листъ* (XVI АЮЗР I 75) / *безъмытный листъ* (1627 СлXVI-п.пол.XVII II 47) «грамота на право безмитної торгівлі».

Пам'ятками зафіксовано словосполучення *квитъ поборовый* (1601 АрхЮЗР 6 / I 287) «документ про сплату податку» та *квитъ отмытний* (1602 ТУ 236) «документ про сплату мита», де *квит* (Ф II 219) «розписка», очевидно, запозичення через пол. *kwit*, можливо, з нім. *Quitt* від лат. *quies* «спокійний».

5. Інші найменування. У цей період активізуються й інші номени, що характеризують процес оподаткування: лексема *волость* у варіантах *волность*, *вольность*, *вольность*, *вольность* (1552 СлXVI-п.пол.XVII IV 203–204) вказує на право звільнення від повинностей чи певного обов'язку громадян, отже, незалежних від сплати (*вольный*); *волька*, *волка* (1591 ПККДА I-2, 161–162; СлXVI-п.пол.XVII IV 218)

«поселення, мешканці якого на певний час були звільнені від повинностей, податків», тобто були вільними; *драча* (XVI Тимч I 824) «здирання поборів» походить від *драти* (Ф I 535), «обдирати»; *екзакція* (1657 ДБХ 591) «стягання податків» – запозичення з лат. *exaction* через пол. *egzakcja*; *есачниство* (XVII АрхЮЗР VIII, V 12) «становище, обов'язки того, хто платить ясак» походить від тюрк. *İsâk* тощо.

Висновки. Становлення лексико-семантичної групи «податкові найменування» пов'язане з історичними подіями, які відбувалися на українських територіях XVI – XVII ст. Іноземний ґніт і прагнення до створення власної податкової системи, незалежної від сторонніх держав, спричинили розвиток процесу оподаткування, що вплинуло на появу нових податкових реалій, відображених у лексиці мови.

Зафіксовані найменування відображають праслов'янську та давньоруськоукраїнську лексику, котра часто стає матеріалом для творення нових слів. Окрім того, мова поповнилася запозиченнями, переважно через посередництво польської мови. Семантика назв здебільшого прозора, оскільки за основу номінації покладено об'єкт процесу оподаткування. Серед основних способів словотворення номінів податкової сфери – морфолого-синтаксичний та афіксальний.

Досліджений матеріал дає змогу простежити історію податкових найменувань, зробити висновки про їхній системний характер. Опис податкових назв пізньої середньоукраїнської мови також є основою для подальшого вивчення найменувань податкової сфери на матеріалах пам'яток, що зафіксували новоукраїнську мову (від кінця XVII ст.).

Література:

- Білоусенко П.І. Назви податків з суфіксами -ина та -щина (-чина) в історії української мови. Відображення історії та культури народу в словотворенні: доповіді XII Міжнародної наукової конференції зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів. Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. С. 346–354.
- Дячук Т.М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003. 20 с.
- Історія української мови. Лексика і фразеологія / редкол.: В.М. Русанівський та ін. Київ: Наук. думка, 1983. 745 с.
- Керницький І. Лексика на означення населення за соціальним складом, суспільно-економічним становищем, майново-правовими відносинами. З історії української лексикології. Київ: Наук. думка, 1980. С. 6–95.
- Гринчишин Д.Г., Керницький І.М., Керса Р.Й. Назви данини та інших повинностей. Київ: Наук. думка, 1980. С. 6–33.
- Крехно Т.І. Історія лексико-семантичної групи «плати – податки – повинності» в українській мові XV – XVIII ст. (на матеріалі українських пам'яток): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 19 с.
- Ланюк Е.Т. До питання про становлення галузевої лексичної системи (на матеріалах німецької торговельно-економічної лексики): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 1974. 278 с.
- Нечай Н. Прибутки Війська Запорозького (частина друга). Вісник податкової служби України. 2011. № 16. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/1722>.
- Нечай Н. Прибутки Війська Запорозького (частина перша). Вісник податкової служби України. 2011. № 16. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/1724>.
- Нечай Н. Податкова система Речі Посполитої: [на українських землях]. Вісник податкової служби України. 2011. № 15. С. 24.
- Полюга Л.М. Українська абстрактна лексика XIV – першої пол. XVII ст. Київ: Наук. думка, 1991. 240 с.

12. Чорна О.В. Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 18 с.

Умовні скорочення:

Скорочення назв мов і мов: **англ.** – англійська; **болг.** – болгарська; **лат.** – латинська; **лит.** – литовська; **нім.** – німецька; **пол.** – польська; **стп.** – старопольська; **тур.** – турецька; **тюрк.** – тюркська. Інші скорочення: **див.** – дивіться; **пор.** – порівняйте; **ст.** – століття; **та ін.** – та інші; **р.** – рік.

Умовні скорочення джерел:

АЖМУ – Актова книга Житомирського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / за ред. М.К. Бойчук. Київ: Наук. думка, 1965.

АЗР – Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт-Петербург, 1846–1851. Т. I–IV.

АКП – Актывые книги Полтавского городского уряда XVII вѣка / ред. и примѣчания В.Л. Модзалевського. Чернигов, 1912–1914. Вып. 1–3.

АЛРГ – Акты Литовско-Русского государства, изданные М.В. Довнар-Заловским. Москва: Университетская типография, 1899. Вып. 1. 258 с.

АрхЮЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею по разбору древних актов. Киев: Въ университетской типографии, 1859–1914. Т. 1–8.

АОЗР – Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург, 1861–1892. Т. 1–15.

БерЛекс – Лексикон словенороский Памви Беринди / за ред. В.В. Німчука: надрук. з вид. 1627 р. фотомех. способом. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. XL, 272 с.

ДБХ – Документи Богдана Хмельницького / І. Крип'якевич, І. Бутич. Київ, 1961. 740 с.

ЕСБС – Энциклопедический словарь Ф. Брокгауза і І. Єфрона. Петербург: Брокгауз-Єфрон. 1890–1907.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / за ред. О.С. Мельничука: у 7 т. Т. 1–6. Київ: Наукова думка, 1982–2012.

ПВКРДА – Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Киев, 1846–1848. Т. I–III.

ПС – Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / За ред. В.В. Німчука. Київ, 2001. 700 с.

ПККДА – Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. Киев, 1898. Т. I, изд. 2; Киев, 1897. Т. II, изд. 2.

СлXVI-п.пол.XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–2013. Вип. 1–16.

Тимч – Історичний словник українського мови / за ред. Є. Тимченка. Харків – Київ: ДВУ, 1930–1932. Т. I. XXIV, 937 с.

ТУ – Торговля на Україні. XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина. Київ: Наук. думка, 1990.

Ф – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т.: пер. с нем. = Russisches etymologisches Wörterbuch / Перевод и дополнения О.Н. Трубачёва. Москва: Прогресс, 1986–1987.

AS – Archiwumksiążat Lubartowiczóww Sławucie, t. I, 1366–1506, Lwów, 1887, t. III, 1432–1534, Lwów, 1890.

Рыбак К. Б. Лексика на определение налогов в позднем среднеукраинском языке XVI – XVII вв.

Аннотация. Исследованы наименования налоговой сферы позднего среднеукраинского языка XVI – XVII вв. Установлена связь между социально-экономическими процессами и формированием лексико-семантической группы налоговых наименований. Выделено наименование налогов и сборов, субъектов процесса налогообложения, грамот и документов, удостоверяющих статус плательщиков, мест сбора налогов и т. п. Проанализировано структурно-семантические особенности налоговых наименований и их формирование в контексте истории украинского языка.

Ключевые слова: налоговые наименования, сбор, повинности, среднеукраинский язык, лексико-семантическая группа, дериват.

Rybak K. Lexicy for determination of taxes in the late Middle-Ukrainian language XVI – XVII centuries

Summary. The names of the tax sphere of the late Middle-Ukrainian language of the XVI – XVII centuries are investigated. The connection between socio-economic processes and the formation of the lexico-semantic group of taxes nominations has been established. The names of taxes and duties, subjects of the tax process, letters and documents certifying the status of tax payers, tax collection places are allocated. Structural-semantic features of taxes nominations and their formation in the context of the history of the Ukrainian language are analyzed.

Key words: tax-related nominations, tax gathering related nominations, obligations, Middle-Ukrainian language, lexical semantic group, derivative.

Супрун В. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті йдеться про художній спосіб збереження митцями української діаспори національного культурного дискурсу поза предковичними видноколами. Через призму творчого набутку Докії Гуменної, Лесі Лисак та Миколи Понеділка зроблено спробу показати систему національних цінностей, що виявляються в синтезі історичної пам'яті, звичаїв, традицій, автентичному укладі життя, які щиро бережуть українські емігранти.

Ключові слова: національна ідентифікація, цінності, діаспора, автентика.

Постановка проблеми. Проблема вимушеного перебування українських митців слова в іноментальних обшарах чужини детермінувала важкий механізм пристосування до нових умов життя, що не могло не відобразитися на основних темах їхньої творчості, а відтак стати ідентифікатором системи аксіологічних пріоритетів діаспорної спільноти. Провідним тут стає мотив психологічної неприкаяності та збереження національної автентичності, позаяк для багатьох, зокрема представників молодого покоління, саме чужина стала каталізатором усвідомлення національної належності. Письменникам і їх персонажам нелегко було пристосовуватися до чужорідного середовища, творити нове життя в новій країні. Для одних процес входження в американський соціум виявився «безболісним», для інших – досить тривалим, надто важким і навіть неможливим [Див.: 8, с. 13]. Дослідження когнітивних механізмів плекання етноідентифікації як синтезованої енергії цінностей українства в художній прозі вітчизняної діаспори становить мету нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. Домінантною темою творчості плеяди митців українського екзилу середини ХХ ст. стало збереження етнічної тожсамості, що ідентифікується ними як панацея від синдрому ностальгії за рідними видноколами. Ідея плекання національної ідентифікації репрезентована діаспорним митцем Миколою Понеділком в оповіданні «Золота писанка» (зб. «Диво в решеті»), у якому ментально-культурологічний рівень українців виразно представлено символікою писанкарства. «Культурне виживання» (М. Етвуд) нації в інонаціональному суспільстві, її дисиміляційні ознаки, збереження традицій та історичної пам'яті стали провідними мотивами оповідання. Фабульність тут не є визначальним елементом художнього мислення письменника. Натомість автор досліджує феномен українських писанок, виставлених у найбільшому магазині Нью-Йорка. Тут і американці, і французи, і «єдинокровний старший брат», і японці чи китайці [6, с. 261] можуть милуватися справжнім дивом писанкарства. У гумористичному світлі представлено реакцію на писанки кожного: захоплюючи, але недовірко-скептичну американців, які не можуть усвідомити, що це витвір копітливих людських рук; здивовано-здрісну японців і китайців, котрі жалкують, що писанка не є атрибутом буддистської обрядовості. Але найбільше національний коло-

рит української писанки та її творців звеличено устами двох монашок: *Гарні... От українці! Вміють зустрічати Великдень... Напевно, вони такі ж гарні, як і писанки* [6, с. 269].

Письменник гостро порушив проблему «переходу національної свідомості від колоніальної ментальності до самоідентифікації» [4, с. 28], коли національний культурний дискурс атрибутується в опосередкуванні предметами побуту й буття українського народу та популяризується у вселюдському масштабі. Семантика писанки посутньо ампліфікується та полишає сферу анімістичного сприйняття, набуваючи аксіологічно-представницької функції. Динаміка рецепції України у вільній Америці розбудовується письменником у діапазоні від регіонально-маргінального ставлення до неї як придатку СРСР і до виразної україноцентричності: *Після цієї виставки, напевно, не один американець побіжить купувати атлас світу, щоб докладно дізнатися, де лежить Золота Писанка – Україна* (тут любов до Батьківщини водила пером М. Понеділка, адже американці, зазвичай, ніким і нічим не цікавляться, вважаючи себе найкращими – В. С.) [6, с. 264]. Насичено-асоціативна символізація (*Золота Писанка – Україна*) значно посилює образні ліричні струмені твору. Авторської мети в оповіданні було досягнуто: образ писанки став не тільки і не стільки символічним інваріантом України для «діаспорців», скільки її емблематичним сигніфікатом на інокультурних теренах.

Особливо гостро ідея культивування етноідентифікації звучить в оповіданні «Свій до свого тягнеться...» (зб. «Диво в решеті»). Новий світ, що дав прихисток українським емігрантам, не став, однак, для них новою Батьківщиною. Їх духовним орієнтиром завжди була вимріяна Україна, чужина ж – реальність, сповнена тривоги й самотності. Герой твору – очевидець активної самоідентифікації українців, їх прагнення не розчинитися в міжкультурних потоках поліетнічної Америки. Оповідання побудоване на контрасті: в одному автобусі подорожують дві громади людей – *англо-саксонська добірня порода й український люд*. Національно-ментальний колорит співвітчизників автор транспарантно увиразнює: зоровою сфокусованістю на елементах одягу (жінки у картатих хустках із френзлями, блузах і спідницях, яскраво орнаментованих, немов на полотнах Катерини Білокур; чоловіки у білих сорочках, які одягають на свята); виявами християнського світогляду – автентична побожність українця оприявнюється шляхом гумористичного порівняння з німцем, який *в церкві хреститься так швидко, наче від себе мухи відганяє* [6, с. 67]; типом поведінки (наприклад, у літературних традиціях Г. Квітки-Основ'яненка автор відтворює цнотливість, щирість і безкорисність у почуттях української дівчини: молода панянка відкидає залицяння багатих іноземних женихів і одружується з незаможним, але коханим Іваном); етнономінативними прізвиськами (Марія Луценко не вкорочує свого прізвища навіть попри нездатність вимовити його американцями); звертальними конструкціями і,

звісно ж, мовою персонажів (наприклад, в українській традиції шанобливо-пошанна форма «ви» до старших). У цих та інших художніх параметрах присутній культурний код нашого народу, система національних цінностей, що не дає загубитися в багатонаціональній державі.

Важливий елемент плекання духу українськості письменник вбачає у згуртованості української громади, про що маніфестує не тільки заголовок, але й психологічно показовий вчинок головного героя: *А тоді встав і сів іззаду, з весільними гістьми (українцями – В. С.)... Свій, звичайно, до свого тягнеться...* [6, с. 68]. «Два екстериторіальні центри української культури» (М. Ігнатенко), Україна й західний світ у свідомості автора, як і багатьох «діаспорців», групуються навколо першого, адже там синтезовано енергію народу, його історичну пам'ять, звичаї й традиції – усе, що так цінно й широко бережуть земляки-емігранти.

Однак не все виглядає так патріотично й ідилічно, як в оповіданні «Свій до свого тягнеться...». Інший бік медалі – драматичніший: ідучи шляхом найменшого опору, чимало українців бездумно асимілюються в інонаціональному середовищі, забуваючи чи то й соромлячись свого походження. Понеділок «із глибоким сумом спостерігає, як у душах багатьох затомлених земляків тане, зникає ота Україна, і це рве йому серце» [7, с. 5]. Одним із них є головний герой новели «У день народження» Іван Крикливий. У своє вісімнадцятиріччя на святковому столі він не хоче бачити українського борщу (витонченим запрошеним американкам буряк може застрягнути в горлі, як іронічно коментує автор) чи вареників із сиром (страва буцімто з розряду «плебейських»). Але не лише меню турбує іменинника. Аби не осоромитися перед друзями, він замовляє художникові портрет Шевченка, який йому вималювала нестримна тяга до чужої «цивілізації». Усупереч традиціоналістському баченню самого письменника, образ Кобзаря Іван уявляє не таким, який тиражувався в діаспорі, а у циліндрі, одязі в модний квадратик з англійської вовни та куценькій краватці.

У явно комедійному плані автор змалював родинні стосунки Івана із сестрою та матір'ю. Нехтуючи усталеними українськими традиціями шанобливого ставлення до жінки, він дозволяє собі брутальне поводження та крик. Такі побутові взаємини є екстраполяторами аморальності й відсутності ідейно-гуманних переконань персонажа. У нього немає сталих симпатій, окрім вестернізаційних: *Горе мені, горе з вашою українізацією. Погибель мені з вашою традицією... Будете псувати мені цивілізацію?* [5, с. 150].

Іванові подобається усе, що не позбавлене іноземного лоску. Прив'язаність до чужих реалій (лиш би не своє – надто примітивне), маріонетковість уподобань (аби модне) свідчать про синдром меншовартості, особистий егоїзм та убогість духовного світу героя й водночас розширюють сатиричний аспект його розкриття. Не минає даремно для Івана і спотворення постаті Тараса Шевченка, портрет якого виконує сюжетну функцію: гості не витримують такого паплюження образу пророка і йдуть додому. Усе, до чого прагнув герой, повертається проти нього, що викликає у читача зневажливо-саркастичний сміх.

Обмеженими, духовно збідненими внаслідок втрати національних цінностей постають герої новели «Пісні з Нової Гвінеї» (зб. «Вітаміни»). Сім'я Бульків, прагнучи догодити американському сусідові, згодилася віднайти в аудіомагазинах для нього десяток кращих українських пісень. Примітивізм мис-

лення призвів до того, що строфу народної пісні «А Варвара сіно крала, Мотря загортала, А Параска горбатая На варті стояла» із комічним нерозумінням вони тлумачать так: *Хай американці знають, що в нас, в Україні, криміналом цікавляться навіть жінки, в яких природою пошкоджено фігури* [5, с. 43]. Народний гумор у сприйнятті Бульків виявив їх віддалення від рідної культури. Чоловік і жінка не спроможні достойно презентувати українську пісенну творчість у світі (їх потуги автор малює у гумористичному світлі: над кожною піснею вони розмірковують довго і недоладно) у справжньому, автентичному вигляді, але не усвідомлюють цього. Як слушно зазначає А. Бергсон, «комічний персонаж звичайно є смішним саме настільки, наскільки він не усвідомлює себе таким» [1, с. 26]. За браком природного чуття мови й пісні ці люди ненавмисне примітивізують усе, що потрапляє в їхні руки. Внаслідок цього сусід чує не кращі зразки художньої творчості українського народу, а надто спрощене й перекручене твориво діаспорного композитора Голомазога, який, *як вип'є чарок шість, фабрикає наші пісні*. Антиестетичний несмак «патріотів з примусу» (визначення М. Понеділка) породжує неадекватне сприйняття американського слухача: *Дуже подібні до пісень мешканців Нової Гвінеї* [5, с. 46]. Пісня, що виконує магічну функцію прилучення людини до рідного світу, з американського слухача тут витворює своєрідного «порівняльного фольклориста», який безпідставно визначив спільність українського мелосу і новогвінейсько-папуаського співу ймовірних нащадків Миклухо-Маклая.

В оповіданні «Мозаїка» (зб. «Серед хмаросягів») Докія Гуменна змальовує пошуки себе українським емігрантом Совгирею серед «етнокультурної міксації» [9, с. 16] Нью-Йорка. Мисткиня моделює молоду, а отже, мобільну людину, якій легко пристосуватися до нової спільноти. Оперуючи принципом опозиційних ідентичностей, письменниця протиставляє ментальні риси різних національностей, серед яких довелося жити Совгирі. Увага читача сконцентровується на помічених жіночим оком авторки етнодеталях, як-то, емоційність і відчуття ритму в афроамериканців, повага до народної медицини китайців чи зосередженість на яскравих кольорових *спідницях, шалях, намистах, перстенцях і зап'ястях* [2, с. 154] циган, які допомагають відізнати риси українського національного характеру й показати, що на ментальному рівні духовного єднання українця з ними немає. Поневіряння героя закінчуються синтезованим риторичним питанням: *Справді, чого ж це він має відкидатися від українського гетто, коли в Нью-Йорку всі живуть своїми гетто?* [2, с. 156] і резюме наратора рівня ліку хворого на ностальгію духу: *Я, признаюся, люблю жити серед своїх людей. Вже тільки вийдеш на вулицю, – звідусюди чуєш свою мову і забуваєш, що навколо тебе чужина...* [2, с. 158]. Ще більшою ностальгією пройняте старше покоління емігрантів. До числа таких можемо зарахувати образ матері з нарису «Крізь вікно» (зб. «Терпкі пахощі») Лесі Лисак, прототипом якого, вочевидь, стала ненька самої мисткині, на що наштотують «Спогади польового духовника» Ісидора Нагаєвського. Українські емігранти, які потрапили до вільного світу вже у зрілому віці, не можуть прийняти нових реалій життя і постійно шукають зв'язку з минулим. Такою з'єднувальною ланкою для героїні Л. Лисак стає сусідська дівчинка Галочка, яка нагадує їй молоді роки, проведені на Батьківщині: *Як добре, що сусіди – українці, і що в дівчинки таке наше ім'я, – думає мама. – І що Галочка говорить рідною мовою. Бо це так, ніби бути*

між рідними, бути вдома [2, с. 17]. Утвердження присутності Батьківщини в координативному просторі чужини мисткиня передає окселетованими дієсловами *бути*, що сприймається як активне виборювання героїнею власної ідентичності.

Образ Галочки нагадує героїні українських школярів, розуміння психології яких їй близьке, а ставлення довершено споектизоване демінутивом *школярчиків* [3, с. 17]. Відтворена авторкою автобіографічно-документальна основа ледь наміченого сюжету ліризується ностальгійними спогадами матері, духовна світлість яких сигніфікується в душі Михайла Коцюбинського-імпресіоніста образом сонця: *Сонце всміхається до маминих споминів. Сонце ясне – і ці спомини ясні* [3, с. 17]. Метафоризований образ сонця у творі окреслює еміграційні кола спіралі, внутрішнє закручування яких, незважаючи на територіальну дислокацію зовнішніх переміщень, завжди перебуває в інтровертних вимірах світлої пам'яті про Батьківщину.

З образом сестри і дорогих серцю людей, за якими сумує, пов'язує наратора з нарисом «Лист звітлія» Л. Лисак *клаптик паперу* [3, с. 25]: *Прійшов лист з дому далекого, але незабутаго, і несміливо на порозі вашої хати зупинився* [3, с. 23]. Центральними персонажами моногеройного нарису є емігрант і персоналізований образ листа. Роль сюжету у творі ослаблена (це суцільний внутрішній монолог наратора), натомість домінують роздуми, спогади, певні враження емігранта, інспіровані отриманим із Батьківщини листом. До слова, твір типологічно «впадає» в попередню літературну традицію – наприклад, лірики символізму (Іван Франко, Богдан Лепкий та ін.).

Без сумніву, твір має виразну автобіографічність. Це підтверджує не тільки належність твору до «Я-літератури», анонімність наратора, який сублімується в образ авторки. Нарис відтворює етапи її біографії, зокрема вимушене емігрантство, самотність на чужині, постійну тугу за рідною землею. Роздуми наратора трансформуються у психологічну саморефлексію: його погляд звернений у минуле, символом якого є лист, отриманий від рідних.

Минуле і сучасне перманентно співвіднесені у свідомості наратора нарисом. У цих паралельно існуючих світах превалює минуле як знак тепла і світла, що здатні подарувати людині рідні місця. Усі ці факти викликає на поверхню свідомості персоналізований образ листа з України, який інспірує осягнення трансцендентної істини життя: потрібно пам'ятати, любити й оберігати місце, де народився й почав пізнавати світ.

Висновки. Таким чином, плекання національної тожсамості є провідним мотивом творчості письменників української діаспори. Відірваність від рідної землі інспірує постійне почуття туги за нею, а усвідомлення себе українцями підпорядковує

аксіологічний вектор любові до Батьківщини в системі пріоритетних цінностей вимушених вигнанців.

Література:

1. Бергсон А. Сміх: нарис про значення комічного: пер. Є. Єременко. Київ: Д-Л, 1994. 165 с.
2. Гуменна Д. Серед хмаросятів: нью-йоркська мозаїка. Нью-Йорк: Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1962. 179 с.
3. Лисак Л. Терпкі пахощі. Нью-Йорк – Джерсі Сіті: Свобода, 1969. 344 с.
4. Овчаренко Н.Ф. Модель ідентичності в канадському літературно-художньому і літературно-критичному контексті: автореф. дис. ... док. філол. наук. Київ, 1996. 37 с.
5. Понеділок М. Вітаміни: гумористичні образки по той і цей бік океану. Буенос-Айрес: Вид-во Ю. Середяка, 1957. 319 с.
6. Понеділок М. Диво в решеті. Торонто: Об'єднання українських письменників «Слово», 1977. 352 с.
7. Сварог В. Сміх і сум Миколи Понеділка. Нові дні. 1966. Листопад. С. 3–6.
8. Сорока М. Чи є панацея від міфу про Антея в українській літературі діаспори? Слово і час. 2000. № 12. С. 11–18.
9. Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко. Слово і час. 2004. № 2. С. 39–47.

Супрун В. Н. Проблема сохрания национальной идентичности в системе ценностей украинской диаспорной литературы

Анотація. В статті повествується про присущем писателям української діаспори художественном способе сохрания национального культурного дискурса вне исконного горизонта. Сквозь призму творческого наследия Докии Гуменной, Леси Лысак и Николая Понедилка сделана попытка показать систему национальных ценностей, выявленных в синтезе исторической памяти, обычаях, традициях, автентичном укладе жизни, которые искренне берегут украинские эмигранты.

Ключевые слова: национальная идентификация, ценности, диаспора, автентика.

Suprun V. The problem of preserving national identity in the system of values of Ukrainian diaspora literature

The article deals with the artistic way of artists of the Ukrainian diaspora to preserve national cultural discourse beyond the prehistoric vision. Through the prism of the creative achievements of Doki Humennoy, Lesi Lysak and Mykola Ponedilka, an attempt was made to show the system of national values, which manifests itself in the synthesis of historical memory, customs, traditions, authentic way of life that genuinely preserve Ukrainian emigrants.

Key words: national identity, values, diaspora, authenticity.

Юрса Л. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПСЕВДОНАУКОВА ТЕОРІЯ «РУСИНСЬКОЇ» МОВИ

Анотація. У статті визначено статус «русинської» мови на Закарпатті. Проаналізовано псевдонаукові підходи, які використовуються ідеологами «русинства» з метою дезінтеграції суспільства. Вказано на причини становлення «русинства». Також ми звернули увагу на лінгвістичні праці пропагандистів «русинства», які не мають жодних наукових підстав для існування, а базуються виключно на антинаукових теоріях.

Ключові слова: неорусини, «русини», дезінтеграція, культура, етнос.

Постановка проблеми. Наше дослідження полягає в тому, щоб показати, як на лінгвістичному рівні впроваджуються сепаратистські ідеї, які можуть призвести до геополітичних змін країни. Крізь призму «русинської» ідеології простежуються дестабілізаційні рухи в суспільстві, які вигідні для політично-економічних інтересів не тільки всередині держави, але й поза її межами.

Ідеї «русинства» в Україні базуються на псевдонаукових підходах і спрямовані на дезінтеграцію суспільства, підміну понять.

За межами України «русинство» має на меті асимілятивні процеси українських переселенців і послаблення країни на міжнародній арені.

Питання «русинства» має важливі наукові та практичні завдання.

До наукових завдань «русинської» проблеми належить розвінчання будь-яких міфів щодо існування окремого народу, які базуються на псевдонаукових і псевдоісторичних теоріях.

На практиці проблема «русинства» повинна бути розглянута у розрізі лінгвістичної та політичної площин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кінці XIX ст. на території історичного Закарпаття виник псевдолінгвістичний «русинський» рух. Місцеві мадярофіли та москвофіли намагались протидіяти зародженню на цих територіях українського національного поступу. З цією метою прагнули створити на Закарпатті антиукраїнський осередок. Ідеологами москвофільства на Закарпатті вважають І. Сільва, Є. Фенцика, А. Добрянського. Ці культурні діячі орієнтувалися на царську Росію, хотіли прийняти російську літературну мову, а точніше – «язичіє» (поєднання російської, церковнослов'янської та місцевих діалектизмів і мадяризмів). Питання «русинства» розглядав ряд як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Доводили, що автохтонне населення історичного Закарпаття органічно входить до мовного та етнічного простору української культури. Також науковці оцінили небезпеку наслідків неорусинського руху для цілісності українського етномовного та геополітичного простору. Проблема «русинства» розглянута у розвідках Йосипа Дзєндзелівського, Миколи Дуйчака, Василя Німчука, Олексі Мишанича, Миколи Мушинки, Павла Чучки, Миколи Штеця, Любомира Белея. На теоретичних, історичних матеріалах

мовознавці доводили, що автохтонне населення Закарпаття належить до української етномовної спільноти.

Метою статті є аналіз мовно-історичних змін, які відбулись на території Закарпаття та призвели до зародження псевдонаукового напрямку – «русинства».

Виклад основного матеріалу. Упродовж XIX ст. відбувались дискусії на теренах історичного Закарпаття. Ніхто з її учасників не заперечував того факту, що «русини», які тут проживають, належать до єдиного українського етносу, так само як і «русини» Галичини чи Буковини.

Головним пропагандистом «русинськості» посттоталітарної доби вважають канадського вченого П.-Р. Магочі.

П.-Р. Магочі та його прибічники намагаються довести самотність «русинського» народу та його мови.

Такі псевдогіпотези не мають жодного наукового підґрунтя, але їх втілення може призвести до геополітичних змін в Україні.

Неорусини використовують технологічні прийоми, які імітують наукові методи.

За словами Міхаеля Мозера, «якщо сучасні адепти русинського руху стверджують наявність окремої русинської національної та мовної свідомості ще до XX ст., то з цим погодяться не всі історики та мовознавці. Зайве повторювати тут історію етнонімі «русини», що його галицькі українці замінили новим етнонімом «українці» тільки наприкінці XIX ст. (досягнувши тим виразнішого дистанціювання від постави москвофілів і водночас затерши – поготів для нефахівців – глибше коріння своєї «руської» історії) [1, с. 367].

Знаний пропагандист «русинства» Володимир Феденишинець ще у 1990 році запропонував латинську графіку для «русинської» мови, бо це, на його думку, «відповідає європейським традиціям русинів та свідчитиме про європейську належність русинської культури» [2, с. 223–224].

Ініціативу В. Феденишинця підтримав священник Пряшівщини – Франтішек Крайняк.

У 2009 році Ф. Крайняк публікує латинографічний переклад «Tetrajevanhelije». Також заснував «Общество св. Йоана Крестителя», яке активно використовує латинку для «русинських» публікацій «Русинського грекокатолицького календаря» та часопису «Artos».

Окрім латинізації «русинської» абетки, прихильники неорусинства публікували свої твори також церковнослов'янською мовою. Наприклад, закарпатець-неорусин Михайло Кемінь у 90-х роках XX ст. проголошує: «Руський домъ, ци домъ Русинський / не дарованный панами, / Што живут десь там далеко / в Америцъ за морями / Не дарованный и тыми, кто прийшов до нас братами» [2, с. 225].

У 1992 році П.-Р. Магочі організував Міжнародний науковий семінар з «русинської» мови, на якому було ухвалено використовувати у «русинській» мові тільки кирилицю. Проте простежуються подвійні стандарти ідеологів «русинства»

у мовних текстах. Наприклад, у 2009 році Світовий конгрес русинів, який, до речі, теж організував П.-Р. Магочі, схвалює видання Євангелія латинкою.

Окрім використання кирилиці та латинки, *«русинська»* мова має інші проблеми, зокрема такі:

- кілька варіантів одних і тих самих орфограм;
- офіційно визнані 4 «штандарти», кожен з яких має свої риси та використовує власний правопис.

За словами Л. Белея, «основною причиною, що впливає на формування правописної системи *«русинської»* мови, є імперативна настанова ідеологів неорусинства використовувати правопис як засіб відчуження *«русинської»* мови від української. І українська, і *«русинська»* мови використовують буквено-звукове письмо, а різниця у звуковій системі української літературної мови та говорів історичного Закарпаття зводиться головним чином до голосного середнього ряду [ы], якого нема в українській літературній мові. Якби правопис використовували не з ідеологічною метою, а для найточнішого відтворення на письмі усного мовлення, то різниця між українською та *«русинською»* системою правопису мала би зводитись лише до появи додаткової *«русинської»* літери на позначення звука [ы], якої нема в українській абетці [2, с. 227].

У *«русинських»* абетках кількість літер коливається від 34 до 38, що теж викликає дисонанс у її стандартизації та кодифікації.

У прашівському та лемківському штандартах *«русинської»* мови – 34 літери, у закарпатському – 35. Надія Печора, яка написала підручник *«Русинський язык»*, подає *«Русинський алфавіт»*, який налічує 36 літер і 2 *«русинські графчні сигнальні знаки»* [2, с. 228].

Автори *«русинських»* підручників вдаються до власного бачення способів вираження мови, через що у їхньому *«правописі»* цілковита безпринциповість і хаос.

Найчастіше використовують історичний або фонетичний принципи правопису, часто поєднують їх, що призводить до нісенітності у сфері орфографії.

Окрім граматики, для підсилення своєї ідеології *«русинства»* її пропагандисти створюють чималу кількість словників, кількість яких не відповідає якості.

З кінця XX ст. – поч. XXI ст. неорусини опублікували близько 30 словників, зокрема такі: Ю. Панько *«Орфографічний словник русинського языка»* (1994), І. Керча *«Словник русинсько-руський»* (2007), Ю. Чорі *«Словарь русинського языка»* (2013–2015), М. Алмашій, М. Ухаль *«Русинсько-російсько-українсько-латинський словарь лінгвістичної термінології»* (2014) та ін.

Часом реєстр цих словників сягає 40–70 тисяч слів. Хоча укладались вони не групами лексикографів, а одноосібно авторами. Зрозуміло, що це вказує на їхню антинауковість. За словами Л. Белея, розширення реєстру словника – це «технологічний прийом їхніх укладачів. Вони, очевидно, намагаються представити великий обсяг реєстру *«русинських»* словників, що не поступається аналогам з інших слов'янських мов, як неспростовне свідчення окремішності *«русинської»* мови» [2, с. 263].

Необхідно зазначити, що самі жителі Закарпаття вважають себе українцями і хочуть жити в державі Україна. Про це свідчать результати Всеукраїнського референдуму, який відбувся 1 грудня 1991 року. Близько 1 млн жителів Закарпаття (92,5 % від усього місцевого населення) проголосували за незалежність України.

За словами В. Піпаша, *«русинство»* не мало цілісності як рух. «Відповідно до орієнтації на ті чи інші зарубіжні центри, можна виділити чотири його течії: москвофільську, мадяронську, підкарпаторусинську (тутешницьку) та чехофільську (після розпаду Чехословаччини її прихильники приєдналися до «тутешняків»). Перша орієнтувалася на Росію, друга – на Угорщину, «тутешницька» – на американських русинів, чие замовлення на утворення окремого «народу» взявся виконувати П.-Р. Магочі. Між течіями та організаціями, які утворилися, почалися чвари, зокрема через лідерство та зарубіжну фінансову допомогу» [3, с. 65].

Л. Белей на теоретичних і практичних матеріалах викриває маніпуляційні технології, доводить безпідставність *«русинського»* питання.

За словами М. Штеця, «штучний політичний поділ місцевого населення на українців і русинів не міг автоматично створити потрібних передумов для кодифікації норм нової (четвертої, східнослов'янської) мови. Бракувало тут критерію суцільної русинської території, далі – критерію культурно-історичного, згідно з яким місцевий український етнос ніколи не усвідомлював себе (у розумінні сучасного політичного русинізму) як окремий народ, який не має нічого спільного з рештою українського народу...» [4, с. 75].

У 1830 році відомий історик, лінгвіст Михайло Лучкай видав у Будині граматику під назвою *«Грамматика мови слов'яно-руської або старослов'янської й говірки малоруської, ще й тепер живої в Карпатах»*. Нею науковець засвідчив, що закарпатські говірки належать до української мови.

Також такий авторитетний учений, як В. Бірчак, наголошує на тому, що писемність, якою послуговувались жителі Закарпаття, незважаючи на територіальну належність, належить до української. За словами В. Бірчака, тут виступають «ті самі напрями, мотиви, ідеї, ті самі змагання. Але оскільки Підкарпатська Русь весь час жила іншим політичним життям, була залежна від інших політичних та культурних осередків, то «спостерігаємо на її культурі та її письменстві деякі одмінності» [5, с. 5].

Результатами нашої роботи є систематизація наукових гіпотез, які на теоретичних матеріалах розкривають псевдонауковий підхід до формування *«русинської»* мовно-етнографічної системи.

Висновки. *«Русинство»*, *«русинська»* мова – це псевдонаукові твердження, які були висунуті рядом науковців у кінці XIX ст. на території Закарпаття. За допомогою маніпуляційних схем неорусини намагаються впровадити у свідомість суспільства ідеї про окремішність нації, яка має свій колорит, мову, традиції. Зрозуміло, що такі неправомірні рухи не можуть відбуватись без підтримки тих осіб, які мають власні політичні чи економічні інтереси.

Мовні спекуляції відбуваються на території Закарпаття через те, що впродовж кількох століть ця область входила до складу різних держав і, відповідно, була відірвана від будь-яких національно-визвольних рухів, що відбувались по інший бік Карпат. Така ізоляція призвела до сповільнення національного відродження та самоідентифікації. Проте основною особливістю етнічної належності є той факт, що жителі Закарпаття завжди вважали себе українцями.

На результатах теоретичних розвідок мовознавців ми навели безапеляційні факти, які засвідчують про псевдонауковий підхід до визнання окремої *«русинської»* мови, народу.

Такі рухи несуть небезпеку для цілісності держави та підриву її авторитету на міжнародній арені.

За часи незалежності так і не створено стратегії, яка б забезпечувала унеможливлення існування неправомірних рухів, які несуть загрозу для етнокультурної та політичної цілісності держави.

З метою усунення провокацій і насадження хибних теорій в Україні повинна функціонувати дієва мовна політика, яка б врегульовувала всі безглузді, антинаукові твердження.

Література:

1. Мозер М. Причинки до історії української літературної мови: монографія. Вінниця: «Нова книга», 2011. 848 с.
2. Белей Л. «Русинський» сепаратизм: націєтворення in vitro. Київ: «Темпора», 2017. 392 с.
3. Піпаш В. Політичний підтекст «русинського питання» у Закарпатті. Науковий збірник музею української культури у Свиднику. Свидник, 2011. № 26. С. 59–73.
4. Штець М. До питання кодифікації «русинського языка». Науковий збірник музею української культури у Свиднику. Свидник, 2011. № 26. С. 74–85.
5. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі. Ужгород, 1993. 200 с.

Юрса Л. В. Псевдонаучная теория «русинского» языка

Аннотация. В статье определен статус «русинского» языка на Закарпатье. Проанализированы псевдонаучные подходы, которые используются идеологами «русинства» с целью дезинтеграции общества. Указано на причины становления «русинства». Также мы обратили внимание на лингвистические труды пропагандистов «русинства», которые не имеют никаких научных оснований для существования, а базируются исключительно на антинаучных теориях.

Ключевые слова: неорусины, «русины», дезинтеграция, культура, этнос.

Yursa L. Pseudoscientific theory of “rusyn” language

Summary. The article defines the status of “rusyn” language in Transcarpathia. Pseudoscientific approaches are analyzed which is used by ideologists of “Rusynstva” with the purpose of disintegration of society. Indicated on reasons of the formation of “rusynism”. We also pay attention to the linguistic works of the propagandists of “rusynstva”, which do not have any scientific basis for existence, but are built exclusively on anti-scientific theories.

Key words: neorusyny, “rusyny”, disintegration, culture, ethnos.

Ахмедова С.,
*кандидат філологічних наук,
заведуюча кафедрою азербайджанського мови та педагогіки
Азербайджанського університету архітектури та будівництва*

ТВОРЧЕСТВО ИМАДЕДДИНА НАСИМИ В ТЕОРЕТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Аннотация. В статье представлено краткое изложение работ известного азербайджанского философа Имадеддина Насими и рассказывается о проделанной работе выдающегося государственного деятеля Гейдара Алиева с целью донести его литературное наследие всему человечеству. Азербайджанская классическая литература всегда была в центре внимания выдающегося государственного деятеля, великого политика Гейдара Алиева. Даже когда он исполнял свои самые сложные государственные обязанности, во времена выполнения серьезных дипломатических миссий или в сложные времена советского режима – когда он был у власти в Азербайджане в 1969 году, или же во время президентства его всегда интересовало творчество классиков азербайджанской литературы, он освещал их важность в литературно-историческом ракурсе.

Ключевые слова: классическое наследие, Насими, Хюруфилик, Гейдар Алиев, концепция.

Введение. Азербайджанская классическая литература всегда была в центре внимания выдающегося государственного деятеля, великого политика Гейдара Алиева. Даже когда он исполнял свои самые сложные государственные обязанности, во время выполнения серьезных дипломатических миссий или в сложные времена советского режима – когда он был у власти в Азербайджане в 1969 году, или же во время президентства его всегда интересовало творчество классиков азербайджанской литературы, он освещал их важность в литературно-историческом ракурсе. Гейдар Алиев, «уделяя большое внимание и заботясь о нашем классическом наследии, классической литературе и ее представителях, высоко ценя роль литературы в общественном развитии и в воспитании человека, выступив гарантом их бессмертия, также вошел в ряд классиков и обрел бессмертие» [1, с. 203].

С первых лет его правительства, начиная с 1970-х годов, Гейдар Алиев начал проявлять серьезный интерес к нашему несравненному классическому наследию, которое не имело себе равных своими художественными и философскими особенностями. Как отмечал академик Иса Габиббейли, «с целью пробудить, оживить, мобилизовать людей, он разумно воспользовался литературным фактором» [2; 3]. По этой причине великий философ-поэт и мыслитель, являясь одним из горячих приверженцев хуруфитов, Сейид Али Сейид Мухаммед оглы Имадеддин Насими (1369, Шамахи – 1417, Алеппо) занимает особое место в классическом наследии Гейдара Алиева, глубоко знакомого с азербайджанской классической литературой. Это не было случайностью. Творчество Насими выделяется богатством как тематики, так и разнообразием классической восточной поэзии.

Основная часть. Известный как лирический поэт Насими, благодаря своим стихам, посвященным общественно-по-

литическим событиям, происходящим в период его жизни, приобрел ещё большую популярность. Его художественное творчество сыграло важную роль в развитии национальной поэзии и азербайджанского литературного языка. Основоположник традиции письменной поэзии на азербайджанском языке Имадеддин Насими занимает одно из самых почетных мест среди бессмертных писателей Азербайджана, он сыграл очень важную роль в развитии и совершенствовании изобразительных свойств азербайджанской поэзии благодаря своему могущественному художественно-лирическому творчеству. Его рубайи и туюги оригинальны и бесценны по своей художественной композиции и содержанию. В их компактном и логичном языке выражены подробности хуруфизма, философские взгляды поэта, его мысли о жизни и о Вселенной.

Насими стремился приспособить ритмические метры «аруза», наиболее распространенного на Востоке, к характеристикам азербайджанского языка. Используя богатство азербайджанского языка, он поднялся до вершины основателя философской газели [3]. Эти и другие новаторские черты наследия великого поэта привлекли Гейдара Алиева и сыграли важную роль в формировании его идеи Азербайджанства, его теоретического наследия, в формировании концепции азербайджанского языка. Вследствие этого, начиная с советских времён, Гейдар Алиев проделал большую работу по сбору, публикации и распространению литературного наследия поэта-мыслителя. Правда, в это время исследование и распространение наследия Насими было сопряжено с некоторыми трудностями. Так как советская идеология не признавала систему хуруфизма в творчестве Насими, оценивая его как религиозный фанатизм или в противоположном смысле атеизм. Творчество Насими изучалось в одностороннем порядке в связи с тем, что символически мифические значения слов и выражений, философски социальных идей не подходили марксистской идеологии. Многие исследователи пытались оттолкнуть его от пантеистической точки зрения и настроить на марксистскую идеологию. По этой причине объективное совершенствование наследия Насими в то время было невозможным процессом. Однако Гейдар Алиев не позволил забыть или критиковать поэта-мыслителя, который сыграл огромную роль в азербайджанской литературе. С этой точки зрения его великое отношение к философу-поэту можно рассматривать как историю борьбы за возрождение Насими и восстановление исторического права Насими. Гейдар Алиев вспоминал во время подготовки к празднованию 500-летия Физули в 90-х годах: «Во время моей поездки в Сирию в 70-х годах я отправился в Алеппо, чтобы посетить могилу Насими. Президент Сирии Хафиз Аль-Асад выдал специальную инструкцию по моему визиту в Алеппо. Лидеры города вечером мне сообщили, что утром я поеду на могилу Насими. На следующий день в связи с тем, что они не знали

места захоронения, мне пришлось ждать 3–4 часа. После долгих ожиданий, наконец-то нашёлся тот, кто знал местонахождение его могилы. Она находилась на общем кладбище. Там также были похоронены близкие и потомки Насими. Могилка была в очень хорошем состоянии, даже был человек, который присматривал за ней» [4, с. 209; 5, с. 97].

Насими – первый азербайджанский поэт, 600-летний юбилей которого был отмечен по всему миру по инициативе Гейдара Алиева по линии ЮНЕСКО. В юбилейных торжествах, проводимых в Азербайджане и в Москве, приняли участие многочисленные представители разных стран. В связи с юбилеем много печаталось произведений поэта, также были написаны научно-исследовательские работы. Критический текст его работ во время юбилейного мероприятия был подготовлен профессором Джахангиром Гахраммановым и опубликован в трех томах. Также были изданы избранные произведения поэта, сборник статей, книга академика Хамида Араслы «Насими» на нескольких языках, книга Мирзагуль Гулузаде под названием «Поэт великих идеалов» и т.д. Народный поэт Габиль написал роман «Насими», а народный писатель Иса Гусейнов – роман «Судный день», на основе которого снят фильм «Насими», явившийся одним из самых лучших фильмов нашей истории. В этом же году известный азербайджанский композитор Джахангир Джахангиров написал свою кантату «Насими».

600-летие Насими было не просто юбилеем поэта. Этот юбилей привлек внимание азербайджанской литературной критики к хуруфизму, являвшемуся наиболее ярким литературно-философским аспектом Средневековья. Исторический фильм «Насими» представил обществу образ Насими, а также Хуруфиз и его основателя и теоретика Фазлуллу Наими.

Имадеддин Насими является выдающимся мыслителем и поэтом Азербайджана, который объединяет выдающихся классиков тюркских народов, таких как Низами Гянджеви, Ахмед Ясави, Юнис Эмре, Мевлана Джалаладдин Руми, Алишир Наваи, Мухаммед Физули, Магтимкулу Фараги, Абай и др. С этой точки зрения 600-летний юбилей Насими следует рассматривать не только как литературное, но и как историческое и социально-политическое событие. Знаменитые классики Хагани, Низами, Насими, Физули и другие являются не только литературными, но и историко-философскими примерами. В целом литература, отражая духовный мир людей и их мировоззрение, также освещала путь ее истории.

Часто великие личности проникали в историю посредством литературы и художественных выражений. Таким же был и Гейдар Алиев. В свои первые дни, когда он вернулся ко власти во второй раз, он сказал: «Наша культура, наша наука очень богата. Когда мы говорим о Низами и Физули, мы должны представить их не только как поэтов, но и как великих философов, мыслителей, которые внесли большой вклад в мир, в мировую культуру и в науку» [6, с. 157].

За концепцией культуры и литературно-исторического процесса Гейдара Алиева стояли его политико-идеологические взгляды и государственные задачи. По его мнению, литература (в общем культура!) должна быть историей как вчерашнего, так и сегодняшнего искусства. Одной из важных обязанностей писателя является умение отражать окружающую реальность, в которой он жил, излагать истину о себе, передавая её будущему поколению.

Литературно-исторический процесс представляет собой чисто художественный и философский образ живой истории. В одном из своих выступлений Гейдар Алиев сказал: «Наиболь-

шая заслуга нашей литературы состоит в том, что наши поэты и писатели в своих произведениях всегда пытались пробудить национальные чувства в нашем народе и в нашей стране. Национальное самосознание, национальное пробуждение, в том числе процесс возрождения нашего народа, в первую очередь заслуга нашей литературы» [7, с. 134]. Такая вера в могущество литературы прежде всего связана с неиссякаемой любовью Гейдара Алиева к нашему художественному и духовному богатству. Потому что, по его мнению, история и философия азербайджанского народа нашли своё отражение именно в художественной литературе. Восточная литература, в том числе и классическое наследие Азербайджана, представляет собой целостную систему, содержащую десятки научных знаний.

Гейдар Алиев писал: «Чередующиеся годы привели нас к бессмертным поэмам и стихам про любовь между мальчиками и девочками разных стран, которые были отражены в поэмах Низами, про человечность и доброжелательность, изображенные в поэзии Физули, про богатые философские идеи, выраженные в лирике Насими, про любовь и отчаяние, проявляющиеся в поэмах Хагани».

История требовательный обвинитель. Правители, придворные чиновники и беспощадные забыты. Самые яркие строки великих мыслителей и гуманистических поэтов Азербайджана и сегодня впечатляют мир своей мудростью и духом человечности. Они передали новому поколению свои глубокие мысли и неиссякаемые желания, намерения о свободе и о счастье людей на протяжении веков, прошедших через невежество, религиозный фанатизм, национализм и социальную несправедливость» [4, с. 71].

Мышление Гейдара Алиева как мыслителя было историческим путём. Он также ценил историю литературы как путь развития духа народа в художественном выражении. Выдающийся деятель, который анализировал историю литературы как зеркало общественной и социальной истории буквально рассматривал её идейно-поэтическим источником духовной культуры: «Литература принесла огромную пользу нашему народу».

Выводы. «Наша литература является одним из великих национальных ресурсов. Мы должны гордиться этим. Лично я всегда так считал, считаю и буду считать. По моему мнению, наша литература и поэтическое словосочетание имеет большое влияние на общество, нацию и на людей» [8, с. 95]. Таким образом, сохранив свою актуальность и на сегодняшний день, Насими является одной из великих личностей, сыгравших важную роль в мировой литературе и в философской мысли. Насими своими прогрессивными идеями служил всему человечеству. Отражая в своих произведениях желания своего народа, он также освещал ценности человечества.

Поэт, который призывал к духовной свободе человека посредством своей поэзии, воодушевляя к человеческим ценностям, свободе и миру, защите мира, терпимости и мультикультурализму, вошел в историю как символ терпимости и гуманизма. Его идеи и философские мысли способствуют объединению человечества вокруг всеобщих ценностей нашего мира, взаимопониманию и душевному покою.

Насими с такими совершенными идеями, превратившимися в гимн его литературного творчества, принадлежал не только народу Азербайджана, но и всему человечеству. Он был поэтом человеческих идеалов. Опираясь на особенности его творчества, великий Гейдар Алиев, как упоминалось выше, проделал большую работу, чтобы донести его литературное наследие всему человечеству.

Література:

1. Гейдар Алиев и азербайджанская литература (к 75-летию Союза писателей Азербайджана). Институт литературы имени Низами Гянджеви. Научный редактор: академик Б. Набиев. Баку: Восток-Запад, 2009, 248 с.
2. Иса Хабиббейли. Высокий уровень литературы и большой долг. Введение. Образ Гейдара Алиева в литературе: от исторической реальности к идеалу. Монография. Баку: Наука и образование, 2018, С. 3–6.
3. Жизнь и творчество Имададдина Насими. URL: <http://anl.az/el/emb/inesimi.pdf>
4. Гейдар Алиев. Высокий долг и сущность литературы: речи, лекции, выступления. / Составитель: В. Гулиев. Баку: Озан, 1999, 496 с.
5. Гейдар Алиев. Наша независимость вечна: речи, заявления, письма, интервью. Вторая книга: май 1994 – декабрь 1994. Баку: Азернешр, 1997, 604 с.
6. Гейдар Алиев. Наша независимость вечна: речи, заявления, интервью. Первая книга: июнь 1993 г. – май 1994 г. Баку: Азернешр, 1997, 612 с.
7. Гейдар Алиев. Мудрые идеи: июнь 1993 г. – октябрь 1998 г. Первая книга Баку: Шашыоглу, 2008, 399 с.
8. Гейдар Алиев. Наша независимость вечна: речи, заявления, интервью, письма, лекции, обращения, указы. Тринадцатая книга: октябрь 1997 г. – декабрь 1997 г. Баку: Азернешр, 2004, 520 с.

Ахмедова С. Творчість Імадеддіна Насімі в теоретичній спадщині Гейдара Алієва

Анотація. У статті подано короткий виклад робіт відомого азербайджанського філософа Імадеддіна Насімі,

розповідається про виконану роботу видатного державного діяча Гейдара Алієва з метою донести його літературну спадщину до всього людства. Азербайджанська класична література завжди була в центрі уваги видатного державного діяча, великого політика Гейдара Алієва. Навіть коли він виконував свої найскладніші державні обов'язки, або під час виконання серйозних дипломатичних місій, або в скрутні часи радянського режиму – коли він був при владі в Азербайджані в 1969 році, або ж під час президентства його завжди цікавила творчість класиків азербайджанської літератури, він висвітлював їх важливість у літературно-історичному ракурсі.

Ключові слова: класична спадщина, Насімі, Хюрюфілік, Гейдар Алієв, концепція.

Ahmedova S. Creativity of Imadaddin Nasimi in the theoretical heritage of Heydar Aliyev

Summary. The article mentions a summary of the works of the famous Azerbaijani philosopher Imadaddin Nasimi and describes the work done by the outstanding statesman Heydar Aliyev to bring his literary heritage to all of humanity. Azerbaijani classical literature has always been at the center of attention of an outstanding statesman, the great politician Heydar Aliyev. Even when he fulfilled his most difficult state duties, either during serious diplomatic missions, or in difficult times of the Soviet regime – when he was in power in Azerbaijan in 1969, or during the presidency he was always interested in the work of the classics of Azerbaijan literature. He covered their importance in the literary-historical perspective.

Key words: classical heritage, Nasimi, Hurufites, Heydar Aliyev, concept.

*Білоконь Г. М.,**старший викладач кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету*

ОБРАЗИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ФРОНТИРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ПІДКОРЮВАЧ ПОРУБІЖЖЯ І КОВБОЙ ЯК ФУНДАМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ І ГОРДОСТІ АМЕРИКАНЦІВ

Анотація. Стаття присвячена епосу фронтиру в історії США, що давав американцям надію побудувати демократичну державу. Також розглядаються образи підкорювача порубіжжя та ковбою, що стали фундаментом національної самобутності і національної гордості американців. Робиться спроба показати, як в художній літературі представлений образ ковбою та спосіб його життя.

Ключові слова: фронтір, ковбой, вакеро, Дикий Захід, сомбреро, лінчування, вестерн.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Коли йдеться про Дикий Захід зазвичай мається на увазі остання третина XIX століття. Це період найбільш інтенсивного освоєння американцями західної частини своєї країни. XIX століття в історії США – це епоха фронтиру, так званого «порубіжжя (прикордоння)» – перехідної зони двох різних суспільств, що має динамічний характер та характеризується високою взаємодією різних, часто ворожих культур. Фронтір давав американцям надію на можливість втілити у життя сокровенну мрію – на цих «нічиїх» землях побудувати справедливе, гармонійне, щасливе суспільство, демократичну державу, забезпечити багате і заможне життя. «Це своєрідне налаштування на успіх, яке корінням сягає світогляду колоністів, що розуміли Америку як країну великих можливостей та безмежних ресурсів. Похідним звідси поняттям є *self-made man*, тобто людина, що досягла успіху завдяки своїй наполегливій праці, незважаючи на соціальний статус» [6, с. 50]. Результатом експансії на Захід став жанр американського вестерну. Попри те, що цей жанр є наслідуванням середньовічних лицарських романів, «аж до середини XX ст. він розглядався як грубий витвір поп-культури, тому дослідники не приділяли йому досить уваги. Лише ближче до кінця XX ст. з'явилися наукові розвідки, присвячені цьому явищу американської культури, у яких з'ясовувалося, що обов'язковим елементом цього жанру є наявність фігури воїна, репрезентованої образом індіанця» [12, с. 308]. Найпотужнішими образами американської фронтірної літератури стали образи підкорювача порубіжжя і ковбоїв, фундамент національної самобутності і гордості американців.

Побіжно зазначимо, що своєрідним фундаментом національної самобутності і національної гордості американців стали образи підкорювача порубіжжя та образ ковбою.

Аналіз досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку історії США кінця XIX – початку XX століття, позитивні та негативні сторони «цивілізації», спосіб життя, автентичні деталі, світоуявлення, спектр цінностей, що пов'язаний з масштабною територією, знайшли відображення в численних роботах науковців та дослідників, істориків, публіцистів та письменників на кшталт О. Ващенко, Д. Бурстина, Ю. Стукаліна, А. Колісниченко, Н. Березнікової, О. Шостак [4; 3; 10; 6; 1; 12–13] та інших.

Кількість вестернів або ковбойських романів, що створили свій власний предмет, проблематику, хронотоп, систему героїв, художні засоби і прийоми, вивели на авансцену героя, який стояв на межі дикунства і цивілізації, протидівав насильству й одночасно творив його в ім'я нової держави і власної вигоди, просто вражаюча. Назвемо хоча б прізвиська тих письменників, чий романи набули світового визнання та популярності: Ф. Купер, Д. Лондон, О. Генрі, Г. Роббінс, Д. Шефер, Л. Ламур, М. Бренд та багато інших.

Мета статті та завдання. Метою цієї роботи є окреслення поглядів зарубіжних та вітчизняних науковців, дослідників, істориків, публіцистів та письменників на образи підкорювача порубіжжя та ковбою як національну самобутність і національну гордість американців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Такий оромантизований в історії американської літератури фронтірний період насправді мав доволі брудну історію, з далекими від постульованих християнських цінностей мотивами. Після придбання Луїзіани у 1809 р. «перед нацією постало нове завдання – придбані землі необхідно було опанувати і <...> захоплювати, виганяючи з них корінних жителів» [3].

У «Як було підкорено Захід» Луїс Ламур пише: «Одні казали, що йдуть на Захід за хутром, інші – за золотом, треті – по землю; але якщо розібратися, то виходило, що і перших, і других, і третіх на захід кличе сам Захід. <...> Вони йшли на Захід заради дико-го та вільного життя, заради відчайдушних пригод» [7]. Західні землі суттєво вплинули на формування у американців особливої ментальності, плекали дух свободи, мобільність, авантюризм.

Американський характер почав формуватися ще за часів колонізації Америки. Складався він із духовно-ідейного матеріалу, що був завезений з Європи, але відрізнявся оптимізмом та впевненістю у завтрашньому дні. Досягнення мети (мрії) в національній свідомості американців асоціюється з подоланням труднощів та небезпеки, що випали на долю перших поселенців і тих, хто підкорював Захід. Тому цілком логічно, що своєрідним фундаментом національної самобутності і національної гордості американців стали образи підкорювача фронтиру (порубіжжя) та образ ковбою.

Майже до кінця XIX століття присутність офіційної американської влади на Заході була мінімальною. Саме тому ця територія і називалася Диким Заходом. Дотримання закону контролювалося не державою, а самими громадянами. На думку О. Шостак, зверхнє ставлення до підкорених земель і їхніх корінних жителів зберглося у свідомості більшості населення країни і понині. «Почуття «ми» найбільш продуктивно формується лише за наявності поруч «інших» як категорії внутрішнього ворога» [13, с. 138].

Ю. Стукалін зазначає, що на Дикому Заході найсерйознішими вважалися чотири види злочинів: холоднокрівне вбивство, згвалтування, крадіжка коней і крадіжка худоби [3]. Покарання за всі вищезгадані злочини було практично однаковим – лінчування. У романі «Найманець» Макс Бренд влучно наводить цитату: «Людина почала війну з людиною. <...> Ніхто не ставив жодних питань. Зброя стала тут єдиним законом і ніхто не звертався до суду...».

Щоб семантизувати поняття «ковбой Дикого Заходу», Ю. Стукалін наголошує, що «основними заняттями ковбоя були випас, перегін і таврування худоби: брудна, низькооплачувана, часто сезонна робота, що не потребувала особливих навичок, окрім вміння триматися у сідлі і знати звички худоби...» [3, с. 462].

О. Ващенко звертає увагу на те, що перші ковбої за походженням були з Техасу. Найчастіше – це ветерани громадянської війни, колишні раби або мексиканці. Цей перелік не тільки дає змогу відобразити суспільне ставлення до поняття «ковбой» в історичній перспективі, але й сформулювати цілісний підхід до цієї верстви населення як окремого соціального прошарку.

Міф про ковбоїв формувався головним чином у другій половині ХХ ст. завдяки кінематографу, де головний герой – білий красень, уособлення усіляких чеснот. Хоча тільки кожен третій ковбой був білим, не завжди володів він і англійською мовою, в основному у цьому середовищі звучала іспанська. Третина ковбоїв були вільними темношкірими, ще одна третина – вихідці із Мексики.

Так, у романі Гарольда Робінса «Останній ковбой Америки» юний ковбой є наполовину індіанцем [10]. А Макс Бренд представляє читачу одного зі своїх ковбоїв таким чином: «Особливого ефекту його спів набував через те, що цей мексиканський ковбой, одягнений в розшитий срібними блискітками костюм з жовтої шкіри, горлав пісню у містечку...» [2].

Отже, аналіз деяких ковбойських романів відомих американських письменників дає можливість стверджувати, що серед вихідців із Африки, індіанців та мексиканців було чимало відомих ковбоїв, які вправно володіли ласо, переганяли на величезні відстані гурти і приборкували диких скакунів.

Одяг ковбоїв у ті часи також значно відрізнявся від того, як це показано у вестернах. Єдиного ковбойського одягу не існувало. Наприклад, вакеро носили те, в чому звикли працювати; індіанці також дотримувалися свого традиційного вбрання; чорношкірі надягали на себе те, що могли дозволити собі купити на дешевих розпродажах. Одяг багатьох ковбоїв (сомбреро і камзол) нагадував одяг іспанських колоністів. Ті, хто не міг собі дозволити такий «прикид», носили так звані «техаси» (штани зі шкіри бізона). Набагато пізніше з'явилися джинси, «ковбойки» та інші предмети одягу, в яких одягнуті голлівудські красені-ковбої.

Макс Бренд так описує ковбойське вбрання: «Його блакитна вовняна сорочка була звичайного ковбойського крою. Капелюх знав і кращі часи. <...> Штани нічим не відрізнялися від штанів інших ковбоїв, поверх яких він одягав коричневі шкіряні штани, що були рясно вкриті білими смугами від колючок кактусів. На шії була зав'язана звичайна хустка, і тільки чоботи відрізнялися дорожнечою та довгими блискучими шпорами...» [2].

Уолтер ван Тилберг Кларк у творі «Випадок біля броду» описує своїх ковбоїв так: «Джил зняв сомбреро і тією ж рукою

відкинув назад спітніле волосся», «Чорне сомбреро зсунулося на потилицю, і поли розстебнутої камізьки літали у повітрі. <...> Він потер руки об свій яскраво-рудий жилет з коров'ячої шкіри...», «Більшість з них була в парусинових куртках або ж у кожухах з важких коров'ячих шкір, деякі навіть обв'язали голови під капелюхами в'язаними шарфами...» [5].

«Дітц (темношкірий ковбой з роману Лері Макмуртрі «Самотній голуб» – Б.Г.) повів коней в сарай без даху. Дійсно, штани його були зшиті зі старої стьобаної ковдри – але ніхто не міг сказати, з якої причини. <...> Він п'ятнадцять років ходив у пальті з овечої шкіри. Ближче чим на п'ять футів до нього і підходити страшно було, блохи так і стрибають...» [9].

Одяг ковбоїв був надзвичайно утилітарним, вони справді носили капелюхи (переважно сомбреро, оскільки стетсоновські капелюхи, до яких звик кіноглядач, з'явилися вже тоді, коли епоха ковбоїв закінчувалася), хустки на шії, що використовувались як маски від пилу, однотонні сорочки (а зовсім не картаті), чаппарахас (чапи, чепси) – шкіряні напівштани, що надягались поверх звичайних штанів і захищали ноги ковбоя від поранень та пошкоджень, а також невисокі шкіряні чоботи на високих підборах зі шпорами.

Як зазначалося вище, основним заняттям ковбоїв була важка, брудна, небезпечна, низькооплачувана, а часто і сезонна робота: випас, перегін та таврування худоби. Норман Фокс у романі «Злі землі» монологом свого ковбоя Джеса Лаудона описує роботу так: «Ця праця важка і нудна... Що з неї візьмеш, окрім болячок від сідла на дупі?» [11]. Проте, як показує аналіз літератури, найнебезпечнішою та найважчою роботою для ковбоїв була участь у перегонах худоби. Худобу доводилося гнати пустельними преріями, де завжди можна було зустріти індіанців або білих бандитів. За перегін худоби платили непогані гроші, але відпрацьовувати їх доводилося потом і кров'ю.

Деніел Бустин у своїй праці зазначає, що, наздоганяючи корів та телят ярами та пагорбами, коні втомлювалися навіть швидше, ніж люди, і кожен ковбой приводив з собою вісім або десять коней... Він мав втриматися на напівдикому коні, що мчав щодуху, і накинути вправно ласо на швидконогого теля... [1]. Джек Логан у «Залізному мустанзі» розповідає про «нескінченну тряску в сідлі; ревіння тварин з ранку до півдня і з півдня до вечора; про пошуки тварин, що відстали від стада; про жару; про спрагу; вітер; змій; нудьгу, і врешті-решт купку зелененьких, рівно стільки, щоб так-сяк пережити зиму в далеких від комфорту умовах» [8].

У 1890-х роках у Техасі хороший ковбой отримував зарплатню всього 35 доларів на місяць (плюс харчування), і лише першокласний спеціаліст з випасу великої рогатої худоби міг розраховувати на 45 доларів. Хоча деяким ковбоям врешті-решт таланило потроху зібрати власний загін худоби і заснувати ранчо, але більшість все-таки протринькувала гроші в салунах [3, с. 259].

Висновки. Мінливість образу ковбоя у купі з невідповідністю історичних реалій, розтиражованих голлівудськими стереотипами, є стильовою домінантою романів про ковбоїв. Попри складний жанровий синтез і часто сюжетну незавершеність аналізованих романів про ковбоїв, їм властива композиційна єдність та жанрова органічність, які забезпечуються саме присутністю образу ковбоя. Проте ці тексти часто суперечать усталеній американській міфологемі героя-ковбоя, розтиражованого Голлівудом.

Література:

1. Березнікова Н.І. Відображення національної ідентичності американських індіанців в сучасних резерваціях індіанським письменником Шерманом Алексієм. Національна ідентичність в мові та культурі: зб. наук. праць / ред. А.Г. Гудманян, О.Г. Шостак. К.: Талком, 2017. С.117–120.
2. Брэнд М. Наемник М.: Центрополиграф, 1998. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=8742>
3. Бурстин Д. Американцы: Национальный опыт. / Пер. с англ., авт. послеслов. Шестаков В.П.; Коммент. Балдицина П.В. М.: Изд. группа «Прогресс» – «Литера», 1993. 624 с.
4. Ващенко А.В. Фронтір. Історія літератури США / Ред. кол. Я.Н. Засурский, М.М. Коренева, Е.А. Стеценко. М.: «Наследие», 1999. Том II: Литература эпохи романтизма / Ред. кол. 2-го тома: А.М. Зверев, М.В. Тлостанова. С. 349–375.
5. Кларк Уолтер Ван Тилберт. Случай у брода. URL: http://www.e-reading.club/chapter.php/133275/36/Prizraki_bizonov_Amerikanskie_pisateli_o_Dal'nem_Zapade.html
6. Колісниченко А.В. Міфопоетика творчості Гарта Крейна: дис. канд. філол. наук: 10. 01. 04; М-во освіти і науки України, Нац. Дніпровський ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2017. 174 с.
7. Ламур Луис. Как был покорен Запад. М.: Центрополиграф, 1994. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=6214
8. Логан Джек. Железный мустанг. URL: <https://libking.ru/books/adv-/adv-western/439780-dzhek-logan-zheleznyy-mustang.html>
9. Макмуртри Лэрри. Одинокий голубь. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=99588>
10. Стукалин Ю.В. «Первая энциклопедия Дикого Запада – от А до Z»: Яуза, Эксмо; Москва; 2014. С. 259.
11. Фокс Норман. Злые земли. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=60264>
12. Шостак О. Рецепція білої культури у творчості американських та канадських письменників корінного походження. Кременецькі компаративні студії: науковий часопис / ред.: Чик Д.Ч., Пасічник О.В. 2016. Вип. VI. Т. I. С. 307–317.
13. Шостак О. Опозиція «Свій–Чужий» у сприйнятті національної ідентичності корінних жителів Північної Америки. Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2017. № 1 (25). С. 137–143.

Белоконь Г. М. Образы американской фронтирной литературы: покоритель порубежья и ковбой как фундамент национальной самобытности и гордости американцев

Аннотация. Статья посвящена эпохе фронта в истории США, который давал американцам надежду построить демократическое государство. Также рассматриваются образы покорителя порубежья и ковбоя, которые стали фундаментом национальной самобытности и национальной гордости американцев. Делается попытка показать, как представлен образ ковбоя и способ его жизни в художественной литературе.

Ключевые слова: фронтир, ковбой, вакеро, Дикий Запад, сомбреро, линчевание, вестерн.

Bilokon H. Images of the American Frontier literature: Frontier's conqueror and cowboy as national selfhood pride of Americans

Summary. The article touches upon the legendary era of Frontier in the history of the USA and the hope to construct truly democratic country. The lifestyles of Frontier's conquerors and Wild West's cowboys are described in short. Attempts are made to analyze the American cowboy's image and mode of his life through the literature.

Key words: Frontier, cowboy, vaquero, Wild West, sombrero, Lynch Law, western.

Гулієва С.,
докторант

Азербайджанского государственного педагогического университета

МУЛЬТИКУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация. Наиболее оптимистичным способом стабильности, мирного сосуществования и взаимного обогащения в глобализованном мире является расширение мультикультурализма, терпимости, понимания идей и их постоянного присутствия в мышлении и сознании людей. Конфликт между западной и восточной цивилизациями, разногласия между исламским и христианским миром и нетерпимость создают угрозу для человечества. Поощрение мультикультурализма и терпимости для преодоления этой угрозы должно рассматриваться в качестве важного долга науки и искусства как обязанности перед своим народом и народами всего мира.

Ключевые слова: независимость, литература, мультикультурализм, ценность.

Мультикультурализм впервые введен в качестве термина в политический лексикон в 1970 году в Австралии Алом Кресби, занимавшим пост министра иммиграции, который высоко оценивал роль социальных факторов и особенно демократического фактора в формировании и развитии современного справедливого общества. Причина появления мультикультурализма, понимаемого в современном смысле, в первую очередь в демократических странах Западной Европы и Северной Америки, объясняется этим фактором. «Высокий уровень развития толерантности, этики и демократии в этих странах создал благоприятные условия для распространения идей мультикультурализма» [6].

История, политические интересы государств, разнообразие их национально-этнического состава и особенности географического положения привели к появлению различных моделей мультикультурализма. Эксперты в качестве наиболее типичных моделей различают американскую, шведскую, австралийскую и канадскую модели.

Одной из моделей мультикультурализма, привлекающей сегодня интерес и внимание всего мира, ставшей темой изучения в мире, является азербайджанская модель мультикультурализма.

В Азербайджане многокультурное общество, толерантная мораль не были установлены официальными распоряжениями и указами вопреки воле людей, этот процесс, если можно сказать, пошел в противоположном направлении, достигнув сегодня самого высокого уровня, впитав образ жизни, менталитет, внутренние духовные качества нации и получив поддержку государства, заботящегося о будущем народа, всестороннем развитии нации. «Этот уникальный опыт, накопленный нашим народом за свою историю позволил общенациональному лидеру Гейдару Алиеву признать толерантность и мультикультурализм как государственную стратегию Азербайджана, восстановившего независимость в конце XX века, и эта политика успешно реализуется уважаемым президентом

Ильхамом Алиевым, объявившим 2016 год «Годом мультикультурализма» [3, с. 1].

Азербайджанский мультикультурализм опирается на отработанные веками механизмы трансляции культурного наследия. Вместе с тем эта модель получает сегодня дальнейшее теоретическое осмысление и развитие.

Интересно, что азербайджанский мультикультуризм получил еще одно название – «азербайджанство». В основе «азербайджанства» лежат традиции милосердия, гуманизма и толерантности. Речь идет об органичном единстве различных народов, культур и конфессий. Эти традиции передавались из поколения в поколение, поэтому не удивительно, что азербайджанцы практически не предпринимали усилий по ассимиляции других народов: сама идея и практика мультикультурализма направлены на поощрение культурного разнообразия, а не на тотальную унификацию образа жизни. В идеале идеология «азербайджанства» отвечает интересам всех этнических групп, проживающих в стране. При этом, по мнению руководителя администрации Президента Азербайджанской Республики, академика Р. Мехдиева, азербайджанство, усвоив мифологию, культурные коды и символы прошедших исторических периодов, использует их для обоснования новых идей и определения нового вектора развития национального государства [1].

Азербайджанская литература, являющаяся сокровищницей мудрости и просвещения, веками выступала с позиций гуманизма и основывалась на мультикультурных ценностях, придавая большое значение пропаганде таких общечеловеческих ценностей, как любовь к человеку, справедливость, единство и равенство. Один из способов художественного выражения этих ценностей был связан с мультикультуральным мировоззрением. После принятия ислама в этом контексте мы наблюдаем создание более фундаментальных произведений в азербайджанской литературе. Эта традиция была продолжена в нашей литературе и дошла до наших дней.

Влияние литературы, искусства слова на мышление и мировоззрение всех частей общества является неоспоримым фактом. Во все времена в формировании таких высших человеческих ценностей, как искренность, доброта, свобода, справедливость и т.д., большую роль сыграло литературно-культурное наследие. Этот факт остается неизменным для всех народов и наций. Одним из способов широкого распространения этих идей остается искусство художественного слова. Иса Хабибейли отмечает, что «литературный процесс – это прежде всего феномен, включающий художественное творчество, литературные процессы, происходящие изменения, проблемы и борьбу. Поскольку отношения литературы и общества неразделимы, литературный процесс также является органическим компонентом обществоведения» [4, с. 5].

В поэтических примерах азербайджанской литературы, появившихся в годы независимости, наблюдается тенденция восприятия мира как единого пространства, в котором живут все люди, перенесения в художественную литературу и превращения в героев произведений людей, говорящих на разных языках, исповедующих разные религии. Существует множество различных идей о проявлениях мультикультурализма в литературе. Одна из таких идей приведена в статье Софии Мурашкови «Мультикультурализм в современной английской литературе»: «Если автору нужны замечания вне текста, разъяснения, отступления, комментарии, предисловие и эти элементы служат правильному прочтению прозы, он как «чужой автор» использует эти способы, то можно говорить о наличии у писателя мультикультурального мировоззрения» [5, с. 114].

После провозглашения Азербайджаном независимости в современной литературе важное место занимает отражение общечеловеческих идей. В настоящее время главные стремления в азербайджанской литературе основываются на отражении торжества идей гуманизма. Произведения Орхана Фикретоглу (Повесть «Человек третьего дня» и рассказы «Неродной», «Оборотень»), Магсада Нура (рассказы «Город ветров», «Эро-гигиеническое», «Катастрофическое», роман «Мер города»), Сади́га Эльджанлы (роман «Угнетение»), Мубариза Джафарли (повести «Восстановитель», «Поезд свидетель», «Выдумка», «Строитель») могут считаться произведениями, воплощающими общечеловеческие ценности.

Одним из глобально мыслящих писателей азербайджанской литературы периода независимости является Кямаль Абдулла. Общественно-социальная позиция писателя также направляет его творчество в этом направлении. В произведениях Кямала Абдуллы часто в мир авторского воображения переносятся проблемы, которые волнуют автора и мир, в котором мы живем. Романы Кямала Абдуллы «Неоконченная рукопись», «Долина волшебников», повести «Дневник без дат» и другие произведения считаются образцами глобального взгляда на жизнь. Географическое положение, национальная принадлежность и даже имена большинства ее героев настолько распространены, что на языке всех народов мира могут рассматриваться как пример литературного искусства. Одной из особенностей, обуславливающих общечеловеческий характер произведений Кямала Абдуллы, является их неограниченность во времени и пространстве. В рассказе «Верблюжий дождь», являющимся с начала и до конца аллегорическим выражением человека, человечества и проблем, стоящих перед миром, уменьшающимся благодаря быстрому и динамичному развитию ИКТ, читаем: «Нам нужно открыть школу для львов. Обучать на их языке и развивать их культуру – обязанность расы людей» [2]. Эти слова, которые взяты у одного из неназванных образов и вызывают «смех» в обществе, отражают проблему тысяч людей, которые сталкиваются с «чужой средой» вследствие объективных и субъективных причин и вынуждены жить в иной языковой среде. Произведения писателя нагружены проблемами не только его нации и народа, но и заботой о человечестве. Обратим внимание на имена образов: Мать, Дитя, Дед... Представитель любой нации и народа, говорящей на любом языке в мире, может быть прав, считая это написанным для себя. Как видно, писатель создал типичный пример неомифизма. Рассказ «Выбор Парижа» также отличается глобальностью своей идеи.

Прежде всего отметим, что писатель, приводя в свое произведение героев греческой мифологии – Зевса, Афину, Афродиту, Посейдона, Эриду, Геру, Парижа, кентавра Хирона, перенес в наши дни атмосферу первых примеров человеческой мысли, самой ранней эпохи художественной мысли независимо от национальности и религии. То есть, читая произведение, читатель больше чувствует, что греческие боги находятся в нашем современном времени и пространстве, нежели путешествует по пространству и времени, в которые они существовали.

Забота о будущем мира была выражена также в других произведениях Кямала Абдуллы. Например, в рассказе «Последнее прибытие» растущие разногласия во всем мире описаны с болью. В рассказе «Париж» писатель, очень тонко намекая на политические моменты, умело раскрывает анархию, пристрастность, необъективность, царящие в системе управления современных мировых держав, и обращает внимание читателя на невидимые стороны объекта критики.

Приводя в свои произведения героев греческой мифологии, Кямаль Абдулла выразил свое толерантное отношение к другим культурам и литературам и успешно воплотил идею, волнующую все человечество. Действительно, человечество крайне нуждается в объединении отдельных народов, разнообразных культур, и это стало жизненной необходимостью. Рассказ писателя «Цветок вилки» также привлекает внимание с точки зрения путешествия в эпоху человеческой истории и выражения интереса к изучению нашего прошлого. Тем не менее основная идея, подчеркнутая в этом рассказе, заключается в том, чтобы показать горькие последствия шовинизма, жестокости, бесчеловечности.

В азербайджанской литературе периода независимости ведется поиск причин отчуждения людей. В эссе Агшина Енисея «Открытие Старого Света», в «Жестокой и полной приключений истории человека» Ган Туралы авторы в интересной интерпретации представляют читателям отчуждение людей и их трагедию вследствие этого. Фикрет Годжа, Мамед Исмаил, Вагиф Баятлы, Рамиз Ровшан, Ниса Бейим, Махир Мехди, Зираддин Гафарлы, Сада́й Шакарли и другие современные азербайджанские поэты в своих произведениях отражают общечеловеческие идеи.

Мультикультуральные и толерантные мотивы в последние годы стали более заметными в образцах азербайджанской литературы периода независимости. Рассказ Шамиля Садика «Армянка и Самед Вургун» посвящен тому факту, что для великого чувства любви в истинном смысле слова достаточно иметь большое сердце, независимо от национальности или религии. В рассказе Камиля Афсароглу «Сибирская свадьба» рассказывается о внутренней трансформации наших соотечественников за пределами Родины, в чужой культурно-нравственной среде.

Говоря о пропаганде мультикультуральных идей в азербайджанской литературе, необходимо упомянуть рассказ Мамеда Оруджа «Оксана из Киева». Вывод автора гласит, что язык любви и привязанности одинаков для всех людей. В азербайджанской литературе мы сталкиваемся со своеобразным выражением общечеловеческих идей, художественным воплощением вечных тем в повести Анара «Бусинка».

В последние годы роман Сахавата Талыблы «Дети Адама» также является интересным примером успешного выражения мультикультуральных ценностей.

Одним из важнейших событий в развитии идей мультикультурализма в Азербайджане и того факта, что он является родным для нашего народа, стала публикация книги «Литературно-художественные истоки азербайджанского мультикультурализма».

Таким образом, при анализе художественных образцов, появившихся за годы независимости и привлечших внимание литературно-художественной общественности, теоретической и критической мысли, вновь стало ясно, что успех произведений и их вклад в современную литературу, литературоведение, общественное мнение прежде всего зависит от отношения их автора к событию, истории или личности, ставших объектом художественного рассмотрения. То есть независимо от темы или идеи произведения литература не должна идти путем идеализации жизни, ее главная цель – поддерживать современные, сегодняшние требования, социально-политические приоритеты Азербайджана как независимого государства и отображать самые актуальные проблемы художественными образами. Кроме того, как мы уже отмечали, здесь речь идет не об идеализировании событий и историй, а об основной идее произведения и нахождении наиболее характерных моментов для ее выражения.

Литература:

1. Мехтиев Р. Азербайджанство как совершенный образец национальной идеологии. Газета «Азербайджан», 10 декабря 2007 г. (на азерб. яз).
2. Кямаль А. Лабиринт. Баку: Ганун, 2012, 280 с. (на азерб. яз).
3. Ализаде А. Точная идеологическая мишень. «Наука», 1 апреля 2016 г., с. 1–4 (на азерб. яз).
4. Хабибейли И. Литературный процесс 2013: восстановление традиций и новый этап. АНАС Институт литературы им. Низами Гянджеви НАНА. Баку: Хедеф нешрлери, 2014, с. 5–12 (на азерб. яз).
5. Мурашковский С. Мультикультурализм в современной английской литературе. Мультикультурализм (Литературно-художествен-

ный, научно-публицистический журнал) № 1, 2016, с. 111–115 (на азерб. яз).

6. Наджафов Е. Сравнительный анализ политики мультикультурализма в разных странах. Мультикультурализм: достижения и проблемы. <http://bakuforum.az/en/multicultural-women-and-problems/?Fid=2258>. (на азерб. яз).

Гулієва С. Мультикультурні цінності в контексті азербайджанської літератури періоду незалежності

Анотація. Найбільш оптимістичним способом стабільності, мирного співіснування і взаємного збагачення в глобалізованому світі є розширення мультикультуралізму, терпимості, розуміння ідей і їх постійної присутності в мисленні і свідомості людей. Конфлікт між західною і східною цивілізаціями, розбіжності між ісламським і християнським світом і нетерпимість створюють загрозу для людства. Заохочення мультикультуралізму і терпимості для подолання цієї загрози має розглядатися як важливий обов'язок науки і мистецтва, як обов'язки перед своїм народом і народами всього світу.

Ключові слова: незалежність, література, мультикультуралізм, цінність.

Guliyeva S. Multicultural values in the context of the Azerbaijan literature of the independence period

Summary. The most optimistic way of stability, peaceful coexistence and mutual enrichment in a globalized world is the expansion of multiculturalism, tolerance, understanding of ideas and their constant presence in the thinking and consciousness of people. The conflict between Western and Eastern civilizations, the disagreement between the Islamic and Christian worlds and intolerance pose a danger to the tragedy of humanity. Promoting multiculturalism and tolerance to overcome this threat should be considered an important duty of science and art, as a duty to its people and the peoples of the whole world.

Key words: independence, literature, multiculturalism, value.

Осіпчук Г. В.,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

Ревук Ю. О.,

старший викладач
кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ» У ТВОРЧОСТІ ЧАРЛЗА ДІККЕНСА

Анотація. У статті розглянуто особливості авторського вираження концепту *ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ* на матеріалі роману «Олівер Твіст» та повісті «Різдвяна пісня в прозі» англійського письменника-реаліста XIX століття Чарлза Діккенса. Виокремлено вербальні засоби вираження вказаного концепту. Аналіз художньої мови творів письменника дозволяє зробити висновок, що зовнішність є одним із необхідних та ефективних способів розкриття літературного образу. Це сприяє глибшому розумінню художньої природи твору, надає можливість деталізувати індивідуальні риси письменницького стилю.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт *ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ*, мікроконцепт, концептуальна картина світу, художній твір, літературний напрям – реалізм, художня картина світу, ідіостиль письменника.

Постановка проблеми. Вектор лінгвістичних наукових розвідок XXI століття спрямований на когнітивістику. Дослідження мисленнєвої діяльності людини на основі принципу інтеграції, зіставно-типологічного та лінгвокультурологічного аналізу відкриває нові можливості у виявленні місця людини в сукупності матеріальних та духовних цінностей, створених народом упродовж певного часового відрізка. У межах антропоцентричної парадигми продовжує діяти напрям, об'єктом якого є авторський художній світ, що дає змогу розкрити культуру певного народу чи нації через мову. У центрі таких експериментів перебуває концепт *ЛЮДИНА*, що у свою чергу складається з кількох базових концептів, один з яких – *ЗОВНІШНІСТЬ*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт як об'єкт наукових досліджень (імена та психологічні утворення) з'являється в працях П. Абеляра, Г. Порретанського та Ф. Аквінського [10, с. 69]. У першій половині XX століття спостерігається заострення уваги вчених до означеної проблеми: як «мисленнєве утворення» [2, с. 269] розглядає його філософ С. Аскольдов; як співвідношення «зіткнення словникового значення слова з особистим <...> досвідом людини» [8, с. 35] аналізує Д. Лихачов; як «родове поняття» деталізує Н. Арутюнова [1], В. Гак [3] та інші.

Існує чимало розвідок щодо історії виникнення, природи, змісту, генезису поняття «концепт». Численні дослідження відрізняються не лише різними підходами наукових шкіл й індивідуальних бачень, але й направленнями (філософське, логічне,

психологічне, культурологічне, лінгвістичне та ін.). Відзначимо, що на сьогодні актуальним та ключовим є термін *концепт* у когнітивній лінгвістиці. Вітчизняні науковці продовжують вносити корективи в поняття «концепт», тож акцентуємо увагу на останніх працях.

Отже, концепт (від лат. *conceptus* – «поняття») – багатозначний термін, який упродовж останніх десятиліть активно використовується в науковому колі лінгвістів. На думку В. Дем'янка, терміни «*поняття*» і «*концепт*» є «історичними дублетами» [4, с. 606]. Т. Лішук запропонувала оновлену структуру концепту «людина» [6] та дослідила концепт «одяг» як засіб вираження зовнішності особи [7]. Л. Летюча, проаналізувавши приклади російського медіадискурсу, визначила, що для сприйняття та коментування подій «найважливішими та частотнішими є такі складники, як суб'єкт, об'єкт, просторова локалізація і результат» [5, с. 72]. О. Швець досліджував проблеми номінативного речення як структурної одиниці, деталізував поняття «синтаксичний концепт» [11, с. 286]. А. Пікалова запропонувала базові концепти-образи поетичних текстів М. Стельмаха, які репрезентують концепт *ЛЮДИНА*, констатувала, що «антропоцентризм і кардіоцентризм – найбільш виразні ознаки ідіостилу поета» [9, с. 263].

Отже, сьогодні наукові дослідження трактують, що термін «концепт» не належить лише лінгвістиці, він активно використовується в літературознавстві, адже це поняття значно ширше, ніж лексичне значення. Тож, численні наукові розвідки авторської мови художніх творів дають можливість характеризувати ідіостиль митця, деталізувати особливості його творчої манери та вказувати на літературний період, в який твір створений. Відзначимо, що мовний світ видатного англійського письменника епохи Реалізму Чарлза Діккенса з цієї точки зору ще не був об'єктом досліджень.

У художньому доробку Ч. Діккенса немає другорядних творів та простих образів, що зумовлено не лише самотнім рівнем світорозуміння автора, а й особливостями літературної доби. У романі «*Oliver Twist*» та повісті «*A Christmas Carol in Prose*» художньо репрезентовано самотню народну духовну культуру англійського народу, висловлено авторську позицію щодо історичного минулого Англії, відображено існуючі соціальні закони, реалістичні картини тогочасного життя. Система цінностей і моралі стала визначальною для композиційного та ідейно-змістового аспектів творів.

Мета статті – проаналізувати змістове наповнення концепту ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ у творчості Чарлза Діккенса. Завдання: виокремити головні та другорядні образи, в яких виразнено концепт ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ, створити класифікацію одиниць лексичного рівня мови – мікроконцептів, що вказують на зовнішність людини в романі «*Oliver Twist*» та повісті «*A Christmas Carol in Prose*», виявити вплив епохи Реалізму на творчість Ч. Діккенса.

У науковій праці використовувалися теоретичні загальнонаукові методи: узагальнення, індукції та дедукції; емпірико-теоретичні методи (аналіз, синтез, моделювання, системний метод та метод класифікації); дискурсивний аналіз; метод лінгвістичного спостереження та опису тощо.

Виклад основного матеріалу. Твори Ч. Діккенса є літературним надбанням XIX століття, в них знаходимо художнє виявлення: 1) трансформації авторської біографії в літературні образи; 2) філософського осмислення добра і зла; 3) проблем вибору людини; 4) таємниці життя і смерті; 5) важливі питання єдності людини із системою звичаїв, традицій, обрядів.

Опрацювавши всі мовні вирази, репрезентовані автором, що зреалізують концепт ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ в романі «*Oliver Twist*» та повісті «*A Christmas Carol in Prose*», робимо висновки, що процес художньої реалізації образу людини розпочинається через зображення її зовнішності, а детальний опис людини дозволяє читачеві не лише уявити героя, а й зрозуміти його вчинки, емоційний стан, певні деталі поведінки.

Виокремлюємо індивідуальні риси творчості письменника: Чарлз Діккенс звертає увагу читача не на колір і форму очей, обличчя, волосся, носа, губ, а стан зміни цих якостей внаслідок певних описуваних подій, що зумовлює насамперед зміну психологічного стану персонажа. Ще однією авторською особливістю є детальний опис одягу героїв, що допомагає читачеві визначити соціальну приналежність. Обидві ці риси сформувалися не лише під впливом авторського світогляду, а й визначальних рис літератури реалізму, завданням якої було створення типових образів у типових ситуаціях. Цим пояснюється значна увага автора до детальних описів приміщень, будівель, будинків, де розвивається дія, та зображення глибокого психологізму, а не безпосередньо зовнішності героя.

Пропонуємо структуру концепту ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ у творчості Ч. Діккенса. Мікроконцепт ОБЛИЧЧЯ представлений лексемами, що характеризують колір: *the pale face* [13, с. 24]; загальний вигляд: *at the top of the table was a gentleman with a very round face* [13, с. 33]; *He was a flat-browed, common-faced boy enough* [13, с. 83]; *His face is dark* [13, с. 413]; емоційний стан героя: *Mrs. Mann was shaking her fist at him with furious countenance* [13, с. 32]; *and his face was wet with tears* [14, с. 85]; фізичний стан: *looking up with the perspiration streaming from her face* [13, с. 375]; зміст або цілісність персонажа: *whose villainous countenance was a regular stamped for cruelty* [13, с. 44]; *whose villainous-looking and repulsive face* [13, с. 83]; *a red-faced gentleman* [14, с. 71].

Мікроконцепт ОЧІ відтворений простими тропами (епітети): *her deep blue eye* [13, с. 260]; *he was of and little, sharp eyes* [13, с. 83]; *at the boy with his large dark eyes* [13, с. 295]; *of the Jews red eye-brows, and a half-closing of his deeply-set eyes* [13, с. 143]; *and two scowling eyes; one of which displayed various parti-coloured symptoms of having been recently damaged by a blow* [13, с. 121]; метафорами: *and the sunniest pair of eyes you ever saw in any little creature's head* [14, с. 61]; *staring at those*

fixed glazed eyes [14, с. 21]; *and sharp eyes* [14, с. 270]; порівняннями: *He was endeavoring to pierce the darkness with his ferret eyes* [14, с. 27]. Автор деталізує вигляд очей: *for the Jew opening his eyes so wide* [13, с. 377]; силу почуття та глибину страждань героя: *Her eyes were swollen and red* [13, с. 400]; великий душевний біль: *Scrooge hung his head to hear his own words quoted by the Spirit, and was overcome with penitence and grief* [14, с. 56]. Міфологічного героя Ч. Діккенс наділяє чистотою та добротою, що одразу підкреслює його призначення: *the Spirit's eyes were clear and kind* [14, с. 56].

Мікроконцепт ПОГЛЯД окреслений бажанням автора зобразити найдокладніший опис героїв, без ідеалізації: *said Mr. Gamfield with an ugly leer* [13, с. 45]; *his gaze encountered the pale and terrified face of Oliver Twist* [13, с. 45]; *Mr. Bumble looked, first incredulous, and afterwards amazed* [13, с. 322]; *his gaze gradually became vacant and abstracted, and he seemed lost in thought* [13, с. 329]; *Mr. Bumble, who had eyed the building with very rueful looks* [13, с. 332–333].

Мікроконцепт БРОВИ продемонстрований одиничними лексемами: *and knitting his shaggy eyebrows into a hard knot* [13, с. 152].

Мікроконцепт НІС репрезентований лексемами: *he was a snub-nosed, flat-browed, common-faced boy enough* [13, с. 83]; *nipped his pointed nose* [14, с. 8]; *As Noah's red nose grew redder with anger* [13, с. 375]; *imprinted a passionate kiss upon her chaste nose* [13, с. 69]; *and a turned-up sinister-looking nose* [13, с. 270]. Автор порівнює людський ніс, на якому видніється нарість: *the gentleman with the excrescence on his nose* [14, с. 71], з виглядом домашньої птиці: *with a pendulous excrescence on the end of his nose, that shook like the gills of a turkey-cock* [14, с. 71].

Мікроконцепт ВОЛОССЯ представлений мовними засобами на позначення кольору й вигляду: *face was obscured by a quantity of matted red hair* [13, с. 83]; *his long hair* [13, с. 263]; *with shiny black hair, cropped pretty close* [13, с. 270]; *The other was a red-headed* [13, с. 270]; *was a grey-haired rascal* [14, с. 73].

Мікроконцепт ЗРІСТ змальований репрезентантами: *Mr. Sowerberry was a tall man* [13, с. 47]; *gentleman as ever stood four feet six, or something less* [13, с. 83].

Мікроконцепт СТАТУРА характеризує героїв повно та вичерпно: *Mr. Sowerberry was a gaunt, large-jointed man* [13, с. 47]; *who happened to be a weakly youth of tender age* [13, с. 36]; *at the top of the table was a particularly fat gentleman* [13, с. 33]; *he was with rather bow-legs* [13, с. 83]; *Mr. Bumble was a fat man and* [13, с. 29]; «*He is tall*», *said the girl, «and a strongly made man, but not stout; he has a lurking walk»* [13, с. 413]; *said the long-legged trumper* [13, с. 375]; *bony man* [13, с. 270]; *He felt that it was tall and stately* [14, с. 69]; *there sat a jolly Giant* [14, с. 46].

Мікроконцепт РУКА відтворений лексемами: *when you lay that withered old claw on my shoulder* [13, с. 397]; *he pointed with his skinny fore-finger up the stairs* [13, с. 400]; *Bob held his withered little hand in his* [14, с. 56]; *a spectral hand* [14, с. 70].

Мікроконцепт ВІК виведений автором поглиблено та всебічно: *a young woman* [13, с. 24]; *behind a desk sat two old gentlemen* [13, с. 43]; *a young gentleman* [13, с. 83]; *nearly seventy years of age* [14, с. 73]; *youth of tender age* [13, с. 36]; *there was a very old shriveled Jew* [13, с. 83]; *he was short of his age* [13, с. 83]; *Oliver Twist's ninth birthday found him a pale, thin child, somewhat diminutive in stature* [13, с. 28–29]; *Oliver Twist's ninth birthday* [13, с. 28]; *he was young* [14, с. 78]; *yet not so like a child as like an old man* [14, с. 29].

Особливості літератури реалізму – це змалювання так званої «маленької людини», індивіда тогочасного суспільства. Такі аспекти, безумовно, здійснили свій визначальний вплив на формування ідіостилу письменника, тому психологія героїв Ч. Діккенса вмотивовується переважно соціальними умовами, тобто характер і вчинки героя пояснюються його походженням та становищем у соціумі: *The chuckle with which he said this, and the chuckle with which he paid for the Turkey, and the chuckle with which he paid for the cab, and the chuckle with which he recompensed the boy, were only to be exceeded by the chuckle with which he sat down breathless in his chair again, and chuckled till he cried* [14, с. 87]; умовами повсякденного життя: *she imprinted her cold white lips* [13, с. 25]; *Mr. Bumble was a choleric* [13, с. 29]; *She grew pale and thin, even within a few days* [13, с. 397]. Тож, мікроконцепт ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН є найбільшим за чисельністю в структурі концепту ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ: *Hard and sharp as flint, from which no steel had ever struck out generous fire; secret, and self-contained, and solitary as an oyster. The cold within him froze his old features* [14, с. 8]; *blushed very red* [13, с. 261].

Вважаємо, що окремої, особливої уваги заслуговує мікроконцепт ОДЯГ, що безпосередньо пов'язаний з людиною (саме тому найповніше виокремлює характер людини) та пов'язаний з ознаками реалістичної літератури: *Mr. Giles, dressed with scrupulous care in a full suite of black* [13, с. 256]; індивідуальність людини: *Superfine cloth, and the heavy swell cut!* [13, с. 150]; професія: *with a clean white apron, filed over her gown, and her curl-papers tucked up under a straw bonnet* [13, с. 124], *Nancy made straight up to the bluff officer in the striped waistcoat* [13, с. 125]; вік: *a stout old gentleman, rather lame in one leg, who was dressed in a blue coat, striped waistcoat, nankeen breeches and gaiters and, a broad-brimmed white hat, with the sides turned up with green* [13, с. 133]; стать: *He turned from this young lady, who was gaily, no to say gorgeously attired, in a red gown, green boots, and yellow curl-papers* [13, с. 124]; *was a stoutly-built fellow of about five-and-thirty, in a black velveteen coat, very soiled drab breeches, lace-up half boots* [13, с. 121].

Деталізація одягу вказує на типовість зображуваного, зокрема, приналежність до тієї чи іншої суспільної групи: *a complete new suit, and a new cap, and a new pair of shoes to be provided for him* [13, с. 130], *for I never wear black gloves, and I never eat lunch* [14, с. 71], *the people half-naked, drunken, slipshod, ugly* [14, с. 72]; акцентує увагу читача на матеріальних умовах героя: *in one simple green robe, or mantle, bordered with white fur* [14, с. 48]; *Then up rose Mrs Cratchit, Cratchit's wife, dressed out but poorly in a twice-turned gown, but brave in ribbons* [14, с. 52–53].

Ч. Діккенс відображує естетичні смаки суспільства, характерні риси матеріально-художньої культури Англії XIX століття: *What an excellent example of the power of dress, young Oliver Twist was! Wrapped in the blanket which had hitherto formed his only covering, he might have been the child of a nobleman or a beggar; it would have been hard for the haughtiest stranger to have assigned him his proper station in society. But now that he was enveloped in the old calico robes which had grown yellow in the same service, he was badged and ticketed, and fell into his place at once – a parish child- the orphan of a workhouse – the humble, half-starved drudge – to be cuffed and buffeted through the world-despised by all, and pitied by none* [13, с. 25–26].

Автор використовує лексеми, що вказують на приналежність до часу, історичної епохи: *gentlemen with powdered heads*

[13, с. 43]; *there was not even time to crimp the little frill that bordered his shirt-collar* [13, с. 131]. У художньому тексті спостерігається й переносне значення: *«made you as smart as six-pence!»* [13, с. 131].

Своєрідним є деталізований опис фантастичних героїв Ч. Діккенса. Письменник дотримується особливостей романтичної літератури, підкреслюючи винятковість особистості, характер якої розкривається в надзвичайних обставинах: *This garment hung so loosely on the figure, that its capacious breast was bare, as if disdaining to be awarded or concealed by any artifice. Its feet, observable beneath the ample folds of the garment, were also bare; and on its head it wore no other covering than a holly wreath, set here and there with shining icicles. Its dark brown curls were long and free; free as its genial face, its sparkling eye, its open hand, its cheery voice, its unconstrained demeanor, and its joyful air* [14, с. 48]. Однак ці риси наявні лише у змалюванні зовнішності Духів, і це єдина особливість, що вказує на романтичність, оскільки автор усі події у творі направляє для роздумів читача над головним конфліктом твору «людина – соціальне середовище», що є ознакою реалістичної літератури.

Висновки. Концепт ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ в літературному творі складається з ряду мікроконцептів, що деталізують анатомічні, функціональні та соціальні ознаки: ОБЛИЧЧЯ, ОЧІ, ПОГЛЯД, НІС, ВОЛОССЯ, ЗРІСТ, СТАТУРА, РУКА, ВІК. Завдячуючи мовним засобам, що зреалізують концепт ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ, Чарлз Діккенс акцентує увагу читача на емоційному й психологічному стані, приналежності до певного класового середовища. Окрім того, мікроконцепт ОДЯГ розкриває приналежність героя до часу, історичної епохи та деталізує його соціальне походження.

Концепт ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ дає можливість автору донести до читача узагальнену інформацію про героя, формується під впливом письменницького світогляду та певних особливостей літературного періоду, в якому твір написаний.

У майбутньому наукові розвідки будуть направлені на виявлення впливу рис модерністської та авангардистської літератури на формування концепту ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ в художніх творах.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1999. 896 с.
2. Аскольдов С.А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. Москва: Academia, 1997. С. 267–279.
3. Гак В.Г. Человек в языке. Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. Москва: Индрик, 1999. С. 73–80.
4. Демьянков В.З. Термин «концепт» как элемент терминологической культуры. Язык как материя смысла: сб. ст. в честь академика Н.Ю. Шведовой; отв. ред. М.В. Ляпон. Москва: Издательский центр «Азбуковник», 2007. С. 606–622.
5. Летючая Л. Вербальная организация концепта-сценария «событие». Психолінгвістика. Psycholinguistics: зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2017. Вип. 21 (2). С. 64–75.
6. Ліщук Т. Концепт «одяг» як засіб вираження зовнішності людини (на матеріалі творів М. Стельмаха та Ю. Андруховича). Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2015. С. 151–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2015_2015_17

7. Лішук Т.Д. Структура концепту «зовнішність людини» у когнітивній лінгвістиці. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологічна». 2015. Вип. 56. С. 167–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_56_62
8. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. Освобождение от догм. История русской литературы: состояние и пути изучения; отв. ред. Д.П. Николаев; РАН. Науч. Совет по рус. лит., Ин-т мировой лит. Москва: Наследие, 1997. Т. 1. Общие проблемы изучения истории рус. лит. Пути изучения лит. Древней Руси. Пути изучения рус. лит. XVIII и XIX веков. 310 с.
9. Пікалова А. Знакові концепти-образи для репрезентації концепту людина в поетичних текстах М. Стельмаха у трактуванні українських науковців. Психолінгвістика: зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2014. Вип. 15. С. 254–265.
10. Фісак І. Категорія «концепт» у сучасному науковому дискурсі. Філологічні науки. 2014. № 17. С. 69–77.
11. Швець О.В. Когнітивний підхід до вивчення номінативних речень. Психолінгвістика: зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2014. Вип. 16. С. 279–288.
12. Dickens Charles. Oliver Twist (Signet Classics). Afterword-Edward Le Comte; Introduction Frederick Busch. New York, 1961. 496 p.
13. Dickens Charles. A Christmas carol in prose: being a ghost story of Christmas. 2007. URL: <http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/gutbook/lookup?num=24022>

Осипчук Г. В., Ревук Ю. А. Вербализация концепта «ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА» в творчестве Чарльза Диккенса

Аннотация. В статье рассмотрены особенности авторского выражения концепта *ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА* на материале романа «Оливер Твист» и повести «Роже-

ственская песнь в прозе» английского писателя-реалиста XIX века Чарльза Диккенса. Выделены вербальные средства выражения указанного концепта. Анализ художественного языка произведений писателя позволяет сделать вывод, что внешность является одним из необходимых и эффективных способов раскрытия литературного образа. Это способствует более глубокому пониманию художественной природы произведения, дает возможность детализировать индивидуальные черты писательского стиля.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт *ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА*, микроконцепт, концептуальная картина мира, художественное произведение, литературное направление – реализм, художественная картина мира, идиостиль писателя.

Osipchuk H., Revuk Y. Verbalization of the concept «PERSON'S APPEARANCE» in Charles Dickens' creative works

Summary. The article deals with the linguistic peculiarities of the concept *PERSON'S APPEARANCE* expression based on the materials of the novel «Oliver Twist» and the novella «A Christmas Carol in Prose» written by Charles Dickens – English writer and realist of the nineteenth century. Modelling of the concept *PERSON'S APPEARANCE* was carried out on the basis of the all verbal means selection that expressed the mentioned concept. The analysis of the Charles Dickens' artistic language makes it possible to conclude that appearance is one of the necessary and effective ways to reveal the image of a literary hero. It contributes to a deeper understanding of the artistic nature of the literary work, provides an opportunity to detail the key concepts in the writer's works, the individual features of his creative style.

Key words: cognitive linguistics, concept *PERSON'S APPEARANCE*, microconcept, conceptual picture of the world, an artistic work, literary direction – realism, artistic picture of the world, writer's idiosyncrasy.

Путівцева Н. К.,

викладач кафедри романської філології та перекладу
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

БОЖЕВІЛЛЯ ЯК НАСЛІДОК КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЕДУАРА ГЛІССАНА

Анотація. Статтю присвячено аналізу теми божевілля у творчості видатного мартиніканського письменника, поета, драматурга і філософа Едуара Гліссана (1928–2011), одного з найвідоміших дослідників проблеми антильської ідентичності і розробника теорії антильства. Гліссан встановив зв'язок між кризою ідентичності на Мартиніці і проявами ментальної хвороби у деяких представників мартиніканського суспільства. Автор пов'язує проблему божевілля з проблемами у колективній пам'яті та відсутністю національної свідомості мартиніканців, спричиненими колоніалізмом. У романах і філософських есе Гліссан розглядає феномен божевілля як індивідуальну модель поведінки людини та в межах осмислення історичних і соціальних проблем Антильських островів.

Ключові слова: божевілля, криза ідентичності, колективна пам'ять, антильство, національна свідомість, колоніалізм.

Постановка проблеми. Едуар Гліссан (1928–2011) – один із найвидатніших франкомовних письменників Латинської Америки, який сформулював поняття *антильства* і розвинув теорію *креолізації*. Праці Гліссана передають не лише глибокі роздуми про колонізацію, рабство та расизм, але і його особливе бачення світу, якому притаманні багатогранність і різноманітність культур. Осмисленню та відтворенню історії карибських країн Гліссан приділяє найбільшу увагу в своїх творах. Насильницьке вивезення африканців до Нового світу, яке проводилося систематично судновласниками європейських держав, є центральною подією, на якій побудована романістика письменника, а торгівля людьми стає провідним сюжетотвірним елементом.

За Гліссаном, торгівля людьми унеможливила пошук джерел свого походження, вона приречла народ, що формується, на муки незнання. Вона символізує крах будь-якої генеалогії, порушує лінію спадкоємності поколінь. Отже, торгівля людьми завадила формуванню антильської ідентичності, адже традиційно лінія спадкоємності поколінь, що пов'язує прашура зі своїми нащадками, породжує ідентичність будь-якої спільноти. Гліссан встановлює зв'язок між кризою ідентичності на Антильських островах і появою словесних порушень у деяких представників антильського суспільства. Ментальна хвороба є наслідком соціальної невизначеності, спустошеної свідомості людей, позбавлених колективної пам'яті. Але, описуючи парадокс антильського суспільства, Гліссан підкреслює, що саме божевілля дозволяє людям поринути у минуле, пізнати своїх прашурів, повернутися до витоків власного походження, які залишалися невідомими для антильців протягом декількох століть через «вискоблення колективної пам'яті» [1, с. 224].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники творчості Гліссана (Р. Бартон, Ж. Андре, П. Хічкок, Ж.-Л. Жубер, К. Колен та ін.) неодноразово висвітлювали тему

божевілля у творчості Е. Гліссана, підкреслюючи вміння письменника передавати осмислення ним проблем сучасного антильського суспільства через бачення світу очима персонажів, котрі страждають від ментальної хвороби. Проте у нашому дослідженні увага акцентується на аналізі авторського сприйняття феномену божевілля у рамках еволюції його світоглядних орієнтирів.

Мета статті полягає у дослідженні теми божевілля у романах Е. Гліссана «Ріка Лезарда», «Мальмор», «Дім командора» та у його філософському есе «Антильський дискурс».

Виклад основного матеріалу. Перший роман Е. Гліссана «Ріка Лезарда» («La Lézarde»), за який автор отримав престижну французьку літературну премію Ренодо, був опублікований у 1958 р. Роман проголошує необхідність визволення батьківщини. Лезарда – це назва головної ріки Мартиніки, що символізує у романі шлях країни до свободи. Автор наводить дискусії групи молодих революціонерів, котрі беруть участь у політичній боротьбі, що розгортається у їхньому місті напередодні місцевих виборів. Намагаючись віднайти свою ідентичність, вони прагнуть пізнати власну історію, допомогти народові усвідомити, ким він є, і взяти відповідальність за своє майбутнє. Саме у цьому творі Гліссан вперше вводить мотив божевілля, через яке має відбутися пізнання себе, осягання мартиніканським народом своєї ідентичності: *Ми ніби знаємо історію, але треба спитати тих, хто бачив країну у ті часи. Це було божевілля, але яке божевілля! Історія доводить, що через це божевілля прокинулася наша свідомість* [2, с. 106].

Вибірчий процес, такий, яким його зображує у романі Гліссан, у буквальному сенсі народжує націю. Але, підкреслюючи парадокс антильського суспільства, автор наголошує, що політичне прозріння не завжди супроводжується усвідомленням своєї реальності і своїх особливостей. Говорячи про абсурдність мартиніканського буття, Гліссан інтерпретує таким чином «антильське божевілля»: *Я люблю цю землю. Так. Я люблю цей прісний присмак, що вона має на своїй поверхні. Я такий же темний, як ця земля, і такий же знедолений, але водночас величний, як вона. Але я сліпий. Я не бачу, яка сила міститься у надрах землі. Я глухий, слова не пізнали дотику скелі, любові цієї чорної землі. Однак <...> я кричу про народження. Але ніхто мене не чує. Я хочу заявити про народження, про те, що народжується. Я хочу повідомити про нього, донести до інших. Але те, що народжується – це я сам і навіть більше, ніж я – <...> не чує мене. Божевілля, справжнє божевілля! Тепер я піду до сонця* [2, с. 43].

У середині 1960-х рр., після майже двадцятирічного проживання у Франції, Едуар Гліссан вирішує повернутися на рідну Мартиніку [3, с. 429]. Він починає викладати філософію в одному з ліцеїв м. Фор-де-Франс. Згуртувавши навколо себе групу однодумців, у 1967 р. Гліссан засновує Мартиніканський дослідницький інститут, який має на меті повернути молодим

антильцям освіту, що враховувала б особливості історичного розвитку та географічного положення регіону. Заклад бере також активну участь у культурній діяльності Мартиніки, організовуючи театральні фестивалі й проводячи різноманітні колоквиуми. У 1971 р. Мартиніканський дослідницький інститут починає випускати науковий журнал «Акома» («Асота»). У період з квітня 1971 по квітень 1973 рр. вийшли п'ять номерів журналу, після чого він перестав випускатися через брак фінансування [4, с. 30].

Переривання публікації журналу погіршує моральний стан письменника, який вже до того переживав глибоке розчарування від усвідомлення мартиніканської реальності: його зусилля, націлені на визволення Мартиніки, виявилися безплідними, а народження нової мартиніканської нації, омріяної й оспіваної у романі «Ріка Лезарда», він був вимушений визнати розбитою ілюзією. Мартиніканці не були готові боротися за свою незалежність, у суспільстві панували страх і покірність, які тільки посилювалися після кривавого придушення народного бунту 1959 р. Моральний дух мартиніканського суспільства був роздавлений масивною машиною політики асиміляції, яка протягом десятиліть винищувала будь-які паростки непокорності й свободолубства. Саме у цей період болісних переживань, терзань між мрією життя й усвідомленням реальності Гліссан пише роман «Трагічна смерть» («Male mort», 1975), що відкриває новий етап у формуванні його світогляду.

«Трагічна смерть» – роман, сповнений розчарування та зневіри. Назва твору говорить сама за себе: Гліссан натякає на «трагічну смерть» антильського суспільства, приреченого на муки непізнання через власну інертність. Після піднесення й творчої радості, які відчувалися у романі «Ріка Лезарда», після ліричного поринання у морок часів «Четвертого століття» («Le Quatrième siècle», 1964) Гліссан із сумом говорить про хворе антильське суспільство, якому притаманні відчуженість, кволість, виснаження, байдужість до всього навколишнього. Роман «Трагічна смерть» має форму уривків висловлювань, слів, спогадів, об'єднаних у хаотичній манері та позбавлених, на перший погляд, будь-якого сенсу. Безглузді інтриги, повторювані діалоги, безцільна балаканина, драматична непослідовність дій – все має одну мету: створення песимістичного, жакливого настрою, сповненого відчаю, розгубленості, відчуженості. Мова головних персонажів свідчить про спустошену свідомість, про перші прояви божевілля людей, які втратили будь-які життєві орієнтири: *Слова немов скам'яніли через відсутність будь-якого значення, втратили будь-яке смислове навантаження, а спогади про далеке минуле наче вивітрилися з людських голів* [5, с. 67].

Однак у романі «Трагічна смерть» Гліссан ще цілковито не зневірився у народженні мартиніканської нації. Автор має надію, що маленький острівний народ може повірити в себе, в своє майбутнє і відбутися як такий. Остаточна зневіра письменника настає декількома роками пізніше і виражається у його четвертому романі «Дім командора» («La Case du commandeur»). Тепер Гліссан уже впевнений у нездатності мартиніканців сформуватися у націю і вийти з-під контролю метрополії. Роман «Дім командора» був написаний у 1981 р., у тому ж році був опублікований «Антильський дискурс» («Le Discours antillais») – головне есе Гліссана, присвячене антильству. Обидва твори є взаємопов'язаними між собою, адже й у романі, і в есе Гліссан має на меті прояснити значну частину антильської історії, яка залишалася невідомою навіть для самих анти-

льців; відродити минуле задля досягнення складного процесу метисації, що сформував своєрідний антильський світогляд. «Дім командора» й «Антильський дискурс» є ключовими творами цього періоду і свідчать про переломний момент у свідомості письменника й осмислення ним проблеми ідентичності.

Задля кращої передачі свого світосприйняття й бачення мартиніканської реальності автор знову звертається до теми божевілля. Ще у попередні роки Гліссан встановлює зв'язок між кризою ідентичності на Мартиніці, з одного боку, і появою словесних порушень у деяких представників мартиніканського суспільства – з іншого. Гліссан називає ці словесні порушення «*dé lire verbal*», що дослівно перекладається з французької як «словесна маячня». Гліссан детально описує теорію про «словесну маячню» в есе «Антильський дискурс»: *Звичайна словесна маячня здається нам однією з ознак критичної невирішеності класових відносин. Отже, це явна ознака не-історії. Але через те, що ця не-історія (невідповідність соціальних форм соціальному розвитку) є нашою історією (нашою реальністю, нав'язаною процесом, який ніколи не був і не є розвитком), звичайна словесна маячня притаманна особам, не визначеним глобальними формами індивідуалізації, які страждають від цієї невизначеності. Таким чином, можна сказати, що мартиніканський дрібний буржуа не є насправді ані дрібним буржуа (він не визначив своєї мети), ані мартиніканцем (він не визначив самого себе)* [1, с. 633–634]. Письменник робить важливий висновок: *Загроза полягає в тому, що мартиніканська громада може просто зникнути як така, залишивши замість себе лише групу поневолених осіб, які відчуватимуть тільки залежність від іншого і не зможуть ані встановити належного зв'язку зі світом, ані, тим більше, хоч якось осягнути цей зв'язок* [1, с. 627].

Майже одразу після детального опису «словесної маячні» в есе Гліссан переносить це поняття до художнього твору. Отже, «Дім командора» – це роман про антильську «словесну маячню», в якому Гліссан ілюструє цю патологію на прикладі персонажа на ім'я Марія Селат (або Міцея). Цей персонаж фігурував ще у першому романі «Ріка Лезарда», тоді як дехто з її прашурів (Ліберте Лонгве) фігурував у «Четвертому столітті». Автор занурює читача у переплетіння мартиніканської історії, аналізуючи родинні зв'язки сімей Лонгве, Селат і Белюз упродовж декількох століть. Наполегливий пошук власного коріння породжує сімейну сагу, яка відновлює генеалогію й історію родини Селат. Проте автор має на меті не стільки розплутати складні родинні зв'язки, скільки заповнити пробіли колективної пам'яті мартиніканського народу [6, с. 22].

Основна проблема твору – мартиніканська «словесна маячня», споріднена з головною проблемою творчості Гліссана – пошуком ідентичності та відновленням колективної пам'яті мартиніканців: *Жителі цієї країни вивозилися з Африки до т. зв. Нового світу на невілльничих судах, на яких вони масово помирали. Приблизно у п'ятдесят мільйонів оцінюють число чоловіків, жінок і дітей, яких вирвали з материнського лона і які пішли на дно океану або сплили, неначе піна, уздовж американських берегів. Південний захід сучасної Гвінеї дав, можливо, більшу частину нашого народу. <...> Все сколихнулося з часів того перевезення <...>, загострилася загальна свідомість; роки проходили й тихо накопичувалися в пагорбі, який зберігає таємниці, де кожен народ зберігає пам'ять про свій шлях. Але важкість ночі тяжіє над нами і накриває нас. Ми кажемо, що це божевілля. <...> Світ рухається вперед, такий*

деформований в наших мріях, такий справжній у наших видіннях [7, с. 19–20].

Поринання у минуле супроводжується також дослідженням креольської мови, знання якої повинно дозволити Марії Селат відкрити приховану історію країни. Але вона вимушена заплатити за цю можливість власним розумовим здоров'ям. Запитуючи про походження свого народу, Марія Селат не може бути почута тими, хто її оточує, адже вони вважають її ментально хворою. А долучитися до неї в її пошуках означатиме для них теж потрапити до пастки божевілля. Таким чином, на символічному рівні Гліссан змальовує парадокс сучасного антильського суспільства.

На початку роману звучить слово «Одоно», що його викрикує ментально хворий чоловік на перехресті доріг: *Він стрибає на одній нозі, закидає назад голову й кричить: Одоно! Одоно! Машина сигналять, перехожі безупинно сміються. Цей чоловік – чаклун із півдня – бачить минуле, те, що надходить не до його пам'яті, а до його понівеченого тіла, те, що його поглинає <...>, це, звичайно, не чітке відображення минулого, не місце, не дати, не хронологічно упорядковані події* [7, с. 19]. У цій сцені з'являється образ психічно хворої людини, яку можна зустріти у будь-якій країні. Божевілля людини живе поза межами суспільства, вона є відкинутою і знехтуваною ним, але вона може бачити те, що інші не бачать, і говорити те, про що інші мовчать.

Загадкове слово «Одоно» звучить і посеред поля цукрової тростини, сповіщаючи про народження Марії Селат – головної героїні твору. Воно з'являється багато разів протягом роману – у розповідях, спогадах, сімейних історіях, – здобуваючи щоразу додаткове смислове навантаження.

Лише у центральній частині роману автор прояснює походження слова «Одоно»: так звали голову перших маронів – рабів-утікачів. Через зраду свого брата, якого теж звали Одоно, він був проданий у рабство в Африці та вивезений до Америки. Після втечі з плантації він очолив групу збіглих рабів, встановив контакт з останніми індіанцями регіону. Згодом він був зраджений одним зі своїх людей, закатований і страчений.

У третій частині роману описується життя Марії Селат у юності, тобто зображуються події і персонажі, які фігурували у першому романі Гліссана «Ріка Лезарда». *Країна була немов осяяна запалом боротьби післявоєнного періоду. Тоді була можливість піднятися на пагорб, дослідити час, що накопичився там, подивитися на море у бік інших островів, про заселення яких ми нічого не знали. Але замість цього <...> ми, зі спільної згоди, дозволили розігратися нашій уяві далеко від цього моря і від нашої землі* [7, с. 147]. Автор розповідає, що історія кохання Марії Селат і Матьє Белюза, розпочата ще у романі «Ріка Лезарда», завершилася шлюбом. Згодом у них народилася донька, Іда Белюз, яку виховувала її бабуся. Через деякий час молоді люди розлучилися. Марія народила двох синів від чоловіка, чие ім'я не називається. Доля двох хлопців склалася трагічно: Патріс розбився на мотоциклі, а його молодший брат Одоно потону. Після трагічної загибелі синів Марія збожеволіла від горя, її помістили до психіатричної лікарні.

На початку та наприкінці роману фігурують начебто вирізки з газет, у яких повідомляється про божевілля Марії Селат, детально описується її стан (*Вона закочувала очі і рантом*

починала пильно дивитися на ваше обличчя або руки, так, що ви не знали, куди подітися. Коли до неї зверталися, вона ворухнула ротом водночас із вами, немов читала по ваших губах, і знецька вона посміхалася, промовляючи слова, які ніхто не розумів [7, с. 13]), а також прославляються антильські психіатричні заклади: *Проблеми, що стоять перед нами, існують і в Метрополії. Ментальна хвороба <...> зустрічається будь-де. <...> Був розроблений план щодо розвитку медицини у цій галузі <...>. Була запроваджена нова система надання послуг, яку вже використовують у Метрополії і яка показує позитивні результати. <...> Компетенція персоналу є задовільною. Були організовані семінари, у яких брали участь спеціалісти і професори з Франції, що дозволило персоналу підвищити кваліфікацію. <...> Додамо – і це буде найкращим висновком, – що наша психіатрична лікарня є предметом заздрощів у всьому Карибському регіоні, і що деякі уряди сусідніх незалежних держав розпочали клопотання у наших медичних службах, а також у міністерстві у Парижі, з метою помістити до наших закладів психічно хворих людей, яких вони не можуть лікувати у себе через недостатнє фінансування* [7, с. 205–206].

Тема божевілля, що передається з покоління до покоління, пронизує увесь роман. У словесній маячній людей, яких суспільство вважає ментально хворими, звучать окремі слова давно забутої мови прашурів, уривки африканських міфів і легенд, сплутані спогади про зради, що передували продажу у рабство; в них віддається придушений крик збіглого раба, якого примусили замовкнути, вставивши у рот кляп. Цьому мовчанню, що тривало протягом декількох століть, протиставляється словесна маячня персонажів роману «Дім командора». У голосі оповідача можна розпізнати вираження невпевненого, нерішучого, ледве окресленого «ми», у якому розрізнені, відокремлені одне від одного «я» поступово об'єднуються протягом оповіді.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши особливості теми божевілля у творчості Е. Гліссана, ми відстежили, як розкривається авторська позиція, еволюціонує світогляд митця. Показано, що божевілля виконує роль значущої ланки у процесі відновлення колективної пам'яті та формування національної свідомості антильських етносів. Перспективним вважаємо простежити, яким чином теорія про антильську «словесну маячню», розроблена Едуаром Гліссаном, вплинула на творчість інших представників франкомовної літератури Карибського басейну, а також провести компаративний аналіз теми божевілля в інших хронологічних зрізах і географічних варіантах художньої творчості.

Література:

1. Glissant É. Le Discours antillais. Paris: Gallimard, 1997. 848 p.
2. Glissant É. La Lézarde. Paris: Gallimard, 1997. 260 p.
3. Никифорова И.Д. Литература франкоязычных стран: Мартиники, Гваделупы, Гвианы. История литератур Латинской Америки в 5 кн. М.: ИМЛИРАН, 2004. Кн. 4. Ч. 1. С. 380–483.
4. Colin K. Le roman-monde d'Édouard Glissant. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 2008. 312 p.
5. Glissant É. Malemort. Paris: Gallimard, 1997. 240 p.
6. Joubert J.-L. Édouard Glissant. Paris: Association pour la diffusion de la pensée française, 2005. 88 p.
7. Glissant É. La Case du commandeur. Paris: Gallimard, 1997. 220 p.

Путивцева Н. К. Безумие как следствие кризиса идентичности в творчестве Эдуара Глиссана

Аннотация. Статья посвящена анализу темы безумия в творчестве выдающегося martinicanского писателя, поэта, драматурга и философа Эдуара Глиссана (1928–2011), одного из самых известных исследователей проблемы антильской идентичности и автора теории антильства. Глиссан установил связь между кризисом идентичности на Мартинике и проявлениями ментальной болезни у некоторых представителей martinicanского общества. Автор связывает проблему безумия с пробелами в коллективной памяти и отсутствием национального сознания martinicanцев, вызванными колониализмом. В романах и философских эссе Глиссан рассматривает феномен безумия в качестве индивидуальной модели поведения человека и в рамках осмысления исторических и социальных проблем Антильских островов.

Ключевые слова: безумие, кризис идентичности, коллективная память, антильство, национальное сознание, колониализм.

Putivtseva N. Madness as a consequence of the identity crisis in Édouard Glissant's works

Summary. The article is dedicated to the analysis of the theme of madness in the works by the Martinican writer, poet, playwright and philosopher Édouard Glissant, one of the most important figures of the French Carribean. Glissant studied the problem of Antillean identity and developed the theory of antillanité. He established the link between the identity crisis in Martinique and the manifestation of the mental illness of some members of the Martinican society. The author connects the problem of madness with the gaps of collective memory and the absence of national consciousness of the Martinican people, caused by the colonialism. In his novels and philosophical essays, Glissant considers the phenomenon of madness as an individual model of human behavior and also within the framework of reflection on historical and social problems of the Antillean islands.

Key words: madness, identity crisis, collective memory, antillanité, national consciousness, colonialism.

Редчиць Т. В.,

доцент кафедри романо-германської філології та перекладу
Черкаського державного технологічного університету

ПОЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ Г. ФОН ДОДЕРЕРА, О. ДОВЖЕНКА, М. ШОЛОХОВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Стаття присвячена порівняльному аналізу культурної семантики назв гідрооб'єктів у романах Г. фон Додерера «Слунські водоспади», О. Довженка «Зачарована Десна», М. Шолохова «Тихий Дон». Автор з'ясовує чинники, які зумовили специфіку концептуалізації гідрооб'єктів, і культурні конотації, що пов'язуються з їх назвами під впливом національно-історичного чи індивідуального досвіду митців. Розкриваються особливості взаємодії назв гідрооб'єктів із темпоральними категоріями, зокрема в міфолого-символічному, екзистенційному, індивідуальному планах.

Ключові слова: концептуалізація, культурні конотації, класифікуючі ознаки, гідрооб'єкт / водний об'єкт, гідронім, річка, водоспад.

Постановка проблеми. Вода є об'єктом переосмислення і символізації в багатьох культурах світу. Утворені нею топографічні об'єкти (ріки, моря, озера тощо), а також їх назви (гідроніми) «предметно й символічно є обов'язковим компонентом величезної кількості смислових і сюжетних зв'язок» [1]. Розглядаючи гідроніми як специфічний підрозділ топоніміки, С.В. Полубоярин виокремлює у назвах водних об'єктів *ландшафтно-географічну й культурно-історичну* підзони [2, с. 144]. Поява останньої з них зумовлена тим, що гідроніми не лише презентують водні об'єкти як фрагменти фізичного світу, але й актуалізують ті культурні конотації, які виникають під впливом національно-історичного чи індивідуального досвіду.

У пропонованій розвідці об'єктом дослідження виступають твори трьох видатних європейських прозаїків ХХ ст. – австрійця Гайміто фон Додерера, українця Олександра Довженка, росіянина Михайла Шолохова, – що містять у своїх назвах гідроніми: «Слунські водоспади», «Зачарована Десна», «Тихий Дон». З огляду на знаковість цих творів для відповідної національної літератури кожен був достатньо ґрунтовно і різнобічно вивчений. Однак схожі жанрово-родові характеристики (роман), а також приблизно однаковий час написання (відповідно 1963, 1956, 1925–1940) у поєднанні з використанням назв водних об'єктів як засобу осмислення національно-історичних і особистих колізій роблять цікавим компаративний підхід до розгляду зазначених творів.

Такий аналіз видається актуальним насамперед із міркувань поширення спатіальних студій у сучасній гуманітаристиці, а також з огляду на розвиток літературної ономастики як «способу художнього відтворення світу за допомогою найменування» [3, с. 112].

Відтак **метою статті** є з'ясування культурної семантики назв гідрооб'єктів *Слунські водоспади*, *Десна*, *Дон* у романах Г. фон Додерера, О. Довженка, М. Шолохова. У такому форматі названі твори розглядаються вперше.

Виклад основного матеріалу. Гідронім «Слунські водоспади» використовується на позначення каскаду водоспадів на річці Слуньчица, що протікає через невелике хорватське містечко Слунь. Як назва конкретного геопросторового локусу, цей гідронім з'являється у творі лише 5 разів, а більш-менш розгорнутий опис цього водного об'єкта – лише двічі: перший раз – на початку твору, коли молоде подружжя Клейтонів під час весільної подорожі відвідує Хорватію; другий – у фіналі роману, коли, послизнувшись на місточку, у водоспаді гине їх син Дональд.

У своєму дисертаційному дослідженні ми відзначали, що образ Слунських водоспадів є одним із сюжетно-композиційних центрів роману (поряд із родинною історією Клейтонів) і виконує низку важливих естетичних функцій [4, с. 12].

Насамперед, він забезпечує «цементування тексту роману як цілісної структури» [4, с. 12], що об'єднує її «атомістичні компоненти» – «безліч історій, їх схрещення і розходження, розвиток і повернення» [5, с. 40], «одночасність» розгортання яких у художньому просторі роману Г. фон Додерера покликана відбивати «перебіг повсякденного існування» [5, с. 40], яке, як слушно наголошує Н.С. Павлова, мало для письменника першорядне значення, відтісняючи завдання становлення героя [5, с. 40].

«Цементуюча» роль водоспаду в художній структурі і концепції твору підкреслюється і сприйняттям його як *моноліту*. Так, коли Роберт Клейтон уперше побачив Слунські водоспади, їх стіна здалася йому не лише *вертикальною, але й монолітною* [6, с. 135]. У фіналі твору, коли безодня вже поглинула життя Клейтона-молодшого, шум водоспадів перетворюється на *єдиний, ніби органний звук*, який у своїй потужності й безперервності *сприймається людським вухом як моноліт* [6, с. 315].

Індивідуально-авторська специфіка концептуалізації Слунських водоспадів у художній картині світу Г. фон Додерера визначається тісною взаємодією цього гідрооб'єкта з темпоральними категоріями. У цьому сенсі монолітність як відмінна особливість сприйняття Слунських водоспадів (попри те, що їх насправді тринадцять) у свідомості і самого Додерера, і, відповідно, його персонажів, перегукується з уявленнями про міфологічний час, згідно з яким, як наголошував А.Ф. Лосєв, «сам часовий потік мислиться <...> як *нероздільна у собі цілість*» і питомою для яких є «загальна взаємоперетворюваність речей всередині замкнутого космосу» [7, с. 33], пор.: *Потужний рух води був постійним, грім, звернений у себе, прихід і відхід водночас* [6, с. 35].

Семантику темпоральності транслює і така кінематична характеристика аналізованого гідрооб'єкта, як *постійність, безперервність руху води (потужний рух води був постійним; а за всім цим <...> чулося безперервне виття (водоспаду – Т. Р.))* [6, с. 36]. Цей безкінечний рух колосальних мас води у Слунському водоспаді символізує безупинний і величний плін часу.

Важливо зазначити, що в художній картині світу Г. фон Додерера – так, як вона представлена у «Слунських водоспадах», – абстрактне поняття часу зазнає своєрідної матеріалізації через набуття конкретного фізично-просторового виміру – *глибини* (це зайвий раз засвідчує й назва іншого знакового роману австрійського письменника «Штрульдгофські сходи, або Мельцер у глибині літ»), що візуалізується через *вертикальність* руху води (у напрямку зверху вниз) як головну кваліфікуючу ознаку водоспаду, невластиву для водних об'єктів, що мають *горизонтальну* поверхню, таких як море чи річка. У цьому, вочевидь, полягає головна причина того, що вершиною символічної концепції роману Додерера є саме розгорнутий до масштабів метаобразу [докладніше про це див.: 4] образ Слунських водоспадів, а не, наприклад, інший гідрооб'єкт – Дунайський канал, який теж неодноразово згадується у творі.

У тексті роману цей вимір реалізується через низку лексичних, у т. ч. й метафоричних, номінацій, що містять у собі сему «вертикальність / глибина» – *ВИСОТА, СТІНА, ЗАВІСА, БЕЗОДНЯ*, а також позначають рух по вертикалі зверху вниз. Пор.: *Він (Дональд Клейтон – Т. Р.) намагався втримати рівновагу на мокрому дерев'яному настилі, але похитнувся й упав у безодню; Він <...> чув спочатку, як падаюча вода дробить каміння, вода могутніми рукавами здіймалася то там, то тут і, скипаючи, в усю свою широчінь обрушувалася на довгі, побурілі за багато років млинові колеса* [6, с. 316].

У семіотичній структурі роману Додерера вертикальність відіграє особливу роль. Ця характерна прикмета водоспаду як гідрооб'єкта проектується на долю одного з головних героїв твору – Дональда Клейтона – як уособлення *перешкод*, що їх нерішучий «англієць» («прес-пап'є») так і не спромігся подолати. У цьому сенсі вертикальність як концептуально значуща природна характеристика водоспаду є питомою й для інших метаобразів, що розгортаються у творі, зокрема *СТІНИ* (водоспаду, дощу): *На мить у Клейтона перехопило подих <...> величезні маси води, які він досі бачив лише горизонтальними, наприклад, під час морських подорожей, – раптом здиблися і стіною встали перед ним* [6, с. 35].

Вертикальність є кваліфікаційною ознакою й такого артефакту, як *ДВЕРІ*, що співвідноситься з *ПЕРЕШКОДОЮ*. Особливо виразно символічний зв'язок: *ДВЕРІ – СТІНА* (води) – *ПЕРЕШКОДА* (тобто неможливість здійснити певний вчинок: *а вчинку все не було, ні помилкового, ні правильного*) – *НЕРІШУЧІСТЬ* оприявнюється в епізоді, коли Дональд опиняється в домі Моніки: *Вона <...> тепер стояла перед ним <...>; потім зробила крок до дверей своєї спальні, штовхнула одну з високих білих стулок, увійшла, не зводячи з нього очей, і, все ще посміхаючись, заохочувально кивнула йому з дверей, що уже закривалися. Але тут ливав дощ. Дощ обрушився на вікно, промивав його цілими струмками, тарабанив внизу по гальці. А Дональд сидів, втупившись на справжню водяну стіну. Якщо він і хотів чогось, то хіба що схопитися і глянути вниз, туди, куди зривалася руйнівна маса води. Але якесь безвілля, яке прийшло ззовні, утримувало його, немов шлях йому раптово перегородив бар'єр* [6, с. 245].

Уявлення про Слунські водоспади моделюється у романі Додерера і за рахунок актуалізації низки інших специфічних характеристик цього гідрооб'єкта: 1) кінематичних (руху води); 2) візуальних (розмірів, кольору, освітлення, просторових форм); 3) звукових.

Символіку водоспаду в романі Додерера можна розглядати і в екзистенціалістському контексті: подібно до того, як

спокійні води Слуньниці несподівано *переходять у гігантські водоспади*, так раптово уривається спокійна течія людського життя, а чи й саме життя.

З погляду *міфолого-символічного* Слунські водоспади постають як втілення вічної течії Часу, на тлі величчя якої життя окремої людини – лише незначна мить.

Схожі аспекти значення є питомими і для образу Десни – так, як він представлений у кіноповісті «Зачарована Десна» видатного українського письменника, кінорежисера, класика світового кінематографу Олександра Довженка. Як відомо, Десна – друга за величиною притока Дніпра. Саме на її берегах у селі у Чернігівській області минуло дитинство майбутнього письменника. Тому цілком закономірно, що домінують у назві цього гідрооб'єкта ті смислові конотації, які виникають під впливом життєвого досвіду митця. Десна, назва якої згадується у творі більше 40 разів, постає як невід'ємний елемент універсуму, в якому існує герой кіноповісті, як початок і основа його індивідуальної світобудови, пор.: *треба було брати праворуч униз і з розгону – через річку бродом, далі на гору і з гори, і знов на гору і з гори, а далі праворуч раз і другий, і знов понад річкою між осик і дубів, і вже аж там, над самою Десною, було моє царство* [8, с. 576–577].

Цей універсум вбирає в себе й образи селян-трудівників, і прикмети того особливого, нерозривно пов'язаного з буттям природи способу життя і господарювання, який зумовлений близькістю рівнинної річки, пор.: *Ми всі слухали, розчинивши широко очі, поки не повергались у сон у запашиному сіні під дубами над зачарованою річкою Десною* [8, с. 551]; – *Цить, Сашко, не плач, – приказував мені прадід Тарас <...> Приклепаємо косу, та поїдемо на сінокіс на Десну, та накосимо сіна, та наловимо риби, та наваримо каші* [8, с. 561].

Водночас Довженко наслідує традиції українського фольклору і літератури (пригадаймо Франкове «час рікою пливе...»), що міфологізує образ води, надає йому властивостей символу руху, плину, оновлення життя, пор.: *Весна плывла до нас з Десни* [8, с. 570].

Важливе місце Десна посідає і в *особистій міфології* героя: антропоморфізований і сакралізований образ річки виступає уособленням недоторканності і чистоти його дитячих спогадів (*святая, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій* [8, с. 592]).

На тлі розглянутих творів австрійського й українського письменників цікаво простежити особливості концептуалізації гідрооб'єкта в романі російського прозаїка М. Шолохова «Тихий Дон».

Нагадаємо, Дон – одна з найбільших річок (довжина майже 1 200 км) на півдні Східно-Європейської рівнини, яка протікає по території Росії і впадає в Азовське море. Гідронім «Дон» вжито у творі майже півтори сотні разів, що зумовлено, передусім, жанровими особливостями твору як романа-епопеї і, відповідно, його розмірами і грандіозністю авторського задуму.

Образ Дону у Шолохова є більш масштабним, у ньому можна виокремити кілька концептуальних шарів, які перегукуються з аспектами художньої семантики гідронімів «Слунські водоспади» і «Десна» у Додерера і Довженка.

Насамперед йдеться про *міфолого-символічний* аспект семантики Дону, яка виникає на основі використання динамічної темпоральної моделі, що відображає основну кваліфікаційну ознаку такого гідрооб'єкта, як річка – «наявність постійного лінійного руху» води. Відтак величезна неспішна течія Дону сим-

волізує плін Часу і Життя, пор.: *А над хутором шли дни, сплетаясь с ночами, текли недели, ползли месяцы, дул ветер <...> и, застекленный осенней прозрачно-зеленой лазурью, равнодушно шел к морю Дон* [9]; *Там, где лед отошел от берега, видно, как тихий Дон катит свои живые воды в вечность...* [9].

В екзистенційному плані кінематичні характеристики цього гідрооб'єкта (рух води) виступають символом окремої людської екзистенції, життєвої долі людини, яка нагадує цю повноводну річку, з усіма її поворотами і порогами. Ця загальна візія людського життя як плину ріки конкретизується в романі, насамперед, на образах центральних героїв – Аксїньї і Григорія Мєлєхова.

Водночас слід зауважити, що за всієї подібності екзистенційної й архетипної семантики назв аналізованих водних об'єктів гідронім «Дон» містить і виразний *національно-історичний* компонент. У свідомості російського етносу вона асоціюється з історією донського козацтва (донців) – особливої напіввійськової спільноти, яка оформилася у XV – XVII ст. Відтак гідронім «Дон» використовується Шолоховим як узагальнене, метонімічне за своєю художньою природою позначення донських козаків, пор.: *Неужели вы думаете, Подтелков, что за вами <...> пойдѣт Дон?* [9].

Однак домінує в *культурно-історичній* підзоні гідроніма «Дон» його функція як метафори історичної долі народу. Концептуалізуючою ознакою виступають ландшафтно-географічні і візуально-просторові характеристики річки як протяжного водного потоку, що пролягає між двома берегами. Саме *лента Дона*, яка широко пролягла по рівнині, розділяючи її береги, стала уособленням тих трагічних соціально-історичних колізій і випробовувань революційного лихоліття й громадянської війни, що випали на долю народу, розділивши цільний, герметичний світ донців потоком страждань, ворожнечі, смерті, пор.: *За день на левую сторону Дона были переброшены все повстанческие части и беженцы* [9].

Висновки. Викладені спостереження дозволяють окреслити типологічно спільні і відмінні риси у творах трьох видатних європейських прозаїків XX ст. У процесі концептуалізації водних об'єктів у розглянутих творах першочергової актуалізації зазнала така їх характерна ознака, як рух води (кінематика). У романі Г. фон Додерера це вертикальний рух води, тоді як для О. Довженка і М. Шолохова, з огляду на фізично-просторову структуру задіяних ними гідрооб'єктів, пріоритетного значення набуває горизонтальний водотік. Переосмислені на основі темпоральної моделі, ці кінематичні характеристики виражають плін Часу, Життя, Історії, а також проєктуються на долі героїв.

Водночас спостережено істотні відмінності щодо напрямку концептуалізації водних об'єктів. Слунські водоспади осмислюються з погляду філософської концепції Г. фон Додерера («глибини часу») і відображають перипетії життя героїв. Десна сприймається Довженком із позицій індивідуального досвіду; домінують у творі автобіографічне і фольклорно-міфологічне начала. Дон проєктується М. Шолоховим передусім на драматичні колізії, що визначили хід національної історії й індивідуальні долі персонажів.

Викладені спостереження не вичерпують усього розмаїття і глибини аспектів заявленої теми. Їх подальше вивчення визначає перспективи представленої дослідження.

Література:

1. Ткачев В.Н. Вода и цивилизация. Архитектон: известия вузов. 2014. № 48. URL: http://archvuz.ru/2014_4/8.
2. Полубоярин С.В. Топонимические концепты как предмет лингвокогнитивного описания. Вопросы когнитивной лингвистики. 2010. Вып. 3. С. 139–145. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/toponimicheskie-kontsepty-kak-predmet-lingvokognitivnogo-opisaniya#ixzz4EkgtSQRN>.
3. Немировская Т.В. Некоторые проблемы литературной ономастики. Актуальные проблемы русской ономастики. К.: УМК ВО, 1988. С. 112–122.
4. Редчиц Т. Пізня проза Гайміто фон Додерера. Структура та наративні типи: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04. К., 2011. 22 с.
5. Павлова Н.С. Природа реальности в австрийской литературе. М.: Яз. славян. культуры, 2005. 311 с.
6. Додерер Х. фон. Избранное: Сборник / пер. с нем. М.: Прогресс, 1981. 590 с.
7. Лосев А.Ф. Античная философия истории. М.: Наука, 1977. 207 с.
8. Довженко О.П. Зачарована Десна: щоденник, кіноповісті, оповідання / вступ. ст. і примітки Р.М. Корогодського. Х.: Фолио, 2012. 603 с.
9. Шолохов М. Тихий Дон. URL: <https://mybook.ru/author/mihail-sholohov/tihij-don/read/?page=21>.

Редчиц Т. В. Поэтическая концептуализация водных объектов в художественном мире Г. фон Додерера, А. Довженко, М. Шолохова: сравнительно-типологический аспект

Аннотация. Статья посвящена сравнительному анализу культурной семантики названий гидрообъектов в романах Г. фон Додерера «Слунские водопады», А. Довженко «Зачарованная Десна», М. Шолохова «Тихий Дон». Автор выясняет факторы, обусловившие специфику концептуализации гидрообъектов, и культурные коннотации, связанные с их названиями под влиянием национально-исторического или индивидуального опыта писателей. Раскрываются особенности взаимодействия названий гидрообъектов с темпоральными категориями, в частности в мифолого-символическом, экзистенциальном, индивидуальном планах.

Ключевые слова: концептуализация, культурные коннотации, гидроним, река, классифицирующие признаки, гидрообъекты / водный объект, водопад.

Redchits T. Poetic conceptualization of water objects in the artistic world of H. von Doderer, O. Dovzhenko, M. Sholokhov: comparative and typological aspects

Summary. The article is devoted to the comparative analysis of the cultural semantics of the names of water objects in the novels of G. von Doderer's "The waterfalls of Slun", O. Dovzhenko's "The Enchanted Desna", M. Sholokhov's "Quietly Flows the Don". The author finds out the factors that determined the specifics of the conceptualization of hydroobjects, and cultural connotations associated with their names under the influence of national-historical or individual experience of artists. The peculiarities of the interaction of the names of hydroobjects with temporal categories, particularly, in the mythological-symbolic, existential, and individual aspects, are revealed.

Key words: conceptualization, cultural connotations, classification features, hydroobject / water object, hydronym, river, waterfall.

*Подмогильная Н. В.,
доктор филологических наук, профессор,
заведующая кафедрой издательского дела
и межкультурной коммуникации
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара*

КОММУНИКАЦИЯ И ВЕРСИФИКАЦИЯ

Аннотация. В статье предпринята попытка выявить и систематизировать версификационные предпочтения одного из крупнейших поэтов первой четверти XX века – Александра Блока – как демонстрации его коммуникативной установки на диалог с читателем. Абсолютно доминирующим метром в ранней лирике Блока является ямб: стихи, написанные этим метром, составляют около 60% всех произведений указанного периода. Значительный интерес для дальнейшей разработки заявленной темы представляют трехсложные метры у раннего Блока, поскольку их появление на общем преобладающем фоне двухсложных метров, их практическая разработка, последовательное оттачивание, придание им особой – блоковской – «походки» можно рассматривать как первые подступы к последующей тонизации стихов через включение в формально-стиховой регистр произведений, написанных дольником.

Ключевые слова: коммуникация, версификация, А. Блок, ранний период творчества (1898–1902 гг.), стихотворные метры, коммуникативный код.

Постановка проблемы. Исходным тезисом нашей статьи послужило замечание Ж. Жанетта о том, что «в литературе историческим, то есть длящимся и изменяющимся объектом может быть не произведение, а те трансцендентные произведениям элементы, образующие набор возможностей литературной игры, которые для простоты назовем *формами*, – например, риторические коды, приемы повествования, поэтические структуры и т.д. Существует история литературных форм, как и всех эстетических форм и всех технических приемов, поскольку с течением времени эти формы и продолжают свое существование, и меняются» [5, с. 13]. Историю литературных форм исследователь и называет историей литературы в подлинном смысле слова [5, с. 15]. Стихотворные формы, ритмические предпочтения, своеобразие рифмовки и другие формальные характеристики поэзии можно было бы назвать «культурой стиха» конкретного художника слова.

Словосочетание «культура стиха» не является устоявшимся или терминологизированным; в известных монографиях авторитетных стиховедов оно не встречается вообще (М. Гаспаров, Б. Гончаров, В. Жирмунский, Б. Томашевский и др.). Под культурой стиха мы понимаем [11, с. 28] принципиальное внимание поэта к формальным особенностям текста – выверенности метра и размера, ритмической упорядоченности, своеобразию рифм, соблюдению орфоэпических норм литературного языка, причем все эти имманентные качества стихотворного текста могут рассматриваться не только как преемственность или традиция, но и как обновление уже известных, существующих форм. Отмеченные особенности предполагают серьезную и вдумчивую работу над словом, что, кстати сказать, отличает поэзию А. Блока, говорившего, по воспоминаниям Е. Книпо-

вич, что «работа везде одна – что печку сложить, что стихи написать» [6, с. 6], предъявлявшего строгие требования к технической стороне стихов, небрежность в которой словно бы лишает стихи авторства, делает их ничьими.

Понятно, что единственно возможный путь к реализации заявленной проблемы – это фронтальный анализ лирических произведений Блока, что предполагает не одну статью, а создание целого ряда работ, в которых будут рассмотрены указанные характеристики стихотворных текстов.

Анализ последних исследований и публикаций. Интерес к творчеству Александра Блока можно охарактеризовать как стабильный, свидетельством чему – масштабная блоковиана предшествующего периода и многочисленные публикации последних лет. Современные исследователи все чаще предлагают сравнительный анализ художественных принципов Блока и других его современников, к примеру, В. Брюсова [4], А. Чехова [1], сосредоточивают внимание на философских константах мирозерцания Блока [7; 8] и частных вопросах образности в стихах поэта [10]. Работы же, касающиеся особенностей версификации и ритмики блоковских стихов, единичны: удалось обнаружить всего одну публикацию среди исследований, относящихся уже к XXI веку, – статью А.С. Мухина «Ритмика и эволюция ранних трехиктных дольников А. Блока» [9], в которой детально и профессионально рассматриваются дольниковые формы в произведениях Блока 1901–1902 годов, т.е. в период формирования собственного «почерка» поэта, являющийся предметом и нашего научного интереса.

Цель статьи состоит в попытке выявления и систематизации версификационных предпочтений одного из крупнейших поэтов первой четверти XX века – Александра Блока – как демонстрации его коммуникативной установки на диалог с читателем, а объектом данной работы стали стихотворные произведения А. Блока, относящиеся к раннему периоду его творчества, т.е. написанные в 1898–1902 гг.

В ходе предпринятого анализа были избраны методы, наиболее соответствующие поставленной цели: историко-литературный, без которого невозможно определение места творчества А. Блока в литературном процессе «рубежа веков»; метод стиховедческого анализа – для установления особенностей метрики ранней лирики А. Блока; статистический метод, давший возможность убедительно продемонстрировать особенности версификации поэта в рамках указанного периода, а также традиционный описательный метод, с помощью которого удалось проиллюстрировать существенные, на наш взгляд, особенности поэтики А. Блока.

Изложение основного материала. Редкое исследование, ориентированное на изучение особенностей поэтического стиля писателя, обходится без такого обязательного момента, как анализ формальной стороны его произведений. Результатом

подобного изучения нередко бывает обнаружение ранее незамеченных выразительных находок автора, которые, с одной стороны, обогащают национальную литературную традицию, а с другой – существенно расширяют парадигму уже известных форм, сообщая таким образом импульс художественной практике последующих поколений литераторов.

Начало XX века в русской поэзии – эпоха обновления форм, однако процессы «сдвигологии в области стиха» (как говорил А. Крученых) не прервали нить, прочно связывающую новую поэзию с классическими традициями XIX в. – традициями А. Пушкина, А. Фета, Ф. Тютчева. Декларативные и нередко эпатажные заявления многочисленных литературных группировок начала века о необходимости радикального отказа от обветшавших художественных форм в исторической перспективе воспринимаются как романтический максимализм мировосприятия, не приведший к расшатыванию фундамента уже известных форм русской лирики. Художественная практика русских поэтов начала XX в. разнообразила, так сказать, архитектуру здания, не приводя к эклектике, а демонстрируя предельно широкие возможности материала, т.е. языка. Одним из таких зодчих был, несомненно, А. Блок.

Для предпринятого нами анализа весьма удобным оказалось шеститомное собрание сочинений А. Блока [2], в котором стихотворения поэта расположены в строгой хронологической последовательности, что, понятно, не совпадает с блоковским распределением своих стихов по трем томам, но, с другой стороны, позволяет проследить историческую эволюцию форм в его творчестве и возрастающее мастерство поэта.

В качестве материала исследования были взяты стихотворения А. Блока, написанные в течение 1898–1902 гг., т.е. выборка текстов вполне репрезентативна и составляет 465 текстов. Массив проанализированных нами стихотворений представляет собой самые разнообразные рисунки силлаботоники, а метры этой системы стихосложения, если их расположить по мере снижения активности использования в стихах – от наиболее часто употребленных к наименее используемым, будут выстроены в такой последовательности: ямб – хорей – анапест – дактиль – амфибрахий. Конечно, варьируется стопность этих метров, т.е. размеры, встречаются перебои ритма – случайные или намеренно задаваемые, за счет чего, на наш взгляд, исключается механистичность восприятия текста. Абсолютно доминирующим метром в ранней лирике Блока является ямб: стихи, написанные этим метром, составляют около 60% всех произведений указанного периода. Значительный интерес для дальнейшей разработки заявленной темы представляют трехсложные метры у раннего Блока, поскольку их появление на общем преобладающем фоне двухсложных метров, их практическая разработка, последовательное оттачивание, придание им особой – блоковской – «походки» можно рассматривать как первые подступы к последующей тонизации стихов через включение в формально-стиховой регистр произведений, написанных дольником.

Слова Андрея Белого в письме 1905 г., адресованном Блоку, весьма четко определяют позицию Блока по отношению к поэтическому новаторству и традициям: «...Ты ужасно не декадент, преодолевший частью существа декадентство, а другой частью никогда не расстававшийся с Пушкиным, Лермонтовым и др. ...» [4, с. 17]. Действительно, интонации русской поэтической классики угадываются

в зрелом и особенно в раннем блоковском творчестве, и сам Блок, когда-то очарованный поэзией В. Брюсова, постепенно разочаровывается в своем кумире юных лет, усмотрев в поэтических новациях последнего сугубо математические экзерсисы, что можно рассматривать как знак блоковской приверженности к классической школе, с одной стороны, а с другой – как свидетельство обретения своего «коммуникативного поведения» в поэзии.

Явление, которое можно было бы назвать «коммуникативным поведением», с нашей точки зрения, ориентировано на диалог с читателем, на установление коммуникативного канала, доступного реципиенту. Именно этой психологической и коммуникативной установкой Блока, по нашему мнению, объясняется его приверженность наиболее распространенным в русской поэзии стихотворным метрам, прежде всего – ямбу. Названный метр – не просто дань установившейся в поэзии традиции, но и закономерное для поэтов Серебряного века, таких как Александр Блок, Анна Ахматова, Марина Цветаева и др., следование пушкинским традициям: достаточно вспомнить, что одно из самых ярких, не имеющих аналогов в мировой литературе, знаковое произведение, ставшее едва ли не визитной карточкой русской литературы, – роман в стихах «Евгений Онегин» А.С. Пушкина – написано ямбическим метром. Естественно предположить, что ямб – тот метр, который наиболее привычен, его мелодическое движение узнаваемо, он, что называется, «на слуху».

Если поэт обращается к знакомой, так сказать, «мелодии», то тем самым он устанавливает контакт с реципиентом, обозначая культурную и коммуникативную общность между автором и читателем: поэт непременно будет понят, поскольку использовал известные читателю коммуникативные маркеры. Наличествующий в каждой национальной культуре колоссальный арсенал афоризмов, идиом, максим, пословиц и поговорок также можно рассматривать как коммуникативный код, доступный и адекватно воспринимаемый членами определенного культурного сообщества. В этом же смысле можно, как нам представляется, интерпретировать и распространенные или преобладающие в национальной культуре стихотворные формы.

По-видимому, можно даже говорить, что первые годы поэтического творчества стали для Блока своеобразной лабораторией, в которой делались «отливки» – заготовки для будущих произведений. Чтобы проиллюстрировать последнее утверждение, достаточно обратиться к небольшому восьмистишию, датированному декабрем 1899 г.:

*Как сон молитвенно-бесстрастный,
На душу грешную сошла;
И веют чистым и прекрасным
Ее прозрачные крыла.
Но грех, принявший отраженье,
В среде самих прозрачных крыл
Какой-то призрак искушенья
Греховным помыслам открыл.*

Невозможно не заметить, что приведенные строки резонируют, а их мелодия угадывается в более позднем, знаменитом стихотворении «Незнакомка», написанном в 1906 г.:

*И медленно пройдя меж пьяными,
Всегда без спутников, одна,
Дыша духами и туманами,
Она садится у окна.*

*И веют древними поверьями
Ее упругие шелка,
И шляпа с траурными перьями,
И в кольцах узкая рука...* [2, с. 392–394].

Нет сомнений в том, что самые пронзительные лирические признания в ранние годы Блок написал именно ямбом: «В те дни, когда душа трепещет...», «Восходишь ты, что строгий день...», «Я шел во тьме дождливой ночи...», «Мы не торопимся заране...», «Уже бледнеет день прощальный...» и многие другие. Но, кроме того, с помощью ямба поэт писал и о тех очень личных событиях, которые сопровождают жизнь любого человека: например, темой стихотворения «На смерть деда (1 июля 1902 г.)» является кончина А.Н. Бекетова, сыгравшего важную роль в судьбе Блока. Резонно предположить, что впечатления от этого трагического события вылились в еще одно стихотворение, написанное спустя три дня: «Не бойся умереть в пути. / Не бойся ни вражды, ни дружбы. / Внимай словам церковной службы, / Чтоб грани страха перейти» [2, с. 218].

По мысли одного из авторитетнейших стиховедов М.Л. Гаспарова, к началу XX в. «почти все размеры классической силлаботоники уже были освоены, но еще не все клаузульные и цезурные разновидности размеров были в ходу. Так, давно были популярны 4-ст. ямб со сплошными мужскими и 4-ст. хорей со сплошными женскими окончаниями...» [3, с. 208]. В ранней поэзии Блока наблюдается стремление даже в границах одного стихотворения сочетать мужские и женские клаузулы, что можно рассматривать как способ разнообразить интонационный строй и уйти от чеканного ритма акустически угадываемой поэтической речи: *день – деревень, снится – таится; терплю – люблю, чудесен – песен; тобой – громовой, душою – грозовой; битвой – молитвой, слуги – враги; отточен – упрочен, зло – светло; молитвой – битвой, беги – слуги; семена – письма, прутьях – распутьях* и т.п.

1902 год в известном смысле, а именно для уточнения версификационных предпочтений Блока, является переломным, таким, который положил начало и сделал очевидными процессы тонизации стиха у поэта: первая половина 1902 г. – безусловное преобладание ямба, а в стихах, написанных во второй половине года, – явное преобладание трехсложных размеров и достаточно высокий удельный вес дольников. Чтобы придать максимальную убедительность нашим наблюдениям, приведем результаты статистического анализа использованных Блоком стихотворных метров в период с 1898 по 1902 гг.:

1898 год: из 35 стихотворений ямб использован в 27 (77%);

1899 год: из 58 стихотворений ямб использован в 44 (76%);

1900 год: из 85 стихотворений ямб использован в 72 (85%);

1901 год: из 114 стихотворений ямб использован в 54 (47%);

1902 год: из 168 стихотворений ямб использован в 84, что составило 50%.

Таким образом, имеются достаточные основания говорить о безусловном преобладании ямба в раннем поэтическом творчестве Блока, даже более того, – о преобладании двусложных метров вообще, поскольку достаточно много стихов написано хореем.

В 1902 г. наблюдается угасание интереса к ямбическим ритмам и появляется немало произведений, написанных трехсложными метрами, на основе которых и зарождаются дольники, обретшие под пером Блока необыкновенную красоту и выразительность: «Всё, чем дышал я...», «Давно хожу я под окнами...», «Они говорили о ранней весне...» и др. Именно

этот процесс и засвидетельствовал тонические устремления как отход от классических версификационных традиций и одновременно стал благодатной почвой для создания полиметрических композиций (к примеру, «На поле Куликовом»), с их разговорными интонациями, в которых соседствуют, создавая особый и неповторимый ритмический рисунок, двух- и трехсложные метры.

Существенными для нашего исследования являются тонкие наблюдения Л. Гороховской, отметившей, в частности, что «певец заоблачной красоты» ввел в поэзию факт городской хроники – самоубийство женщины и сиротство оставленных ею детей. Необычный для поэтического сознания Блока пласт действительности потребовал от него иных средств эстетического освоения – разговорные обороты, простонародную лексику [4, с. 17]. В известном смысле сделанные нами выводы поддерживают и другие ученые [3, с. 223], полагающие, что Блок уже в 1900-е гг. искал формы слияния стихов и прозы, и некоторые его поэтические вещи, такие, скажем, как «Когда вы стоите на моем пути...» (1908), являются ярчайшей манифестацией того, что поэт испытывал потребность облекать в прозу высокопоэтические и интимно-лирические темы, а значит, быть собеседником и понятным по стилю коммуникантом в поэтическом диалоге.

Выводы. Наиболее важным результатом проведенного исследования считаем фиксацию ритмико-мелодических предпочтений в поэзии А. Блока раннего периода и предложенную гипотезу о стремлении молодого поэта к установлению коммуникации с читателями за счет использования традиционных стиховых форм как оптимального способа обретения себя в человеческом сообществе, как попытки заявить о себе как о входящей в жизнь личности – с определенными, подчас достаточно сложными проблемами, со своими мыслями и чувствами, которые могут оказаться созвучными и понятными многочисленной аудитории поклонников поэзии и соответственно восприняты ими.

Обращение в ранней лирике Блока позволяет увидеть как интродукцию к будущим значительным произведениям мастера, так и проследить эволюцию принципов и приемов версификации – от «*Ante lucem*» до «Скифов». Как любой начинающий поэт, Блок осваивал традиции русской классической поэзии, и, опираясь на имеющийся репертуар стихотворных метров, своеобразного общего знаменателя корпуса национальной поэзии, искал диалогическую – коммуникативную – выразительность ритмических шагов и фигур. Следуя собственной исследовательской логике, М. Гаспаров выделял в истории русского стиха эпохи М. Ломоносова, А. Пушкина, Н. Некрасова и других поэтов, определивших облик своей эпохи, при этом XX век ученый персонифицирует только именами А. Блока и В. Маяковского как мастеров, чье творчество ощутимо повлияло на общую картину русской поэзии. Можно, по-видимому, говорить о двух основных векторах в развитии русского стиха XX века – силлабо-тоническом, с которым совпадает все ранее творчество Блока, и тоническом – впоследствии активно и оригинально разрабатываемым Маяковским.

Из приведенных наблюдений видно, как минимум, какие метры находятся в эпицентре поэтики Блока раннего периода, а какие вытеснены в периферическую область его сознания. Система метрических приоритетов и фиксация доминантных размеров в поэтических текстах Блока, как нам кажется, – чрезвычайно существенный банк данных для всестороннего

изучения стиля поэта, обеспечивающий конкретность и объективность будущих исследований, в частности тех исследований, которые будут ориентированы на коммуникативную составляющую поэзии.

Литература:

1. Авраменко А.П. Блок и Чехов. Вестник Моск. ун-та. Сер. 9. «Филология». 2005. № 6. С. 7–11.
2. Блок А. Собр. сочин.: в 6-ти т. Л.: Худож. литер., 1980. Т. 1. 512 с.
3. Гаспаров М.Л. Очерк истории русского стиха. Метрика. Ритмика. Рифма. Строфика. М.: Наука, 1984. 320 с.
4. Гороховская Л.Н. Поэтический диалог: А.А. Блок и В.Я. Брюсов. Лит-ра в школе. 2008. № 2. С. 17–21.
5. Женетт Жерар. Работы по поэтике. Фигуры. М.: Изд-во Сабашниковых, 1998. Т. 2. 472 с.
6. Книпович Е.Ф. Об Александре Блоке. Воспоминания. Дневники. Комментарии. М.: Сов. писатель, 1987. 144 с.
7. Левченко Е.В. Философия круга, или Мистика круговращения в философско-художественном мире А. Блока. Вопросы философии. 2008. № 11. С. 164–167.
8. Минц З.Г. Поэтика Александра Блока. СПб.: Искусство, 1999. 727 с.
9. Мухин А.С. Ритмика и эволюция ранних трехиктных дольников А. Блока. Вестник Моск. ун-та. Сер. 9. «Филология». 2005. № 6. С. 18–25.
10. Охотников Д.И. Эволюция образа смеха в творчестве А.А. Блока. Вестник Моск. ун-та. Серия 9. «Филология». 2005. № 6. С. 12–17.
11. Подмогильная Н.В. Культура стиха в ранней лирике А. Блока. Мат-ли Всеукр. наук. конф. «Література в контексті культури». К.: Вид-чий дім Дмитра Бурого, 2016. С. 28–30.

Підмогильна Н. В. Комунікація і версифікація

Анотація. У статті здійснено спробу виявити та систематизувати версифікаційні уподобання одного з найвидатніших поетів першої чверті ХХ ст. – Олександра Блока –

як демонстрації його комунікативної установки на діалог із читачем. Абсолютно домінуючим метром у ранній ліриці О. Блока є ямб: вірші, написані цим метром, становлять близько 60% усіх творів зазначеного періоду. Значний інтерес до подальшого розроблення заявленої теми становлять трискладові метри у раннього Блока, оскільки їх поява на загальному переважаючому тлі двоскладових метрів, їх практичне розроблення, послідовне відточування, надання їм особливої – блоківської – «ходи» можна розглядати як перші підступи до наступної тонізації віршів через включення у формально-віршовий реєстр творів, написаних дольником.

Ключові слова: комунікація, версифікація, О. Блок, ранній період творчості (1898–1902 рр.), віршові метри, комунікативний код.

Pidmogilna N. Communication and the versification

Summary. The purpose of this article is to try to identify and systematize the versification preferences of one of the greatest poets of the first quarter of the twentieth century, Alexander Blok, as a demonstration of his communicative attitude towards dialogue with the reader. Absolutely the dominant meter in Blok's early lyrics is iambic poetry: verses written by this meter make up about 60% of all works of the specified period. Significant interest for the further development of the stated topic is trisyllabic meters in the early Blok, since their appearance on the general prevailing background of two-syllable meters, their practical development, consistent refinement, giving them a special "block" gait, can be viewed as the first approaches to the subsequent tonization of verses through inclusion in the formal-poetic register of works written by dolnik.

Key words: communication, versification, A. Blok, early period of creativity (1898–1902), verse meters, communicative code.

Винар С. М.,

*старший викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІФОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті аналізується своєрідність рецепції античних образів та сюжетів (на прикладі міфу про Іфігенію) літературою наступних епох. Основна увага зосереджена на трансформації міфологічного образу творами різних літературних стилів (Еврипід, Лесья Українка), на компаративному зіставленні психологічної характеристики образу та деяких структурних елементів драми.

Ключові слова: трансформація, міфологічний образ, характер, структура драми.

Постановка проблеми. Міфологія була одним з найкращих витворів грецької уяви, зібранням образів, мотивів та символів, без яких і в наш час мистецтво не може обійтись, до яких воно постійно повертається: «Міф завжди надзвичайно практичний, насущний, завжди емоційний, ефективний, життєвий» (переклад мій – С.В.) [9, с. 401]. Вже в античній літературі було опрацьовано велику кількість міфічних сюжетів, які в наступні епохи використовувалися як у вигляді імітацій, близьких до своїх прототипів, так і у своєрідній, самобутній формі. Показовим прикладом у цьому разі може бути образ Прометея. За низкою джерел, Прометей, що створив перших людей із глини і води (Apollod. I 7,1; Ovid. Met. I 81–88)¹, розглядається як символ людської цивілізації (Plat. Prot. 320d–321e), «всі мистецтва у людей від Прометея» (Aesch. Prom. 506). Однак в інших джерелах про роль Прометея в культурному розвитку людства навіть не згадується (Soph. Antig. 332–375), або ж надається їй значно менше значення, ніж ролі Зевса (Hes. Theog. 96). Більше того, в античності існувала традиція осудливого зображення Прометея, переважно у римських авторів. Так, для Горація Прометей здійснив «злий обман», принісши вогонь, що призвело до згубних наслідків (Carm. I 3, 27–33): створюючи людину, він вклав у неї «злобу» і «безумство» лева (Carm. I, 16, 13–16); Прометей піклувався тільки про тіло, звідси всі лиха людського життя та ворожість серед людей (Propert. III 5, 7–12).

Аналіз останніх досліджень. Проблема феномена міфу, способів його трансформації у різних жанрових формах, особливостей рецепції літературою наступних епох викликає постійний інтерес учених-літературознавців. Зокрема, Олексій Лосєв у «Диалектике мифа» акцентує увагу на тому, що міф з точки зору людини античної і сьогодишньої – поняття далеко не однозначні. Те, що для нас є фантастикою, для афінського глядача було безсумнівною реальністю: «... з точки зору міфічної свідомості в жодному разі не можна сказати, що міф є фікція і гра фантазії... Треба бути цілковито короткозорим у науці, навіть просто сліпим, аби не помітити, що міф є (для міфологічної свідомості, звісно) найвищою у своїй конкретності, максимально інтенсивною і великою мірою напруженою реальністю. Це цілковито необхідна категорія думки і життя...» (переклад

мій – С.В.) [9, с. 396]. І в античних драматургів, і в глядачів їхніх трагедій, не тільки рядових афінян, але й найбільш критично мислячих, якими були, наприклад, історик Фукидід чи ритор Горгій, не було сумнівів щодо існування фактів, про які повідомляв Гомер, для них це не фантастика, а реальне буття.

Вплив античного міфу на розвиток української літератури досліджено у працях А. Гозенпуда, М. Грабар-Пассек, І. Журавської, А. Нямцу, Я. Поліщука, Л. Пінського, О. Турган та ін. Вчені неодноразово зазначають, що нова епоха змінює та розширює смисл образу, ті грані, що залишилися поза увагою попередніх читачів, стають актуальними, переосмислюються і співвідносяться з вимогами нової дійсності, відбувається поглиблення того, що є співзвучним іншій добі. Відображаючи духовний досвід людства, вони набувають своєрідності на кожному окремому етапі розвитку культури, бо, потрапляючи в інші культурно-естетичні контексти, породжують нові смисли.

Мета статті. Міфологічні образи, що функціонували у світовій літературі протягом багатьох століть, посідають важливе місце і в сьогоденному літературно-художньому світі. Таким є образ Іфігенії, надзвичайно популярний в європейській літературі, та пов'язані з ним мотиви жертвності й вибору. Цей міфологічний образ як комунікативний компонент набуває значущості практично у всіх великих літературних стилях: у класицистичній драмі, в драматургії Ж. Расіна, у драмі Й.В. Гете, у модерністичній драматичній сцені Лесі Українки «Іфігенія в Тавриді». Компаративне дослідження функціонування образу Іфігенії в різних літературних стилях вимагає спеціального дослідження, і це дало би змогу з'ясувати феномен актуалізації античного міфу в українській літературі кінця XIX – початку XX століть, пов'язати його з тогочасним історико-літературним процесом в Україні, окреслити його специфіку. У нашому дослідженні зупинимось лише на компаративному аспекті функціонування міфу про Іфігенію у драмах Еврипіда та Лесі Українки. Порівняння полягатиме в зіставленні як психологічної характеристики образу Іфігенії, так і деяких структурних елементів драми.

Виклад основного матеріалу. Нагадаємо, що у міфі про Іфігенію (Ἰφιγένεια) – дочку Агамемнона та Клітемнестри відобразилися напластування різних періодів суспільної свідомості і стадій розвитку грецької релігії. У Гомера місце Іфігенії серед дочок Агамемнона займає Іфіанасса [5, с. 112], можливо, з моменту її заміни і переміщення в Тавриду. Міф про принесення у жертву Іфігенії згодом відображено у Гесіода в його «Каталозі жінок» (фрагмент 23а, 17–26), далі – у хоровій ліриці (Стесіхор, Піндар) і в афінських драматургів V ст. до н.е. Від трагедій «Іфігенія» Есхіла та «Іфігенія» Софокла дійшли лише незначні фрагменти. Однак міф про Іфігенію Есхіл згадує також у своїх «Агамемноні» та «Орестей». Міф про повернення Іфігенії з Тавриди був опрацьований також у трагедіях Софокла «Хріс» та «Алет», які не збереглися до наших днів.

¹ У статті використовуємо загальноприйняті наукові посилання на античних авторів.

Повністю збереглися «Іфігенія в Авліді» та «Іфігенія в Тавриді» Еврипіда, якого по праву вважають не лише продовжувачем, але й новатором у розвитку трагедійного жанру. Адже він змінив характер самої трагедії як за змістом, так і за формою. За відомим свідченням Аристотеля («Поетика») [2, с. 86], Еврипід змальовує людей такими, як вони є, на відміну від Софокла, який змальовує їх такими, якими вони мають бути. Еврипід, на відміну від своїх попередників, уже не захоплюється героями, що наділені величавими, надлюдськими рисами характеру, вільними від внутрішніх протиріч. Своїх міфічних героїв поет наділяє рисами, характерними для звичайних людей, тих, яких він бачить навколо себе. Критично ставлячись до будь-яких усталених норм – від міфологічних до суспільних, не вважаючи міфи каноном, він сміливо йде на деякі зміни в них, модифікує легенду так, щоб у центрі її поставити людину, якнайчіткіше змалювати її душу. Еврипіда цікавить діалектика почуттів: людина в його п'єсах завжди б'ється між протилежними пориваннями. Таким є його Агамемнон («Іфігенія в Авліді»), душу якого розривають суперечливі емоції, з одного боку, батьківські почуття, а з іншого, амбітність володаря, проводиря війська. Такою є Іфігенія, що перебуває на роздоріжжі між правом вибору і почуттям обов'язку, між слабкістю і героїзмом. Трагедійний конфлікт поет переносить у душу героя. Це вже не протиставлення двох героїв, а внутрішній конфлікт одного персонажа, психологічний конфлікт. Для підсилення внутрішнього трагізму героя Еврипід часто вдається до такого художнього засобу, як контраст. З особливою виразністю це відображено в пролозі («Іфігенія в Авліді») [6] – повна вагання і сум'яття душа Агамемнона і спокійне зоряне небо, божественна тиша навколо: *Ні звуку докіль. Не скрикне птах, / Ані море хлюпнеться. Мовчить Евріп... / Яка божественна тиша! Або сцена зустрічі Агамемнона з дочкою. Радість Іфігенії боляче ранить його: адже це він заманив у пастку власну дочку: **Іфігенія.** Казав, що радий стрічі, а журба в очах... / **Агамемнон.** Ну ось, я вже веселий... в міру сил моїх... / **Іфігенія.** Веселий, а в очах он – це сльоза бринить.*

Прагнення поета розкрити глибини людської натури впливає і на композицію Еврипідових драм. Оскільки на перший план висувається особистість, значну увагу автор приділяє монодії – сольному співу, в якому той чи інший персонаж висловлює свої почуття. Натомість зменшується роль хору. У Еврипіда чимало пісень хору, які ми сприймаємо як ліричні вірші – вставки, але участі у розвитку сюжету хор майже не бере. В них коментується те, що не можна відобразити на оркестрі (опис грецького війська, суден морських, могутніх героїв), виражається ставлення (схвальне чи навпаки) до дій персонажа: *...ці слова – / Розумні: всяк повинен берегти дітей, / Єлено підла! Через тебе й хіть твою / Така біда Атріду й діточкам його, висловлюється співчуття героям: Як жінка чужоземна твоїм болем я / Зворушуюся також, повелителю!*

Безсумнівний вплив античної міфології на європейську літературу був відчутний протягом усього її розвитку, актуалізуючись у різних літературних стилях. Така проблема є особливо актуальною для поетичної драматургії Лесі Українки, багато творів якої орієнтуються на античні сюжети, мотиви і традиції. У своїй творчості Леся Українка ніколи не обмежувалась лише національною тематикою, образами, стилем, що існували в українській літературі до неї, а намагалася досягти світового естетичного досвіду, вміло поєднуючи його з національним, поставити загальнолюдські проблеми, знайти загальнолюдські цінності. Як відзначає сучасний український літературозна-

вець Ярослав Поліщук, Леся Українка забезпечувала «сув'язь часів не коштом руйнації і протиставлення, а способом синтезу, паралельних шляхів до істини» [10, с. 275].

Кожен митець, починаючи від Еврипіда, творив свою Іфігенію, по-своєму інтерпретуючи міфологічний переказ, відповідно до свого часу, до своїх поглядів. І. Анненський у статті «Что такое поэзия?» говорить: «... ми читаємо у давніх рядках нового Гомера, і «нового», можливо, у сенсі різновиду «вічного» (переклад мій – С.В.) [1, с. 204].

Деякі дослідники творчості Лесі Українки вважають, що її «Іфігенія в Тавриді» – незавершений твір. Про те, що первісний задум поетеси був значно ширший, зауважує літературознавець А. Гозенпуд: «... у драматичній поемі, крім Іфігенії, мусили бути ще дві дійові особи (три актори!) – Орест, Пілад, а також хор дівчат, хор старих городян, хор варварів» [38]. Підтвердження цієї думки знаходимо в листах самої поетеси, яка писала до матері: «Іфігенія» не буде новітньою: в ній буде хор, репліка а parte, і може, навіть, “deus ex machina” [12, с. 16]. Згадаймо, саме так завершується трагедія Еврипіда «Іфігенія в Тавриді» – на допомогу Іфігенії та Оресту несподівано приходить Афіна.

Однак Леся Українка не використовує методу “deus ex machina”, не вводить інших дійових осіб, як передбачалося раніше, Ореста і Пілада, випускає низку сцен (зустрічі з чужоземцями – Орестом і Піладом, впізнавання та ін.), одне слово, не вдається до детального викладу подій відомої легенди, а зосереджує дію навколо одного мотиву: сум Іфігенії на чужині, туга за батьківщиною. І таким чином, твір Лесі Українки, підпорядкований одній ідеї, виглядає логічно завершеним.

Іфігенія Лесі Українки часто нашоує дослідників творчості української поетеси на проведення паралелей між образом античної героїні та самої авторки, які наголошують на їхній духовній близькості. Як і героїня грецької легенди, вважає І. Журавська [7], Леся Українка приносить в жертву все – «молодість, кохання... все, все, чим красен людський вік короткий» для того, щоб творити, служити народу словом. Особливий тип ностальгії, характерний для українців, зумовлений ментальністю саме цього народу, вбачає Л. Костенко [8] в словах Лесиної Іфігенії, які вона промовляє, з тугою вдивляючись у далечинь, туди, де Греція, де Еллада: *А в серці тільки ти, / Єдиний мій, коханий рідний краю!* [11, с. 168].

На відмінність образу Іфігенії в Еврипіда та Лесі Українки вказує і А. Гозенпуд: «Прометейських рис нема ні в Еврипіда, ні в Гете. Таврійська жриця в Лесі Українки стає втіленням могутнього патріотичного поривання, а не лише ностальгії... Це родичка Прометей і героїв Байрона, що саме в цей час заповнили уяву письменниці» [4, с. 39]. Іфігенія у Лесі Українки, як і в античній драмі, готова до самопожертви. Відмінність образу полягає в тому, що Іфігенія нашої поетеси не схилається покірно перед долею, вона після тривалих роздумів приймає свідоме рішення, що додає їй сил і снаги до життя: *Коли для слави рідної країни / Така потрібна жертва ... / Хай буде так* [11, с. 170].

Вплив античності в цьому разі простежується не лише у зверненні поетеси до відомого образу, але й до самого жанру – драми, а також у намаганні трансформувати традиції античності в структуру твору. Це насамперед наявність хору, роль якого (подібно як і в Еврипіда) полягає в коментуванні дії п'єси, вираженні свого ставлення до героїні. Як і античний поет, Леся Українка велику увагу приділяє монологу Іфігенії, що

дало можливість глибше розкрити характер героїні, передати її почуття і переживання. Монолог Іфігенії чергується з піснями хору, що структурно нагадує нам епейсодіони в старогрецьких драмах у чергуванні зі стасимами.

Якщо розглядати твір Лесі Українки як логічно завершений, то можна відзначити і наявність ексоду, роль якого виконує ремарка, яка несе в собі глибоке смислове навантаження: Іфігенія «тихою, рівною ходою віддаляється в храм». Цими словами Леся Українка вказує на ті зміни, які відбулися в душі її героїні після тривалих роздумів, після напруженої душевної боротьби (туга за батьківщиною, жаль за втраченою юністю, з одного боку, усвідомлення свого обов'язку перед рідною Елладою, з іншого), на свідоме прийняття нею рішення – жити заради батьківщини (про символічну функцію ремарок у Лесі Українці див. [3]).

Висновки. Ми розглянули символіку образу Іфігенії у Евріпіда та у Лесі Українки. Між цими двома великими авторами у європейській культурній традиції є ще два письменники, які також зверталися до образу Іфігенії, – Расін і Гете. Створені ними постаті Іфігенії продовжували в нових історичних умовах традицію Евріпіда й одночасно визначали семантику цього образу у Лесі Українки. В літературі нового часу трактовка міфологічних образів та сюжетів, їх проблематика і художня поетика настільки відрізняються від першоджерела, що це може бути проблемою подальших досліджень.

Література:

1. Анненский И.Ф. Что такое поэзия. Книги отражений. М.: Наука, 1979. 680 с.
2. Аристотель. Поэтика / пер. Б. Тена. К.: Мистецтво, 1967. 136 с.
3. Винар С.М. Ремарка як паравербальний елемент комунікативної структури драми. Науковий журнал «Молодий вчений». Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. № 4.3 (44.3). С. 29–32.
4. Гозенпуд А.А. Поэтический театр (Драматичні твори Лесі Українки). К.: Мистецтво, 1947. 304 с.
5. Гомер. Илиада / пер. Н.М. Минского. М.: Художественная литература, 1986. 416 с.
6. Еврипид. Ифигения в Тавриде. Трагедия / пер. з давньогрец. А. Содомори та Б. Тена. К.: Основи, 1993. С. 339–388.
7. Журавська І.А. Леся Українка та зарубіжні літератури. К.: Академія наук УРСР, 1963. 231 с.
8. Костенко Л.М. Поет, що йшов сходами гігантів. Леся Українка. Драматичні твори. К.: Дніпро, 1989. С. 5–8.
9. Лосев А. Ф. Диалектика мифа. Из ранних произведений. М.: Правда, 1990. 655 с.
10. Поліщук Я.О. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 392 с.
11. Українка Л. Іфігенія в Тавриді. Зібрання творів: у 12 т. К.: Наукова думка, 1975. Т.1.: Поезії. С. 165–170.
12. Українка Л. До матері. Зібрання творів: У 12 т. Т. 11.: Листи (1898–1902). К.: Наукова думка, 1978. С. 13–16.

Винар С. М. Трансформація міфологічного образу: компаративний аспект

Анотація. В статті аналізуються особливості рецепції античних образів і сюжетів (на прикладі мифа про Іфігенію) літературою наступних епох. Основне уваження зосереджено на трансформації міфологічного образу произведениями різних літературних стилів (Еврипід, Леся Українка), на компаративному сопоставленні психологічної характеристики образу і структурних елементів драми.

Ключевые слова: трансформація, міфологічний образ, характер, структура драми.

Vynar S. Transformation of the myphological image: comparative aspect

Summary. The article is devoted to the reception of the antique mythology (on the example of the myth about Iphigenia) by the literature of the next epochs. The main attention is paid to transformation of the myphological image in the works of different literary styles (Euripides, Lesya Ukrainka), to comparative juxtaposition of both the psychological characteristics of Iphigenia's image and structural elements of the drama.

Key words: transformation, myphological image, character, structure of drama.

Karimova A.,
PhD Student
Baku State University

THE SIMPLE PAST TENSE FORM OF THE VERB IN ENGLISH CORRESPONDING IN AZERBAIJANI LANGUAGE

Summary. This article deals with the simple past tense in linguistics. The author emphasizes the role of verb, referring to the works of scientist that have been researched in this field of linguistics she emphasizes that since its emergence the verb caught the attention of linguists and new researches appeared. It is noted that this gives us more power to understand the communication process clearly and use the language more competently.

This article deals with the matter of differentiation of the verbs in both languages. It might be a good idea to provide some comparisons in simple past verbs of both English and Azerbaijani since these comparisons imply different sentences which focus also their use. For this purpose, one issue that confronts us in this research is the analysis of the verb that a lot depends on their investigation. The main condition of this research presupposes to comparing the grammatical structures of languages of two different systems particularly those of English and Azerbaijani. One of the important goals of the investigation was to detect and find out the potential use of the verb.

Key words: approach, oral speech, context, verb, grammar, meaning

Introduction. The language is a system of arbitrary vocal symbols, which permit all people in a given culture, or other people who have learnt the system of that culture, communication or to interact. By speaking, we do not mean merely uttering words, it means conveying the message through the words. Learning to speak also demands a lot of practice and attention [2, p. 65].

At present, speaking a foreign language represents one of the essential requirements of today's society. Besides other skills and knowledge, it is considered as one of the most influencing factors while applying for a job or sustaining in a particular work position under the condition of advancing the language level. English conversation plays a crucial role in understanding each other and dealing with different kinds of problems. Being able to keep a fluent conversation with a native speaker is viewed as the main goal of students, which underlines the importance of speaking skills in a student's point of view [6, p. 54].

Discussion. Therefore, we should know all the linguistic rules and obey them in the speech continuum. So, this article deals with the matter of differentiation of the verbs in both languages. It might be a good idea to provide some comparisons in simple past verbs of both English and Azerbaijani since these comparisons imply different sentences which focus also their use. For this purpose, one issue that confronts us in this research is the analysis of the verb that a lot depends on their investigation. The main condition of this research presupposes to comparing the grammatical structures of languages of two different systems particularly those of English and Azerbaijani. One of the important goals of the investigation was to detect and find out the potential use of the verb. No doubt, simple past tense form has passed a long way in their development in both languages.

So, the important thing to remember is that every subject in a sentence must have a verb. Otherwise, you will have written

a fragment, a major writing error. Many words in English have more than one function. Sometimes a word is a noun, sometimes a verb, sometimes a modifier. As a result, one must often analyze the job a word is doing in the sentence [1, p. 34].

Verbs are a necessary component of all sentences. Verbs have two important functions: Some verbs put stalled subjects into motion while other verbs help to clarify the subjects in meaningful ways. Look at the examples below: 1) My old friend smiled. My old friend = stalled subject; smiled = verb. 2) Theo's overworked computer exploded in a spray of sparks. Theo's overworked computer = stalled subject; exploded = verb. 3) Francisco's book collection is worth \$20,000.00. Francisco's book collection = stalled subject; is = verb.

While speaking about the verbs, especially, past simple verbs corresponding in Azerbaijani we should take into consideration the translation of sentences.

We give examples taken from English literature and their translation corresponding in Azerbaijani:

- 1) they watched the plane in the sunlight. / Onlargünəşişğın-datəyyarəyəbaxdılar;
- 2) colonel Lambourn turned and stared at the boy. (Anqus Wilson)/ Polkovnik Lambourn qayıtdı və gözünü oğlan azillədi;
- 3) little John was satisfied / Balaca Con məmnun oldu;
- 4) he turned the key in the only door" (C. Galsworthy). / O yeganə qapıda açarı fırlatdı.

The simple past is a verb tense that is used to talk about things that happened or existed before now. Imagine someone asks what your brother John did while he was in town last weekend.

Ex: John entered a contest / Con yarışda xiləldi.

Ex: He won the silver medal / O gümüş medal qazandı.

Ex: Angela didn't trust her friend / Angela öz dostuna inanmadı.

Ex: Robert Lake wanted Angela to return / Robert Lake Angelanın qayıtmasını istədi.

The simple past tense shows that you are talking about something that has already happened. Unlike the past continuous tense which is used to talk about past events that happened over a period of time, the simple past tense emphasizes that the action is finished [3, 56].

Ex: John admired the way the light glinted off his silver medal / Con onun gümüş medalının işıqda bərq vurmasından həzz aldı.

One can also use the past simple to talk about a past state of being, such as the way someone felt about something. This is often expressed with the simple past tense of the verb to be and an adjective, noun, or prepositional phrase.

Ex: John was proud of his victory / Con öz qələbəsi ilə fəxr etdi.

Ex: The contest was the light of his week / Yarış onun həftəsinin işığı (əsas hadisəsi) idi.

For formulating the past simple we should note regular and irregular verbs.

For regular verbs one should add -ed to the root form of the verb (or just -d if the root form already ends in an e). Ex: play-played; listen-listened.

For irregular verbs, things get more complicated. The simple past tense of some irregular verbs looks exactly like the root form. Ex: did-did; cut-cut.

While speaking other irregular verbs, including the verb “to be” we can give such examples: see-saw; go-went and etc.

It is good that verbs in the simple past tense (except for the verb “to be” don’t need to agree in number with their subjects. In order to form simple past verbs in negative we must use “did not”. (except for the verb “to be”). You can also use contraction “didn’t” instead of “did not”.

The formula for asking a question in the past simple is did + [subj] + [root of verb]. When asking a question with the verb “to be” you don’t need the auxiliary did. The formula is was/ were + [subject].

So, Past Simple Tense expresses an action that occurred in the past. It expresses the following type past - actions:

– An action occurred just a little while ago.

Ex: I ate an apple/ Mənləməydim. I met a friend / Məndostu- muqarşıldım.

– An action which occurred on regular basis in the past .

Ex: She worked in a factory/ O fabrikdə işlədi.

The simple past tense in English sometimes called preterit, is used to talk a completed action in a time before now [5, p. 567]. As it is shown from the examples the simple past in English is translated in for Azerbaijani with the past indefinite tense form and etc.

Conclusion: So, as different kinds of investigations are increasing in linguistics, new materials of this field of science appear in the light of new innovations and it gives the basis of approaching problems and by virtue of it more logical results are gained. It is clear that the most changeable part of the language is its word stock, words, which are closely linked with the objective world [4, p. 245].

References:

1. Palmer, F. R., Mood and Modality, Cambridge Univ. Press, 2001.
2. Klaiman, M. H., Grammatical Voice (Cambridge Studies in Linguistics), Cambridge Univ. Press, 1991.
3. Huddleston, Rodney (1984). Introduction to the Grammar of English. Cambridge University Press.
4. Bühler K. Theory of Language, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011, 241 p.
5. Bolinger D. Accent is predictable – if you’re a mind – reader, Language, vol. 48, 1972, pp. 633-644.
6. Bloomfield J. Language, New York: George Allen, Unwin LTD, 1933, 553 p.

Карімова А. Проста форма минулого часу дієслова в англійській, яка відповідає азербайджанській мові

Анотація. У статті йдеться про дієслова у сфері лінгвістики. Автор намагається розкрити роль дієслова. Вона, посилаючись на роботи вчених досліджує цю галузь лінгвістики, а також підкреслює її важливість у текстовій лінгвістиці. Зазначається, що це дає можливість згадувати зміст текстів під час аналізу ще більш ясно, а також використовувати мову в ще більш різноманітному колориті. У статті розглядається питання про розрізнення дієслів в обох мовах. Можливо, було б непогано навести деякі порівняння в простих минулих дієсловах як англійської, так й азербайджанської мов, оскільки ці порівняння мають на увазі різні пропозиції, які також фокусуються на використанні. Із цією метою одна проблема, з якою ми стикаємося в цьому дослідженні, – це аналіз дієслова, який багато в чому залежить від дослідження. Основна умова цього дослідження передбачає порівняння граматичних структур мов двох різних систем, зокрема англійської та азербайджанської. Однією з важливих цілей дослідження було виявити і з’ясувати потенційне використання дієслова.

Ключові слова: підхід, усне мовлення, контекст, дієслово, граматика, значення.

Каримова А. Простая форма прошедшего времени глагола в английском, соответствующая азербайджанскому языку

Аннотация. В статье речь идёт о глаголах в сфере лингвистики. Автор пытается раскрыть роль глагола. Она, ссылаясь на работы ученых исследовавших эту область лингвистики, подчеркивает ее важность в текстовой лингвистике. Отмечается, что это дает возможность вспоминать смысл текстов во время анализа еще более ясно, а также использовать язык в еще более разнообразном колорите.

В этой статье рассматривается вопрос о различении глаголов в обоих языках. Возможно, было бы неплохо привести некоторые сравнения в простых прошлых глаголах как английского, так и азербайджанского языков, поскольку эти сравнения подразумевают разные предложения, которые также фокусируются на их использовании. С этой целью одна проблема, с которой мы сталкиваемся в этом исследовании, – это анализ глагола, который во многом зависит от их исследования. Основное условие этого исследования предполагает сравнение грамматических структур языков двух разных систем, в частности английской и азербайджанской. Одной из важных целей исследования было выявить и выяснить потенциальное использование глагола.

Ключевые слова: подход, устная речь, контекст, глагол, грамматика, значение.

*Minina N. S.,**PhD in Philology,**Lecturer, Department of Foreign Languages,**O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

PARTICLES WITHIN THE SCOPE OF CURRENT GRAMMATICAL RESEARCH

Summary. The article represents an overview of the problem in classifying of particles and their grammatical nature which arose in the earlier and current linguistic studies. Such issues as categorical status of particles, the boundaries of this class of words belong to controversial areas of grammar research. The article deals with several theories of leading scholars in particology who have singled out some general features of particles despite the heterogeneity of this class of words.

Key words: particles, grammatical status, particology, functional words, grammatical nature of words.

Introduction. Particles were first mentioned in the ancient grammars. Nevertheless, the discussions concerning the status of functional words continued until the middle of the twentieth century when the complexity and taxonomic ambiguity of these words was identified. In modern linguistics there is an increasing interest to studying particles, which can be explained by a number of factors. Among them there are the lack of their lexicographic description, as well as the interest expressed by the scholars in different areas of linguistics of the text and the theory of functional syntax.

In recent grammatical researches the problem of classifying parts of speech, defining of their functions and their intercategory relations shows the number of questions not fully studied. The grammatical status of particles, their clear classification and definitions are among these controversial issues.

Analysis of recent research and publications. The problem of grammatical status of particles has been a focus of attention among leading scholars (F.S. Batsevich, E.K. Bezpoyasko, B. Cappelle, S.M. Kolesnikova, T.M. Nikolaeva, N.G. Ozerova, V.M. Rusanovskiy, N.Yu. Shvedova, E.M. Sidorenko, I.R. Vykhovanets, A.P. Zagnitko). A wide range of issues had been researched: the actualization functions of particles [3], the functioning of secondary particles [7], [3], the communicative functions of modal particles [8], classification, semantics and functioning of modal particles [14], peculiarities of particles as discursive words [2], specific features of linguopoetic functioning of particles [9]. In their researches many linguists tend to oppose particles to other functional words. Another question to discuss is whether particles have their own meaning as the other parts of speech. Thus, the **purpose** of this article is to single out the main problems of the grammatical description of particles in the scope of linguistic studies of the twentieth century as well as in the current research.

Presentation of the main research material.

The problem of the morphological status of particles was outlined back in the works of A.M. Peshkovsky. The scientist classified these units as a special transitional class between morphemes, functional words and full words. The researcher suggested to identify them as a kind of “eliminative” words. Speaking about the classification of the functional parts of speech, A.M. Peshkovsky distinguished several types of particles: “intensifying functional units, negative

functional units, imperative functional units” [16, p. 97]. L.V. Shcherba in his research emphasized on particular features of particles within the class of functional words. The scientist showed the difficulty of determining the grammatical status of functional words and particles among them. They were entitled as “amplifying words” [18, p. 81].

The approach presented in the scientific works by V.V. Vinogradov was considered to be the most traditional in the practice of grammatical description. In his research, the scientist showed the distinction and the opposition between full and functional parts of speech. He singled out the “parts of speech” and “particles of speech” (respectively, significant and functional parts of speech in the modern terminology). The particles were referred to “particles of speech”. Particles, according to V.V. Vinogradov, are classes of such words which usually do not have completely independent actual meaning, but mainly bring some additional shades of meanings to the other words, groups of words, sentences, or serve to express the various kinds of grammatical relations. Thus, the scientist created clear classification of particles, having distinguished the eight main groups (amplifying and restrictive; linking; definitive; demonstrative; indefinite; quantitative; negative; modal). The researcher spoke of the “deffusing” of the boundaries of particles as a word class [4, p. 546]. V.V. Vinogradov singled out modal particles as a separate group, specifying that some of them “represent a transitional type between modal words, adverbs and amplifying and restrictive particles” [4, p. 599]. The scientist noted that modal particles are often homogeneous in their functions with lexically full modal words and syntagmas. Paying attention to the problem of typology of particles and their position in the language system, V.V. Vinogradov, presented the pioneering idea of defining them as a separate part of speech, developed their detailed classification, and brought the issue of the transitional position of particles.

The development of the theory of discourse and communication in linguistics have brought the study of particles to a fundamentally new level. There appeared a separate direction connected with the study of the functioning of functional words called particology (the term first mentioned by T.M. Nikolaeva) [12, p. 24]. Particology deals with the detailed research of the functioning of particles in the colloquial speech. It was developed by T.M. Nikolaeva, who had devoted a number of articles and two of her monographs to this problem [10; 11]. The scientist pointed out the possibility of qualifying particles as a special functional class. At the same time, special attention was paid to the description of special features of particles: amplification, expressiveness, accentuation, modality, the ability of particles to act as rematizers. T. M. Nikolaeva also singled out the “duplicity” of particles, which, in her opinion, was connected with their ability to form a hidden, “shadow” utterance, that in various ways correlated with the original

[11, p. 55]. The transitional position of the particles as a functional class was also considered by the scientist. The author had emphasized the possibility of contextual situations when particles draw closer to conjunctions or to pronouns.

In modern academic grammars of the Ukrainian language, particles are often viewed as a separate and special type of functional words – morphemes, which can express two communicative functions – theme and rheme and form communicative types of sentence according to the purpose of the statement [5, p. 358]. Particles in this case are characterized as a way to form the communicative types of the sentence. Researchers define particles as morphemes of syntactic type, since they have no their own lexical meaning which is similar to synthetic morphemes.

These conclusions are opposed to the point of view that particles do have semantics as they, like any other word or morpheme, are meaningful, have an identifying nature, which distinguishes them from other elements of the same type. However, such a meaning is interpreted as “grammatical”, “contextually determinative”, having “functional character” in relation to the language unit which is defined by a particle (utterance, text) [15, p. 105]. The point of view that particles are not devoid of the semantic nature was previously mentioned in the works of T.M. Nikolaeva and E.K. Bezpoyasko. In particular, T.M. Nikolaeva notes that “the deffusing” of their semantics is due to their two properties: the fact that they have common invariant value and the scalability of their semantics in the text, which makes it difficult to talk about their polysemy, not only about homonymy [12, p. 60]. The scientist offers the functional approach to the study of these units, their comprehensive analysis. The diffusiveness of the particles as word class generates their mutual synonymy. It makes scientists to describe semantics of particles as the most weakened one. In other works, the features of particles are associated with the syntactic relations that they express in sentences [19, p. 60].

In scientific articles devoted to the study of particles, on the one hand, the presence of “identifying” and “differential” senses in particles is emphasized [14, p. 5], and on the other hand, it is stated that the particles have no denotative meaning and, accordingly, the do not possess nominative functions.

The issue on the ability of particles to have semantic meaning is partially solved within the framework of the theory of communication [1; 2]. Analyzing and describing presuppositions, F.S. Batsevich points out that the communicative meanings of particles are diffused, in most cases are not centered, it is reasonable to recognize them not as separate lexico-semantic variants, but as outlines of a communicative meaning. The scientist also notes that the communicative meanings that are brought into the text by particles are not individual, unique, occasional, but common, they are only semantically and pragmatically actualized under the influence of the specific context of their use [2, p. 249]. It was confirmed by the author that the component of presupposition associated with the cognitive space of the author and the recipient, as well as the characteristics of the external form directly affected the processes of understanding.

During the recent years, particles have been defined as the nonverbal item of certain complex verbs in Germanic languages [22, p. 14]. “The Concise Oxford Companion to the English Language” defines a particle as a “word that does not change its form through inflection and does not fit easily into the established system of parts of speech” [22]. Alexandra Y. Aikhenvald in her research “The Art of Grammar: A Practical Guide” points out that

word *particle* may refer to any class of words which have no special morphological categories; but these can be very different in terms of their syntactic behavior [20, p. 202]. On the other hand, Bert Cappelle notes that “particles do form a distinct category”, although they “have long been a nuisance” [21, p. 100]. The scientist expressed the opinion that particles should throw off their image as “accessories to the verb”. They are extremely powerful elements, semantically and syntactically overshadowing the verb [21, p. 461].

Despite the variety of views on issues related to the study of particles, their main features were defined. For example, it has been established that the semantic structure of particles includes the following features: restriction, accentuation, amplification, clarification. They differ from other parts of speech which have their meaning and syntactic function. The semantics of particles is determined by a specific communicative situation. In recent scientific papers, particles are usually defined as “formally unchangeable units of language, which have the function of transmitting various communicative meanings of statements, speech genres, discourses (texts)” [2, p. 31]. According to A.A. Zagnitko, the special status of particles is motivated by the fact that they do not connect sentence members or predicative parts (like prepositions, conjunctions), but express different logical and grammatical meanings in the sentence as a whole [6, p. 110]. In grammar, the status of particles is still uncertain: they are called “hybrid class”, located “between modal words and adverbs, on the one hand, and conjunctions, on the other” [13, p.47].

Conclusion. The review of research papers dealing with the grammatical status of particles showed that this problem has not finally been solved. Researchers speak about the absence of the unified approach to the study of particles and confirm that there is no unanimous theoretical or methodological basis for studying particles. V.A. Plungyan, who refers particles to the other discourse words, notes that these words appeared to be the least researched area of the language. The researcher calls these words as the “quintessence of the language use” [17]. Summing up, we emphasize once again that the problem of the status of particles is not solved. Agreeing with the researchers, we note that the reason of the insufficient study of these words is that the study of such words requires much from the researcher: in order to study functional words, it is necessary to possess complex knowledge about the language (including grammar, semantics, vocabulary, pragmatics). The study opens the perspectives for further researches of particles and their equivalents.

References:

1. Бацевич Ф. Пресупозиції і частки. Studia Linguistica. Т. 5. Вип. 2. Київ: Вид-во КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2011. С. 388–394.
2. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова: монографія. Львів: ПІАС, 2014. 288 с.
3. Бондаренко Л.В. Склад та комунікативні функції вторинних часток: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.0. Кіровоград, 2005. 18 с.
4. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове): Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., испр. Москва: Высш. шк., 1986. 640 с.
5. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / За ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пулсари», 2004. 400 с.
6. Загнітко А. Словник часток: матеріали і статті. Донецьк: ДонНУ, 2012. 382 с.
7. Кушлик О.П. Омонімія незмінних класів слів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2000. 20 с.

8. Матько И.Д. Коммуникативные функции дискурсивных модальных частиц во французском языке: монография. Гродно: ГрГУ, 2008. 191 с.
9. Минина Н.С. Актуализация частиц и партикулятивов в русской поэзии XX-XXI веков: дисс. канд. филол. наук: 10.02.01. Харьков, 2016. 206 с.
10. Николаева Т.М. Непарадигматическая лингвистика: (История «блуждающих частиц»). Москва: Языки славянских культур, 2008. 376 с.
11. Николаева Т.М. Семантика акцентного выделения. Москва, 1982. 98 с.
12. Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании. Москва: Наука, 1985. 168 с.
13. Озерская В.П. Изучение морфологии на синтаксической основе: Книга для учителей. Москва, 1989. 78 с.
14. Педченко С.О. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.01. Харків, 2010. 20 с.
15. Педченко С.О. Синкретизм аспектів дослідження модальних часток. Рідний край: [науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах]. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2011. № 2 (25). С. 59–63.
16. Пешковский А.М. Лингвистика. Поэтика. Стилистика: Избранные труды: Учеб.пособие; сост. и науч. редактор О.В. Никитин. Москва: Высшая школа, 2007. 800 с.
17. Плунгян В. 7 фактов о богатстве значений слов-паразитов. URL: <http://postnauka.ru/faq/8572>
18. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 428 с.
19. Шимчук Э., Щур М. Словарь русских частиц / под ред. В. Гладрова. Berliner slavistische Arbeiten, Frankfurt am Main, 1999. В. 9. 147 с.
20. Alexandra Y. Aikhenvald. The Art of Grammar: A Practical Guide. Oxford University Press, 2014. 408 p.
21. Bert Cappelle. Particle Patterns in English. A Comprehensive Coverage, Proefschrift aangeboden ter verkrijging van de graad van Doctor in de Taal- en Letterkunde: Germaanse Talen. Katholieke Universiteit Leuven Faculteit Letteren Departement Linguïstiek, 2005. 500 p.
22. Thomas Burns, McArthur, Roshan. The Concise Oxford Companion to the English Language. Oxford University Press. Participle, 2005. 692 p.

Мініна Н. С. Частки в сучасних граматичних дослідженнях

Анотація. Стаття є оглядом проблеми класифікації часток, граматичної природи, зважаючи на сучасні дослідження, а також на попередні праці з граматики. Питання категоріального статусу часток, меж цього класу слів, входять до дискусійних областей граматичних досліджень. У статті розглядаються теорії провідних учених-партикологів, зусиллями яких було виділено деякі загальні особливості часток, незважаючи на неоднорідність цього класу слів.

Ключові слова: частки, граматичний статус, партикологія, службові слова, граматична природа слів.

Минина Н. С. Частицы в современных грамматических исследованиях

Аннотация. Статья представляет собой обзор проблемы классификации частиц, их грамматической природы в свете современных исследований, а также в более ранних работах по грамматике. Такие вопросы, как категориальный статус частиц, границы этого класса слов, относятся к дискуссионным областям грамматических исследований. В статье рассматриваются теории ведущих ученых-партикологов, усилиями которых были выделены некоторые общие особенности частиц, несмотря на неоднородность этого класса слов.

Ключевые слова: частицы, грамматический статус, партикология, служебные слова, грамматическая природа слов.

Мунтян Л. В.,

*асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ДЕФІНІЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. Статтю присвячено дефініційному аналізу як необхідному етапу концептуального аналізу вербалізованих концептів. На прикладі аналізу лексеми WAR розглянуто як дефініційний аналіз може слугувати першим етапом для формування поняттєвого складника концепту, його ядра та периферії.

Ключові слова: концепт, дефініційний аналіз, концептуальний аналіз, сема, вербалізація.

Постановка проблеми. Антропоцентрична парадигма лінгвістичного знання визначає особливу зацікавленість ученими-лінгвістами питаннями лінгвістичного представлення концептів та формування ознак на основі мовних засобів вербалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання структури концепту та використання дефініційного аналізу розглядалося в дослідженнях Л. Димитренко [1], а також російських учених [2]. Концепту (як ментальному утворенню) притаманна певна структура, проте сьогодні немає єдиного загальноприйнятого розуміння цього питання. Так, деякі лінгвісти наголошують на багаторівневій (польовій будові), багатошаровій будові концепту. Так, С.Г. Воркачев виділяє три основні компоненти концепту: поняттєвий, що відображає дефініційну структуру, 2) образний, що фіксує когнітивні метафори в мовній свідомості, 3) ціннісний (значущий), що визначається місцем, яке займає концепт у лексико-граматичній системі певної мови, сюди входять також етимологічні та асоціативні характеристики [2, с. 80].

Розробник польової моделі структури концепту Ю.С. Степанов розуміє концепт як конгломерат смислу поняття, його етимології, оцінок та асоціацій [3, с. 40–41]. Учений пропонує групувати компоненти концепту залежно від актуальності в сучасній мові [3, с. 41]. Концепт розуміється як трикомпонентна структура, що вміщує поняттєвий, образний та оцінний складники [4, с. 76]. При цьому поняттєвий складник є у всіх концептів, а вираженість образної та оцінної залежить від типу концепту, його актуальності та мовної розробленості.

Поняттєвий елемент концепту формується фактуальною інформацією про реальний або уявний об'єкт, що є основою для утворення концепту. Поняттєвий бік концепту вміщує його мовну фіксацію, опис, ознакову структуру, дефініцію, а також порівняльні характеристики цього концепту щодо інших концептів, які ніколи не існують ізольовано; «найважливіша риса – це багатовимірність вбудованості у систему нашого досвіду» [4, с. 145–146].

Зміст поняттєвого компонента концепту схожий зі словниковою дефініцією ключового слова концепту, в нього входить тільки диференціальний денотат концепту ознаки, виключаються випадкові, необов'язкові або ж оцінні [5, с. 64]. Семантичні ознаки, складники поняттєвого компонента концепту забезпечують «ідентичність цього концепту – відмітність від

найближчих видових понять» [2, с. 8]. Оскільки такі ознаки найменше схильні до змін у часі і відомі більшій частині носіїв мови, то вони, як правило, фіксуються в лексикографічних джерелах. Поняттєвий компонент є ядром концепту, навколо нього групуються ціннісні характеристики. Якщо спробувати узагальнити те, чим саме є ядро концепту, то можна порівняти його з певною основою, на яку накладаються інші ознаки. Ядро зберігає інформацію про історію, етапи формування певного концепту, умови його формування, певні історично закріплені установки. Інформація, зібрана в ядрі, через мовну систему передається з покоління в покоління.

Ще один російський учений Н.Ф. Аліфиренко вважає, що поняття формує найбільш стабільний пласт (змістовне ядро) концепту, що є узагальненим абстрактним знанням, яке є загальним для етномовного колективу [6, с. 54–55]. Когнітолог також погоджується з теорією Ю.С. Степанова про те, що концептам, на відміну від понять, притаманний певний ступінь суб'єктивності і багатоярусна організація [7, с. 75]. Саме взаємодія і взаємодоповнюваність цих шарів є доказом гармонічного поєднання в концепті постійних та змінних компонентів. Тобто концепту притаманна певна мобільність та відкритість для нових ознак у процесі його розвитку, актуалізації одних та відмирання інших ознак.

Виклад основного матеріалу. Тема конфліктів, воєн та протистоянь завжди була актуальною та займала важливе місце у свідомості людини. Історія людства загалом (як й історія кожної цивілізації окремо) – це історія воєн та конфліктів за володіння територією, ресурсами, владою чи впливом. Саме тому феномен «війна» відіграє важливу роль у житті суспільства, йому присвячені як лінгвістичні, так і філософські дослідження. Саме тому в представленому дослідженні пропонується розглянути дефініційний аналіз лексеми war, що є головним репрезентантом концепту.

Дефініційний аналіз є одним із найбільш традиційних методів досліджень у галузі семантики та лінгвістики. Він дозволяє встановити структуру значення слова, а тому й сформувати поняттєвий складник концепту. Проте зазначимо, що дефініції лексем містять лише найбільш загальні (основні) ознаки предмета чи явища.

Дефініційний аналіз означає поділ значення на семи, що дає змогу сформувати певний набір ознак. Словникові дефініції можна розглядати як достовірне джерело інформації про змістову структуру слова. Так, різні типи тлумачних словників подають різні за обсягом та змістом дефініції, що пропонують узагальнене поняття про означуване.

Для визначення семантем номінативної лексеми „war” аналізуємо дефініції лексеми в 7 одномовних словниках: Collins Dictionary [CD], Merriam Webster Dictionary [MWOD], Cambridge Advanced Learner's Dictionary [CALD], Free Online English Dictionary [FOED], Macmillan Dictionary and Thesaurus

Основні семи значення іменника „war”

Сема Словник	MWOD	FOED	CD	CALD	McDT	AHD	ODO
Конфлікт між країнами або націями	+	+	+	+	+	+	+
Конфлікт між людьми або групами	+	–	–	+	+	–	+
Техніка ведення озброєного конфлікту	–	+	+	–	–	+	–
Зусилля або кампанія, покликана щось зупинити	–	+	–	–	–	+	+
Період озброєного конфлікту	–	+	+	–	+	+	–
Окремий конфлікт або суперечка	–	–	+	–	–	–	–
Розбіжності	–	+	–	+	–	–	–

[McDT], Oxford Dictionaries Online [ODO]; the American Heritage Dictionary [AHD]. При цьому найчастотніші значення будемо розуміти, як ядерні, менш частотні, як периферійні.

У результаті порівняння словникових дефініцій лексики „war” нам вдалося виділити такі дефініції, що були згруповані нами за спільністю значення:

- conflict between countries or nations: open armed conflict between two or more parties, nations, or states related adjectives belligerent martial [CD]; a state or period of fighting between countries or groups [MWOD]; an organized effort by a government or other large organization to stop or defeat something that is viewed as dangerous or bad [MWOD]; a state of open, armed, often prolonged conflict carried on between nations, states, or parties [FOED]; fighting between two or more countries that involves the use of armed forces and usually continues for a long time [McDT]; a situation in which countries, organizations, or businesses compete with each other to gain economic power or control [McDT]; a state of armed conflict between different countries or different groups within a country [ODO]; a state of open, armed, often prolonged conflict carried on between nations, states, or parties [AHD]; armed fighting between two or more countries or groups, or a particular example of this [CALD];

- conflict between groups or people: a situation in which people or groups compete with or fight against each other [MWOD]; armed fighting between two or more countries or groups, or a particular example of this [CALD]; fighting between opposing groups within one country [McDT]; a situation in which two people or groups of people fight, argue, or are extremely unpleasant to each other [McDT]; a state of competition or hostility between different people or groups [ODO];

- the techniques of armed conflict: the techniques of armed conflict as a study, science, or profession [CD]; the techniques and procedures of war; military science [FOED]; the techniques and procedures of war; military science [AHD];

- efforts or campaign aimed at stopping sth.: a concerted effort or campaign to combat or put an end to something considered injurious [FOED]; a determined and organized effort to control or stop something, for example a disease or crime [McDT]; a concerted effort or campaign to combat something [AHD]; a sustained campaign against an undesirable situation or activity [ODO];

- the period of conflict: the period of conflict [FOED]; a particular period of fighting between countries or groups of people [McDT]; the period of such conflict [AHD];

- a particular conflict: a particular armed conflict [CD]; any conflict or contest [CD];

- differences between sides: a condition of active antagonism or contention [FOED]; any situation in which there is strong

competition between opposing sides or a great fight against something harmful [CALD].

Висновки. Як видно з таблиці 1, найбільш повторюваною семою є *конфлікт між країнами або націями* (7 словників), тобто ця сема була виявлена нами в усіх словниках. Проте зазначимо, що деякі словники, окрім основної семи, подавали і додаткові, зокрема *організована спроба уряду побороти іншу країну* [MWOD]; *війна між країнами, що включає використання військової техніки та зброї* протягом тривалого часу [McDT]; *озброєне протистояння між країнами* [CALD]. Зважаючи на частотність цього значення в усіх розглянутих нами словниках, вважатимемо цю сему домінантною та такою, що входить до ядра концепту WAR.

До ядра також належить сема *конфлікт між людьми або групами*, що повторювалась у 4 словниках та розуміється як конфлікт у межах однієї країни [McDT], [CALD]; *стан ворожості між людьми чи групами людей* [ODO]; *ситуація, коли люди чи групи сваряться або ж знаходяться в неприємних відносинах* [McDT]. Не менш важливою є сема «*період озброєного конфлікту*», що повторювалась у 4 словниках та визначалась ([FOED], [McDT], [AHD]).

Менш частотними були такі семи: *техніка ведення озброєного конфлікту* (3 словника), *період озброєного конфлікту* (3 словника), *зусилля або кампанія, покликана щось зупинити* (3 словника), *окремий конфлікт або суперечка* (2 словника), *розбіжності* (1 словник). Таким чином, ці когнітивні ознаки складатимуть периферію концепту WAR. Отже, найчастотнішою була сема «конфлікт між країнами або націями». Звідси можна зробити висновок, що концепт WAR буде частіше актуалізуватися в контекстах, де йтиметься про озброєні конфлікти саме між країнами та окремими національними спільнотами.

Таким чином, дефініційний аналіз може бути першим етапом визначення концептуальних ознак вербалізованих концептів. Проте варто враховувати те, що дефінітивний аналіз може допомогти визначити лише основні (ядерні) ознаки концепту. Для встановлення повного списку концептуальних ознак потрібно досліджувати реалізацію концепту в певному типі дискурсу. **Перспективою дослідження** є розгляд функціонування концепту в різних типах дискурсу та формування більш повного списку ознак концепту.

Література:

1. Димитренко Л. Засоби об'єктивації концепту "FEAR" ("СТРАХ") та шляхи його вивчення. Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту, 2010. Вип. 11. С. 194–197.
2. Воркачев С.Г. Вариативные и ассоциативные свойства телесных лингвоконцептов. Волгоград: Парадигма, 2005. 214 с.

3. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования. Москва: Яз. рус. культуры, 1997. 989 с.
4. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. науч. тр. / под ред. И.А. Стернина. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75–80.
5. Палеева Е.В. Концептуальный анализ как метод лингвистических исследований. Теория языка и межкультурная коммуникация. 2010. № 2 (8). С. 61–65.
6. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке: учебное пособие. Москва: Флинта: Наука, 2005. 416 с.
7. Алефиренко Н.Ф. «Живое» слово. Проблемы функциональной лексикологии: монография. Москва: Флинта: Наука, 2009. 344 с.
8. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/> [CALD]
9. Cambridge Dictionaries Online. URL: <http://dictionary.cambridge.org/> [CDO]
10. Collins Dictionary online. URL: <http://www.collinsdictionary.com/> [CD]
11. Free Online English Dictionary. URL: <http://dictionary.reference.com> [FOED]
12. Longman Dictionary of Contemporary English – Pearson Education Limited: 2003. 1950 p. [LDCE]
13. Macmillan Dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary Online. URL: <http://www.macmillandictionary.com> [McDT]
14. Merriam-Webster's Online Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/> [MWOD]
15. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English language. Danbury: Lexicon Publications, Inc., CT, 1993. 1149 p. [NWD]
16. Hornby O.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Editors: Sally Wehmeier, Colin McIntosh, Joanna Turnbull, Michael Ashby. 7-th. edition. Oxford: Oxford University Press, 2005. 1954 p. [OALD]
17. Oxford Dictionaries Online. URL: <http://www.oxforddictionaries.com> [ODO]

Мунтян Л. В. Дефиниционный анализ как подготовительный этап концептуального анализа

Аннотация. Статья посвящена дефиниционному анализу как подготовительному этапу концептуального анализа вербализованных концептов. На примере лексемы WAR рассмотрено то, как дефиниционный анализ может быть первым этапом для формирования понятийной части концепта, его ядра и периферии.

Ключевые слова: концепт, дефиниционный анализ, концептуальный анализ, сема, вербализация.

Muntian L. Definitional analysis as an initial stage of conceptual analysis

Summary. The article is dedicated to definitional analysis as a necessary stage of conceptual analysis of verbalized concepts. Considering the example of lexeme WAR definitional analysis is scrutinized as the first step of forming the notional part of the concept, its core and periphery.

Key words: concept, definitional analysis, conceptual analysis, seme, verbalisation.

Пилипей Ю. А.,

асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету

СЛЕНГ, ЕТАПИ ЙОГО РОЗВИТКУ ТА МІСЦЕ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Анотація. У статті розглянуто поняття загального сленгу, його роль та історія виникнення. Детально було проаналізовано етимологію терміна «slang», від самих перших історичних згадок у хроніках і до сучасних досліджень.

Ключові слова: сленг, загальний сленг, кент, жаргон, розмовна мова.

Постановка проблеми. Проблематика соціально-культурних чинників мовного спілкування, зокрема сленгу, є предметом постійного наукового пошуку сучасної лінгвістики.

Сленг завжди був частиною нашої повсякденної мови. Він знаходить своє місце в усному спілкуванні по всьому світу. Розвиток нового суспільства впливає на мову. Характерна культура міста та його спосіб життя виникли за допомогою населення, яке було під впливом нового капіталістичного мислення та економіки. Велике населення, щільність його поселень, різноманітність соціальних груп, способи заробітку – всі ці фактори впливали на створення нової якості взаємодії та нової свідомості. Урбанізм як спосіб життя сприймався як прокляття чи благословення. У будь-якому випадку нова урбаністична культура включала в себе нову лексику. Сленг став частиною цієї лексики, який виражав нові соціальні категорії, нові форми соціальної нерівності, нові взаємовідносини, новий спосіб життя та інші розриви традицій [7, с. 5].

Мета статті – дослідити історичне походження терміна «сленг», з'ясувати особливості його виникнення, формування та розвитку і, найголовніше, дослідити його роль у сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти сленгу вивчалися у працях Еріка Патріджа [1; 2], Генрі Менкена [3], І.Р. Гальперіна [4], Е.Г. Бредлі, М.М. Маковського, В.О. Хомякова, Л.О. Ставицької [5], С.В. Пиркало, В.В. Балабіна [6].

Актуальність дослідження зумовлюється інтересом лінгвістів до проблем соціолінгвістики, а саме сленгу, який і дотепер не знайшов повного висвітлення в лінгвістиці. Багато лінгвістів стверджують, що сленг стає буденною частиною нашого життя, і ми стоїмо на порозі великих лексичних змін, і водночас багато спеціалістів стверджує, що це – «бур'ян», який необхідно викоринювати.

Виклад основного матеріалу. Сленг – це область лексики в постійному стані розвитку та змін, що складається з яскравих і барвистих слів і фраз, які характеризують різні соціальні та професійні групи, особливо коли ці терміни використовуються для спілкування всередині групи. Сленг забезпечує і посилює соціальну тотожність, але він також використовується в суспільстві загалом, щоб досягти атмосфери неформальної та дружньої ситуації, і чим більше хтось знає когось, тим більше можна спиратися на скорочення та сленг [8, с. 103].

Дослідник американського військового сленгу В.В. Балабін пояснює значення сленгу як «ненормативної, неформальної,

стилістично зниженої мови порівняно великого прошарку населення, що використовується з метою здійснення певних мовленнєвих функцій (експресивної, оцінкової, корпоративної, пейоративної, евфемістичної тощо) і складається з одиниць сленгізмів, що мають різну лексико-графічну маркованість» [6, с. 37].

Дослідники сленгу (В.А. Хомяков, Л.О. Кудрявцева) пропонують поділяти сленг на дві групи: 1) загальноновживану і загальновідому лексику різного походження, яка має широку сферу вживання; 2) лексику, що вживається в більш-менш вузькій сфері, пов'язану з різними соціальними або професійними групами.

Сленг – нелітературна додаткова лексична система, яка представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі; різновид соціолекту, соціально маркованої лексики певної суспільної групи (професійної, вікової тощо) в межах національної мови [9, с. 560].

За визначенням Ставицької Л.О.: «Сленг – це різновид розмовної мови, яка оцінюється суспільством як неофіційна («побутова», «фамільярна», «довірлива») [10, с. 40].

Досить складно та проблематично відслідкувати точно перші згадки про сленг в англійській лексикографії. Важко сказати, в якому конкретно столітті сленг бере свій початок та активно розвивається, з цього приводу існують лише припущення.

Вагомим внеском у дослідження американського сленгу є праця Генрі Менкена «American Language» [3]. На його думку, сленг – категорія загального розповсюдження, що перебуває за межами загальноприйнятих мовних норм. Учений стверджує, що «тривалість життя» одних сленгових одиниць визначається століттями, інші ж «безславно» гинуть, ледь з'явившись на світ.

Етимологічний словник Харпера Дугласа зазначає походження від англ. slang «жаргон». Слово датується ще з 1756 року Великим Оксфордським словником у значенні «низька, вульгарна мова» («language of a low and vulgar type»). А з 1801 року термін використовувався стосовно будь-яких професійних чи соціальних груп [11, с. 45].

Сам термін «сленг» слугував британським злочинцям для позначення своєї рідної мови. Версія, що сленг походить від слова slanguage ґрунтується на тому, що перша буква «s» добавлена до language в результаті зникнення слова thieves у словосполученні thieves' language, що означає «мова грабіжників».

Саме Френсіс Гроуз і ввів уперше в ужиток термін slang як синонім терміна cant: «slang – cant language» [11, с. 46].

Коли в 1785 році «батько сленгу» Ф. Гроуз видав свою першу наукову роботу про «вульгарну» мову, його не задовольнив сам термін cant з його досить прозорою етимологією, яку лексикограф XVI ст. Т. Хармен пов'язував з дієсловом cante («говорити»). До 1811 року вдосконалена версія цього словника отримала нову назву – «Lexicon Balatronicum:

A Dictionary of buckish Slang University Wit and Pickpocket Eloquence», що на початку XIX ст. стає головним довідниковим посібником з англійського сленгу після того, як його два рази перевидавали з доповненнями та виправленнями [11, с. 47–48].

Саме британський лінгвіст Ерік Партрідж відноситься до найбільш авторитетних дослідників стратифікації англійської мови. Він є автором словників і монографій про англійське просторіччя. У своїй монографії «Slang Today and Yesterday», надрукованій у 1933 році, він пропонує чіткий розподіл мови, звертаючи особливу увагу на класифікацію нестандартної лексики [1]. У працях, присвячених різним аспектам сленгу, Ерік Партрідж спробував визначити місце сленгових лексем у «системі координат» ненормативної лексики, зіставивши сленг із дотичними лексико-стилістичними категоріями; психолінгвістичні фактори, на його думку, зумовлюють появу стилістично зниженої лексики. Він одним із перших підняв питання про таксономію сленгу та його видів. Уперше опублікована понад 40 років тому, праця залишається актуальною, охоплюючи значну кількість сленгових одиниць англомовного світу.

Те, що означає сленг для одного покоління, можливо, не є таким для наступного покоління, оскільки мова постійно змінюється, і слова та вирази можуть переходити від однієї форми до іншої. Оскільки лінгвісти Ларс Андерссон і Пітер Трудгіл погоджуються, що сленг включає «використання слів або виразів, які є надзвичайно неформальними і часто модними, а значить, досить тимчасовими» [12, с. 16].

Коли слова втрачають свій шокуючий або смішний ефект, їх потрібно замінити новими словами. Сленг частіше виникає у великих містах, а потім поширюється на решту країни. Сленг, який використовують люди, може суттєво відрізнитися залежно від їхніх віку, статі, соціального класу, соціальних груп та контексту.

Не існує стандартного тесту, який би зміг визначити приналежність слова до сленгової категорії чи до простої розмовної мови. Вирази, які ідентифікуються як сленг, часто несуть у собі розважальний характер, і вони майже завжди є альтернативним способом щось сказати. Розмовні вирази часто розглядаються як прямі, приземлені або чудернацькі. Сленг і розмовні вирази набувають різних форм: прості або складені слова, прості фрази, ідіоми або можуть бути у формі повного речення. Сленг ви не зустрінете у творчості «правильних» письменників, спікерів чи когось, хто намагається використовувати мову для формальних, переконливих або ділових цілей. Тим не менш, вирази, які можна назвати сленговими або розмовними, становлять основну частину американського спілкування в кіно, телебаченні, радіо, газетах, журналах та у неформальній бесіді.

Локалізовані сленгові лексеми мають короткочасне життя, але в разі дії сприятливих факторів такі сленгові вирази можуть поширюватися і бути у вжитку та на слуху досить довго. Чим далі вони поширюються, тим довше вони будуть у лексичному круговороті. Якщо вони триватимуть досить довго, вони можуть стати настільки добре відомими, що стануть частиною стандартної англійської мови. Більшість таких сленгових виразів просто приєднуються до величезної кількості подібних виразів і перебувають в активному вживанні, поки їх не змінять новіші терміни. В якийсь момент старі затримуються до тих пір, поки вони не будуть забуті всіма або будуть відроджені новим поколінням. Багато виразів, що «зависають» протягом десятиліть, з'являються знову

і знову в романах, фільмах або мають спорадичне використання в мові старших поколінь. Більше двохсот років жаргон злочинців був основним джерелом повсякденних сленгових слів. Алкоголь, наркотики та злочинність були міцно зафіксовані в суспільній свідомості з моменту заборони в Сполучених Штатах. Розважальна цінність злочину та правопорядку стала джерелом постійного потоку кримінального сленгу в романи, фільми, радіо та телевізійні шоу за останні півстоліття. Також те, що являється питанням соціального табу, стало частиною багатьох сленгових виразів.

Розумні чи образливі псевдоніми для людей є основним лінгвістичним продуктом підгрупи молодого покоління. Більшість сленгових слів, що стосуються особистого типу, расової, статевої, етнічної приналежності тощо, є досить грубими, часто ненависними і розглядаються деякими людьми як слова-табу. Вони є грубі або не будуть відноситись до сленгових чи розмовних. Сленг – це сленг, і той, хто шукає, як «збагатити» свій словниковий запас, повинен звернутись до нестандартного словника сленгової лексики [13].

Висновки. Використання сленгу зазвичай передбачає відхилення від стандартної мови та має тенденцію бути дуже популярним серед підлітків. Існує не тільки один сленг, але дуже багато його різновидів. Різні соціальні групи в різний час розробили власний сленг. Важливість шифрування та ідентичності коливається між цими випадками. Для того, щоб зберегти свою силу як засіб шифрування, вона повинна постійно відновлювати свій процес вираження, щоб ті, хто не входить до складу групи, залишилися нездатними його зрозуміти. Існування сленгових словників, звичайно, скасовує ефективність певних слів. Численні терміни сленгу переходять у неформальну мовленнєву мову, а звідти іноді – в основну формальну мову.

Сленг простежується у всіх сферах життя суспільства. Хоча він не обов'язково пов'язаний з неологізмами, часто це передбачає створення нових лінгвістичних форм або креативну адаптацію старих. Це навіть може призвести до створення таємної мови, зрозумілої тільки тим, хто знаходиться в певній групі (анти-мова). Сленг іноді утворює своєрідну соціологію, спрямовану на виключення певних людей з розмови.

Сленгові слова, як правило, функціонують спочатку як засіб шифрування, щоб неініціатор не міг зрозуміти розмову. Використання сленгу є засобом розпізнавання членів однієї групи та диференціювання цієї групи від суспільства загалом. На додаток до цього, сленг може бути використаний і створений суто для гумористичного або експресивного ефекту.

Сленг слід відрізнити від жаргону, технічного словника певної професії. Крім того, жаргон може не виключати учасників бесіди з розмови, а скоріше займатися технічними особливостями даної області, для яких потрібна спеціалізована лексика.

Підсумовуючи вищесказане, варто також зазначити, що сленг розпочинав своє існування як мова злодіїв, найбідніших верств населення, а з роками став невід'ємною частиною сучасного суспільства. Ми є активними його творцями, і саме від нас залежить, чи матиме він місце в сучасному світі, а також, чи будемо ми його використовувати в повсякденному житті під час спілкування з друзями та колегами.

Перспективи наступних досліджень вбачаємо в подальшому вивченні сленгу, а саме сленгових лексем в американському та британському варіантах англійської мови, беручи за основу твори передових письменників сучасності мовою оригіналу.

Література:

1. Partridge E. Slang Today and Yesterday. New York: The Macmillan, 1934. 476 p.
2. Partridge E. Usage and Abusage. Penguin Books, 1973. 380 p.
3. Mencken H.L. The American Language. New York: A.A. Knopf, 1992. 777 p.
4. Гальперин И.Р. О термине «сленг». Вопросы языкознания. 1956. № 6. С. 107–114.
5. Ставицька Л.О. Апро, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. К.: Критика, 2005. 464 с.
6. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. К.: Логос, 2002. 313 с.
7. Allan I.L. The City in Slang: New York Life and Popular Speech. New York: Oxford University Press, 1993. 320 p.
8. Crystal D., Davy D. Investigating English Style. New York: Longman Inc, 1969. 278 p.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
10. Ставицька Л.О. Апро, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. К.: Критика, 2005. 464 с.
11. Липатов А.Т. Сленг как проблема социолектики: монография. М.: ООО «Изд-во Элпис», 2010. 318 с.
12. Andersson L., Trudgill P. Bad Language. London: Penguin books, 1992. 208 p.
13. Richard A. Spears. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. 2000. 576 с.

Пилипей Ю. А. Сленг, етапы его развития и место в современном мире

Аннотация. В статье рассмотрено понятие общего сленга, его роль и история развития. Тщательно изучена этимология термина «slang» от самых ранних исторических упоминаний о нем и до современных исследований.

Ключевые слова: сленг, общий сленг, кент, жаргон, разговорная речь.

Pylypey Yu. Slang, its stages of development and current place in the modern society

Summary. The article deals with the notion of general slang, its role and historical development. Slang etymology was thoroughly studied, taking to account first historical data about it and slang modern linguistic researches.

Key words: slang, general slang, cant, jargon, colloquial language.

Рейда О. А.,

асистент кафедри іноземних мов

Білоцерківського національного аграрного університету

ФОНОЛОГІЧНІ ОПОЗИЦІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕМНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ ДІАЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ

Анотація. У статті аналізуються особливості фонемної структури англійської та української діалогічних текстів і визначаються фонологічні опозиції в системі фонем української та англійської мов. Розглядаються фонемні у парадигматичному аспекті, виділяються їх основні типи. Був проведений аналіз особливих системно-структурних утворень мови, який показав, що особливості фонемної структури є досить неоднозначними.

Ключові слова: фонологічні опозиції, фонемні, діалогічні тексти, системно-структурні утворення, фонологічні концепції, фоносемантика.

Постановка проблеми. Теорія фонемі функціонує у науковому просторі ось уже майже сто років. З'ясування особливостей розвитку теорії протягом цього періоду дає можливість визначити перспективу подальших досліджень, відтак виникає потреба звернутися до напрацьованої з кінця XVIII до кінця XX ст. літературної спадщини і проаналізувати її з позицій сучасного мовознавства. Особливо актуальною є оцінка внеску науковців у розвиток теорії фонемі, оскільки аналіз доробку мовознавців допоможе визначити основу, на якій будувалися лінгвістичні, зокрема фонологічні, традиції, з яких виходимо, розвиваючи науку про мову на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віддаючи належне ґрунтовному аналізу найвідоміших фонологічних концепцій, здійсненому у працях авторів Д. Джоунза, Л. Блумфілда, І.О. Бодуена де Куртене, Е. Сепіра, Л. Єльмслева, Л.В. Щерби, Л.Р. Зіндера, М.І. Матусевича, О.М. Гвоздева, Л.Л. Буланіна та ін., котрі займалися проблемами визначення фонем і фонемного складу мови, констатуємо відсутність у лінгвістичному дискурсі сучасних досліджень, які б містили належне теоретичне узагальнення концепцій провідних лінгвістичних шкіл, що інтерпретували теорію фонемі у контексті досягнень лінгвістики, психології, психолінгвістики, нейрофізіології, фізики та інших природничих наук.

Як складне, багатопланове явище фоносемантику розглядають із різних позицій і в різноманітних аспектах. Зокрема, фоносемантичні зв'язки досліджують як первинні, звуконаслідувальні, вторинні, звуко-символічні чи у поєднанні природної і психологічної мотивованості, зумовленої синестезією. Поряд із лексичним і граматичним значеннями існує фонетичне, що вказує на змістовність мовної форми на фонетичному рівні.

У колі зацікавлених учених перебувають різні звукозображальні процеси. Актуальність зумовлена недостатніми даними про положення кожної фонемі у системі та необхідністю комплексного аналізу вивчення звукозображального процесу.

Виходячи з актуальності, основною метою є дослідження особливостей фонемної структури англійської та української діалогічних текстів і визначення фонологічних опозицій в системі фонем української та англійської мов.

Виклад основного матеріалу. Фонемі є елементами певної фонологічної системи, тобто стверджувати, що певна звукова одиниця є фонемою, можна лише стосовно окремої мови. Для того, щоб описати фонологічну систему, потрібно протиставити кожну фонему всім іншим. Так, якщо взяти українську мову, в якій є 38 фонем, то кожну з них можна схематично зобразити як кульку з 37 дротиками, що відходять від неї в різні боки та ілюструють протиставлення фонемі всім іншим.

Зміст кожної фонемі визначається її положенням у системі. Не кожен звук у певній мові є фонемою. Усе залежить від того, чи перебуває звук в опозиції до інших, чи є в мові слова, які різняться семантично завдяки тому звукові. Наприклад, і в українській, і в російській мовах є звуки [г] і [ґ], однак у російській мові ці два звуки представляють одну фонему, бо між собою вони не перебувають в опозиції (немає жодної пари слів, які б різнилися звуками [г] і [ґ]), а в українській мові маємо дві окремі фонемі – <г> і <ґ>, бо є низка слів, протиставлених саме цими звуковими одиницями (ґніт – гніт, ґрати – грати).

– Я вже на **ганку**. Яка чудова **погода**!

– Але, голубе мій, чому б вам дійсно не сходити в гості до містера Бінґлі, коли він тут з'явиться? [7, с. 51].

В українській і білоруській мовах є звук [р], але в українській мові є дві фонемі – <р> і <р'> (пор.: рад [рад] і ряд [р'ад]), а в білоруській лише одна <р>, бо опозиції <р> – <р'> там не існує, оскільки звук [р] є тільки твердим.

– О, звичайно, за **перше півріччя**; **вчора ввечері** я одержав понад сто п'ятдесят **доларів** [12, с. 84].

Констатувати, що, наприклад, в англійській і українській мовах є фонема <е>, бо, мовляв, у цих мовах є такі звуки, все одно, що сказати, начебто туфлі й кофта однакові, бо вони 42 розміру. Насправді ці туфлі і кофта не однакові, бо належать до різних систем виміру – системи взуття і системи одягу. Відповідно цінність українського [е] й англійського [e] різна, бо в англійській мові є чотири подібні до українського звука елементи, які перебувають в опозиції один до одного й розрізняють слова: <е> – <ae> – <э:> – <э> (head [hed] «голова» – had [haed] past від have «мати» – heard [ha:d] past від hear «чути»).

– Любий мій, ви **мені лестите**. Колись я дійсно була гарною, але **тепер** ні на що **екстраординарне** я не **претендую** [7, с. 43].

– They **had** got me by this time into the **apartment** indicated by Mrs. Reed, and **had** thrust me upon a stool: my impulse was to rise from it like a spring; **their two pair of hands** arrested me instantly [10, p. 85].

Отже, звуки стають фонемами лише тоді, коли вони перебувають в опозиції до інших звуків, тобто коли є хоч одна пара слів, яка різниться цими звуками [3, с. 87].

Розгляд фонем у системі належить до їх парадигматичного аспекту. Фонологічна парадигматика є системою фонемних опозицій, серед яких виділяються два основні типи: диз'юнкція (протиставлення за декількома диференційними ознаками) і кореляція (протиставлення за однією диференційною ознакою). Прикладом диз'юнкції може слугувати протиставлення фонем <в> і <с> (вам – сам), у яких воно здійснюється за двома параметрами: дзвінкість – глухість, губність – передньоязиковість. Як приклад кореляції можна навести опозицію <д> – <т>, де фонемні протиставляються тільки за дзвінкістю – глухістю. Аналіз опозиції здійснюється за допомогою набору бінарних диференційних ознак, фізичним субстратом яких є артикуляційні й акустичні властивості звуків.

Miss Abbot turned to divest a stout leg of the necessary ligature. This preparation for bonds, and the additional ignominy it inferred, took a little of the excitement out of me [10, p. 71].

– Сидить тихо, а то ми вас прив'яжемо, – сказала Бесі. – Міс Ебот, дайте-но мені ваші підв'язки, бо мої вона зразу ж розірве [10, с. 34].

Опозиції бувають одномірні та багатомірні. В одномірних опозиціях фонем спільні ознаки в такій сукупності більше ніде в цій системі не повторюються. Так, зімкненість і задньоязиковість, що є спільними для фонем <г> і <к>, в інших фонемах української мови не виявляються. У багатомірних опозиціях спільні ознаки двох фонем повторюються в якійсь третій. Наприклад, спільні для фонем <б> і <д> зімкненість, дзвінкість і твердість повторюються й у фонемі <г> [6, с. 109].

– Оце дзвонив Самбо, їхній чорний служник, а візник навіть одяг новий червоний жилет [53, с. 204].

"It is Mrs. Sedley's coach, sister", said Miss Jemima. "Sambo, the black servant, has just rung the bell; and the coachman has a new red waistcoat" [11, p. 42].

За характером (змістом) протиставлення опозиції бувають привативні, градуальні й еквіполентні. Привативні – опозиції, в яких один член має якусь ознаку, а інший її не має. Так, фонема <д>, на відміну від <т>, має дзвінкість. У цьому разі дзвінкість (не глухість) втрачається в слабкій позиції кінця слова, тому саме дзвінкість є маркованою ознакою, а не глухість.

Привативні опозиції поділяються на пропорційні й ізольовані. У пропорційній опозиції відмінність між фонемами така ж, як і в іншій опозиції. Іншими словами, це відношення протиставлення фонем, які пропорційно повторюються у відношеннях протиставлення інших фонем. Наприклад, <б> – <п> = <д> – <т> = <г> ~ <к> = <г> ~ <х> = <ж> – <ш> = <з> – <с> = <дж> – <ч> = <дз> ~ <ц>. Тут усі фонемні попарно протиставляються за дзвінкістю – глухістю. Якщо відмінність певної пари фонем більше не повторюється, то така опозиція називається ізольованою. Так, тільки фонемні <р> і <л> протиставлені за ознаками дрижачість (вібрантність) і плавність.

Градуальні опозиції (їх ще називають ступінчастими) характеризуються різним ступенем (градацією) однієї й тієї самої ознаки. Так, зокрема, фонемні <е> й <і> різняться ступенем розкриття рота.

"Say a bouquet, sister Jemima, 'tis more genteel" [11, p. 53].

– От лихо – менер зіпсовано сервіз! – промурмотіла Сара сама до себе, сумовито розглядаючи скалки [5, с. 74].

Еквіполентні (рівнозначні) опозиції – опозиції, в яких обидва члени логічно рівноправні, тобто не характеризуються ні різним ступенем якоїсь однієї ознаки, ні наявністю або відсутністю ознаки. Наприклад, фонемні <п> і <т> мають спільні ознаки: глухість, твердість, зімкненість (проривність), однак кожна з них має ще одну тільки їй притаманну ознаку (губність для <п> і передньоязиковість для <т>) [59, с. 271].

Висновки. Отже, одним з особливих системно-структурних утворень мови є фонемне. Кожна мова характеризується певною кількістю фонем, але особливості фонемної структури є досить неоднозначними. Порівняльний аналіз структури діалогічних текстів українською й англійською мовами займає важливе місце у сучасній лінгвістиці.

Для того, щоб розрізнити два слова, потрібно їх зіставити і протиставити. Протиставлення, або опозиція, – основне поняття фонології. Фонологічна система кожної мови є своєрідною. Ця своєрідність стосується загальної кількості фонем (кількість фонем у різних мовах коливається від 10 до 80); організації фонемних опозицій; пропорції голосних і приголосних (в українській мові 38 фонем, із них 6 голосних і 32 приголосні; в російській – 39 фонем, із них 5 голосних і 34 приголосні; в англійській – 44 фонем, причому 20 голосних і 24 приголосні; в німецькій – 33 фонем, 15 голосних, 18 приголосних; у французькій – 35 фонем, 17 голосних і 18 приголосних); характеру позицій; варіантів і варіацій фонем.

Література:

1. Ахманова О.С. Фонология, морфонология и морфология. М.: Изд-во МГУ, 1966. 105 с.
2. Википедия: свободная энциклопедия. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
4. Карпенко Ю.О. Фонетика и фонология сучасної української мови: навч. посіб. / відп. ред М.М. Фашенко. Одеса: Чорномор'я, 1996. 144 с.
5. Коллінз У. Жінка у білому / переклад О. Мокровольського. К.: Веселка, 1859. 668 с.
6. Мельничук О.С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. Мовознавство. 1997. № 2–3. 231 с.
7. Остин Джейн. Гордість і упередженість / у перекладі В. Горбатько. К.: Веселка, 2005. 510 с.
8. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики фонем сучасної української літературної мови. К.: Знання, 1970. 215 с.
9. Arbo A. Phonemical Technique for Reducing Language to Writing. The University Michigan Press, 1947. 345 p.
10. Bronte Charlotte. Jane Eyre / Ed. P. Brantlinger and W. Thesing. Oxford: Blackwell Publishing, 2002. 528 p.
11. Thackeray William Makepeace. Vanity Fair. Cambridge: Cambridge University Press, 1967. 266 p.
12. Twain Mark. Adventures of Huckleberry Finn. The best from American literature / Ed. By Louis J. Budd and Edwin H. Cady. Durham, 1884. 500 p.

Рейда О. А. Фонологические оппозиции и особенности фонемной структуры английских и украинских диалогических текстов

Аннотация. В статье анализируются особенности фонемной структуры английских и украинских текстов, определяются фонологические оппозиции в системе фонем украинского и английского языков. Рассматриваются фонемы в парадигматическом аспекте. Был проведен анализ особых системно-структурных образований языка, который показал, что особенности фонемной структуры достаточно неоднозначны.

Ключевые слова: фонологические оппозиции, фонемы, диалогические тексты, системно-структурные образования, фонологические концепции, фоносемантика.

Rejda O. Phonological oppositions and peculiarities of the phonemic structure of English and Ukrainian dialogic texts

Summary. The article analyzes the peculiarities of the phonemic structure of the English-language and Ukrainian-language dialogical texts and defines phonological opposition in the system of Ukrainian and English phonemes. The phonemes in the system are considered to their paradigmatic aspect, and also it is distinguished their main types. It was conducted the analysis of the special system-structural formations of the language, which showed that the features of the phonemic structure are rather ambiguous.

Key words: phonological opposition, phonemes, dialogical texts, systemic-structural formations, phonological concepts, phonosemantics.

Роман В. В.,
*старший викладач кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано погляди вчених на проблему адаптації лексичних запозичень у мові засобів масової інформації у лінгвістично-історичному аспекті. Схарактеризовано чинники, передусім екстралінгвальні, які призвели до вживання лексичних запозичень. Обґрунтовано, що необхідність дослідження лексичних запозичень зумовлена рівнем активності процесів запозичення іношомовної лексики як характерної риси сьогодення. Виділено характерні лексичним запозиченням особливості функціонування та їх адаптації у мові ЗМІ.

Ключові слова: лінгвістично-історичний аспект, мова засобів масової інформації, екстралінгвальний чинник, іношомовні лексичні запозичення, процес адаптації, контекст.

Постановка проблеми. Питання оновлення та збагачення лексичного складу мови численними іношомовними запозиченнями досліджується в багатьох студіях, присвячених змінам у мові. Наукова література містить низку неоднозначних оцінок дослідників щодо лексичних запозичень: з одного боку, науковці відзначають беззаперечне збагачення тієї або іншої мови, відображення за допомогою асимільованих лексичних запозичень світових здобутків і досягнень у науковій, економічній, суспільно-політичній та інших сферах, а з іншого – засвідчують надмірне використання запозичених слів і засмічення мови іношомовними лексемами (що вживаються за наявності питомих лексичних відповідників). Проблеми взаємодії мови і суспільства, процеси збагачення словникового складу мови шляхом запозичень з інших мов є актуальними впродовж усього періоду існування мовознавства як науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У пропонованій статті наводиться наша оцінка тих концепцій адаптації лексичних запозичень, які відбулися в студіях українських та російських мовознавців. Із сучасних досліджень і публікацій кінця XIX – початку XXI ст., у яких простудійовано теоретичні проблеми адаптації лексичних запозичень у мові засобів масової інформації, виділяється ряд монографій і дисертаційних досліджень таких вчених, як Г.В. Дружин, Л.П. Кислюк, У.Л. Мрозіцька, Н.О. Попова, Г.А. Сергєєва, В.П. Сімонок, О.А. Стишов, Т.М. Полякова, Л.М. Архипенко, С.А. Федорець, Я.В. Битківська, І.Я. Нечаєва, О.В. Маринова, О.О. Селіванова, А.Т. Аксьонова та інші. Водночас подальше опрацювання теми, поява нових матеріалів викликає необхідність звернення до проблеми, оскільки аналіз свідчить, що на цей час питання адаптації лексичних запозичень в науковій літературі висвітлено недостатньо, з певними розбіжностями, проте завдяки вищевказаному та іншим працям є певний теоретичний здобуток дослідження зазначеного питання кінця XX – початку XXI ст. Проте спеціальних праць лінгвістично-історичного характеру, в яких були б докладно проаналізовані та систематизовані основні мовні та позамовні чинники виникнення лексичних запозичень

у мові-реципієнті кінця XX – початку XXI ст., у лінгвістиці немає, чим зумовлюється **актуальність** обраної теми. Тому є потреба у вивченні праць та твердженнь науковців щодо значущості досліджуваної потреби та послідовному їх аналізі.

Таким чином, **метою** пропонованої статті є аналіз поглядів лінгвістів кінця XX – початку XXI ст. на проблему адаптації лексичних запозичень у мові засобів масової інформації. Питання теорії запозичень досі залишається суперечливим, а відтак, це позначається на вирішенні конкретних практичних завдань. Поставлена в дослідженні мета вирішується за допомогою актуалістичного методу, який є загальнонауковим методом теоретичного рівня наукового пізнання [1, с. 6].

Виклад основного матеріалу. Через низку історичних обставин в останні роки проникненню іношомовних лексем у мову найбільше сприяла газетна мова, і тому відбулося помітне оновлення лексичного складу в газетно-публіцистичному стилі. Оскільки мова засобів масової інформації (ЗМІ) швидко реагує на всі процеси суспільного життя, а багатство внутрішніх ресурсів дозволяє словесно відобразити широкую гаму відтінків значень нових слів у різних контекстах, то вона насамперед реагує на новачки, які супроводжують прогрес, і головним чином дозволяє вловити загальний соціокультурний фон, відобразити динаміку суспільної свідомості через «мовний смак епохи» [2]. Це зумовлено демократизацією всіх галузей суспільного життя й відповідно до цього свободою вибору слова на радіо- та телепередачах, у статтях, урізноманітненням жанрово-стильової палітри мови, природним намаганням мовців оновити засоби вираження. Як зазначає А.Т. Аксьонова, однією з характерних ознак аналізованого періоду є явище активного входження в мову ЗМІ нових лексичних одиниць з англійської мови, зокрема, її американського варіанту [3, с. 8].

Входження нових запозичень до відповідних функціональних сфер та інтенсивне використання лексичних запозичень зумовлене передусім екстралінгвальними чинниками: посиленням інформаційних хвиль, появою всесвітньої комп'ютерної мережі; глобальними змінами в розвитку країни, які зараз активно набирають силу і впливають на всі сторони життя сучасного суспільства; розширенням міждержавних і міжнародних відносин, розвитком світового ринку, економіки, інформаційних технологій, що своєю чергою відображається у поживленні зв'язків з міжнародною спільнотою; прискореним науково-технічним прогресом; загальним прискоренням темпу суспільного життя (як результат цих процесів, постає потреба в найменуванні нових реалій матеріального й духовного світу); моральною спрямованістю суспільства і його досягнень у різних сферах діяльності, що відбиваються в мовній ситуації, передусім у мові ЗМІ у вигляді запозичень, неологізмів. Відомо, що сьогодні українська та російська мови зазнають особливо інтенсивного впливу з боку англійської мови, насамперед її американського варіанту [4].

Саме мова мас-медіа стає об'єктом дослідження нових процесів у сфері лексики, оскільки саме розвиток засобів масової інформації у XX ст., особливо у другій половині століття, зробив їх головним каналом адаптації лексичних запозичень. Мова мас-медіа є своєрідним дзеркалом сучасної мови-реципієнта, у якому відбивається багатофункціональність національної мови, ступінь її інтелектуалізації, зокрема через поширення інтернаціональних слів з різних галузей знань та їхню загальномовну адаптацію на всіх рівнях мовної системи. За поглядами О.А. Стишова, інтернаціональна лексика, зафіксована в спеціальних словниках, уживана в професійній сфері, починає нове життя в мові ЗМІ. Фіксування такої лексики є показником літературно-нормативної адаптації іншомовних слів, випробування на міцність запозичень, на органічне входження до словотвірної системи мови-реципієнта. Саме мова мас-медіа відіграє роль головного чинника сприймання лексичних запозичень, поширення й узвичаєння їх у масовій свідомості носіїв мови [5, с. 32].

На відміну від попередніх періодів розвитку, коли іншомовні слова виникали й уживалися переважно в художньо-белетристичному та розмовному стилях (рідше – у публіцистичні), у кінці XX ст. лексичні запозичення поширилися в мові мас-медіа. Засоби масової інформації посідають особливе місце у формуванні уявлень про світ, що призводить до стихійного складання фонових знань. Доречним у зв'язку з цим видається міркування М.А. Жовтобрюха: «У ній (періодичній пресі) найбільш інтенсивно відбувається творчий процес перевірки, відбору й закріплення у всенародному вживанні лексичних нових слів, виникнення яких викликане соціальною проблемою» [6, с. 3]. Мова засобів масової інформації «органічно пов'язана з історією народу, долею його культури» [6, с. 8].

Нерідко саме завдяки сучасній публіцистиці нові слова поширюються серед носіїв мови, проходять апробацію на доцільність використання і засвоєння, на відповідність системі мови, а згодом проникають і в інші функціональні стилі (так, наприклад, із публіцистичного до художньо-белетристичного стилю і розмовного вжитку потрапили слова *фазенда*, *бартер*, *спонсор* та інші). Так, О.А. Стишов підтверджує, що саме завдяки засобам масової інформації в останні десятиліття XX ст. досить значна кількість запозичень увійшла в широкий вжиток і засвоєні українською літературною мовою [5, с. 240–241]. Ознайомлення масової аудиторії з досягненнями науки і техніки в різних галузях знань сприяє активному проникненню запозичених слів. Потрапляючи в мову ЗМІ, вони здобувають право на входження до загальномовного словника, пор.: *глобалізація*, *гендер*, *гендерний*, *трани* *кікбоксинг* тощо [5, с. 36].

У той же час втрата колишніх асоціативних зв'язків, які існували в мові, із якої вони запозичені, тягне за собою й втрату властивої запозиченому слову в мові-джерелі умотивованості, що, відповідно, викликає суттєві труднощі при розпізнаванні значення в процесі адекватного сприйняття у мові-реципієнті [6; 7, с. 125].

Особливо зазначимо важливість розуміння контексту (в нашому випадку насамперед визначення сфери людської діяльності, до якої належить те чи інше запозичене слово) для адекватного тлумачення й адаптації семантики нових лексичних запозичень. Нові лексичні запозичення, які ще не засвоєні цілком у мові-реципієнті носієм мови й не зареєстровані в словниках мови, але які вже використовуються в мові засобів масової комунікації, можуть вимагати від носія мови звер-

нення до словників мов-донорів. Як відомо, для адекватного розуміння слова, розглядаючи його як повноцінну багатозначну мовну одиницю, слід урахувати той факт, що справжнє життя слова реалізується лише в мові, тобто в контексті. Вибір того чи іншого відповідного значення при перекладі багато в чому визначається контекстом, у якому використана мовна одиниця. Під контекстом прийнято розуміти мовне оточення, у якому вживається лінгвістична одиниця, або ж сукупність слів, граматичних форм і конструкцій, в оточенні яких зустрічається дане слово.

С.І. Олексієнко, постулюючи процес функціонування й адаптації нових слів, зазначає, що іншомовні слова, проникаючи до лексичного складу мови-реципієнта, деякий час уживаються головним чином у мовленнєвих контекстах. Отже, осмислення його відбувається на рівні цих контекстів. Тільки за повторних уживань, за певної частотності та під час створення серій типових уживань виділяється самостійна лексична одиниця [8, с. 61].

Л.М. Архипенко, аналізуючи ступені засвоєння англіцизмів, зазначає, що слово *Інтернет* з'явилося в українській мові зовсім недавно, поширенням воно зобов'язане науково-технічному прогресу, досягненням у галузі інформатики. Слова *Інтернет* і *комп'ютер* стали невіддільною частиною повсякденного життя завдяки комп'ютеризації нашої країни, захопленню людей різного віку комп'ютерними технологіями, іграми, завдяки інтересу до інформації, яка отримується через комп'ютер [9, с. 112–113].

Ступінь адаптації запозиченої лексики у мові ЗМІ залежить від різних чинників і визначається різними етапами процесу запозичення. Потрапляючи в нове мовне середовище, запозичення лишається повністю незасвоєним мовою-реципієнтом ні лексично, ні фонетично, ні графічно чи граматично й належить до неасимільованої лексики або так званих варваризмів, які відразу видають своє іншомовне походження. Подібні лексичні одиниці не перекладаються, а часто зберігають на письмі іншомовну графічну форму й завдяки незвичному звучанню і написанню приваблюють до себе увагу. Виконуючи номінативну функцію, варваризми заповнюють лакуни у сфері номінацій, позначають назви окремих предметів і понять для забезпечення міжнародного розуміння. Сюди можна віднести такі лексеми: *haute couture* (висока мода), *alta moda* (мистецтво моделювання модного одягу), *pret-a-porte* (одяг, готовий для носіння) та інші. Ця група іншомовної лексики виконує емоційну функцію, що дозволяє не тільки позначити саме поняття, але й передавати його певні відтінки. Це так звана «*престижна лексика*», яка потрапляє в мову через моду й рекламу. Дуже важливо, щоб запозичення були зрозумілими; шлях семантичних перетворень – дуже складний, та часто носії мови помилково вживають слово через неадекватне розуміння. Багато слів залишаються незрозумілими, та внаслідок цього маємо або помилкове вживання, або нарошування нового значення – своєрідне освоєння іншомовного слова.

Питання про значення контексту й актуалізацію семантики слова розробляв Ж. Вандрієс: «У всіх випадках значення слова визначається контекстом. Слово використовується в оточенні й визначає його значення кожного разу. Саме контекст, усупереч різноманітності значень слова, надає «особливого» значення; саме контекст очищає слово від його минулих значень, накопичених пам'яттю, і надає слову «актуального» значення [10, с. 171].

Виникнення нової семантичної одиниці запозиченого слова не є результатом механічного перенесення, отже, можна говорити про особливий етап становлення значення запозиченого слова в новому мовному середовищі. Особливістю початкового періоду входження іншомовного слова у мові ЗМІ є те, що йому не властивий необхідний реєстр лексичних контекстів у мові-реципієнті, де може бути реалізовано його значення. Процес початкового семантичного вживання іншомовного слова являє собою формування лексичних зв'язків слова у новому контексті, створення низки прикладів його типового вживання в мові-реципієнті, які узагальнюються для актуалізації значення.

У межах загального поняття контексту розрізняють вузький контекст (мікроконтекст) і широкий контекст (макроконтекст). Дуже важливо під час з'ясування значення іншомовного слова брати до уваги безпосередньо макроконтекст, оскільки саме в ньому може міститися «підказка», тому можливість адекватного розуміння іншомовного слова визначається здебільшого наявністю коментаря. Значення більшості нових лексичних запозичень є вимогою для розуміння ширшого контексту. Іноді важко знайти адекватний національний еквівалент, точно передати семантику лексичного запозичення, адже на практиці виходить так, що слово або вираз є в словнику, але має інше значення. Спроба замінити запозичену лексему часто знижує її культурологічну цінність і сферу функціонування, що своєю чергою призводить до втрати експресивності, «новизни». При всій незрозумілості слова, що вживається вперше, контекст якщо й не здатний повністю розкрити його зміст, проте все ж може дати певне уявлення про предмет або поняття, позначене ним. Більшість запозичених лексем у мові ЗМІ супроводжується описовим перекладом, який зазвичай знаходить своє вираження в так званих оцінках мови, у деталізованих тлумаченнях слів. Описовий коментар використовують, коли з тих чи інших причин калькування неможливе. При зазначеному способі відбувається розширення компонентного складу, значно змінюється структурно-граматична організація, що своєю чергою призводить до неминучої втрати певної інформації за рахунок експресивності, що позбавляє контекст характерного йому національного колориту й своєрідності. З огляду на специфіку цього способу необхідно зазначити, що головна перевага полягає в тому, що при використанні описового коментаря виключається нерозуміння семантики запозиченої лексеми (що часто відбувається, коли нове слово запозичується з новим поняттям) [11, с. 242–243].

Розглянуті вище твердження функціонування лексичних запозичень свідчать про сучасний рівень розвитку матеріальної та духовної культури у суспільстві. Саме сучасна мова засобів масової інформації – особлива форма комунікації, соціокультурне значення якої полягає в тому, щоб встановити певного роду зв'язок між людьми, але насамперед будь-яка мова виконує інформаційну функцію у сфері масової комунікації, охоплюючи в тому чи іншому обсязі суспільно-політичну інформацію, різноманітні медійні повідомлення тощо. Водночас досить часто мова настільки ідеологізується та політизується, що з мови мас-медіа перетворюється на засіб ідеологічної боротьби, проте й такий вплив на мовному рівні виявляється, зокрема, в тому, що мова ЗМІ більш інтернаціоналізується, поповнюючи свій лексикон новими словами і поняттями.

Поява значної кількості нових слів та їх нових значень має не тільки інформаційну мотивацію, але є засобом збагачення суспільної свідомості, національного та інтернаціонального закрі-

плення іншомовних одиниць, що своєю чергою допомагає людям адекватно й глибоко усвідомлювати їх навколишній світ, точніше передавати свої думки. Актуальність понять зумовила вживання нових слів на сучасному етапі; називаючи предмети та явища в нашому житті, вони подають історію розвитку нації, її особливості, традиції, менталітет, іншими словами, вони несуть нову культурну й культурологічну інформацію для носія мови. Якщо так, то запозичена лексика є одним із найважливіших факторів розвитку структури мови, яка набуває національного визнання та виступає соціально значимим елементом мовної поведінки носія мови, а також лінгвокраїнознавчим джерелом, що відтворює культуру етносу на певному етапі суспільства.

Нові слова, які з'являються в мові, і нові значення слів мають різну мотивацію: соціальну, традиційно-побутову, емоційно-психологічну, що своєю чергою допомагає людям адекватно й глибоко усвідомлювати світ, який їх оточує, точніше передавати свої думки. Придбати ці знання й навички неможливо без урахування всіх змін, які відбуваються в мові в процесі її розвитку, і насамперед – без урахування змін у словниковому складі мови. Переклад з мови на мову може бути не адекватним через відмінності понятійних систем, але вирішальну роль у формуванні інформації, знань носія мови відіграє зв'язок мовних одиниць і ситуація, тобто контекст. Відомо, що слово – носій не тільки актуальної інформації, переданої в процесі повсякденної мовної комунікації: воно також здатне акумулювати соціально-історичну інтелектуальну й експресивно-емоційну, оцінну інформацію національного характеру. Культурний компонент значення слова для носіїв конкретної мови безпосередньо виявляється в різних контекстах, у яких так чи інакше зіставляються соціально-історичні зрізи епох, сформовані стереотипи мислення, мовної поведінки представників різних верств суспільства, професій, політичних груп тощо.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити такі висновки: проникненню іншомовних лексем до складу мови-реципієнта більш за все сприяють засоби масової комунікації, що і визначає, на наш погляд, пріоритетну сферу поширення лексичних запозичень; у зв'язку з тим, що мова ЗМІ найбільш повно відображає всі зміни лексичного складу, процеси розвитку і поповнення номінативного фонду перебувають у безпосередньому зв'язку із екстралінгвальними факторами, результатом запозичення іншомовної лексики є не лише кількісне збагачення словникового складу мови-реципієнта, а й певні зміни у її структурі та певне контекстуальне значення. Запозичені лексеми функціонують у мові як одиниці, які зберегли у мові-реципієнті певні іншомовні властивості, набувають національного визнання, мають цінну культурологічну інформацію і виконують важливу соціальну функцію. Проникнення іншомовної лексики до складу мови-реципієнта, її освоєння, інтенсивність проникнення цього процесу фіксується різними лексикографічними довідниками, що відбивають рівень філологічної культури, історію громадської думки, міру національної самосвідомості, соціальне ставлення до проблеми запозичення. Культурний компонент значення слова для носіїв конкретної мови безпосередньо виявляється в різних контекстах, у яких так чи інакше зіставляються соціально-історичні зрізи епох, сформовані стереотипи мислення, мовної поведінки представників різних верств суспільства, професій, політичних груп тощо.

У детальному принципі зазначених особливостей ми бачимо перспективи подальшого студіювання у цьому науковому напрямі.

Література:

1. Глушенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в історії мовознавства. Московська лінгвістична школа: навч. посібник для студентів філол. спеціальностей пед. ін-тів і університетів. Донецьк, 1996. 137 с.
2. Роман В.В. До питання способів і типів адаптації сучасної запозиченої лексики (на матеріалі лексики ЗМІ). Актуальні проблеми слов'янської філології: лінгвістика і літературознавство. Бердянськ, 2013. Вип. XXVII. Ч. 1. С. 492–503.
3. Аксенова А.Т. Образы американской лингвокультуры в современной русской языковой бред: автореф. дис. ... канд. филол. наук (на материале): 10.02.01 / Российский ун-т дружбы народов. Москва, 2011. 18 с.
4. Роман В.В. Функціонування лексичних запозичень у мові ЗМІ: соціолінгвістичний аспект. Наукові записки. Філологічні науки. Ніжин, 2013. Кн. 3. С. 90–95.
5. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія. Київ: Центр КНЛУ, 2003. 388 с.
6. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): монографія. Київ: Наук. думка, 1970. 303 с.
7. Мжельская О.С., Степанова Е.И. Новейшие англицизмы в русском языке. Новые слова и словари новых слов. Ленинград: Наука, 1983. С. 125–140 с.
8. Олексієнко С.І. Про лексико-семантичний розвиток запозичень (на матеріалі східнослов'янських пам'яток ХІV–ХІVІ ст.). Мовознавство. 1976. № 4. С. 60–66.
9. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.01 / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2005. 230 с.
10. Вандриес Ж. Язык (лингвистическое введение в историю): монография / ред. Р.О. Шор. Москва: Эдиториал УРСС, 2001. 408 с.
11. Кочерган М.П. Слово і контекст (лексична сполучуваність і значення слова). Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1980. 183 с.

Роман В. В. Особенности адаптации лексических заимствований в языке средств массовой информации

Аннотация. В статье проанализованы взгляды ученых на проблему адаптации лексических заимствований в языке средств массовой информации. Охарактеризованы факторы, прежде всего экстралингвальные, которые способствуют употреблению лексических заимствований. Обосновано, что необходимость исследования лексических заимствований обусловлена уровнем активности процессов заимствования иноязычной лексики как особой черты современной жизни. Выделены присущие лексическим заимствованиям особенности функционирования и адаптации в языке средств массовой информации.

Ключевые слова: лингвистический аспект, язык средств массовой информации, экстралингвальный фактор, иноязычные лексические заимствования, процесс адаптации, контекст.

Roman V. Peculiarities of adaptation of lexical borrowings in the language of mass media

Summary. The views of the scientists on the problem of adaptation of lexical borrowings in the language of mass media have been analyzed. The factors, especially extralingual ones, which stimulate the usage of lexical borrowings have been characterized. It has been grounded that the necessity of investigation of lexical borrowings is determined by the degree of active processes of borrowed words as a special feature of contemporary life. The peculiar features of lexical borrowings of both functioning and adaptation in the language of mass media have been distinguished.

Key words: linguistic historiographic aspect, the language of mass media, extralingual factor, foreign lexical borrowings, process of adaptation, context.

Syvokin H. V.,*Candidate of Philological Science, Associate Professor,
Department of Foreign Languages
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture***Kartel T. M.,***Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor,
Department of Foreign Languages
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture*

MEANS OF PERSUASION IN SCIENTIFIC TEXT

Summary. The work reads about the functional peculiarities of scientific texts. It has been demonstrated that the leading principle of influencing function execution. Means are involved.

Key words: scientific text, influence, modality, persuasion, attitude, predicativity, proposition.

Introduction. The relevance of this work is determined by the fact that now it is the English scientific text (ST) that is of great interest for the study of various functional aspects of language and speech. This is explained by the fact that the impact of science is now decisive for our entire life, and English is increasingly becoming the international language of scientific communication.

The purpose of this research is to study the functional characteristics of ST and to identify the nature of the gradation of the components of the modal-semantic field and the degree of reliability of ST.

The two most important functions of the language of science are the functions of communication and influence, the complex dialectical unity of which constitutes the essence of the communicative function (the function of communication or communication) in the broad sense of the word [1, p. 9].

The main function of the language, as the researchers note, is the informative function (representative, denotative, or cognitive) associated with the subject of the message. The language mark is especially well prepared and equipped precisely for the function of representation; this is most relevant to the language of science.

The second important function of the language of science is impact. First of all, the impact is associated with the communicative function. In contrast to the subject-practical and cognitive activity, the purpose of speech communication activity is not to change the product of the activity, but to influence the communication partner, that is, it manifests itself primarily social in nature [2, p. 33]. Impact is a complex function that integrates all functions that are updated in the text.

The main type of influence in ST should be considered persuasion. It is precisely in the desire to convince the reader that the pragmatic attitude of the author of a scientific text consists, and when speaking of the influence function of a scientific text, scientists usually mean exactly the function of persuasion. Other components of the impact function (order, suggestion, advice, etc.) are completely uncharacteristic for ST. Persuasion is associated primarily with the communicative function of the language, always carried out consciously and directed to the addressee of ST.

The purpose of any speech influence, including persuasion, is to induce the recipient of information to a certain understanding of certain things, namely, to the understanding that the author wants

[3, p. 65]. In this case, it would be natural to assume that the author of a scientific text seeks to convince the addressee of the truth of the information provided. If we ignore the conditions of sincerity, then the question of the truth of information in the ST will be associated only with the question of knowing the speaker of what is actually happening, that is, the question of the correspondence of the utterance to the reality from the point of view of the speaker. Consequently, the truth in our understanding of the term is always subjective and consistent with the concept of knowledge. In this regard, it seems legitimate to speak not about the reader's conviction of the truth of the transmitted information as the goal of the persuasion, but about the conviction of its authenticity, since authenticity (unlike truth) can be differently evaluated by the speaker.

In our study, we do not set ourselves the goal of establishing the correspondence of the content of STs to objective scientific truth; we will be interested only in the attitude of the author himself to the content of the statement. In the language, the assessment of the credibility of the message is related to the category of modality.

The category of modality most researchers differentiate according to various criteria. One of the leading aspects of differentiation is the opposition of objective and subjective modalities. The objective modality expresses the relation of the reported to reality in terms of reality (feasibility or fulfillment) and unreality (unrealization). The main means of forming an objective modality is the category of the verbal mood. On the basis of opposing reality / unreality of the attitude of utterance to reality, as noted by A.A. Zolotov, two main objectively modal meanings are distinguished – real (direct) and unreal (irreal, indirect, hypothetical, conjectural) modality [4, p. 141].

Research results. In our study, we do not set ourselves the goal of establishing the correspondence of the content of STs to objective scientific truth; we will be interested only in the attitude of the author himself to the content of the statement. This sphere of relations in the language is the content of subjective modality. The semantic basis of subjective modality is formed by the concept of evaluation in the broad sense of the word, including not only the logical (intellectual, rational) qualification of the communicated, but also various types of emotional (irrational) reaction.

As V.Z. Panfilov notes, the opposition of objective and subjective modality is relative, since reality / unreality is estimated by the speaker and, therefore, this assessment is subjective, since it is actually only an assessment of the degree of knowledge of reality by the subject [5, p. 164]. Therefore, the subjective modality is often called an additional or secondary. The definition of subjective modality as additional or secondary, does not mean that its presence in the statement is not

necessary. Although there may well be no explicit means of expressing subjective modality, their very absence is meaningful.

The main explicit means of transferring the subjective modality are predicates of the propositional relation (installation) (hereinafter referred to as PPR). The concept of the propositional relation was introduced into the philosophical logic by B. Russell [6, p. 65]. Later it became widely used not only in logic, but also in linguistics. The PPR is a subclass of the more general class of second-order predicates and is contrasted within this class with inter-event predicates or qualifiers [7, p. 72]. In addition, our understanding of the subjective modality as an assessment allows us to include in it not only the modality expressed by the verbs of the modus, but also the modality expressed by the modal verbs that are part of the dictum part of the utterance.

PPR is sometimes called modus predicates, identifying the concepts of the propositional relation (software) and modus. N.D. Arutyunova writes that a propositional attitude is distinguished primarily by its ability to establish a connection between the speaker and the proposition, and the modus transfers the centrality to the postulated attitude of the speaker to the statement. Modus is usually understood as part of a statement expressing the speaker's attitude to the situation being described. The situation itself is described in the dictum part of the utterance, usually called the proposition. Proposition, as defined by M.V. Nikitin, is reduced to a generalized objectified diagram of relations in syntactic unit at the level of classes of arguments and predicates that are not localized in space and time [8, p. 595].

N.D. Arutyunova writes that the propositional attitude is distinguished primarily by its ability to establish a connection between the speaker and the proposition (which corresponds to the subjectively modal attitude), and the modus transfers the center of gravity to the postulated relation of the content of the statement to reality (objectively modal meaning of the statement) [9, p. 207].

According to S.A. Krylov, all types of modes with some reservations can be reduced to two main ones – epistemic and emotive, whose predicates constitute the core of the PPR class. Epistemic (mental, cognitive) PPR express a rational assessment by the speaker of the content of the statement. This includes predicates with the value of knowledge (ignorance) and opinions (doubts). Emotive predicates express an emotional assessment of the speaker's content of the statement. We will be interested only in epistemic PPR, since it is rational evaluation that represents the speaker's assessment of the authenticity of the statement's content. In the context of epistemic PPR, the speaker expresses his assessment of the conformity of the proposition with reality.

The speaker can assess the accuracy of his message as truth or probability. The truthfulness of the credibility of the speaker of his message will correspond to his knowledge, and the probabilistic one – to the opinion. The truth of the statement from the PPR of knowledge is primarily indicated by the semantics of these PPRs. Therefore, the use of the ST author in the statement of the PPR of truth accuracy carries out the conviction of the addressee, imposing a truth evaluation of the proposition on him. After all, the speaker's intention, his vision of the situation, his assessment of scientific information, as the author of this information, can be considered as the main argument in the dialogue with the reader.

The PPR knowledge in English ST can enter both information already known in the scientific world (old knowledge) and new, still unknown (new knowledge). The main purpose of ST is to post a new, unknown, from the point of view of the author, informa-

tion. However, no ST can do without old information, since new information is often presented against the background of already existing, systematized and generalized knowledge. Reported data are often well-known, generally accepted facts. But the author needs them as a background or as a detail of his description, and he quotes them, as it were. This opposition of new and well-known information in the ST finds its explicit expression in the meanings of the PPR of knowledge.

The verb "know" in an affirmative form, as a rule, introduces old information. In this case, the verb "know" most often is part of the main clause introducing the subordinate clause (that-clause).

In the scientific text of the PPR, the nobility is often used to repeat information already known in the scientific world in order to remind the recipient of it. Even if in fact this information is unknown to the addressee, the very fact of submitting it as old knowledge is intended to convince the addressee of its knownness. Characteristic of these cases is the presence in the modus part of adverbs (we know intuitively ..., we well know ...), emphasizing the prominence of the transmitted information. Thus, the conviction in the old knowledge is carried out due to the meaning of the PPR know, indicating the true assessment of the validity of the proposition.

The message of new knowledge in ST takes place with the help of the PPR knowledge, which, however, is characteristic of the new – the old one is opposed by the PPR know. Following P.K. Ryabtseva, we call this group of PPR cognitives [10]. In general, cognitives describe a variety of information processes of perception, receiving, mental processing, transfer and storage of knowledge. Cognitive attitudes include verbs with the meaning of detecting, discovering, showing, investigating, describing, communicating, understanding, and others.

As cognitives, manifesting the truth assessment of the credibility of the speaker of his message, the following PPR groups are most commonly used:

1) finite verbs: check, document, estimate, conclude, show, reveal, document, estimate, infer, investigate, tell, tell, determine, state, explain, explain, suggest out, report, follow, note, appreciate, analyze, describe, signal, characterize, explore;

2) nouns: fact, evidence, finding, observation, conclusion, indication. As for nouns, they are not always referred to as PP, since the subject of the modus in these cases, as a rule, does not find an explicit expression.

Such instances of the expression of a mode predicate are sometimes called transitive to propositional attitudes or impersonal modalities, as opposed to personal, expressed verbs [11, p. 14]. Nevertheless, despite the formal inexpressiveness of the subject of the modus, these predicates always convey the attitude of the author. In addition, some of these nouns can be combined with the possessive pronouns my / our (my findings, our observations).

An important point, which plays a large role in convincing the addressee of the truth of the reported information, is an explanation in the semantics of cognitives indicating the source of new knowledge. Depending on these sources of knowledge in the group of cognitives, there are three subgroups: 1) perceptual cognitives, 2) mental cognitives, 3) communicative cognitives.

The direct experience as a source of knowledge is demonstrated by the semantics of perceptual cognitives. These PPR describe the situation of empirical knowledge replenishment. The semantics of mental cognitives testifies to excretory knowledge. The third source of knowledge is the so-called knowledge of second-hand, that is, obtained in the learning process, from conversations, from

books, etc. On the knowledge of "second-hand" is communicated through communicative cognitives.

It must be emphasized that between the three groups of cognitives that indicate the source of knowledge, as our material shows, there are no clear boundaries. Thus, output knowledge in ST can be transmitted not only by mental, but also perceptual cognitives, indicating that the conclusion is based on a generalization of the results of the experiment. For the addressee, it often does not matter whether the research was conducted and whether the conclusion was made by the author himself, or the author uses other people's data (we are not talking about scientific controversy). Data obtained from second-hand, in their status may not differ from that obtained by the author, and in the text only a footnote can indicate the source of information. In addition, second-hand information is always critically interpreted by the author of ST, before he incorporates it into the fund of his own knowledge.

Data obtained from second-hand, in their status may not differ from that obtained by the author, and in the text only a footnote can indicate the source of information. In addition, second-hand information is always critically interpreted by the author of ST, before he incorporates it into the fund of his own knowledge.

Despite the different status of the PPR, introducing the old and new knowledge, the semantics of these PPR itself primarily indicates the truthfulness of the statement. However, ST communicates not only the speaker's knowledge, but also his opinions: assumptions, hypotheses, predictions, guesses. In this case, the author does not have complete confidence in the truth of the proposition and suggests that a different opinion, a different point of view, is possible. The large role of this kind of propositions, manifesting the probable authenticity in ST, is explained by the peculiarity of scientific activity. The statement of assumptions, guesses, forecasts, etc., filling temporary gaps in the scientific picture of the world, contributes to the change of attitudes of the addressee and contributes to the evolution of scientific thought. The need for hypotheses, assumptions arises in science, when the connection between phenomena is unclear, their cause, although many circumstances are known that preceded or accompanied them, when according to some characteristics of the present it is necessary to restore the picture of the past or on the basis of the past and present to draw a conclusion about the future development of the phenomenon.

However, when presenting his opinions, the author of ST also seeks to convince the addressee of their authenticity, seeks to achieve acceptance by their addressee. Therefore, the truth of information is not the only content of a predicate to convince in ST. The author of ST often convinces the addressee of the acceptability, possibility, presumptiveness of one or another idea of the state of affairs in the world. Positions with the value of assumptions, opinions convey not probability, but probabilistic assessment of reliability.

In Ukrainian linguistics, PPR has adopted the division of opinions, which are actualizers of probabilistic reliability, into two groups: categorical validity of PPR and problematic validity of PPR. This division of PPR with probabilistic assessment of reliability into two groups is mainly due to the fact that each of these groups is distinguished by its peculiarity in the implementation of the persuasion function in the scientific text. However, both problematic and categorical degrees of confidence, expressing the subjective modality of the statement and characteristic of the PPR opinions, opposed to the truthfulness inherent in the PPR knowledge.

Statements with a modus of opinion of categorical authenticity unite statements, in the meaning of PPR, which expresses

the speaker's full confidence in the truth of the reported information. The means of expression of PPR of categorical validity are not limited by a special variety. The PPR of this group can only be expressed by predicative adjectives and modal words: surely, certainly, of course, indeed, naturally, undoubtedly, clearly, obviously, it is evident (apparent, clear etc.).

Thanks to the predicates of categorical authenticity, the author not only expresses his confidence in the truth of the reported information, but also has an impact on the addressee, as it sets the latter's reaction to the unconditional acceptance of the reported information.

Depending on the meaning of the modal words of categorical authenticity, they can be divided into two groups. One has the ability not only to introduce a proposition of opinion, but also to be used in propositions of knowledge for the expression of true authenticity. This includes modal words and phrases in fact, of course, indeed, naturally, actually. These modal words indicate the absolutely reliable nature of the information from the point of view of the speaker, and therefore their meaning is not characterized by the variability of the reliability assessment. These PPR cannot be graduated on a scale of probability, since they do not form one semantic series with PPR, which would represent a continuum of values from a low to a high degree of probability.

The modal words of the first group occur in a situation where the conclusion, confirmed by the actual state of affairs, becomes knowledge, and thus the knowledge coincides with the logically expected one. With regard to the difference between the statements with categorical validity of PPR and problematic validity of PPR, it is that the latter report knowledge of an objective fact, while the former means that knowledge of an objective fact corresponds to the logically expected, that is, the opinion of the author, based on the available assumptions.

The second group of modal words has only the meaning of opinion and can only be used to express probabilistic confidence with propositions of opinion. These modal words express a high degree of probability. They are characterized by the predominance of the subjective-psychological meaning of confidence and persuasion. These include the modal words certainly, clearly, undoubtedly, clearly, surely, evidently, no doubt. These modal words are an indisputable means of persuasion the addressee of the accuracy of the information by indicating that this state of affairs is not unexpected, which is as it should be. Considered categorical validity of PPR indicates the author's confidence in the reported, his persuasion in the accuracy of the information. The communicative intention of the author is to make the addressee believe in the accuracy of the message. Given this circumstance, such statements are sometimes unfoundedly attributed with a true evaluation of the proposition [12]. However, these statements, in contrast to the truth, are characterized by a probabilistic assessment of the accuracy of the proposition and occupy a place covered by the zone highly probable on a probabilistic confidence scale: obviousness, certainty.

Both groups of modal words discussed above with a value of categorical confidence are markers of the statement. Modal words like surely, of course, certainly are specialized means of expressing the speech action of an assertion. They expressly call the attitude of the speaker to the event nomination.

In contrast to the PPR, the categorical authenticity of the PPR with a modus of opinion, conveying the value of problematic authenticity, unites statements, the meaning of which is expressed (to a weak or strong degree) doubt, indicating the speaker's absence

of complete confidence in the truth of the message, the assumption of a different opinion, points of view.

Problematic validity of PPR are characterized by a much greater variety of means of expression than categorical validity of PPR. It can be:

1) verbs, including: a) full-valued think, believe, suppose, consider, imply, expect, anticipate, hypothesize, suspect, estimate, suggest, predict, etc.; b) connective seem, appear; c) modal with epistemic meaning assumptions: may, might, can, could, must and the verb seem;

2) predicative adjectives in the construction with the impersonal it and the connected verb: it is possible, probable, likely, conceivable, doubtful, debatable, seen, etc.;

3) modal words: perhaps, possibly, probably, conceivably, presumably, apparently, and so on;

4) nouns: assumption, hypothesis, suggestion, theory, probability, belief, opinion, etc.

Conclusions. Expressions of opinion with the value of problematic credibility are very characteristic of a scientific style of speech. This is explained by the fact that, along with a statement of the provisions, the truth of which is established by the author of ST in the course of research, experiment, logical proof, calculations, as well as by other researchers, references to the works of which are given in ST and whose data do not cause doubts in the author, very often in ST there is a statement of possible, probable statements, explanations, theories, hypotheses, the truth of which has not yet been established, which need substantiation, proof, further research, verification. These hypotheses, assumptions fill temporary gaps in the scientific picture of the world and in the further course of development of science or are discarded as unreliable, or remain hypotheses if it is impossible to provide sufficiently reliable evidence (which is often found in describing historical events when the connection with the actual state of affairs is lost), or pass into the category of reliable knowledge. Without the statement of hypotheses, the assumptions of the evolution of scientific thought would be impossible.

Problematic authenticity is always associated with a certain degree of uncertainty, which speaks in doubt about the truth of the statement, in the absence of the speaker having a sufficiently reliable argument confirming the truth of the statement.

The analysis of problematic validity of PPR. Allows you to divide them into several groups:

1. PPR doubt: doubtful;

2. PPR beliefs: think, believe, suppose, consider, seem, appear, opinion;

3. PPR assumptions: perhaps, possibly, probably, conceivably, may, might, could, must, presumably, assume, assumption;

4. PPR probabilities: suggest, likely, probably, probability, theory;

5. PPR forecasting: anticipate, hypothesize, predict, expect, suspect, hypothesis.

The five problematic validity of PPR we have identified, together with the two categorical validity of PPR designated in the zone of highly probable reliability (obviousness and certainty), form a scale with a gradation of values of the sign of probability, since each subsequent group has a stronger value of this sign. This proba-

bility scale is close to the classification of the corresponding modal words of the English language proposed by B.E. Zernov [13, p. 87]. Depending on the strength of the sign, the probability of problematic validity of PPR and categorical validity of PPR function of influence is carried out in different ways. It is important to note that the degree of expression of probabilistic reliability is influenced by the subjective interpretation of the state of affairs by the author, and not by the mandatory logical weight of the premises.

In conclusion, we note that having examined various aspects of the impact of a scientific text, we stated that its main type is the persuasion of the direct addressee of ST in the authenticity of what it reports.

References:

1. Чайковская М.С. Текст как сообщение и воздействие. М., 1986.
2. Третьякова Т.П. Английские речевые стереотипы: функционально-семантический аспект. СПб., 1995.
3. Клаус Г. Сила слова. Гносеологический и прагматический анализ языка. М., 1967.
4. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. М., 1973.
5. Панфилов В. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания. М., 1982.
6. Russel B. On Inquiry into Meaning and Truth. London, 1940.
7. Крылов С.А. О содержании термина предикаты пропозициональной установки. Пропозициональные предикаты в логическом и лингвистическом аспекте: Тезисы докладов рабочего совещания. М., 1987. С. 71–74.
8. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. СПб., 1996.
9. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. М., 1988.
10. Рябцева Н.К. Противопоставления в классе когнитивов. прагматика и проблемы интенциональности. М., 1988. С. 225–243.
11. Демина Л.А. Парадоксы неререференциальности. Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста / отв. ред. Н.Д. Арутюнова. М., 1990. С. 10–20.
12. Dijk T.A. van. Some Aspects of Text Grammar: A Study in Theoretical Linguistics and Poetics. The Hague; Paris; Mouton, 1972.
13. Зернов Б.Е. Модальные слова. Теоретическая грамматика английского языка / ред. В.В. Буракова. Л., 1983. С. 86–91.

Сивокін Г. В., Картель Т. М. Засоби переконання в науковому тексті

Анотація. Робота присвячена дослідженню функціональних особливостей наукового тексту. Показано, що основним аспектом реалізації функції впливу є переконання. Проаналізовано засоби реалізації функції переконання в науковому тексті.

Ключові слова: науковий текст, вплив, переконання, модальність, предикативність, пропозиція.

Сивоконь А. В., Картель Т. Н. Средства убеждения в научном тексте

Аннотация. Работа посвящена исследованию функциональных особенностей научного текста. Показано, что основным аспектом реализации функции воздействия является убеждение. Проанализировано средства реализации функции убеждения в научном тексте.

Ключевые слова: научный текст, воздействие, убеждение, модальность, предикативность, пропозиция.

Стегніцька Л. В.,

викладач кафедри іноземних мов

ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»

ВАРІАТИВНІСТЬ ТРАНСКОДУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРОПРІАТИВНОГО КОМПОНЕНТА АНГЛІЙСЬКИХ КЛІНІЧНИХ ЕПОНІМІВ

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано основні способи транскодування пропріативного компонента клінічного епоніма у разі міжмовного переходу. Такі зміни призводять до графічних, граматичних і фонетичних трансформацій власної назви, спричинених не тільки особливостями мови реципієнта, а й антропоцентричним характером лексикографії, яка, окрім мовних правил, опирається на певний досвід і вже наявні напрацювання.

Ключові слова: епонім, варіативність, транскодування, трансформації.

Постановка проблеми. Загальна мета термінознавства – турбота про те, щоб процес утворення та вживання термінологічних найменувань зробити більш керованим і сприяти раціоналізації професійного спілкування. Побудова та стандартизація нових термінів – це мовна інтерференція, яка передбачає штучне втручання в природний розвиток мови, насамперед у її лексику, із внесенням туди відповідних змін і нововведень [7, с. 6]. Таке штучне виокремлення форм і варіантів здійснюється з метою вибору найбільш вдалого варіанта і затвердження його як стандарту. Проблематику перекладацьких трансформацій і стандартизації термінів висвітлено в працях Е. Скороходька, Т. Кияка, В. Карабан, А. Дякова, В. Комісарова, Л. Бархударова, Я. Рецкер, І. Арнольд та ін. Незважаючи на те, що епоніми – це інтернаціональний пласт лексики, який однаково зрозумілий у різних мовах у межах термінополя медицини, ці термінологічні одиниці також зазнали певних трансформацій, що призвело до наявності паралельних форм. **Мета** нашого дослідження полягає у виявленні трансформацій, яких зазнають епоніми у разі міжмовного переходу. Робота передбачає вирішення таких **завдань**: виокремити основні види транскодування, проаналізувати міжмовні трансформації та простежити адаптування пропріативного компонента епоніма до мовних правил мови-реципієнта. Вперше здійснено комплексний квалітативний аналіз саме пропріативного компонента епоніма з використанням порівняльного методу та методу зіставлення, зокрема в межах англійської й української мов. Предметом дослідження слугують епоніми англійської клінічної термінології.

Виклад основного матеріалу. 1. Транскодування епоніма. Графічний і звуковий шляхи передачі іншомовних власних назв, тобто транслітерація та транскрибування в межах певної мови, максимально стисло можуть передати зміст зі збереженням форми. Традиційно вважається, що транскодування – це спосіб перекладу, який здійснюється шляхом передачі звукової або графічної форми слова вихідної мови засобами абетки мови перекладу. Такий спосіб передачі інформації є досить надійним у разі перекладу інтернаціональних реалій, оскільки запобігає їхньому хибному трактуванню. Основними видами транскоду-

вання є транслітерація та транскрибування, які можуть зазнавати змішаного й адаптивного транскодування.

Транслітерація є формальним перетворенням літер вихідної лексичної одиниці за допомогою абетки мови перекладу. Основні вимоги до транслітерації було сформовано О.О. Реформатським: інтернаціональність, однозначність, зворотність і регульованість, що забезпечать «стовідсоткове відтворення транслітерованої одиниці в оригінальному написанні без будь-яких спотворень» [4, с. 142]. Задля однозначного та стандартизованого відтворення іншомовних назв у 2010 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 55 «Про унормування транслітерації української абетки за допомогою латинського алфавіту», згідно з якою транслітерація українських власних імен (прізвищ і географічних назв) здійснюється латиницею відповідно до уніфікованих правил транслітерації [9]. Щодо відтворення іншомовних власних назв в українській мові, то основні правила викладено в Українському правописі, який у 2018 р. оновлено та подано на розгляд Українською національною комісією з питань правопису [11, с. 128]. Також задля упорядкування екзотизмів, якими насичена українська мова, було розроблено та затверджено транслітераційні стандарти, побудовані на принципах: системності, точності, однозначності, зворотності (відновлення після повторного транслітерування), відсутності мови-посередника, традиційності (врахування фонетично-графічних традицій мови), нормативності (відповідності чинним нормам), кодованості (відсутності діакритичних знаків для комп'ютерного пересилання) [2, с. 337].

Проаналізувавши епоніми в англійській клінічній термінології, ми встановили, що частина прізвищ перейшла в мову-реципієнта шляхом транслітерації: *Balo disease* – хвороба *Бало*, *Banti disease* – хвороба *Банті*, *Luria classification* – класифікація *Лурія* і т. д. Збереження подвоєння приголосних простежується практично в усіх прізвищах, наприклад, *Abbe operation* – операція *Аббе*, *Arroyo sign* – *симптом Арройо*, *Baccelli sign* – *ознака Баччеллі*, *Bassini operation* – операція *Бассіні* та ін. Крім того, було виявлено подвоєння голосних, зокрема *Aaron sign* – *симптом Аарона*, *Aarskog-Scott syndrome* – *синдром Аарског-Скотта*, *Aase syndrome* – *синдром Аазе*, яке, на нашу думку, є також наслідком транслітерації, оскільки довгі та короткі голосні (фонемі) не характерні для української мови. І тільки незначна частина епонімів це подвоєння втратили: *Alagille syndrome* – *синдром Алажіля*, *Alezzandrini syndrome* – *синдром Алезандріні* та ін., ймовірно, внаслідок транскрибування або ж через рекомендований характер подвоєння приголосних згідно з українським правописом [10]. Таким чином, у разі перенесення власної назви в українську мову відбувається варіативне подвоєння приголосних і голосних, оскільки відповідно до правил українського правопису подвоєння приголосних не

відбувається у загальних назвах, а для власних назв така транслітерація є рекомендованою. Припускаємо, що транслітерація пропріативної лексики має соціолінгвістичний характер і змінюється за чинними правилами та нормами мови-реципієнта, дотримання яких сприятиме упорядкуванню епонімів у клінічній термінології.

Транскрибування, тобто міжмовна транскрипція, є формальним пофонемним перетворенням вихідної лексичної одиниці [1, с. 220]. Значна кількість епонімів зазнала саме транскрибування, оскільки диграфи, дифтонги та буквсполучення, притаманні іншим мовам, не є характерними для української, і перенесення власної назви побуквенно призведе до какофонії. Прикладами транскрибування є такі епоніми, як *Graefe syndrome* – Грефе синдром, *Gelineau syndrome* – синдром Желіно, *Beckwith syndrome* – синдром Беквіта, *Schede operation* – операція Шедє, *Bouillaud symptom* – симптом Буйо. Яскравим наслідком транскрибування є два однакові прізвиська різних за походженням осіб, наприклад, *Brown-Sequard syndrome* (французький лікар Charles E. Brown-Séquard, 1817–1894) – синдром Броун-Секара та *Brown syndrome* – синдром Брауна Сіммерса (американський офтальмолог Harold W. Brown, 1898–1978). У разі перенесення власної назви з однієї мови в іншу досить поширеною практикою є саме транскрибування, оскільки транслітерація може змінити епонім до невпізнаності, як у випадку *Ewing sarcoma* – саркома Евінга / Юінга, що призведе до хибного медичного трактування. Окрім транслітерації та транскрипції, епоніми зазнають змішаного й адаптивного транскодування.

Змішаним транскодуванням вважається поєднання транскрипції та транслітерації, в якому милозвучність імені зберігається з дотриманням подвоєння літер: *Dennie sign* – симптом Денні, *Pellegrini-Stieda syndrome* – синдром Пеллегріні-Штіда, *Trousseau syndrome* – синдром Труссо та ін. У свою чергу, **адаптивне транскодування** – це такий вид транскодування, за якого тільки дещо адаптується до фонетичної та граматичної структури мови. Вважаємо, що прикладом такого адаптивного транскодування є додавання закінчення *-a* до прізвиськового компонента епоніма. В українській мові така флексія є характерною для утворення родового відмінка іменників чоловічого роду другої відміни, які закінчуються на приголосну (нульове закінчення), наприклад, *Perlman syndrome* – синдром Перлмана чи *Behr syndrome* – синдром Бера, або ж кінцева голосна є німою, як от *Fox-Fordyce disease* – хвороба Фокса-Фордайса чи *Duchenne disease* – хвороба Дюшена. Якщо ж власна назва закінчується на голосну, то вона зберігається без додавання характерного закінчення, що простежується у таких прикладах, як *Heiley disease* – хвороба Хейлі, *Mondini deafness* – глухота Мондіні, *Patau syndrome* – синдром Патая. Крім того, як впливає з вищенаведених прикладів, закінчення *-a* додається до всіх прізвисько-компонентів епоніма. Слід зазначити, що в українській мові під час утворення родового відмінка для прізвиськ жінок закінчення *-a* не додається, відповідно, маємо *Frey syndrome* – синдром Фрей і *Holt-Oram syndrome* – синдром Голт-Орам. Крім того, епоніми, які походять від загальних назв, наприклад, *Shevron osteotomy* – Шеврон остеотомія, також не мають адаптивного закінчення. Таким чином, міжмовний перехід епоніма здійснюється за допомогою транслітерації чи транскрипції і часто зазнає змішаного й адаптивного транскодування. Виокремлення еталона епоніма слід здійснювати, опираючись на фонетичну та граматичну структури мови з урахуванням евфонії терміна і гендерного антропоцентризму.

2. Трансформації епоніма. Загалом, трансформаціями вважають міжмовні перетворення шляхом перебудови вихідного тексту або заміни його елементів задля досягнення перекладацької адекватності й еквівалентності з метою збереження функціонального впливу повідомлення (Виноградов В., 2001). Нині не існує єдиної системи класифікації трансформацій, як і переліку перекладацьких прийомів, які належать до трансформацій. Щодо епонімів, то прагнення до упорядкування клінічної термінології призвело до певних графічних, граматичних і фонетичних трансформацій його пропріативного компонента.

2.1. Графічні трансформації епоніма. Графічні трансформації – це зміни, які не розрізняються на слух і візуалізуються тільки на письмі. У нашому дослідженні прояви графічних трансформацій було виявлено у варіативному вживанні апострофа, дефіса, діакритичних знаків і капіталізації пропріативного компонента епоніма.

Апостроф в англійській мові – це виключно графічний знак, який не позначає звук. Незважаючи на думку, що в межах медичної термінології від нього слід відмовитися, апостроф все ж використовується для утворення присвійного відмінка чи позначення пропущеної літери, як от *Gaucher's disease* та *D'Amato symptom* відповідно. Вживання власної назви без апострофа вже стало стандартною практикою у дво- та полікомпонентних епонімах, але досі немає єдиної думки щодо доцільності вживання присвійної форми епоніма з одним пропріативним компонентом. Незважаючи на рішення анатомів про припинення використання апострофа, яке було прийняте в 1974 р. під час конференції в Американському Інституті здоров'я, синтетичні форми й досі використовуються в таких авторитетних джерелах, як «Новий словник епонімів» М.С. Фрімана (*A New Dictionary of Eponyms* by Morton S. Freeman) та «Медичні епоніми» А.Дж. Лі (*Medical Eponyms* by Andrew J. Lee). Ілюстрований словник Дорланда (*Dorland's illustrated Medical Dictionary*) займає золоту середину та подає обидві форми, тоді як у 2-му виданні словника медичних епонімів Т.Л. Стедмана (*Stedman's Medical Eponyms*) термінологічні одиниці наводяться без апострофа.

Незважаючи на те, що питання вживання апострофа залишається на стадії дискусії та вивчення, простежується тенденція до поступового зменшення використання синтетичної форми присвійного відмінка, що висвітлено в різних рекомендаціях. Наприклад, згідно зі стандартами, розробленими Американською медичною асоціацією (*American Medical Association Manual of Style*), під час оформлення наукових матеріалів на медичну тематику рекомендується вживання присвійного відмінка з тими епонімами, які названі на честь того, хто описав чи зробив відкриття, всі ж інші мають вживатися без апострофа. Також задля графічної стандартизації епонімів запропоновано певні правила відмови від апострофа, зокрема в таких випадках: власна назва закінчується на *se, s, z*; наступне слово після власної назви починається з літер *s, s, z*; одне прізвисько включає два слова; епонім містить два і більше прізвиськ; якщо перед назвою є означений чи неозначений артикль [12, с. 778]. Крім того, Національні інститути здоров'я США (*US National Institutes of Health (NIH)*) та Всесвітня організація охорони здоров'я (*the World Health Organization*) закликали медичну спільноту утримуватися від використання присвійної форми епонімів, щоб зменшити неправильне уявлення про те, що дослідники особисто хворіли на це захворювання. Тривалі дебати щодо вживання апострофа призвели до низки

наукових розвідок щодо превалювання форм епонімів із використанням апострофа та без нього [13]. Зокрема, було проведено наукове дослідження щодо вживання двох графічних форм *Down syndrome* та *Down's syndrome* у друкованих та електронних джерелах в 1998 та 2008 рр. [14] та здійснено порівняння частоти їхнього вживання. Під час першого та другого етапів дослідження у працях Європейських науковців спостерігалася тенденція до стійкого поступового зниження використання присвійної форми епоніма на користь безприсвійної форми. В Американських публікаціях було виявлено виключне використання варіанта «*Down syndrome*». У свою чергу, *the National Down Syndrome Society* та *the National Down Syndrome Congress* виступили на підтримку вживання епоніма *Down syndrome* замість *Down's syndrome*, аргументуючи тим, що основне значення присвійного відмінка полягає у тому, щоб вказувати на належність комусь чи чомусь, а синдром нікому не належить [15]. Ми підтримуємо прагнення науковців відмовитися від вживання апострофа, що полегшить стандартизацію термінів і допоможе уникнути ляпсусів, як у випадку *Gower sign* і *Gowers syndrome*, де обидва терміни названо на честь сира Вільяма Річарда Говерса (Sir William Richard Gowers (1845–1915), англійського невролога, а різне написання прізвища спричинена варіативним вживанням апострофа. Хочемо зауважити, що така ж тенденція спостерігається у прізвищах, які закінчуються на -s, як: *Isaacs syndrome*, *Isaac's syndrome*, *Isaacs' syndrome* та *Abrams heart reflex*, *Abrams' heart reflex*, *Abram's heart reflex*. Ми вважаємо, що відсутність апострофа не впливає на значення терміна, оскільки власна назва виконує описову й атрибутивну функцію, а не вказує на належність комусь.

Дефіс – це графічний знак, який використовується для з'єднання слів, що більше пов'язані один з одним, ніж синтаксисом [16, с. 21]. У медичній термінології дефіс використовується у полікомпонентних епонімах для диференціації кількості меморизованих вчених. Епоніми, що містять два та більше прізвищ, згідно з нормами українського правопису пишуться через дефіс, який чітко вказує на кількість прізвищ: *Koerber-Salus-Elsching syndrome* чи *Werdnig-Hoffmann disease*. Та все ж це не єдиний принцип використання дефіса, вживання якого залежить від мови реципієнта. Як приклад, розглянемо епоніми *McLeod syndrome* – синдром Мак-Леода та *MacCune-Albright syndrome* – синдром Мак-Кюна-Олбрайта відповідно. Таке варіативне вживання графічного знака зумовлене правилами української мови, за якими частки *Ван-*, *Мак-*, *Сан-*, *Сен*, які передують прізвищам і становлять їх невід'ємну частину, пишуться через дефіс. Та паралельно спостерігаємо наявність і таких форм, як *Маклеод* і *Маккензі*, які, ймовірно, виникли раніше. Наступні епоніми *Brown-Sequard syndrome* та *Helweg-Larsen syndrome* також наводять на думку про перелік прізвищ вчених і аж ніяк не про подвійне прізвище. Завдяки флексивності української мови розрізнення двокомпонентного прізвища можливе завдяки закінченням родового відмінка, *синдром Броун-Секара* та *синдром Хельвег-Ларсена*. Крім того, у двокомпонентних епонімах, які вживаються без дефіса, простежується тенденція вживання імені та прізвища, наприклад, *Corino de Andrade disease* – хвороба Коріно де Андраде чи *Parkes Weber syndrome* – синдром Паркса Вебера. Довільне використання дефіса може призвести до хибного трактування та плутанини в інших мовах, що призведе до помилок у дослідженні етимології терміна, як у випадку *Braxton Hicks contractions* і *Braxton-Hicks contractions* (за іменем англійського лікаря John Braxton Hicks 1823–1897).

Варто зазначити, що полікомпонентні епоніми, як *Fitz-Hugh-Curtis syndrome*, потребують попереднього дослідження етимології, оскільки тільки закінчення останнього компонента цього терміна (*синдром Фітц-Х'ю-Куртіса*) чітко вказує на одну особу. У свою чергу, епонім названий на честь двох лікарів *Fitz-Hugh* та *Arthur Hale Curtis*. Таким чином, графічні трансформації епоніма можливі через варіативне вживання дефіса, який не завжди диференціює кількість осіб в епонімі та може вказувати на подвійне прізвище чи його частину, а його відсутність – здебільшого на ім'я та прізвище особи, причетної до появи нозологічної одиниці.

Капіталізація компонента прізвища. Оскільки основною ознакою власної назви є написання з великої літери, то цілком очевидно, що всі імена та прізвища у разі міжмовного переходу збережуть капіталізацію. Та все ж певні графічні трансформації виникають внаслідок варіативного написання часток чи артиклів, таких як *de*, *da*, *van*, *von* та ін., які є складовою частиною прізвищ. Значна частина прізвищ, що містять службові слова, зазнають графічних змін, як у випадках *Da (da) Costa syndrome* – синдром Да (да) Коста чи *De (de) Morsier syndrome* – синдром Де (де) Морсьє. Припускаємо, що варіативна капіталізація є результатом наявності мови-посередника, для якої такі частки є чужими. Оскільки часто саме англійська мова є мовою-посередником, то через бінарність англійського варіанта епоніма немає і єдиного українського варіанта. Ми вважаємо, що задля упорядкування епонімів написання власної назви з малої чи великої літери має збігатися з мовою оригіналу, незважаючи на чинні правила, що різняться в межах кожної мови-реципієнта та часто піддаються оновленню та змінам.

Діакритичні знаки. Діакритичні знаки, такі як умлаут, акут, гравіс та ін., які використовуються для позначення особливості вимови літер, часто зникають чи просто губляться під час міжмовного переходу. Такі трансформації є наслідком відсутності зазначених вище знаків у мові-реципієнті та сприймаються як чужі та незрозумілі. Крім того, вони створюють труднощі під час передачі інформації через онлайн-носії, оскільки клавіатури їх не містять. Ми вважаємо, що збереження написання діакритичних знаків, як, наприклад, *Böök syndrome* чи *Behçet syndrome*, не є обов'язковим, оскільки у разі перенесення таких епонімів в іншу мову ці фонетичні особливості були взяті до уваги під час транскрибування.

2.2. Фонетичні трансформації. Під фонетичними трансформаціями ми розуміємо звукові зміни, які впливають на вимову або систему звукових структур. Звукові зміни можуть бути як загальними (спричиненими певним правилом, за яким зміни виникають у кожному слові мови, для якого виконуються певні умови), так і одиничними (виникають для одного слова чи групи слів). Зазвичай такі зміни покликані спростити вимову сполучень звуків. До фонетичних трансформацій належать асиміляція, дисиміляція, епентеза, елізія, гаплогія, компенсуючі подовження, сандгі та ін. Проаналізувавши епоніми англійської клінічної термінології, ми виявили, що під час міжмовного переходу, зокрема з англійської в українську мову, присутні такі фонетичні трансформації:

Палаталізація, тобто пом'якшення приголосних, характерних для прізвищ французького чи німецького походження. У разі переходу в українську мову пом'якшення приголосних передається через м'який знак чи йотованими голосними: *Klippel-Weil sign* – симптом Кліннеля-Вейля чи *Ullrich Feichtiger syndrome* – синдром Ульріха-Файхтігера. Інколи палаталізація

відсутня: *Lerich syndrome* – синдром Леріша. Припускаємо, що відсутність палаталізації є наслідком оказійного вибору транскодування або ж відсутності йотованої літери, яка передає фону [льо].

Асиміляція – це фонетичні зміни, за яких один звук уподібнюється до іншого або ж два звуки стають ближчі одне до одного. Прикладом асиміляції може бути уподібнення сусідніх не тільки приголосних за дзвінкістю чи глухістю, але й голосних, зокрема [і] із твердими шиплячими в українській мові асимілюють в [и]: *Schilder disease* – хвороба Шильдера; *Schiller test* – тест Шиллера; *Schimmelbusch disease* – хвороба Шимельбуша.

Епентеза – це вставка звука між двома суміжними. Прикладом епентези є поява звуку [й] у разі збігу двох голосних, як в епонімах *Heerfordt-Waldenström syndrome* – синдром Геєфорта-Вальденстрема чи *Rothmann-Makai syndrome* – синдром Ротманна-Макаї, що полегшує вимову.

Діереза – це протилежний процес до епентези, тобто втрата звука. Під час міжмовного переходу простежується втрата приголосних звуків, як у епонімах *Schultz-Charlton test* – Шулца Чарлтона, *Purtscher retinopathy* – ретинопатія Пурчера; *Schöpf-Schulz-Passarge syndrome* – синдром Шоп-Шульц-Пассаржа. Припускаємо, що втрата такого звука відбувається через асиміляцію звуків або ж скупчення приголосних, які ускладнюють вимову.

Елізія – це стягнення чи виштовхування звука з метою благозвучності. Такі фонетичні зміни присутні у прізвиськах з артиклями *D'Amato symptome* та *d'Espine sign*, а також у прізвиськах, що містять складник *Mc* (*Mac*) як у епонімах *McLeod syndrome* чи *McKenzie syndrome*.

Гаплогія – це випадіння одного з близьких за звучанням складів. Такий вид фонетичної трансформації присутній у таких епонімах, як *Letterer-Siwe disease* – хвороба Леттерера (Леттера)-Сіва чи *Graham-Little syndrome* – синдром Грехема (Грема)-Літла, які, ймовірно, є проявами евфонії.

Субституція – це заміна в запозичених словах чужого звука своїм. Прикладом такої заміни є вживання автохтонної літери *Г* в іноземних прізвиськах: *Goltz syndrome* – синдром Гольца. До субституції також можна віднести використання апострофа, який позначає тверду вимову на письмі, як, наприклад, у епонімі *Bjornstad syndrome* – синдром Б'єрнстада.

Отже, дослідити фонетичні трансформації можливо за наявності орфографічного варіанта, який не завжди єдиний і залежить від прямого міжмовного переходу чи наявної мови посередника. Крім того, фонетичні трансформації, зокрема в українській мові, є наслідком вдосконалення норм правопису, який зазнає змін і доповнень, і прагненням евфонії терміна.

2.3. Граматичні трансформації епоніма. Під граматичними трансформаціями розуміють «вид перекладацьких перетворень, що полягають у заміні в процесі перекладу граматичних форм і структур одиниць вихідної мови формально нееквівалентними формами та структурами мови перекладу зі збереженням змістовної відповідності між ними» [8, с. 72]. В.І. Карабан пропонує розрізняти п'ять основних видів граматичних трансформацій: пермутацію (перестановку), субституцію (заміну), додавання, вилучення та комплексну трансформацію (Карабан В.І., 2001).

Перестановка – це граматична трансформація, внаслідок якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні. Основним проявом такої перестановки в українській мові є послідовність вживання власної та загальної назви. Такий

порядок слів є прямо протилежним до англійського варіанта у разі міжмовного переходу: *Thorn syndrome* – синдром Торна чи *Felty syndrome* – синдром Фелті. Щодо послідовності власних назв у полікомпонентних епонімах, то, зазвичай, порядок прізвищ відповідає рокам життя науковця, тобто послідовному внеску кожного у певне дослідження: *Shwachman-Bodian-Diamond syndrome* (H. Shwachman (1910–1986), M. Bodian (1912–1994), L.K. Diamond (1902–1999)). Та все ж порядок слів в епонімі не є фіксованим, тому часто прізвища під час переходу в іншу мову піддаються перестановці: *Gee-Heubner-Hertter-disease* – хвороба Гі-Гертера-Гейбнера. Припускаємо, що основними причинами такої варіативності є милозвучність терміна або ж пріоритет вченого у дослідженні. На нашу думку, порядок прізвищ доцільно вживати згідно з роками життя вченого або ж роками появи винаходу та його поступового удосконалення дослідниками.

Додавання – це граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі збільшується кількість слів або словоформ: *Polhemus-Schafer-Ivemark syndrome* – синдром Шафера або *DiGeorge syndrome* – синдром Ді Джорджі. Вважаємо, що є декілька причин такого виду граматичних трансформацій, серед яких відмінність граматичних правил мови реципієнта, складна вимова, збільшення кількості прізвищ внаслідок удосконалення відкриття, яке ще не відоме широкому загалу.

Заміна – це граматична трансформація, за якої змінюються граматичні ознаки словоформ. Можливим проявом такої заміни є перехід службової частини мови у самостійну, як в епонімі *Le Fort amputation* – Лефора ампутація, що є, ймовірно, наслідком оказійного вибору чи ляпсусу. Крім того, у разі міжмовного переходу прикметник, як один зі способів творення присвійного відмінка, трансформується в іменник: *Hippocratic nail* – ніготь Гіппократа чи *Pickwickian syndrome* – синдром Піквіка.

Вилучення – граматична трансформація, внаслідок якої вилучається певний мовний елемент. Прикладом вилучення є перехід аналітичної форми епоніма, де прийменник «of» пропущається: *angiokeratoma of Mibelli* – ангиокератома Мібеллі чи *ashy dermatosis of Ramirez* – попелястий дерматоз Раміреса.

Комплексна трансформація включає дві або більше простих граматичних трансформацій, як у епоніма *the diabetic Charco foot syndrome* – синдром діабетичної стопи, де присутні перестановка та вилучення.

Отже, за міжмовного переходу епоніми зазнають граматичних трансформацій, які є результатом адаптування епонімів до граматичних правил мови-реципієнта, прагнення до милозвучності та спрощення вимови.

2.4. Лексичні трансформації епоніма. Лексичними трансформаціями вважають різні зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик з урахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу [5, с. 39]. Такі вчені, як А.М. Фітерман і Т.Р. Левицька, виділяють лексичні трансформації, що містять заміну і додавання, конкретизацію і генералізацію понять [6, с. 56]. Щодо епонімів, то конкретизація (оригінал замінюється словом вузької семантики) чи генералізація (заміна словом, ширшим за значенням) притаманні, зазвичай, апелятивному компоненту епоніма: *Bekhterev spondylitis* – хвороба Бехтерева (*Bekhterev disease*) та *Otto-Chrobak pelvis* – хвороба Отто-Хробака. Крім того, апелятивний компонент піддається заміні, яка відбувається через суміжні поняття ознаки (суб'єктивної озна-

ки хвороби) та симптому (об'єктивної ознаки захворювання), як у термінах *Amoss sign – симптом Амосса* чи *Stellwag sign – симптом Штельвага*. Щодо пропріативного компонента, то простежується виключно його заміна: *Naegeli-Franceschetti-Jadassohn syndrome – синдром Негелі-Блоха-Ядасона*. Також епонім у разі переходу з однієї мови в іншу може піддаватися інтергліонімічній трансформації, тобто заміні реалій. Таким прикладом є *синдром Плюшкіна* (персонажа Гоголя, що відомий здебільшого на пострадянському просторі), який у всіх інших країнах більш відомий як *Diogenes syndrome*. Є приклад, коли заміна відбувається шляхом деме́тафоризації, заміни метафори її антиподом: *Niikawa-Kuroki syndrome – синдром Кабукі*. Припускаємо, що лексична трансформація у вигляді заміни власної назви виникає через певні реалії, тобто їх відсутність у мові-реципієнта чи складністю вимови іншомовного терміна.

Висновки. У разі переходу з однієї мови в іншу епоніми часто зазнають певних змін, що призводить до появи варіативних форм. Наявність таких бінарних варіантів спричинена змінами в орфографічних правилах мови-реципієнта, які часто доповнюються й удосконалюються. Варіативності транскодування також сприяє відсутність взаємної й однозначної відповідності між транслітераційними знаками та графемами оригіналу, що не може забезпечити стовідсоткову можливість зворотного перенесення транслітерованого запису. Крім того, терміни піддаються певному адаптуванню до фонетико-граматичних правил, зокрема української мови, що призводить до фонетичних і лексико-граматичних трансформацій власної назви епоніма і, як наслідок, до появи його бінарних форм. Поява варіативних форм є також результатом існування мови-посередника, у цьому разі англійської як мови міжнародного спілкування, й антропоцентричного характеру лексикографії.

Література:

- Алексеева И.С. Введение в переводоведение: учеб. пособ. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 352 с.
- Вакуленко М. Про наукові засади формування української латиниці як міжнародного коду. Мова і суспільство. 2012. Вип. 3. С. 333–343.
- Виноградов В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
- Д'яков А., Кияк Т., Куделько З. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти: монографія. К.: Academia, 2004. 220 с.
- Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Ч. II. Вінниця: Нова книга, 2001. 303 с.
- Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Теория и практика перевода с английского языка на русский. М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1963. 263 с.
- Панько Т.І. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
- Семёнов А.Л. Основные положения общей теории перевода. М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2005. 99 с.
- Постанова 55. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>.
- Український правопис. К.: Наукова думка, 2015. 288 с.
- Український правопис (проект для обговорення). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/08/15/novoi-redaktsii-pravopisu.pdf>.
- Iverson C, Christiansen S, Flanagan A et al. AMA manual of style: a guide for authors and editors. New York, NY: Oxford University Press, 2007. P. 777–780.
- Kwabena Ayesu, Brenda Nguyen, Stephanie Harris, Steve Carlan. The case for consistent use of medical eponyms by eliminating possessive forms. J Med Libr Assoc. 2018 Jan; 106(1): 127–129. Published online 2018 Jan 2. DOI: 10.5195/jmla.2018.284 PMID: PMC5764578. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5764578/>.
- Narayan Jana, Sukumar Barik, and Nalini Arora. Current use of medical eponyms – a need for global uniformity in scientific publications. BMC Med Res Methodol. 2009; 9: 18. Published online 2009 Mar 9. DOI: 10.1186/1471-2288-9-18. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2667526/>.
- A press statement. The National Down Syndrome Congress. URL: <https://www.imdsa.org/Resources/Documents/About/Language.pdf>.
- World Health Organization. WHO style guide [Internet]. The Organization; 2004. URL: http://www.ianphi.org/documents/pdfs/toolkit/who_style-guide.pdf.

Стегницькая Л. В. Вариативность транскодирования и трансформаций проприального компонента английских клинических эпонимов

Аннотация. В статье рассмотрены и проанализированы основные способы транскодирования проприального компонента клинического эпонима при межъязыковом переходе. Такие изменения приводят к графическим, грамматическим и фонетическим трансформациям имени собственного, вызванным не только особенностями языка реципиента, но и антропоцентрическим характером лексикографии, которая, кроме языковых правил, опирается на определенный опыт и уже имеющиеся наработки.

Ключевые слова: эпоним, вариативность, транскодирование, трансформации.

Stegnitska L. Transcoding and transformation variability in the proprial component of the English clinical eponyms

Summary. The article highlights and analyzes the main ways of transcoding a clinical eponym, which concern its proprial component in the interlingual transition. Such changes result in graphical, grammatical and phonetic transformations of the proper name caused not only by the peculiarities of the recipient's language, but also by the anthropocentric nature of lexicography, which, in addition to linguistic rules, relies on certain experience and existing works.

Key words: eponym, variability, transcoding, transformation.

Юрченко О. В.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Мелітопольського державного педагогічного університету

імені Богдана Хмельницького

ЗНАКОВІ ЯВИЩА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ НАРАТИВУ

Анотація. У статті йдеться про понятійні та функціональні особливості інтерпретації категорії комунікативного простору наративу з оперттям на філософський і лінгвістичний підходи. Простір як понятійна мовна категорія відображається в одному з основних її смислових кодів – категорії локальності, де змістовою стороною в означеному просторі стає людина (суб'єкт, об'єкт). Встановлено, що в динаміці комунікативний простір наративу є своєрідною функціонально-мовною площиною, де народжуються смисли, продукуються нові евристичні можливості, що закріплюються у знакових формах.

Ключові слова: мовний знак, денотат, сигніфікат, наратив, комунікативний простір.

Постановка проблеми. У мовознавстві XX–XXI століть побутує загальноприйнятий підхід до розуміння мови як системи матеріальних знаків, що сформувалися в суспільстві історично й виконують комунікативну функцію. Тож, відповідно, найважливішою функцією мови як явища суспільного є її комунікативне призначення, функція «передачі інформації від суб'єкта до суб'єкта», тобто обміну інформацією між суб'єктами, що реалізується в будь-якій ситуації спілкування. При цьому, як і раніше, актуальними залишаються питання функціонування мови, проблеми мовного спілкування, комунікації й пізнання. Усі ці взаємопов'язані та взаємозумовлені проблеми на сучасному етапі розвитку філологічної науки об'єднані однією спільною темою – мовленнєвою діяльністю людини.

Оскільки понятійну категорію наративу цілком слушно кваліфікують як одну з форм комунікації, пов'язаної з мовленнєвою діяльністю індивіда, то варто зазначити, що її семіотична природа щодо онтогенезу й філогенезу спілкування є об'єктивною даністю незалежно від екстралінгвальних чинників. Тож уже в «Тезах Празького лінгвістичного гуртка» закладено потенцію розмежування знака, значення й означуваного: «У своїй соціальній ролі мовленнєва діяльність розрізняється залежно від зв'язку з позалінгвальною реальністю. При цьому вона має або функцію спілкування, тобто спрямована до позначуваного, або поетичну функцію, тобто спрямована в бік знака» [2, с. 130].

Як відомо, у процесі комунікації відбувається передача інформації за допомогою мовних одиниць – матеріальних знаків, що окреслюють певні предмети або явища навколишнього світу. Зауважимо при цьому, що знак – це не властивість предмета, а функція, якої предмет може набути. Знакова функція полягає в можливості предмета представляти собою (замішувати) щось для когось. Із лінгвістичного погляду знак – це певний матеріальний об'єкт, який може бути сприйнятий органами чуття. Але знак дає людині змогу перейти межу чуттєвого сприймання, бо він є матеріальною опорою мислення. Об'єкт, представлений знаком, називають *денотатом* (від лат. *denotatus* – позначений) або *референтом* (від англ. *reference* –

еталон). Знаки, пов'язані спільною функцією чи метою, утворюють знакові системи. За іншими концепціями розрізняють референт як одиничний предмет, денотат – як клас ідентичних предметів і сигніфікат – як сукупність ознак класу предметів.

Водночас проблематика кореляції понять матеріального й ідеального в семіотичній природі знака, на нашу думку, потребує детального висвітлення, адже не випадково іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гассет зазначає, що «почуття в мистецтві – теж знак, виразовий засіб, а не те, що виражається. Це матеріал для нового тіла *sui generis*. «Дон Кіхот» – не моє почуття і не реальна людина чи образ реальної людини. Це новий предмет, що живе в атмосфері естетичного світу, відмінного від світу фізичного й від світу психологічного» [4, с. 496–497].

Властивості й відношення реальної дійсності знайшли своє відображення в семантичних категоріях мови. Серед фундаментальних категорій світосприймання людини категорія простору посідає важливе місце, особливо коли йдеться про неоднозначність її сприйняття й тлумачення. Прагматичний аспект дослідження мовних знаків набуває, на нашу думку, методологічного значення, сприяє усвідомленню природи досліджуваних явищ у комунікативному просторі наративу, виокремленню логіки їх взаємодії, з'ясуванню причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Усвідомлення означеної проблеми, а також потреба в науковому обґрунтуванні стратегії формування комунікативного простору наративу зумовили вибір напрямку нашого дослідження. **Метою статті** є уведення в науковий обіг поняття «комунікативний простір наративу», окреслення його термінологічного значення. **Об'єкт дослідження** – семіотика комунікативного простору. **Предмет аналізу** – понятійна категорія наративу.

Виклад основного матеріалу. Не викликає сумнівів той факт, що комунікативний простір, заповнений «фізикою взаємодії» суб'єкта й об'єкта, автора і читача, дотепер є складною, багатогранною проблемою, що охоплює низку наукових напрямів. Це передусім дослідження вчених-формалістів (В. Шкловського, Д. Поливанова, Б. Ейхенбаума, Б. Томашевського, М. Трубецького, Р. Якобсона та інших), які мали визначальний вплив на виникнення й розвиток таких напрямів у вітчизняних філологічних студіях, як структуралізм, семіотика, наратологія, постструктуралізм тощо. Визнання наявності суб'єкта – реципієнта й одночасно творця мови – спонукало дослідників (Б. Айзенберга, О. Арцишевську, Б. Беляєва, Л. Виготського, М. Жинкіна, О. Кубрякову та інших) до пошуків психологічного підґрунтя аналізованих явищ.

Наратологія сьогодні в багатьох аспектах спирається на філософські концепції: концепцію «діалогізму» та діалогічну теорію (М. Бахтін, М. Бубер, П. Рікер, К. Ясперс), які обстоювали гетерогенність суб'єкта пізнання й первинність взаємодії, що досягається в діалозі особистостей, свідомостей, культур; теорію символічних форм (Е. Кассіпер); трансцендентальну

феноменологію (Е. Гусерль), що спиралась на припущення про єдиний гомогенний суб'єкт знання й пізнання у всій його соціокультурній визначеності.

Уперше ідею про функціонування прямих і зворотних зв'язків у системі «автор – твір – читач» висунув учений М. Бахтін, який, спираючись на концепцію діалогізму висловлювання, як усного, так і писемного, висловлює думку про те, що всі сфери діяльності людини – від побуту до мистецтва – пов'язані з процесами мовлення [6]. Незважаючи на полеміку М. Бахтіна з формалістами, його почасті зараховують саме до них через те, що вчений у своїх працях чимало уваги приділяє вивченню різноманітних форм висловлювання.

Основним питанням дискусії між ученими були розбіжності в поглядах на призначення мови у процесі висловлювання. М. Бахтін звинувачував формалістів у тому, що вони не приділяли належної уваги зв'язку слова з історичною епохою. Отож концепція діалогізму текстів, розроблена М. Бахтіним, була втілена безпосередньо або опосередковано в теоріях прихильників структуралізму, які також були переконані в тому, що літературний твір виконує комунікативну функцію.

Зауважимо при цьому, що виникнення наратології пов'язане з низкою досліджень структуралістів, а саме: Р. Якобсона, К. Леві-Строса, Р. Барта та інших. Наприклад, Р. Барт зазначає, що саме читач, а не автор, є основним джерелом синтезу змістів, бо «текст складається з множинності різних видів письма, що виходять із різних культур та вступають один з одним у відношення діалогу, пародії, сварки, однак вся ця множинність фокусується в одній точці, якою є не автор, а читач. Читач – це той простір, де відбиваються всі до єдиної цитати, з яких складається письмо; текст набуває єдності не в походженні своєму, а в призначенні, тільки призначення – це не особистість адресата; читач – це людина без історії, без біографії, без психології, він лише хтось, хто зводить воедино всі ті штрихи, що утворюють письмовий текст» [1, с. 390]. Аналізуючи внесок Р. Барта в дослідження художнього тексту, треба зауважити, що окреслені ним вектори стали поштовхом для розроб згодом категорії інтертекстуальності. Крім того, на думку окремих дослідників, саме Р. Барту належить ідея розмежування таких понять, як твір і текст.

Вивчення понятійної структури тексту неможливе без встановлення його співвіднесеності зі знаком. Одним із дискусійних питань у лінгвистичній є те, які мовні одиниці треба вважати знаками: всі чи тільки окремі з них? Побутує думка, що оскільки мова є знаковою системою, то всі її одиниці (фонети, морфеми, слова, словосполучення, речення) є знаками. За іншими поглядами, знаками у мові є слова і речення, а фонети – це матеріал, з якого будуються мовні знаки. Нарешті, були висловлені погляди, за якими лише морфеми, прості слова й шаблонні словосполучення є знаками, а фонети, тони (інтонеми), паузи є дознаковими утвореннями, тоді як складні слова, словосполучення та речення є надзнаковими утвореннями. Почасті текст і дискурс виокремлюють також як надзнакові утворення, хоча їх комунікативно-наративна природа неодноразово ставала об'єктом вивчення в руслі лінгвістичних, психологічних, філософських студій.

Вивчення структури мовлення також уможлиблює інтерпретацію понятійного поля наративу. На теренах мовознавчих досліджень натрапляємо на розмаїття значень, закріплених за поняттям «мовлення». На думку американського лінгвіста Р. Якобсона, комунікативний акт має таку динамічну структуру: «Адресант (addresser) надсилає повідомлення адресатові (addressee). Щоб

повідомлення змогло виконати свої функції, необхідні для контексту, про який ідеться (у іншому висвітленні – «референт»); адресат повинен сприймати контекст, який повинен бути або вербальним, або ж допускати вербалізацію; код, повністю або ж частково спільний для адресата (тобто для того, хто кодує, і того, хто декодує); і, нарешті, контакт – фізичний канал і психологічний зв'язок між адресатом і адресантом, що уможливорюють встановлення та підтримання комунікації» [7, с. 361]. Ця концепція справила істотний вплив на розроблення теоретичної бази наратології, яка виокремилася дещо пізніше.

У руслі спільного об'єкта дослідження, яким є мовно-мисленнєва діяльність людини, стає очевидним, наскільки наратологія тісно переплетена з лінгвистикою, стилістикою кодування, стилістикою декодування тощо. Тож, за нашими спостереженнями, наратологи не можуть дійти згоди щодо статусу своєї дисципліни, адже одні вважають наративом вербальну розповідь про одну чи кілька подій, інші – репрезентацію (зокрема, вербальну) будь-яких видів подій. Деякі вчені доводять, що ці події повинні бути викладені послідовно, результативно і навіть завершено, а наративи повинні бути населені антропоморфними істотами; наративи, крім того, повинні бути підкріплені щоденним людським досвідом. Нині такий підхід також зазнає критики.

На теперішньому етапі свого існування наратологія може розглядатися як сучасна (й відчутно трансформована) форма структуралізму, оскільки в більшості дослідників структуралістської орієнтації 1970–1980-х років чітко виявилася тенденція до аналізу з наратологічних позицій. Наратологи не відкидають самого поняття глибинної структури, що закладене, на їхню думку, в основі будь-якого художнього твору, але пріоритети при цьому розставляють на процесі реалізації цієї структури під час активної діалогічної взаємодії письменника і читача. На нашу думку, структурний підхід до вивчення наративу не тільки доцільний, але й необхідний, оскільки спрямований на вивчення внутрішніх відношень у самому механізмі, що продукує наративну діяльність.

Водночас вплив на стратифікацію наративу здійснили також постмодернізм і рецептивна естетика: «Якщо розуміти наратологію як опис процесу комунікації виключно всередині художнього тексту, то тут переважно панують уявлення, що не виходять за межі власне структуралістської парадигми. Як тільки виникають проблеми, які стосуються взаємини тексту з автором і читачем, за неодмінної умови інтенсивно інтертекстуалізованого розуміння природи людської свідомості, то йдеться вже про постструктуралістську перспективу. Привертає увагу саме остання умова, тому що без інтертекстуалізації свідомості можна говорити лише про рецептивно-естетичний підхід» [3, с. 260].

Нині основні положення наратології зводимо до узагальненого комплексу ідей. З погляду наратології літературний твір має комунікативну природу. Акт художньої комунікації відбувається на декількох оповідних рівнях. У завдання наратології входить теоретичне обґрунтування численних оповідних інстанцій, що виступають у ролі членів комунікативного ланцюга, цього своєрідного каналу, по якому здійснюється передача художньої інформації від письменника до читача. Провідні вчені-наратознавці (Р. Барт, Л. Долежел, Ж. Женетт, М. Баль, В. Шмід, Дж. Принс, С. Четман, Ю. Мюзарра-Шредер, Я. Лінтвельт та інші) виявили розмаїття парадигматичних відношень, що формують специфіку взаємозалежностей між оповіданням, розповіддю та історією.

Із метою дослідження функціональних властивостей тієї об'єктної зони, що йменується комунікативним простором нарративу, вважаємо за необхідне окреслити його локальні координати в межах гегелівського підходу до аналізу тексту твору в системі «автор – твір – читач». На двобічний зв'язок між читачем і автором указують також сучасні дослідники. Теоретичні міркування про знакову структуру комунікації як своєрідної системи кодування висловлює М. Ріффатер: «Якщо письменник хоче, щоб його наміри досягли мети, він повинен контролювати декодування самим закодуванням, стараючись привернути увагу читача до тих елементів мовленнєвого ланцюга, які видаються йому важливими, і зробити так, щоб вони не вислизнули навіть під час найбільш поверхового читання [5, с. 73]. Тож побудова означеної мовної стратегії суб'єкта неможлива без участі семіотичних кодів комунікації.

Висновки. Отже, понятійний зміст комунікативного простору нарративу треба окреслювати на перетині природничо-наукового і власне гуманітарного, у вузькому розумінні – лінгвістичного підходу до його вивчення. Простір як понятійна мовна категорія відображається в одному з основних її семіотичних кодів – категорії локальності, де центральною точкою відліку в означеному просторі стає людина (суб'єкт, об'єкт). Наш підхід оснований на гранично широкому розумінні системного характеру комунікативного простору нарративу, що дає змогу в статистично тлумачити його як фізичний простір, а в динаміці – парадигматично – як комунікаційне поле, тобто ту функціонально-мовну локальну площину, де народжуються смисли, продукуються нові евристичні можливості, що закріплюються в знакових формах (архетипно-традиційних, міфологічних, символічних, індивідуально-прагматичних).

До функцій комунікативного простору нарративу в межах означеної інтерпретації зараховуємо насамперед не тільки і не скільки технологію забезпечення комунікацій у семіотичному ланцюжкові «автор – текст – читач», або синхронізацію естетичних контекстів (естетичного впливу), але й акумулювання та трансляцію їх від одного покоління до іншого.

Література:

1. Барт Р. Смерть автора: Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Пер. с франц. Г.К. Косиков М.: «Прогресс», 1989. С. 384–391.

2. Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. М.: «Просвещение», 1965. Ч. 2. 495 с.
3. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. М.: «Просвещение», 1996. 260 с.
4. Ортега-и-Гассет Х. «Дегуманизация искусства» и другие работы. Эссе о литературе и искусстве: сборник / Пер. с исп. М.: «Радуга», 1991. 639 с.
5. Риффатер М. Критерии стилистического анализа. НЗЛ. М., 1980. Вып. 9. С. 69–97.
6. Тюпа В.И. Очерк современной нарратологии. URL: <http://www.nsu.ru/education/virtual/cs5tjupa.htm>.
7. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. Слово. Знак. Дискурс. Антология мировой литературно-критической мысли XX ст. / За ред. М.О. Зубрицкой. Львов: «Літопис», 1996. С. 359–377.

Юрченко А. В. Знаковые явления в коммуникативном пространстве нарратива

Аннотация. Статья посвящена описанию и анализу функциональных особенностей категории коммуникативного пространства нарратива в философском и лингвистическом аспектах. Пространство как понятийная языковая категория отражается в одном из ведущих своих смысловых кодов – категории локальности, где центральной точкой отсчета в некоем пространстве становится сам человек (субъект, объект). Выяснено, что в динамике коммуникативное пространство нарратива является своеобразной функционально-языковой территорией, где рождаются смыслы, продуцируются новые эвристические возможности, закрепленные за знаковыми формами.

Ключевые слова: языковой знак, денотат, сигнификат, нарратив, коммуникативное пространство.

Yurchenko A. Significant phenomena in the narrative communication space

Summary. The article deals with the conceptual and functional features of interpretation category of communicative space reliance on narrative with philosophical and linguistic approaches. Space as conceptual language category is shown in one of its main semiotic codes – categories of locality where the semantic side in the defined space is a person (subject, object). It is found out that in the dynamics of communicative space of narrative is a kind functional-language territory, where meanings are born, new heuristics are generated, assigned to symbolic forms.

Key words: sign of language, denotation, significant, narrative, communicative space.

Абдуллаева Улькер,
докторант

Бакинского государственного университета

КОНЦЕПТ «РОДИНА» В ЯЗЫКОЗНАНИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ АНГЛИЙСКИХ И АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ЭПИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ

Аннотация. В статье на основе языковых материалов английского эпоса «Беовульф» и эпоса азербайджанских тюрков «Китаби Дедем Горгуд» сравнительно проанализированы входящие в концепт «родина» лексемы homeland-родина, home/house-дом, land-страна, земля. Выявлены сходные и отличительные стороны связанных с родиной основных понятий на обоих языках. В ходе исследования выявлено, что эпос «Китаби Дедем Горгуд» более богат в плане изучения различных понятий концепта «родина».

Ключевые слова: дом, земля, родина, эпос, английский, Азербайджан.

Постановка проблемы. В настоящее время в науке языкознания, наряду с языковыми материалами и художественными произведениями, неуклонно усиливается внимание и к исследованию в различных аспектах образцов фольклора и эпических памятников. Особо надо отметить важные шаги, предпринятые учеными-лингвистами в области изучения эпических памятников и древних эпосов, играющих важную роль в общей языковой панораме различных народов в плане концепта «родина». В русской школе лингвистики различные понятия концепта «родина» на основе созданных в разные периоды эпических памятников и образцов фольклора проанализировала проводившая исследования в данном направлении И.П. Черноусова [5, с. 109–111].

До сих пор в лингвистической науке не привлекались к исследованиям в плане концепта «родина» созданные в Западной Европе и странах Востока, конкретнее, английским и азербайджанскими народами, эпические памятники. В данном исследовании предпринята попытка сравнительного анализа различных понятий концепта «родина» на основе материалов древнего эпического памятника англосакской, в том числе, английской литературы эпоса «Беовульф» и принадлежащего азербайджанским тюркам эпоса «Китаби Дедем Горгуд». Выбор в качестве объекта исследования именно этих двух эпосов связан с тем, что упомянутые эпосы появились примерно в одно время, а также являются героическими эпосами. Англосакский эпос «Беовульф» появился на стыке VII–VIII веков, а единственный дошедший до нас экземпляр датируется X веком (1000 год) [2, с. 3]. В эпосе «Беовульф» отражены события, происходившие в начале VI века, многие события, имена и топонимы в эпосе являются историческими реалиями. Эпос повествует о событиях в Ютландии и в нем ни разу не упоминается название Англии.

Цель статьи – на основе языковых материалов английского эпоса «Беовульф» и эпоса азербайджанских тюрков «Китаби Дедем Горгуд» сравнительно проанализировать входящие в концепт «родина» лексемы homeland-родина, home/house-дом, land-страна, земля. Выявить сходные и отличительные сто-

роны связанных с концептом «родина» основных понятий на обоих языках.

Изложение основного материала. Интересно, что возникший также в VII веке эпос «Китаби Дедем Горгуд» был записан на сто лет позже, чем «Беовульф» – в XI веке. Однако известная лингвистической науке самая древняя рукопись эпоса относится к XVI веку. Эта рукопись, называемая Дрезденским экземпляром, состоит из введения и 12 частей (бой) [7]. Надо отметить, что в отличие от «Китаби Дедем Горгуд», эпос «Беовульф» был издан намного раньше – в 1815 году. В эпосе «Китаби Дедем Горгуд», в отличие от эпоса «Беовульф», не указано название страны, которой принадлежит этот памятник. Однако встречающиеся в этом эпосе названия городов, сел, озер, вершин и другие топонимы существуют на исторических землях Азербайджана, являющегося древней родиной тюрков-огузов. Эпос «Беовульф» состоит из 2 частей и 20 разделов – 14 разделов в I части и 6 разделов во II [2].

Анализ языковых материалов эпоса «Беовульф» показывает, что здесь отсутствуют основные понятия, входящие в концепт «родина» в мировой языковой панораме англичан. Играющие у англичан ключевую роль в концепте «родина» основные понятия заключаются в слове house/home (дом). В различных разделах эпоса «Беовульф» это слово встречается 12 раз. Рассмотрим примеры, где есть это слово:

“It would be a great shame on this house to have one so brave and noble die beneath its roof [2, с. 67] – перевод: Смелая и благородная смерть под крышей этого дома могла бы позором стать для него (здесь и далее перевод автора – У.А.).

Tomorrow will be a glorious day of rejoicing, the likes of which this house has never seen! [2, с.133] – перевод: Завтра такой славный, торжественный день, какого этот дом не видел никогда.

I would take no gold from out this cursed house [2, с. 265] – перевод: Я не возьму золота из этого проклятого дома.

Our houses and farms, it burnt everything [2, с.279] – перевод: У нас все сгорело – дом и фермы.

To have seen what he's seen, the death of his house – any man would lose his wits [2, с. 282] – перевод: Всякий увидевший гибель своего дома, мог лишиться рассудка.

He has no sons to fight this evil, no Danish son to restore honor to our house [2, с. 93] – перевод: У него нет сыновей для борьбы с этой силой зла и восстановления чести этого дома.

Few were the houses of my kingdom not stained with the blood spilled by Grendel [2, с. 143] В королевстве моем осталось очень мало домов, которые Грендель не обгадил кровью.

“I wonder,” she says, if my husband even begins to guess what thing he has let into his house [2, с. 153]? Сказал он: Интересно, что муж мой даже не задумался, кого он в дом впустил.

The house a sturdy and imposing manor, fashioned of stone and from timber hauled here from the forest beyond the moors [2, с. 236]. Дом был крепким и величественным поместьем. Был построен из камня и дерева, привезенного из леса за болотом.

Such are the thoughts of the new Lord of the Danes on this winter day, the day of Beowulf's burial. King Wiglaf, son of Weohstan, the son of a Geatish fish wife, stands alone and apart from all the others who have come to bid the old king fare well. Today he wears the golden crown so recently worn by Beowulf and by King Hrothgar before him, by the line of Hrothgar's house all the way back to Scyld Sheafson [2, с. 347]. Таковы мысли нового лорда датчан в этот зимний день, день похорон Беовульфа. Король Виглаф, сын Веостана, сын жены-рыбки из Гетиш, стоит один, в стороне от всех остальных людей, которые пришли, чтобы проводить в последний путь старого короля. Сегодня он надел золотую корону, которую так недавно носили Беовульф, а до него король Хротгар, все по линии дома Хротгара вплоть до Сцилда Шифсона.

В словаре "Oxford advanced learner dictionary" и «Большом англо-русском словаре» "house" (н) употребляется в значениях дом, прибежище, строение, комната и прочее. Интересно, что как и в эпосе, в английском языке "house" продолжает сохранять свое первичное значение [8, с. 756; 4, с. 292]. Однако в некоторых из приведенных нами выше примеров лексема "house" приобретает значение, отличное от слов дом, строение, здание. В восьмом разделе, называемом "Nightfall" (Наступление ночи), есть предложение *"He has no sons to fight this evil, no Danish son to restore honor to our house"* [2, с. 93] здесь выражение "honor to our house" ("честь дома"), по нашему мнению, относится более всего к «семье» или к «обитателям дома». А выражение *"he houses of my kingdom not stained with the blood"* из предложения *"Few were the houses of my kingdom not stained with the blood spilled by Grendel"* [2, с. 143] из части "The Trophy and the Prize" (Добыча и награда), отражает не только окрашивание кровью какого-то дома, строения, здания, но и массовое уничтожение ужасным волком проживающих в этих домах семей.

Другое важное понятие концепта «родина» в эпосе «Беовульф» – лексема "home" встречается чаще – 19 раз. В словаре "Oxford advanced learner dictionary" и в «Большом англо-русском словаре» "home" (н) разъясняется как дом, родина, место проживания семьи, семейный очаг, место происхождения, здание, организация, предприятие, ареал распространения населения, ареал и пр. [8, с. 744; 4, с. 288]. Рассмотрим примеры с понятием "home" из эпоса «Беовульф». В называемой "Alien spirits" (Чужой дух) второй части эпического памятника встречаются различные в лингвистическом плане оттенки понятия "home": *"Slick with the drying blood of murdered thanes and grimy with the soot of Heorot's chimney, Grendel returns to his cave beyond the forest. It watched him all the way home, following his slow trek back across the moors and through the sleeping forest and over the bogs"* [2, с. 31] – перевод: Грендель преследовал их на пути к своему дому; *He cannot recall a time before this cave was his home* [2, с. 32] – перевод: Он хорошо помнил, что пещера эта – его дом; *We sing, and the doom that plagues Hrothgar's hall will be drawn out of whatever dank hole it calls home* [2, с. 101] – перевод: Мы поем, и поднявшийся в доме Хротгара переполох словно вырывался наружу из кельи, которую он домом называл. *He glances back toward home, his gray-blue eyes gone now all to a simmering, molten gold, and he peers through*

the highest branches and across the tops of trees [2, с. 107] – перевод: Когда он назад домой возвращался, кипящие словно плавящееся золото серо-голубые глаза его, блестели, словно проникая сквозь ветви высоких деревьев. *"Come home", his mother sighs, her voice woven somehow invisibly into the wind. "Come home, my Grendel* [2, с. 128] – перевод: «Иди домой, – шептала ему мать, ее голос словно растворялся среди ветров. – Приходи домой, мой Грендель». *"I thought you'd swum away home without me!"* [2, с. 200] – перевод: «Думала, домой ты без меня отправился». *He faces the sea, and at his back lies his home and wife, all his lands, his kingdom and everything that he has ever done* [2, с. 213] – перевод: Он смотрел на море, в объятиях которого были его дом, жена, королевство и все его земли – всё, что было когда-то создано им. *Cain sits behind his master, on the bench that Guthric's wife and children occupied until he ordered them to remain at home* [2, с. 242] – перевод: Каин сидел за своим хозяином на табуретке, пока Патрик велел оставить дома жену и детей. *And I ask you, please take this accursed thing from my home* [2, с. 255] – перевод: Прошу забрать из моего дома это проклятое существо. *He has come so near the mead hall and the homes of men that he can smell them, can almost taste them, and so has he not already broken his promise?* [2, с. 106] – перевод: Он подошел очень близко к жилищу людей. *We can sail for home?* [2, с. 201] – перевод: Мы можем отправиться домой? В приведенных выше примерах понятие "home" почти не отличается от понятия "house", употребляясь в смысле строения, здания, дома, где кто-то проживает.

А в лексеме "home" в предложении *Beowulf says, "Give the prince a piece of gold and send him home to his kin"* [2, с. 227] в разделе 15 эпоса «Беовульф» (перевод: Беовульф говорит: дайте принцу золота кусок и отправьте его в дом родичей его) превалирует смысловой оттенок не «дом, как постройка», а «место проживания людей». Рассмотрим другой пример: *Then go home to your wife and children* [2, с. 259] (перевод: Потом вернитесь в свой дом, к женам и детям своим). Здесь "home" обозначает дом, в котором муж, жена и дети живут вместе, как семья.

В последней части эпического памятника, называемой «Смерть Беовульфа», в выражении *"Across the whale's-road he came And made our land his hearth and home"* [2, с. 348] (перевод: Он пришел по пути кита и превратил наши земли в свой дом и очаг) "home" отражает более широкий смысл, чем просто дом и семья. Здесь главное понятие концепта «родина» в английском языке – слово "land" (земля) употребляется наряду с лексемой "home".

В отличие от «Беовульфа», понятие "ev" (дом) в смысле места проживания, строения, семьи, очага, которое дороже всего, встречается чаще – более 50 раз. В толковом словаре азербайджанского языка "ev" (существительное) разъясняется как жилой дом, строение, семья, дети и т.д. [1, с. 43]. Рассмотрим примеры из эпоса «Китаби Дедем Горгуд», где концепт "ev" выражает различные смысловые оттенки. Например: *Məsələn, "evi xarab"* [7, с. 22] /с разрушенным домом/, *"evdə ün yuq, ələk yuq"* [7, с. 23] /дома ни муки, ни решета/, *"evüm taxtı"* [7, с. 25] /украшение дома моего/, *"ağ-ban evim"* [7, с. 40] /белокаменный дом мой/, *"altun ban ev"* [7, с. 45] /дом с крышей золотой/, *"evin dikdi"* [7, с. 50] /дом свой возвел/, *"evinə gəldi"* [7, с. 54] /в дом свой пришел/, *"evləri önində"* [7, с. 67] /перед домом своим/, *"eviniz ardında"* [7, с. 73] /за домами вашими/, *"evə varğıl"* [7, с. 89] /иди домой/, *"evinə gətirdi"* /в дом свой привел/, *"evindən qodi"* (qovdu) [7, с. 126] /выгнал из дома сво-

его/, “evində içərlərdi” [7, с. 142] /в доме его пили/. В приведенных примерах более наглядно проявляются такие смысловые оттенки концепта “ev”, как здание, строение, жилье. А в таких выражениях и лексемах, как “evin dayağı” [7, с. 22] /опора дома/, “İlək qoca oğlu Saru Qalmaş Qazan bəğin evi üzərinə şahid oldu” [7, с. 38] /сын Илек Годжа Сару Галмаш пал за дом Газан бека/, “evini bən qurtarayım” [7, с. 43] /да спасу я дом твой/, “qırq evli” [7, с. 93] /с сорока домами, имеющий сорок домов/, “evdəki qıza” [7, с. 105] /девушке, которая в доме/, “atam-anam evinə dönsəm” [7, с. 107] /если вернусь в дом отца-матери/, “evini çözdü” [7, с. 135] /домом обзавелся/, ясно проявляются такие понятия концепта “ev”, как жилье или очаг, где обитают семья – отец, мать и их дети.

Очень интересно, что в последней части нашего эпического памятника, называющейся “İç Oğuz Dış Oğuz asi olub Beyrəyi öldürdü” («Песнь о том, как внешние огузы восстали против внутренних огузов и как умер Бейрек»), выражения “Qazan evin yağmaladı” [7, с. 164] /Газан отдавал дом свой на разграбление/, “evini çapdırdı” [7, с. 169] /отдал дом свой на разграбление/ обозначают совершенно другие, отличающиеся от лексем строение, дом, семья, значения, используясь в смысле «богатство», «имущество» и прочее.

Сравнительный анализ отобранных нами из эпических памятников языковых материалов служит основанием для вывода о том, что в английском языке жилье, строение, дом, семья, очаг выражаются понятиями “house/home” концепта «родина», а в азербайджанском языке одним понятием – лексемой “ev”.

Надо отметить, что в проведенных на основе языковых материалов эпических памятников исследованиях понятие «родина» считается концептом первой степени.

В эпическом памятнике «Беовульф» понятие “homeland” – «родина», образованное из лексем home (дом) и land (земля), встречается 3 раза. Рассмотрим отрывки, взятые из разных частей эпоса. В называемом “The light from the East” шестом разделе эпоса говорится: *When I left my homeland and put to sea with my men, I had but one purpose before me – to come to the aid of your people or die in the attempt. Before you, I vow once more that I shall fulfill that purpose. I will slay Grendel and prove myself, or I will find my undoing here tonight in Heorot*” [2, с. 80] – перевод: *Когда я, покинув родину, вышел со своими людьми в море, у меня была только одна цель – помочь своим людям и пойти на смерть на этом пути. Клянусь перед вами, что осуществлю эту свою цель. Сегодня вечером я или убью Гренделя или умру в Хероте. В называемом “The Troph and the prize” одиннадцатом разделе говорится: Nor does he see the king’s herald, Wulfgar, nor Unferth Kinslayer, nor Queen Wealthow. It would be easy enough to imagine himself crowned lord of this hall, a fit king to rule the Danes instead of a fat old man, too sick and more concerned with farm girls and mead than the welfare of his homeland* [2, с. 150] – перевод: *Он не увидит ни гонца короля Вульфгара, ни Унферт Кинслаера, ни королеву Веальтхов. Достаточно легко представить, что трон в этом салоне подходит такому королю, который управлял бы лучше, чем этот, пекущийся о фермерских дочках больше, чем о благосостоянии родины, толстый, старый и достаточно больной человек. А в называемом “The Merewife” двенадцатом разделе говорится: For my part, continues Beowulf, I’d rather die avenging my thanes than live only to grieve the loss of them. If the Fates decree that I shall ever return to my homeland, better I can assure my kinsmen that I sought*

vengeance against this murderer than left that work to other men [2, с. 170] – перевод: *Беовульф продолжил: Чем жить и горевать о смерти близких, я предпочитаю мстить за родных. Если судьба решит вернуть меня на Родину, лучше я постараюсь убедить своих родственников в том, что отомстил этим убийцам, чтобы не оставил осуществление этого другим.*

Анализ языковых материалов английского эпического памятника в плане концепта «родина» показывает, что родина, которую англосаксы считают священной, обозначается не одним, а двумя словами. Вторая лексема, входящая в понятие «родина», – “land” – означает и страна, и край.

В отличие от эпического памятника англосаксов, в эпосе «Китаби Дедем Горгуд» понятие «родина» встречается всего один раз – в «Песне об Имране, сыне Бекиля», где говорится: *“Bəkil adlı bir yigit vardı... Dədəm Qorqud himmət qılıcın belinə bağladı. Çomağı omuzına biraqdı. Yayı qarısına keçirdi. Şahbaz ayğırı çəkdi, buda bindi. Xəsmi, qövmini ayırdı, evini çözdü. Oğuzdan köç etdi. Bərdəyə, Gəncəyə varub vətən tutdı. Doquz tımən Gürcüstan ağzına varub qondu, qaravulluq etdi”* [7, с. 135] – перевод: *Жил-был джигит по имени Бякил... Дедем Горгуд мечом его опоясал. Посохом своим плеча его дотронулся. Лук на плечо повесил. Коня горячего подвел и тот сел на него. Выделил ему край. Уехал он из Огуза. Поехал в Барду, Гянджу и обосновался там. На границе с Грузией караулом встал. Здесь концепт «родина» использован в смысле «разместиться на определенной территории, земле» и «обосноваться» [6, с. 471].*

В эпосе «Беовульф» отдельно лексема “land” использована 19 раз. Рассмотрим примеры, связанные с этой лексемой. *“The land of the Danes ends here, at this great wedge of granite cliffs jutting out high above the freezing sea”* [2, с. 7] – перевод: *Земля датов заканчивается здесь, где высокие гранитные скалы выходят к обледеневшему морю.*

Surely, it was made either in remote and elder days, when such fine craftsmanship was not uncommon to this land, or it was fashioned in some distant kingdom by a people who’d not yet forgotten that artistry [2, с. 10] – перевод: *Вне всякого сомнения, в очень далекие от нас грозные дни подобное искусство не было редким явлением для этой земли или это искусство создано людьми, которые не забыли его в каком-то дальнем королевстве.*

I’ve heard the believers now extend from Rome all the way north to the land of the Franks [2, с. 12] – перевод: *Слышал я, что верующие люди ныне разошлись от Рима и до северных окраин франкских земель.*

They say you have a monster here. They say your land is cursed [2, с. 46] – перевод: *Рассказывают о присутствии здесь страшного существа (монстра). Говорят, что земля ваша проклята.*

And finally the Geat presses his advantage, for he is the stronger man, truly, and the better swimmer, and he has waited these five long days, conserving his strength for this last stretch before land [2, с. 72] – перевод: *И в конце Гэат сохранил свое преимущество. Ведь он был очень сильным человеком и пловцом, он выждал долгие пять дней, сберег силы, чтобы дойти до его земель.*

Beowulf glances longingly toward the shore, and he knows it is within his grasp, surely, both dry land and victory [2, с. 73] – перевод: *Беовульф нетерпеливо смотрел на берег и знал, что в пределах его есть, несомненно, суша и победа.*

Принадлежащие упоминаемым в эпосе «Беовульф» племенам и народам страны, как правило, обозначены лексемой “land”. Например: *“the land of the Danes – земля датов”* [2, с. 7],

"In all the lands of the Northmen, there is no other to equal its size and grandeur" [2, с. 8]. Не имеющие равных по размерам и величине земли северных племен.

В отличие от эпоса «Беовульф», в эпическом памятнике «Китаби Дедем Горгуд» тесно связанный с понятием «родина» концепт «страна» встречается всего один раз: *"Ağsa qala Sürməliyə gəlib, Qazan qırq otaq dikdirdi. Yedi gün yedi gecə yemə-içmə oldi. Qırq evli qulla qırq cariyə oğlu başına çevirdi, azad eyladi. Cilasun ərənlərə qara ölkə verdi, cibbə-çıqa verdi"* [7, с. 94] – перевод: *Прибыв в белокаменный Сюрмали, Газан построил сорок комнат. Пир длился 7 дней и 7 ночей. Отпустил ради сына на волю 40 слуг и 40 служанок. Бесстрашным воинам большую страну, одежду отдал. Здесь «большая страна» употребляется в смысле большой территории или земельного участка, подаренного Газан ханом верно служащим своему народу, сражающимся с врагами храбрым мужам. В нашем эпическом памятнике в плане концепта «родина» страна огузов обозначается, в основном, понятием "yurd" (очаг, жилище, приют, дом, кров, родина). Понятие "yurd" встречается в эпосе 5 раз, а слово "yer-yurd" (буквально – земля-очаг) 3 раза. Например, в «Песне о разграблении дома Газан хана» говорится: *"Böylə digəc Qazan aydır: "Mənim avımı bozma, ləşkərimi dağıtma. Bən bu gün qonur ata qaçaram, üç günlük yolu bir gündə aluram, öylə olmadın yurdum üstünə varıram, əgər sağdır-əsəndir, axşam olmadın genə bən sana gəlürəm. Ordum sağ-əsən degilsə, başınıza çarə edin, mən dəxi getdim"* – dedi. Qazan bəg yola getdi" [7, с. 40] – перевод: *Услышав это, Газан хан сказал: Не порть мне охоту, не разгоняй свиту мою. Сегодня оседлаю своего скакуна, трехдневный путь за день проскачу, доскачу до дома своего, если все на месте, вечером к тебе вернусь. Если же не в целости обитель моя, выкручивайтесь сами, я поскокал. В путь Газан хан отправился. Как видно из приведенного отрывка, в эпосе "yurd", являющийся важнейшим понятием концепта «родина», обозначает принадлежащие Газан хану земли или страну.**

"Baybörə bəg nə ağlayıb-bozalarsan?" Baybörə bəg aydır: "Xan Qazan, necə ağlamayayın, necə bozlamayayın? Oğulda ortacım yoq, qardaşda qədrim yoq. Allah-Taala məni qarğayıbdır. Bəglər tacımtaxtım için ağlaram. Bir gün ola düşəm öləm, yerimdə-yurdımda kimsə qalmaya"-dedi" [7, с. 52] – перевод: *«Что плачешь, Байбура бек?». Байбура бек ответил: «Как же не плакать мне, Хан Газан? Ни сына у меня, ни брата. Проклял меня Аллах. По короне и трону я плачу. Если смерть меня настигнет, некому остаться в доме моем». Понятие "yer-yurd" в этом примере отличается от широкого смысла концепта "yurd" – родина, край родной, употребляясь для обозначения относительно небольшого пространства – жилища, дома.*

Выводы. В эпосах «Китаби Дедем Горгуд» и «Беовульф» наряду с выражающими схожие смыслы понятиями концепта «родина», имеются также термины и лексемы с отличающимся содержанием. В «Китаби Дедем Горгуд» есть такие, отсутствующие в эпосе «Беовульф», лексемы концепта «родина», как

"oba" (поселение, хутор), "el" (народ, племя), "dam" (укрытие, крыша над головой), "çadır" (шатер), которые не встречаются в эпосе «Беовульф». А в эпосе «Беовульф» имеются такие слова, как "household" (домашнее хозяйство), "guardhouse" (караульный домик), "upland" (плоскогорье), "island" (остров), которых нет в азербайджанском эпическом памятнике.

Литература:

1. Толковый словарь азербайджанского языка. В 4-х томах. Т. IV. Баку, изд-во "Şərq-Qərb", 2006, 712 стр.
2. Beowulf. Caitlin R. Kiernan, Neil Gaiman, Roger Avary. Harper collins e-books, 2007. с. 382.
3. Бэувулф/ Пераклад са стараангельскай мовы Антона Францишка Брыля – Минск: Зміцер Колас, 2013. 130 с.
4. Большой англо-русский и русско-английский словарь: 200000 слов и выражений / В.К. Мюллер. М.: Эксмо, 2013. 1008 с. (Библиотека словарей Мюллера).
5. Черноусова. И.П. Концепт родина в былинной картине мира. Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. 2014, № 1. С. 109–111.
6. Hussein A. T. The Concise Arabic-English Lexicon of Verbs in Context. Cairo: The American University in Cairo Press, 2011, 528 p.
7. Китаби Деде Горгуд. Оригинальные и упрощенные тексты. Составитель: Самят Ализаде. Подготовил к печати и редактор: тофиг Гаджиев. Баку, изд-во, "Öndər nəşriyyat", 2004, 376 с.
8. Oxford Advanced Learner's dictionary/ Edited by, OXFORD University press. 2010. 1796 p.

Абдуллаева Улькер. Концепт «БАТЬКІВЩИНА» в мовознавстві: порівняльний аналіз на основі англійських і азербайджанських епічних пам'яток

Анотація. У статті на основі мовних матеріалів англійського епосу «Беовульф» та епосу азербайджанських тюрків «Китаби Дедем Горгуд» проаналізовані лексеми homeland-батьківщина, home / house-будинок, land-країна, земля, що входять в концепт «батьківщина». Виявлено схожі та відмінні сторони пов'язаних з концептом «батьківщина» основних понять в обох мовах. В ході дослідження виявлено, що епос «Китаби Дедем Горгуд» багатіший в плані вивчення різних понять концепту «батьківщина».

Ключові слова: будинок, земля, батьківщина, епос, англійський, Азербайджан.

Abdullayeva U. The concept "MOTHERLAND": comparative analysis on the basis of English and Azerbaijani epic monuments

Summary. This article deals with determinations the similarities and differences of the concept "motherland", which includes such lexemes as homeland- veten, home/house – ev, land- ölkə, torpaq on the basis of the linguistic materials of the English epos "Beowulf" and epos of Azerbaijani Turks "Kitabi Dede Qorqud". During the research exuberance of different notions of the concept "motherland" were defined in the epos "Kitabi Dede Qorqud".

Key words: home/house, land, homeland, epos, English, Azerbaijan.

Nagaitseva N. I.,*Candidate of Philology, professor,
Department of Humanities,**National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"***Romanov Yu. O.,***Candidate of Philology, associate professor,
Department of Humanities,**National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

PARTICLES AS A TOUCHSTONE TO DETERMINE THE LEVEL OF INTERNATIONAL STUDENTS' RUSSIAN LANGUAGE PROFICIENCY

Summary. The article considers the content and methods of teaching Russian as a foreign language (RFL) within the framework of a special course on Russian particles; the skills in their proper usage are absolutely necessary and reflect the international learners' proficiency in the Russian language.

Key words: particles, classification of particles, meanings of particles, monosemy and polysemy, frequency, context, Russian as a foreign language.

Introduction. Particles can be described as a necessary and most creative auxiliary part of speech completely unrepresented in the academic programs on Russian as a Foreign Language (RFL) for both humanities and non-humanities, as well as for Breakthrough / Waystage / Threshold / Vantage levels. And this is despite the fact that among the auxiliary parts of speech, particles make up the largest group of 149 (cf. prepositions – 141, conjunctions – 110 [2]) with high frequency of use (here are some data from the frequency word book: *ведь* (after all) – 1074, *ли* (whether) – 1160, *даже* (even) – 1299, *уже* (already) – 1937, *только* (only) – 2782, *вот* (now) – 2830, *бы* (would) – 3941 [3]), and they are particles which introduce subtle nuances of meaning into the text, enrich it, and like no other lexical and grammatical group, show the learners' level of foreign language skills. It should be noted that the lack of study guides, devoted to teaching and learning particles, aggravates the particle acquisition problem for RFL learners.

Review of literature. However, it must be conceded availability of adequate researches aimed at helping international learners, acquiring Russian as a second language, to command Russian particles, and most of the works are directly related to them.

Dissertation [8] presents a study of the functions and the position in an utterance of certain high-frequency discourse particles in Russian – in particular, *же* and *ведь*.

In work [4], a semantic / syntactic analysis of Russian *хоть* is given; the mental spaces that serve as contexts for *хоть*-constructions are divided into four overall categories: axiological spaces, spaces associated with knowledge and perception, spaces associated with logical possibility, and spaces concerned with examples in argument structures.

Lexicalized prosody and polysemy of Russian discourse particles *-mo* and *вот* are analyzed in work [7]. Different usages of particle *-mo* imply very different prosodic patterns; particle *вот* can be used not only as a demonstrative particle, but also as a quotation marker which requires a specific prosody.

Dissertation [5] offers a conversation analytic study of the Russian particle *-mo* and the English discourse marker *so* which both deal with the issue of how to introduce a material that is in some way misplaced or delayed in naturally occurring conversations.

It should be noted that in the frame of a corpus-based approach, Russian particles (high-frequency words commonly classed as particles: *ещё, так, ведь, словно, даже, же, ли, да, нет*) are reclassified so that instead of not entirely consistent current tagging of particles in the manually disambiguated Morphological Standard of the Russian National Corpus, an alternative tagging scheme, that eliminates the category of "particle" altogether, could be offered [6].

The purpose of this study is to present content and methods necessary for a special RFL course aiming at development of international learners' skills in proper use of Russian particles.

Main body of the research. Particles are auxiliary words that communicate most diverse semantic, modal, and emotional-expressive meanings to words, terms of a sentence, a whole sentence, i.e. unlike other auxiliary words (prepositions, conjunctions), they do not express the relationship between the elements of a sentence / whole sentences, but merely serve to express the shades of a single word, phrase or whole sentence.

The prevailing grammatical characteristic of particles is, undoubtedly, their lack of independence; there is also no performance of a definite syntactic function in them. But although particles cannot act as a member of a sentence, they can easily form a holistic statement in a dialogue with a very distinct and unambiguous semantics for a native speaker: – *Я скоро поеду на море. – Неужели? – А ты? – Вряд ли!* (– *I am going to the seaside soon. – Really? – And you? – I doubt it!*).

An international learner should be given a chance to understand the semantics, and it is possible to implement not through just ordinary texts with random interspersing of several particles, and not while consulting (even if it is special consulting), but during (at least) a short special course using targeted grammatical information, a number of specific exercises, and a bank of texts replete with appropriate vocabulary.

It should be noted that particles, like prepositions and conjunctions, are unchangeable words, but they not only serve different semantic and modal needs of words, sentence parts or whole sentences, but also increase the information content, accuracy and expressiveness of these units.

Like other auxiliary parts of speech, particles are divided by origin into non-derivative ones, monosyllabic, having in the modern Russian language no living word-forming relations and formal

relationship with other parts of speech: *бы* (*would*), *де* (*they say*), *ж* (*indeed*), *-ка* (*do*), *уж* (*certainly*), and derived ones (the rest of the particles). Moreover, even today, particles in their structure and functions come close to adverbs, conjunctions, pronouns, verbs, interjections and cannot always be strictly opposed to them often acting as homonyms that have not lost their meaningful ties with the words they are derived from. The latter have lost their categorical meaning: cf. adverbs *как* (*how*), *куда* (*where*), pronouns *это* (*this*), *все* (*all*), verbs *ведь* (*know*), *мол* (*said*), conjunctions *и* (*and*), *хоть* (*although*) and particles derived *как* (*what*), *куда* (*what for*), *это* (*on earth*), *все* (*only*), *ведь* (*but*), *мол* (*something like*), *и* (*even*), *хоть* (*at least*). Like adverbs, particles can adjoin to other words or sentences giving them a certain shade of meaning: *Но* (*but*) *был ли счастлив мой Евгений?* (Пушкин) (interrogation); *Вот здесь* (*over here*), *вдали от любопытных глаз*, *Берёза шелестела молодая* (Исаковский) (indication). And all these set another “trap” for international learners.

Particles, like other words, can be monosemantic *разве* (*really*), *неужели* (*indeed*) and polysemous (most particles). Polysemy is not typical for compound particles: *отнюдь не* (*by no means*), *что за* (*what a*).

For an international learner, it is also important to know about the possible positions of particles in the Russian sentence, because there are both particles occupying a fixed place (prepositive particles: *да* (*but*), *ну* (*well*), *давай* (*let's*), *кое-* (*some*), *пусть* (*let*); postpositive particles: *ли* (*expressed by question structure*), *же* (*after all*), *-ка* (*just*), *-либо* (*some*)), and any place (*ведь* (*but*), *ещё* (*at least*), *уже* (*certainly*), *хоть* (*indeed*)).

However, the particles, despite their formal diversity and semantic potential, can be grouped according to functions.

1. Particles expressing different shades of word meanings in speech: indicative particles – *вот* (*here you are*), *вон* (*there*); specifying particles – *именно* (*exactly*), *как раз* (*just*), *прямо* (*directly*), *точь-в-точь* (*exactly the same*); excretory and restrictive particles – *только* (*only*), *лишь* (*only*), *исключительно* (*exclusively*), *почти что* (*nearly*), *единственно* (*only*); amplifying particles: *даже* (*even*), *ни* (*nor*), *же* (*again*), *ведь* (*after all*), *уж* (*indeed*), *все-таки* (*all the same*), *все* (*all*).

2. Modal particles express the subjective modality: incentive particles – *пусть* (*let it*), *пускай* (*let it*), *давай* (*давайме*) (*let's!*); affirmative particles – *ага* (*aha*), *да* (*yes*), *именно* (*precisely*), *точно* (*exactly*); negative particles – *не* (*not*), *ни* (*nor*); particleless expressing a doubt – *вряд ли* (*hardly*), *едва ли* (*hardly*); comparative particles – *как будто* (*бы*) (*as if*), *вроде* (*it seems*), *словно* (*as if*).

3. Exclamation particles contributing emotional and expressive tone to the speech – *что за* (*what a*), *как* (*what*).

4. Morphogenetic and word-forming particles: those serving to form the conditional and the imperative mood – *б* (*would*), *бы* (*would*), *да* (*and*), *давай* (*давайме*) (*let*), *пусть* (*пускай*) (*let*); particles contributing to the meaning of uncertainty – *кое-*, *-то*, *-либо*, *-нибудь* (*some*); negative word-forming particles – *не*, *ни* (*некогда* – *никогда* (*once – never*), *ничто* – *ничто* (*something – nothing*)).

5. Linking particles: particles-conjunctions combining the modality with the meaning of linking words – *а* (*and*), *вот и* (*so*), *все-таки* (*all the same*), *просто* (*simply*), *ровно* (*absolutely*); conjunctive particles in complex sentences which can always be removed – *так*, *то*, *тогда* (*so*) (*Вот придёт декан, так* (*so*) *он нам поможет*).

A separate propaedeutic attention deserve obsolete particles (they can be easily found in authentic texts of classic authors

of the 18th and 20th centuries (*чай* (*maybe*), *ужель* (*really*), *-де* (*they say*), *авось* (*perhaps*)) as well as the peculiarities of use of particles in artistic (poetic) texts which are not always relevant even for philologists and translators.

Some peculiarities of functioning of particles in the texts are represented in the examples given below.

1. Particles, normally employed for the beginning of a sentence, may occur in the middle or even at the end of a sentence: *В Париже, в Лондоне, в Нью-Йорке Пусть* (*Let*) *слышат эти голоса* (Сурков); *От этой грязи скроешься разве* (*really*)? (Маяковский).

2. Particles in parallel lines: *Грудь под поцелуи, как под рукою!* *Ведь* (*Indeed*) *не век, не сряду лето бьёт ключом, Ведь* (*Indeed*) *не ночь за ночью низкий рёв гармоник Подымаем с пыли, топчем и влечём* (Пастернак).

3. Some particles can be used together: «*Как вы улыбаетесь редко, Вас страшно, маркиза, обнять!*» *Темно и прохладно в беседке. «Ну что же! (Well now!) Пойдём танцевать?»* (Ахматова).

4. Addition of interjection to a particle: *О нет! (Oh no!) Ведь я не насильник, Не обманщик и не гордец, Хотя много знаю...* (Блок).

5. Using synonymous particles in the near context: *В тени у высокой колонны Дрожу от скрипа дверей. А в лицо мне глядит, озарённый, Только* (*only*) *образ, лишь* (*just*) *сон о ней* (Блок).

6. Postposition of a particle with respect to the word logically stressed: *Помилуй, – говорит, – как можно это снести? Львам, барсам и слонам везде такая честь; Притом, с великого и до меньшого, Все* (*only*) *речь о них лишь* (*only*) *да о них* (Крылов).

7. Particle parceling in the text: *Назавтра бой. Поспешен без минут. Все спят. Все спит. И пусть. (So be it.) Я – верный тут. До завтра сном беспечным усладитесь* (Пастернак).

8. Particle repetition: *Если бы* (*would*) *я поэтом не был, Я б* (*would*) *стал бы* (*would*) *звездочётом* (Маяковский).

9. Repetition of part of a particle: *Что за* (*What a*) *ночь, за луна, Когда друга я жду!* (Кольцов).

The skills in synonymy, antonymy, and homonymy of particles is also of importance to international learners; homonymy of particles and other parts of speech is most difficult to trace which may cause semantic dissonance when communicating or unprepared working with texts.

Some examples of homonymy are given below.

1. *На концерте были я да моя подруга. Да* *здоровствует любовь!* (*да* – conjunction; *да* – word-forming particle); – *Ты пойдёшь на концерт? – Да, только решу задачи по физике. / – Да нет, я решаю сейчас задачи по физике.* (*да* – affirmative particle; *да* – amplifying particle).

2. *Он так пел, что мама заплакала. Так, я пойду на концерт.* (*так* – adverb; *так* – affirmative particle); *Я приеду минут так через десять. Так не доставайся же ты никому!* (*так* – particle contributing to the meaning of approximateness; *так* – amplifying particle).

3. *Иди прямо! Здесь прямо рай!* (*прямо* – adverb; *прямо* – amplifying particle); – *Ты, был на концерте? – Прямо! Чего я там не видел?* (*прямо* – negative particle).

4. *На бал собралась вся местная знать. Ты это должен знать. Ай, Моська! знать, она сильна, Что лает на Слона!* (Крылов) (*знать* – noun; *знать* – verb; *знать* – modal particle).

5. *Я приехал сюда, чтоб учиться. Что б я ни делала, тебе не нравится! Чтоб тебе ни дна, ни покрывишки!* (*чтоб* – conjunction; *что б* – pronoun and word-forming particle; *чтоб* – word-forming particle).

Conclusions. As one can see, for qualitative comprehension of particles, it is required a serious and systematic work of both international students and their Russian teacher, capable to gradually develop learners' skills and abilities in this field.

The authors' practical experience in this work is realized in a special study guide [1] including theoretical background and 155 exercises. In the theoretical part, categorical meaning of particles, their origin, composition, structure, functions, synonymy and homonymy, and connection with other parts of speech are considered. Comprehension of theoretical part is controlled by advancement questions and tasks. The exercises are divided into communicative and illustrative ones; there are numerous examples taken from Russian poetic texts of the 19th and 20th centuries in which semantic meaning, frequency, and diversity of particles are most vividly realized.

It is quite obvious that without special preparation it is very difficult or even impossible to understand the proposed statements with Russian particles, and that is why it is the particle that is a kind of touchstone that allows determining the level of international learners' language skills.

References:

1. Нагайцева Н.И. Частицы: учебное пособие для иностранцев. Х.: НТУ «ХПИ», 2017. 194 с.
2. Обратный словарь русского языка. М., 1974. 944 с.
3. Частотный словарь русского языка / под ред. Л.Н. Засориной. М., 1977. 936 с.
4. Bringe M.G. A Particle on the Edge: A Semantic, Syntactic Analysis of Russian *хоть* (MA thesis). Chapel Hill: University of North Carolina at Chapel Hill, 2006. 126 p.
5. Briskina Bolden G. Delayed and incipient actions: The discourse markers “-to” and “so” in Russian and English conversation (PhD dissertation). Los Angeles: University of California, 2005. 590 p.
6. Endresen A., Janda L.A., Reynolds R. et al. Who needs particles? A challenge to the classification of particles as a part of speech in Russian. *Russian Linguistics*. 2016. Vol. 40. № 2. P. 103–132.
7. Levontina I. Lexicalized Prosody and the Polysemy of some Discourse Particles in ADR. *Proceedings of the XVII EURALEX International Congress: Lexicography and Linguistic Diversity*. Tbilisi: Tbilisi State University, 2016. P. 777–786.
8. Parrott L.A. *Discourse Organization and Inference: The Usage of the Russian Particles *že* and *ved'** (PhD dissertation). Cambridge, Massachusetts: Harvard University, 1997. 257 p.

Нагайцева Н. И., Романов Ю. О. Частицы как «лак-мусинки» для визначення рівня володіння іноземця російською мовою

Анотація. У статті розглянуто зміст і методику навчання російській мові як іноземній (РЯІ) в межах спецкурсу з російських часток; навички їх правильного вживання є абсолютно необхідними і відображають рівень володіння іноземних учнів російською мовою.

Ключові слова: частки, класифікація часток, значення часток, моносемія і полісемія, частотність, контекст, російська як іноземна.

Нагайцева Н. И., Романов Ю. А. Частицы как «лак-мусинки» для определения уровня владения иностранца русским языком

Аннотация. В статье рассматриваются содержание и методика обучения русскому языку как иностранному (РКИ) в рамках спецкурса по русским частицам; навыки их правильного употребления являются совершенно необходимыми и отражают уровень владения иностранными учащимися русским языком.

Ключевые слова: частицы, классификация частиц, значения частиц, моносемия и полисемия, частотность, контекст, русский как иностранный.

Хмара В. В.,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЛЮДИНА В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ І ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З АНТРОПНИМ КОМПОНЕНТОМ

Анотація. У статті пропонується зіставний аналіз фразеологізмів з антропним компонентом, які вербалізують концепт ЛЮДИНА в російській, українській, німецькій та англійській мовах, з метою показати ізоморфні та аломорфні риси в чотирьох лінгвокультурах.

Ключові слова: концепт, фразеологізм, антропний компонент, фрейм.

Постановка проблеми. У вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, починаючи з ХХ століття, спостерігається тенденція до виявлення та аналізу мовних явищ, які фіксують культурно значиму інформацію, – збережених у колективній пам'яті народу символічних способів матеріального і духовного усвідомлення світу певним етносом, що відтворені в його системі етичних та естетичних цінностей, нормах, звичаях, обрядах, міфах, віруваннях, побуті тощо [6, с. 15; 8, с. 23; 12, с. 147].

Симбіоз лінгвокультурного (через взаємозв'язок мови та культури) [3, с. 46; 2, с. 75; 7; 14, с. 68], лінгвоконцептуального [9, с. 10–12; 13, с. 4], соціолінгвістичного та зіставного аналізів (через виокремлення семантичних особливостей і структурних зрушень у близькопоріднених і різноструктурних мовах) дав змогу підняти дослідження фразеології на якісно новий рівень і зробив можливим виявлення культурних домінант і відмінностей у житті окремих лінгвокультурних спільнот, що допомагає краще осягнути власну культуру і менталітет [10, с. 172; 14, с. 69; 15, с. 94].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення фразеологічних одиниць (далі – ФО) здійснюється з позицій антропоцентричної парадигми. Наприклад, Л.Ю. Буянова вважає російські фразеологізми ментально-когнітивними засобами мовної концептуалізації сфери моральних якостей людини [1, с. 36], А.А. Джелілов досліджує когнітивну діяльність людини в кримськотатарській, англійській та українській фразеології [5, с. 4], а Н.Б. Дем'яненко – фразеологічні одиниці на позначення вольових рис характеру в польській, українській і російській мовах [4, с. 302].

Метою статті є визначення спільних та етноспецифічних особливостей вербалізації концепту ЛЮДИНА засобами фразеології на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов.

Виклад основного матеріалу. Під фразеологічною одиницею з антропним компонентом (далі – ФОАК) розуміємо стале словосполучення чи речення, до складу якого входить елемент на позначення невід'ємних речових та абстрактних атрибутів особи, що виконують функцію її ідентифікації як фізичного та соціального об'єкта. Такий елемент позначаємо терміном «антропний компонент» (далі – АК). Він, передовсім, містить інформацію про частини тіла людини, що в сукупності створюють її неповторний зовнішній образ, який дає змогу упізнати,

тобто відрізнити за зовнішністю одну людську істоту від іншої. Невід'ємним атрибутом людини є її частини тіла, що концептуалізуються як предмет, який створює її індивідуальний образ, ідентифікує її зовнішньо.

Акт фразеологічної антропосемічної номінації за допомогою одиниць з АК є процесом закріплення в їхніх значеннях різнобічного пізнання людини в різних її іпостасях, що відбивається в тематичній диференціації інформації, яка міститься в концепті ЛЮДИНА. Останній є ізоморфним, крім того, центральним концептом будь-якої мовної картини світу [11, с. 17]. При цьому його мовне означування є етноспецифічним – значення різномовних вербалізаторів концепту захоплюють різні його ділянки, а тому вивчення цих одиниць призводить до виявлення специфічного в інформаційній структурі концепту в РМКС і, як наслідок, уможливорює пізнання особливостей національного світобачення.

Фрейм ЛЮДИНА представлений міжфреймовою мережею, що зберігає інформацію про різноаспектне існування людини. У структурі тієї ділянки мережі, що об'єктивується за допомогою ФОАК, можна виділити такі найбільші інформаційні блоки (субфрейми), як БІОФІЗИЧНА ІПОСТАСЬ, СОЦІАЛЬНА ІПОСТАСЬ, ПСИХІЧНА ІПОСТАСЬ.

Субфрейм БІОФІЗИЧНА ІПОСТАСЬ демонструє ізоморфізм в РМКС, містить інформацію про таке:

- зовнішність: **англ.** *arm candy*; **нім.** *Beine so dünn wie Streichhölzer haben*; **укр.** *во́лос у во́лос*; **рос.** *волосинка за волосинкой бегаєт с дубинкой*;
- вік: **англ.** *long in the tooth*; **нім.** *mit einem Bein im Grab(e) stehen*; **укр.** *дожити до сивого волосу*; **рос.** *(дожить) до седых волос*;
- фізичний стан / самопочуття: **англ.** *dead on one's feet/on its feet*; **нім.** *gute / schlechte Augen haben*; **укр.** *ні рук, ні ніг не чути*; **рос.** *как рукой сняло*;
- фізичні дії: **англ.** *not turn a hair*; **work your fingers to the bone; **нім.** *die Hände in den Schoß legen*; **укр.** *виходити з рук чийхось*; **рос.** *давать волю рукам*;**
- просторово-часове буття;
- орієнтування в просторі (положення / напрям руху): **англ.** *neither hide nor hair of*; **нім.** *rechter Hand*; **immer der Nase nach**; **укр.** *у ліву руку*; **рос.** *встретиться носом к носу*;
- розміщення стосовно інших об'єктів: **англ.** *arm in arm*; **нім.** *jemandem im Nacken sitzen*; **укр.** *коліно в коліно*; **рос.** *под носом*;
- орієнтування в часі: **англ.** *put something on the long finger*; **нім.** *etwas ins Auge fassen*; **укр.** *на ноді* **рос.** *на носу*;
- швидкість: **англ.** *fleet of foot*; **нім.** *die Beine in die Hand nehmen*; **укр.** *дріботити язиком*; **рос.** *живой рукой*.

Вербалізація різних інформаційних ділянок субфрейму БІОФІЗИЧНА ІПОСТАСЬ концепту ЛЮДИНА демонструє

ізоморфізм, зокрема, щодо фізичного стану, фізичних дій, орієнтування в просторі, зовнішності, віку, просторово-часового буття (розміщення стосовно інших об'єктів, проміжків часу, орієнтування в часі, швидкості).

ПСИХІЧНА ПОСТАСЬ фіксує увагу на такому:

– рисах характеру: **брехливості – чесності**: англ. *carry fire in one hand and water in the other*; нім. *sein Herz auf den Lippen tragen*; укр. *лишати (лишити) з носом*; рос. *за нос; хвалькуватості / пихатості – скромності*: англ. *break one's arm patting oneself on the back*; нім. *jemanden über die Achsel ansehen*; укр. *дуги збугу (морду)*; рос. *нос задраить, поднят*; **непоследовності – последовності**: англ. *a (sudden) rush of blood to the head*; укр. *права рука не знає, що робить ліва*; рос. *левая рука не знает, что творит правая*; **зажерливості – стриманості** (у задоволенні матеріальних потреб): нім. *Lass dir auf die Achsel sitzen, so will man dir auf den Kopf*; укр. *гребти під себе обома руками*; рос. *дай палец, потребует всю руку*; **непорядності – порядності**: нім. *jm. ein Bein stellen – jm. (ein) Beinchen stellen*; укр. *чужими руками жар загрібати*; рос. *чистыми руками делать что-н.*; **лицемірстві / хитрості – щирості**: англ. *an iron hand in a velvet glove*; нім. *auf beiden Achseln tragen*; укр. *водити за ніс*; рос. *голыми руками не возьмешь*; **лінощах – працювистості**: англ. *set (one's) shoulder to the wheel*; укр. *руки та ноги не знають спочинку*; рос. *не покривит пальцем*;

– емоційних процесів: **роздратуванні**: англ. *in someone's hair*; нім. *mit dem linken Bein zuerst aufgestanden sein*; укр. *скреготати зубами*; рос. *под горячую руку попасть*; **розлюченості**: англ. *show one's teeth / bare one's teeth*; нім. *sich die Haare raufen*; укр. *під злу руку*; рос. *скалить зубы*; **страху**: англ. *sb's hair stands on end*; нім. *weiche Knie haben / kriegen*; укр. *ніс під себе*; рос. *волосы ворочаются*; **задоволенні – незадоволенні**: англ. *rub (one's) hands*; укр. *потерти руки*; рос. *веселыми ногами пойти*;

– мотиваційних станів: **бажанні**: англ. *would give your right arm for*; нім. *jemandem jucken die Fingernach etwas*; укр. *аж руки сверблять*; рос. *глаза разгорелись на что-н.*; **інтереси**: англ. *get someone's eye*; нім. *jemandem etwas aus der Nase ziehen*; укр. *не в голові*; рос. *любопытной Варваре нос оторвали*;

– когніції: **рівні інтелекту**: англ. *good head on one's shoulders; have a banana-head*; нім. *ein kluger Kopf sein; Sülze im Kopf haben*; укр. *мати голову на плечах (на в'язах)*; *тюття з полів'яним носом*; рос. *человек с головой; кто-л. совсем без головы*; **розумових процесах**: англ. *get through one's head*; нім. *sich etwas an beiden Händen abzählen*; укр. *брати голову в руки*; рос. *голову ломают над чем; знанні / ерудиції*: англ. *have / keep your finger on the pulse*; нім. *etwas im kleinen Finger haben*; укр. *знати, як свої (своїх) п'ять пальців*; рос. *знать как свои пять пальцев*.

СОЦІАЛЬНА ПОСТАСЬ містить знання про таке:

– різні поведінкові особливості людини: англ. *up in arms about something*; нім. *die Hände in die Taschen stecken*; укр. *видирати з зубів*; рос. *складывать зубы бантиком, сердечком*;

– прояви міжособистісної взаємодії: **трудова / професійна діяльність**: англ. *have a good arm*; нім. *jemandes rechte Hand*; укр. *чужими (не своїми) руками*; рос. *рукой не достанешь кого-н.*; **патогенну / незаконну діяльність**: англ. *have your hand in the till*; нім. *mit einem Bein im Gefängnis stehen*; укр. *липкі руки*; рос. *обгабит руки кровью*; **комунікативну діяльність**: англ. *have a silver tongue*; нім. *Haare auf den Zähnen haben*; укр. *гострий на язик*; рос. *язык хорошо подвешен*;

– відносини: **особистісні відносини**: англ. *hand in glove*; нім. *im Nacken sitzen*; укр. *права рука*; рос. *подать, протянуть руку помощи*;

– володіння: англ. *change hands*; нім. *mit leeren Händen dastehen*; укр. *на руках*; рос. *в одни руки продать*;

– матеріальний стан: англ. *need something like a hole in the head*; нім. *jemandem die Haare vom Kopf fressen*; рос. *зубы на полку положить*.

Отже, концептуальний простір різномовних ФОАК на позначення особи містить знання про біофізичні, психічні та соціальні особливості людини. Субфрейм БІОФІЗИЧНА ПОСТАСЬ зберігає уявлення кожної з фокусних лінгвостільнот про зовнішність, вік, фізичні дії та просторово-часове буття. ПСИХІЧНА ПОСТАСЬ фіксує увагу на перцептивних можливостях людини, рисах характеру, особливостях протікання когнітивних процесів, мотиваційному стані людини та волевиявленні. СОЦІАЛЬНА ПОСТАСЬ містить знання про поведінку, міжособистісну взаємодію, відносини, володіння, матеріальний стан, відповідність нормам спільноти, відповідність інтересам особи. Зіставлення значень різномовних ФОАК указують на ізоморфність щодо тематичної / референційної диференціації РМКС, проте об'єм інформаційних блоків, що корелюють, відрізняється національною специфікою.

Кількісне співвідношення ФОАК на позначення особи, які містять знання про біофізичні, психічні та соціальні особливості людини, показано в таблицях 1, 2, 3 та 4.

Таблиця 1

**Відсоткова репрезентація компонентів субфреймів
БІОФІЗИЧНА ПОСТАСЬ, ПСИХІЧНА ПОСТАСЬ
та СОЦІАЛЬНА ПОСТАСЬ в англійській мові**

Компоненти	Біофізична іпостась	Психічна іпостась	Соціальна іпостась	Загальна к-сть
head	4,86 %	9,46 %	5,50 %	19,82 %
hair	2,05 %	2,17 %	0,64 %	4,86 %
ear	4,09 %	1,41 %	1,28 %	6,78 %
nose	1,28 %	1,41 %	0,90 %	3,59 %
eye	3,71 %	3,45 %	1,92 %	9,08 %
lips	1,02 %	0,77 %	1,02 %	2,81 %
tongue	2,05 %	1,15 %	0,64 %	3,84 %
tooth	1,02 %	1,53 %	1,53 %	4,08 %
neck	1,28 %	0,51 %	1,02 %	2,81 %
shoulder	0,38 %	0,64 %	1,28 %	2,30 %
hand	3,84 %	1,79 %	6,91 %	12,54 %
arm	0,90 %	0,63 %	1,41 %	2,94 %
finger	1,28 %	1,27 %	1,41 %	3,96 %
back	1,02 %	0,64 %	0,77 %	2,43 %
belly	0,77 %	0,25 %	0,26 %	1,28 %
leg	1,79 %	0,64 %	2,17 %	4,60 %
foot	3,32 %	2,30 %	3,84 %	9,46 %
knee	0,90 %	0,77 %	1,15 %	2,82 %
Разом	35,56 %	30,79 %	33,65 %	100 %

В англійській мові найбільш репрезентованим компонентом є head (9,46 %) у ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ, а також у БІОФІЗИЧНІЙ head (4,86 %); в СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ hand (6,91 %). Найменш представлений компонент belly (0,25 %) в ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ та belly (0,26 %) у СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ, в БІОФІЗИЧНІЙ ПОСТАСІ – компонент shoulder (0,38 %).

Таблиця 2

**Відсоткова репрезентація компонентів субфреймів
БІОФІЗИЧНА ПОСТАСЬ, ПСИХІЧНА ПОСТАСЬ
і СОЦІАЛЬНА ПОСТАСЬ у німецькій мові**

Компоненти	Біофізична іпостась	Психічна іпостась	Соціальна іпостась	Загальна к-сть
<i>Kopf</i>	3,87 %	12,61 %	5,01 %	21,49 %
<i>Haar</i>	0,43 %	1,58 %	0,72 %	2,72 %
<i>Ohr</i>	1,86 %	2,58 %	1,43 %	5,87 %
<i>Nase</i>	2,01 %	2,58 %	2,72 %	7,31 %
<i>Auge</i>	4,30 %	6,73 %	4,01 %	15,04 %
<i>Lippe</i>	0,72 %	0,57 %	0,57 %	1,86 %
<i>Zunge</i>	2,01 %	1,58 %	0,43 %	4,01 %
<i>Zahn</i>	1,58 %	0,57 %	0,72 %	2,87 %
<i>Nacken</i>	0,29 %	0,43 %	0,72 %	1,43 %
<i>Schulter, Achsel</i>	0,57 %	0,86 %	0,86 %	2,29 %
<i>Arm</i>	1,15 %	0,43 %	0,43 %	2,01 %
<i>Hand</i>	4,30 %	2,01 %	6,45 %	12,75 %
<i>Finger</i>	1,00 %	0,86 %	2,87 %	4,73 %
<i>Rücken</i>	0,57 %	0,86 %	1,29 %	2,72 %
<i>Bauch</i>	0,86 %	1,00 %	1,00 %	2,87 %
<i>Bein</i>	3,58 %	0,57 %	1,15 %	5,30 %
<i>Fuß</i>	0,86 %	0,43 %	1,43 %	2,72 %
<i>Knie</i>	0,43 %	0,57 %	1,00 %	2,01 %
Разом	30,37 %	36,82 %	32,81 %	100 %

У німецькій мові найбільш вживані соматизми *Kopf* в ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ (12,61 %), *Hand* – в СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ (6,45 %), *Hand* та *Auge* – у БІОФІЗИЧНІЙ ПОСТАСІ (4,30 %). Найменш представлені компоненти в БІОФІЗИЧНІЙ ПОСТАСІ: *Nacken* (0,29 %), *Haar*, *Knie* (0,43 %); у ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ: *Fuß*, *Arm*, *Nacken* (0,43 %); у СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ *Arm*, *Zunge* (0,43 %). Соматизм *Arm* в СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ та в ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ має однакову відсоткову частотність.

Таблиця 3

**Відсоткова репрезентація компонентів субфреймів
БІОФІЗИЧНА ПОСТАСЬ, ПСИХІЧНА ПОСТАСЬ
і СОЦІАЛЬНА ПОСТАСЬ в українській мові**

Компоненти	Біофізична іпостась	Психічна іпостась	Соціальна іпостась	Загальна к-сть
<i>голова</i>	3,36 %	7,52 %	3,52 %	14,4 %
<i>волосся</i>	1,60 %	0,48 %	0,16 %	2,24 %
<i>вухо</i>	1,44 %	2,72 %	0,64 %	4,80 %
<i>ніс</i>	3,04 %	2,72 %	3,04 %	8,80 %
<i>око</i>	3,04 %	2,56 %	1,76 %	7,36 %
<i>губи, вуста</i>	1,44 %	1,12 %	1,92 %	4,48 %
<i>язик</i>	3,68 %	1,76 %	1,12 %	6,56 %
<i>зуби</i>	1,92 %	2,08 %	2,72 %	6,72 %
<i>шия</i>	2,40 %	0 %	2,88 %	5,28 %
<i>плечі</i>	2,72 %	1,28 %	1,44 %	5,44 %
<i>рука</i>	3,84 %	2,40 %	7,20 %	13,44 %
<i>палець</i>	2,08 %	0,32 %	0,96 %	3,36 %
<i>спина</i>	1,92 %	0,80 %	0,64 %	3,36 %
<i>живіт</i>	1,60 %	0,80 %	0 %	2,40 %
<i>нога</i>	6,24 %	1,76 %	1,60 %	9,60 %
<i>коліно</i>	0,64 %	0,16 %	0,96 %	1,76 %
Разом	40,96 %	28,48 %	30,56 %	100 %

В українській мові найбільшу відсоткову частотність мають такі компоненти: *голова* (7,52 %) у ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ; *нога* (6,24 %) у БІОФІЗИЧНІЙ ПОСТАСІ; *рука* (7,20 %) у СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ. Найменш представленими компонентами є *коліно* (0,64 %) у БІОФІЗИЧНІЙ ПОСТАСІ; *шия* (0 %) та *коліно* (0,16 %) у ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ; *живіт* (0 %) та *коліно* (1,76 %) у СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ.

Таблиця 4

Відсоткова репрезентація компонентів субфреймів БІОФІЗИЧНА ПОСТАСЬ, ПСИХІЧНА ПОСТАСЬ і СОЦІАЛЬНА ПОСТАСЬ у російській мові

Компоненти	Біофізична іпостась	Психічна іпостась	Соціальна іпостась	Загальна к-сть
<i>голова</i>	3,74 %	7,33 %	4,84 %	15,91 %
<i>волосы</i>	2,81 %	1,25 %	1,40 %	5,46 %
<i>ухо, уши</i>	1,09 %	2,65 %	1,09 %	4,83 %
<i>нос</i>	1,72 %	0,94 %	1,09 %	3,75 %
<i>глаз</i>	2,96 %	4,99 %	2,35 %	10,30 %
<i>губы, уста</i>	0,78 %	1,25 %	0,31 %	2,34 %
<i>язык</i>	3,74 %	3,12 %	0,62 %	7,48 %
<i>зубы</i>	1,25 %	1,56 %	1,09 %	3,90 %
<i>шея</i>	1,25 %	0 %	2,65 %	3,90 %
<i>плечи</i>	2,03 %	0,31 %	2,34 %	4,68 %
<i>рука</i>	5,30 %	2,81 %	8,11 %	16,22 %
<i>палец (перст)</i>	2,81 %	1,40 %	2,50 %	6,71 %
<i>спина</i>	0,31 %	0,47 %	1,56 %	2,34 %
<i>живот</i>	0,47 %	0,315 %	0 %	0,78 %
<i>нога</i>	5,15 %	1,72 %	3,43 %	10,30 %
<i>колени</i>	0 %	0,47 %	0,62 %	1 %
Разом	35,41 %	30,58 %	34,01 %	100 %

У російській мові найбільше представлений компонент *голова* (7,33 %) у ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ та 4,84 % у СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ, а також компонент *рука* (5,30 %) у БІОФІЗИЧНІЙ ПОСТАСІ. Найменшу відсоткову частотність мають соматизми *колени* (0 %) та *спина* (0,31 %) у БІОФІЗИЧНІЙ ПОСТАСІ; *шея* (0 %) та *плечі* (0,31 %) у ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ; *живот* (0 %) та *губи, уста* у СОЦІАЛЬНІЙ ПОСТАСІ.

Відсоткова репрезентація соматизмів у складі ФОАК показує, що в усіх мовах, які зіставляються, перевага надається тим соматизмам, що забезпечують розумову діяльність. В англійській, німецькій, українській і російській мовах компонент англ. *head* (9,46 %); нім. *Kopf* (12,61 %); укр. *голова* (7,52 %); рос. *голова* (7,33 %) мають один ранг, представлені в ПСИХІЧНІЙ ПОСТАСІ, але їхня відсоткова частотність різна.

Висновки. Отже, людське тіло виступає як певний орієнтир у просторі. Наведені таблиці демонструють важливість кожного елемента для різномовних культур, що відображає сприйняття світу.

Неспівпадіння відсоткового співвідношення свідчить про унікальність, етноспецифічність кожної картини світу, зокрема англійської, німецької, української і російської, яка демонструється у фразеологічних одиницях з антропним компонентом для опису біофізичних, психічних і соціальних особливостей людини.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з аналізом фразеологізмів з антропним компонентом, які вербалізують концепт ЛЮДИНА на матеріалі інших західногерманських і східнослов'янських мов.

Література:

1. Буянова Л.Ю., Коваленко Е.Г. Русский фразеологизм как ментально-когнитивное средство языковой концептуализации сферы моральных качеств личности. М.: «Флинта»; «Наука», 2012. 184 с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.: «Русский язык», 1990. 247 с.
3. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира: монография. Киев: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. 293 с.
4. Дем'яненко Н.Б. Фразеологічні одиниці на позначення вольових рис характеру у польській, українській та російській мовах. Мовні і концептуальні картини світу: наук. журн. 2013. Вип. 43 (1). С. 299–305.
5. Джелілов А.А. Когнітивна діяльність людини в кримськотатарській, англійській та українській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 – «Загальне мовознавство». Донецьк, 2011. 20 с.
6. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
7. Маслова В.А. Лингвокультурология: монография. М.: «Академия», 2001. 208 с.
8. Мельник Л.В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – «Германські мови». Луганськ, 2001. 206 с.
9. Мізін К.І. Зіставно-лінгвокультурологічне вивчення усталених порівнянь криз призми просторового коду культури (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов). Jazykowy obraz swiata slowian a kultura: збірн. наук. ст. Lublin, Rowne: FOP Oros O., 2010. Т. 2. С. 11–19.
10. Мокиєнко В.М. Славянская фразеология. 2-е изд., испр. и доп. М.: «Высшая школа», 1989. 286 с.
11. Огуй О.Д. Мовна картина світу: проблема організації складників. Мовознавство: збірн. наук. ст. 2013. № 4. С. 15–26.
12. Олійник С.В. Оцінні фразеологічні одиниці в англійській та українській мовах: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 – «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Донецьк, 2008. 243 с.
13. Петров О.О. Об'єктивація лінгвокультурних концептів ЩЕДРИСТЬ-СКУПІСТЬ у германських і слов'янських мовах: зіставний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 – «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Одеса, 2017. 20 с.
14. Потебня А.А. Мысль и язык. М.: «Лабиринт», 1999. 300 с.
15. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words (English, Russian, Polish, German, and Japanese). New York: Oxford University Press, 1997. 328 p.

Лексикографічні джерела:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: словник-довідник / Голов. ред. В.Т. Бусел, редактори-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василюга-Дерибас, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Грінченко Б.Д. Словник української мови / упор. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченко: в 4-х т. Київ: Редакція журналу «Київська старина», 1907–1909. 2971 с.
3. Мокиєнко В.М., Никитина Т.Г. Большой словарь русских поговорок. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2007. 785 с.
4. Толковый словарь русского языка Ожегова: он-лайн словарь. URL: <http://www.onlinedics.ru/slovar/ojegov.html> (дата звернення: 19.10.2016).
5. Фразеологічний словник української мови. Словopedia. URL: <http://slovopedia.org.ua/49/53392-0.html> (дата звернення: 25.11.2015).
6. Andreas C. PONS Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache/ Ernst Klett Sprachen GmbH, 2008. 2509 p.
7. Dicipedia. Wörterbuch. URL: <http://dicipedia.com/dic-de-ru-essent-term-12365.htm> (дата звернення: 02.11.2014).
8. Macmillan Dictionary. Educational resource. URL: <https://www.macmillandictionary.com> (дата звернення: 02.11.2014).
9. Peckham Aaron. Mo' Urban Dictionary: Ridonkulous Street Slang Defined / Publisher Andrews McMeel Publishing, 2005. 352 p.

Хмара В. В. Вербалізація концепта ЧЕЛОВЕК в восточнославянських і западногерманських мовах засобами фразеологізмів з антропним компонентом

Анотація. В статті пропонується сопоставительний аналіз фразеологізмів з антропним компонентом, які вербалізують концепт ЧЕЛОВЕК в руському, українському, німецькому та англійському мовах, з метою показати ізоморфні та алломорфні риси в чотирьох лінгвокультурах.

Ключевые слова: концепт, фразеологізм, антропний компонент, фрейм.

Khmara V. Verbalization of concept HUMAN BEING in East Slavic and West Germanic languages by means of Phraseological Units with anthropic element

Summary. This article offers comparative analysis of Phraseological Units with anthropic element, which verbalize concept HUMAN BEING in Russian, Ukrainian, German and English. The purpose of this article is to show isomorphic and allomorph features in four linguistic cultures.

Key words: concept, Phraseological Unit, anthropic element, frame.

Юмрукуз А. А.,
викладач кафедри германської філології
та методики викладання іноземних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

КОМПАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕЛОДІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКО- ТА ТУРЕЦЬКОМОВНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ЗГОДИ В БІЗНЕС-ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мелодійних характеристик висловлювань згоди в бізнес-дискурсі. За результатами проведених електроакустичного та аудиторського аналізів визначаються основні параметри мелодійного компонента просодії висловлювань згоди, а саме: рівень, діапазон частоти основного тону, показники та локалізація максимумів частоти основного тону, напрямок руху основного тону на передтермінальній і термінальній ділянках тощо. Згідно з отриманими даними встановлено спільні та диференціальні мелодійні характеристики висловлювань згоди в англійсько- та турецькомовному бізнес-дискурсі.

Ключові слова: мелодійний компонент, висловлювання згоди, бізнес-дискурс, англійська, турецька.

Постановка проблеми. У сучасних глобалізованих умовах мовленнєвої взаємодії все частіше виявляється потреба у компаративному аналізі засобів реалізації мовленнєвих інтенцій, зокрема, різносистемних мов на всіх рівнях – лексичному, граматичному та фонетичному. Серед фонетичних засобів особлива увага приділяється саме засобам надсегментного рівня, просодії. Як зауважує О.В. Руденко, на цьому етапі розвитку лінгвістики відбувається активне включення просодії до комплексного аналізу дискурсу, який ґрунтується на зв'язності, взаємообумовленості та взаємодії одиниць різних мовних рівнів [1, с. 161]. А.К. Деркач [2] зазначає, що манера просодичного вираження певних інтенцій відображає національно-культурні традиції, унаслідок чого просодична модель, зреалізована мовцем, виявляє статистично рекурентні національно-специфічні риси. Перевірена на матеріалі директивів ця теза уможливила припущення про наявність національно-специфічних рис просодичних моделей реалізації й інших інтенцій в різносистемних мовах, до яких належать англійська та турецька.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема засобів реалізації інтенцій згоди в компаративному аспекті досліджувалась на матеріалі різних мов. Зокрема, були розглянуті синтаксичні та лексико-граматичні способи вираження згоди в російській, казахській і китайській мовах [3]. На матеріалі російсько- та німецькомовних ділових нарад і перемовин М.К. Любимова визначила інтенціональні смисли згоди та описала лексико-граматичні засоби їх реалізації [4]. К.А. Оразалінова вивчала специфіку структури та функціонування інтенціонального концепта згоди в російській, татарській та англійській мовах [5]. Загальним висновком вищезгаданих праць можна вважати факт наявності певних універсальних концептуальних ознак згоди різними мовами, згідно з якими згода визначається

як погодження, прийняття, домовленість, а засобами її вираження виступають комунікативи згоди та марковані лексичні одиниці. Крім того, наведені дослідження вказують на присутність мовно-специфічних ознак, що позначається на виборі відповідних мовних засобів реалізації цієї інтенції. Останнє дає змогу припустити наявність універсальних і специфічних засобів вираження згоди також на просодичному рівні у різносистемних мовах.

Просодія згоди в компаративному аспекті не знайшла фундаментального висвітлення у наукових працях – наявні роботи аналізують особливості просодичних моделей згоди на матеріалі англійської [6–8], французької [9], частково німецької мови [10]. При цьому в більшості досліджень розглянуто переважно особливості просодії висловлювання згоди щодо ініціальної репліки, внаслідок чого встановлено наявність підвищення значень показників просодичних параметрів у реактивній репліці згоди.

Найважливішим компонентом просодії, що має максимальне функціональне навантаження та найкраще сприймається на слух, виступає мелодійний компонент [11]. Саме варіації мелодики впливають на смисл висловлювання загалом або призводять до зміни його смислу [12, с. 103]. Варіації мелодійних характеристик, хоча й мають певні універсальні риси, значною мірою виражають конкретно-мовну специфіку [13].

На просодичні та мелодійні зокрема моделі висловлювання великий вплив має їхня прагматика, тобто як власне інтенціональна спрямованість висловлювання, так і загальна прагматична зорієнтованість дискурсу, у якому вони функціонують. У роботі розглядаються висловлювання згоди на матеріалі бізнес-дискурсу, який є інституціональним, регламентованим і конвенціональним утворенням, що зумовлює його просодичну організацію загалом. Дослідження просодичних особливостей бізнес-дискурсу відбувалось переважно на матеріалі англійської мови, зокрема, визначено гендерну маркованість просодичних одиниць [14], розглянуто соціолінгвістичний аспект варіативності просодії офіційного дискурсу [15], а також досліджено компаративні особливості просодичного оформлення англійськомовного та російськомовного офіційно-ділового дискурсу [16].

Отже, незважаючи на наявність достатньої кількості праць із проблем зв'язку просодії та прагматики, просодичного оформлення англійськомовного бізнес-дискурсу, питання про роль просодії, а саме її мелодійного компонента, під час вираження інтенцій у компаративному аспекті на матеріалі англійської та турецької мов не знайшло детального вивчення

у науковій літературі, що пояснює актуальність проведення подібних досліджень.

Метою статті є висвітлення особливостей тонального оформлення висловлювань згоди в бізнес-дискурсі на матеріалі англійської та турецької мов.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження мелодійних характеристик висловлювань згоди здійснювалось у два етапи – за допомогою аудиторського та електроакустичного аналізів. Аудиторами виступили 2 носії турецької мови, що раніше вже брали участь у подібних експериментах, та 2 носії англійської мови – філологи, які також із досвідом аналогічної роботи. Завданням аудиторів було визначити рух тону на передтермінальний і термінальний ділянках фрази, діапазон тону, локалізацію максимумів висоти тону. Під час електроакустичного аналізу за допомогою комп'ютерної програми Praat 6.0.14 визначалися такі параметри, як напрямок руху основного тону на передтермінальний і термінальний ділянках фрази, діапазон частоти основного тону, показники частотних максимумів, локалізація частотних максимумів у фразі.

Матеріалом аналізу виступили 258 англійськомовних (американський варіант) і 235 турецькомовних висловлювань згоди в бізнес-дискурсі, що були екстраговані методом суцільної вибірки. Отримані дані були піддані статистичній верифікації за допомогою t-критерію Стюдента.

Як показало проведене дослідження, дані аудиторського та електроакустичного аналізів переважно збіглись, наявні розбіжності не виявили статистичної значущості (при $p \geq 0,95$).

Аналіз напрямку руху основного тону на передтермінальний і термінальний ділянках фрази показав такі результати (табл. 1).

Таблиця 1

Напрямок руху основного тону у висловлюваннях згоди в англійській і турецькій мовах, %

Напрямок руху тону	Передтермінальна ділянка		Термінальна ділянка	
	Англійська	Турецька	Англійська	Турецька
Низхідний	58,93	53,35	45,42	9,57
Висхідний	25,27	0,28	19,26	47,63
Низхідно-висхідний	15,13	9,92	25,34	20,33
Рівний	0,67	36,45	9,98	22,47

Як видно з наведеної таблиці, напрямок руху основного тону на передтермінальній ділянці в англійськомовних висловлюваннях згоди переважно низхідний (58,93 %), у турецькомовних висловлюваннях частіше вживається також низхідний тон (53,35 %), проте поряд із тим досить часто фіксується вживання рівного тону (36,45 %). Таке звуження складового та міжскладового інтервалу є, на нашу думку, національно-мовною специфікою східних мов загалом і турецької зокрема. Мовлення мелодика, як зазначає Р. Неш, зобов'язана своїм походженням музичному ладу, властивому конкретній мові. Тому звуження внутрішньо- та міжскладових інтервалів частоти основного тону спричинено, на думку дослідника, турецькими музичними шкалами, що складаються переважно з півтонів [17, с. 58].

Суттєва різниця у напрямку руху тону спостерігалась на термінальній ділянці – в англійській мові превалюють низхідні (45,42 %) та рідше низхідно-висхідні тони (25,34 %). У турецькомовних же реалізаціях частішим напрямком руху тону є висхідний (47,63 %) та рівний (22,47 %).

Унаслідок аналізу діапазону частоти основного тону було одержано такі дані (рис. 1).

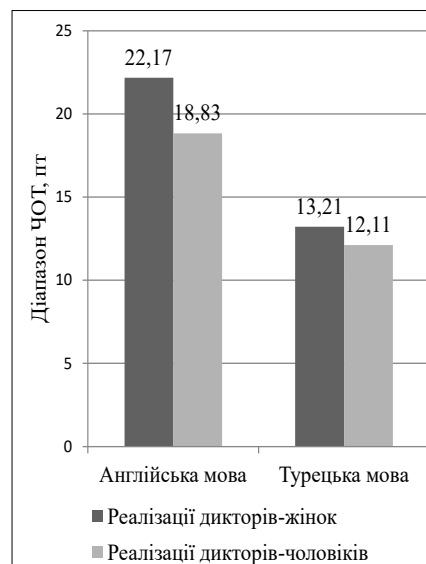

Рис. 1. Діапазон частоти основного тону висловлювань згоди в англійській і турецькій мовах, пт

Як продемонстровано на рисунку 1, частотний діапазон висловлювань згоди в англійській мові є значно ширшим за діапазон турецької мови. Поясненням цьому може бути теж факт музичних шкал, що складаються з півтонів. Увагу привертає різниця в кількісних показниках діапазону чоловіків і жінок в обох мовах – в англійськомовних реалізаціях ця різниця становить 3,34 пт, а в турецькомовних – 1,1 пт. Факт розширення діапазону в англійській мові у висловлюваннях жінок традиційно пов'язується з більшою емоційністю жіночого мовлення, тому причинами майже однакового діапазону частоти основного тону в жіночих і чоловічих реалізаціях турецькою мовою може бути як більша емоційність турецьких чоловіків, порівняно з американцями, або ж менша емоційність жінок. Це питання потребує подальшого аналізу із залученням детальної лінгвокраїнознавчої інформації.

Дослідження показників максимумів частоти основного тону у висловлюваннях досліджуваних мов виявило їхні дещо вищі значення в англійській мові, порівняно з турецькою (рис. 2), проте така різниця не виявилась статистично значущою.

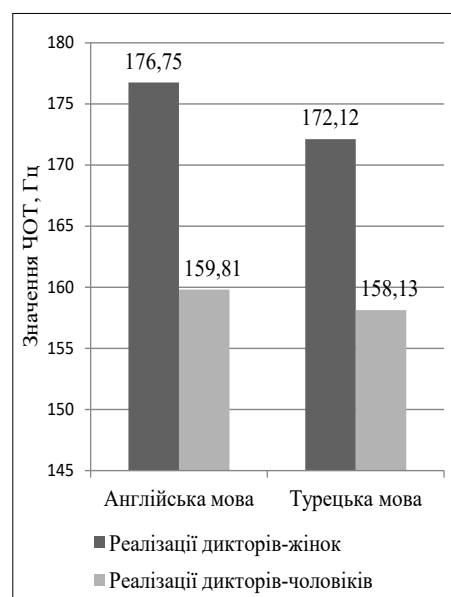

Рис. 2. Значення максимумів частоти основного тону у висловлюваннях згоди в англійській і турецькій мовах, Гц

Аналіз локалізації пікових значень максимумів частоти основного тону в досліджуваних реалізаціях виявив певні закономірності в їх розміщенні у двох мовах (табл. 2).

Таблиця 2

Локалізація максимумів частоти основного тону у висловлюваннях згоди в англійській і турецькій мовах, %

Локалізація максимуму частоти	Англійська мова		Турецька мова	
	Реалізації жінок	Реалізації чоловіків	Реалізації жінок	Реалізації чоловіків
1-ий наголошений склад	72,45	71,18	45,39	44,25
ядерний склад	18,47	22,12	25,36	25,73
інша позиція	4,97	6,70	29,25	30,02

Наприклад, в обох мовах максимум частоти основного тону локалізується на першому наголошеному складі, але в турецькій мові поряд із тим частою виявилась позиція останнього складу перед ядром. Така тенденція є загалом типовою для стверджувальних висловлювань у турецькій мові, як зазначають деякі дослідники [18].

Отже, мелодійні характеристики висловлювань згоди в бізнес-дискурсі англійською та турецькою мовами можна узагальнити так. Висловлювання згоди є очікуваними, бажаними реакціями, що не становлять загрози комунікативному обличчю співрозмовника, не потребують певного пом'якшення. Це виражається в поширеному в обох мовах вживанні низхідних тонів на передтермінальній ділянці та приблизно однакових значеннях максимумів частоти. Водночас турецькомовні реалізації мають ознаки все ж більшої невпевненості, нефінальності, більшої спрямованості на відповідь співрозмовника, що проявляється у частішому вживанні рівних і висхідних термінальних тонів і вужчому діапазоні частоти основного тону. На наш погляд, такий «пом'якшений» варіант мелодійної моделі висловлювань згоди в турецькій мові пов'язаний зі специфікою турецької лінгвокультури. Зокрема, згідно з класифікацією культур Г. Хофстеде [19], турецька культура є колективістською, за якої переважає непряма комунікація, першорядними цінностями є комфорт колективу; представники турецької культури максимально уникають відкритих конфліктів. Головною ж ознакою американської культури виступає індивідуалізм з акцентом на потребах та інтересах індивіда, а не групи. Крім того, турецька культура вважається фемінінною, що означає престиж таких цінностей, як співчуття, погодження, орієнтованість на співрозмовника. Американська ж культура, навпаки, має протилежні риси маскуліності. Відмінності також спостерігаються на рівні дистанції влади: турецький стиль ведення бізнесу, зокрема, характеризується як залежний, ієрархічний із чіткою субординацією та великим розривом у вертикалі відносин «керівник – підлеглий»; американці ж частіше у ділових інтеракціях підтримують відносини «на рівних». Така фемінінність, колективізм і висока дистанція влади, що властиві турецькій культурі, можуть бути причиною вищезгаданої нефінальності, зорієнтованості на співрозмовника, що відображається у просодичному оформленні висловлювань згоди. Американська ж культура з її маскуліністю, індивідуалізмом і низькою дистанцією влади може бути причиною більшої завершеності, орієнтації на власні потреби та категоричності, що, відповідно, відображено на рівні просодії.

Висновки. Отже, одержані дані вказують на наявність певних загальних і специфічних мелодійних характеристик висловлювань згоди в бізнес-дискурсі в досліджуваних різномовних мовах – англійській і турецькій, що є відображенням особливостей відповідних культур.

До перспектив подальших досліджень зараховуємо аналіз динамічних і темпоральних характеристик висловлювань згоди в англійській і турецькій мовах, а також вивчення особливостей просодичного оформлення таких висловлювань з урахуванням вектора комунікації.

Література:

1. Руденко О.В. Типологія лінгвістичних засобів вираження суб'єктивної модальності. Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Серія: «Лінгвістичні науки». 2013. С. 158–167.
2. Деркач А.К. Культурно-специфические характеристики просодии директивных высказываний: экспериментально-фонетическое исследование на материале французского, немецкого и русского языков: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Тамбов, 2007. 165 с.
3. Агманова А.Е., Кульмаганбетова Д.С. Универсальные и идиоспецифические формы репрезентации согласия / несогласия в разноструктурных языках. Вестник Карагандинского университета. Серия: «Филология». 2013. № 1 (69). С. 117–121.
4. Любимова М.К. Интенциональные смыслы согласия и несогласия в русских и немецких дискурсах совещаний и переговоров: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – «Теория языка». Тамбов, 2004. 21 с.
5. Оразалинова К.А. Интенциональные концепты «согласие-несогласие» в татарском, русском и английском языках: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.02 – «Языки народов Российской Федерации (татарский язык)», 10.02.20 – «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Тобольск, 2012. 23 с.
6. Ogden R. Phonetics and Social Action in Agreements and Disagreements. Journal of Pragmatics. 2006. Vol. 38. Issue 10. P. 1752–1775.
7. Pickering L., Hu G., Baker A. The Pragmatic Function of Intonation: Cueing Agreement and Disagreement in Spoken English Discourse and Implications for ELT. Pragmatics and Prosody in English Language Teaching / J. Romero-Trillo (eds.). New-York: "Springer-Verlag", 2012. P. 199–218.
8. Юмрукуз А.А. Просодия мовленнєвого акту згоди в англійськомовному діалогічному бізнес дискурсі (інструментально-фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Одеса, 2017. 346 с.
9. Андрієвська Е.М. Інтонаційне вираження згоди / незгоди у французькому діалогічному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 – «Романські мови». К., 2001. 35 с.
10. Truckenbrodt H. Satztyp, Prosodie und Intonation. 2013. 312 s.
11. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. М.: «Высшая школа», 1979. 312 с.
12. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. К., 2001. 351 с.
13. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: «Слово», 2000. 624 с.
14. Шкворченко Н.М. Гендерні особливості просодичного оформлення англійськомовного офіційно-ділового діалогічного дискурсу комунікантами рівного службового рангу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія». 2013. Вип. 6. С. 62–72.
15. Ющенко Г.О. Варіативність інтонації англійського офіційно-ділового діалогічного мовлення в соціолінгвістичному аспекті (експериментально-фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Кіровоград, 2008. 252 с.

16. Шкворченко Н.М. Компаративні особливості просодичного оформлення англійського та російськомовного офіційно-ділового дискурсу. Молодий вчений. 2016. № 8. С. 323–325.
17. Nash R. Turkish Intonation: An Instrumental Study. The Hague-Paris, 2017. 234 s.
18. Sigirci I. Öğretimsel Açıdan Türkiye Türkçesinde Temel Tonlama Türleri ve İşlevleri. Dergi Park Akademik. 2013. Vol. 2. Issue 2. P. 15–28 [in Turkish].
19. Hofstede G., Minkov M. Cultures and Organisations. Software of the Mind: Intercultural Cooperation and its Importance for Survival. 3rd edition, USA, 2010. 315 p.

Юмрукуз А. А. Компаративные особенности мелодического оформления англо- и турецкоязычных высказываний согласия в бизнес-дискурсе

Аннотация. Статья посвящена исследованию мелодических характеристик высказываний согласия в бизнес-дискурсе. По результатам проведенных электроакустического и аудиторского анализов определены основные параметры мелодического компонента просодии, а именно: уровень, диапазон частоты основного тона, показатели и локализация максимумов частоты основного тона, направление движения основного тона

на предтерминальном и терминальном участках фразы. В соответствии с полученными данными выявлены общие и дифференциальные мелодические характеристики высказываний согласия в англо- и турецкоязычном бизнес-дискурсе.

Ключевые слова: мелодический компонент, высказывания согласия, бизнес-дискурс, английский, турецкий.

Yumrukuz A. Comparative analysis of melodic characteristics of English and Turkish agreement utterances in business-discourse

Summary. The paper is focused on the comparative study of melodic characteristics of agreement utterances in business-discourse. As it follows from the results of electroacoustic and auditory analyses agreement utterances in English and Turkish discourse prove to have definite common and distinctive melodic characteristics in terms of their melodic contours. The parameters analyzed were level and range of fundamental frequency, indices and location of maximum values of fundamental frequency, the direction of tone in pre-terminal and terminal segments of a phrase.

Key words: melodic characteristics, agreement utterance, business-discourse, English, Turkish.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Zabotnova M. V.,

Senior Lecturer of the Department of Philology,
Translation and Lingual Communication,
National academy of the National guard of Ukraine

MEMES AS A WAY OF MANIPULATION IN THE PROCESS OF DIGITAL INTERACTION

Summary. The article is devoted to the manipulative possibilities of memes in the process of Internet communication, which develops due to the fast and uncontrolled growth of social networks. The author highlights main manipulative methods of memes usage and the influence they may have on the Internet users. Moreover, the article presents key ways of verbalizing the memes' manipulative possibilities. The author stresses out the need of carrying out practical experiment which may set the statistical level of memes manipulability.

Key words: memes, digital interaction, Internet, communication, manipulation.

Nowadays interaction among the Internet users has become a topic of high interest for thousands of scientists all over the world due to a fast growth of the means of communication in the digital area. Impressive role is granted to trendy memes which have become basic for everyday communication without direct stressing on authors' intentions. Moreover, memes may ease the process of interaction using not only written symbols but including images and short video-episodes which have additional informative load to increase the possible effect turned to the Internet users.

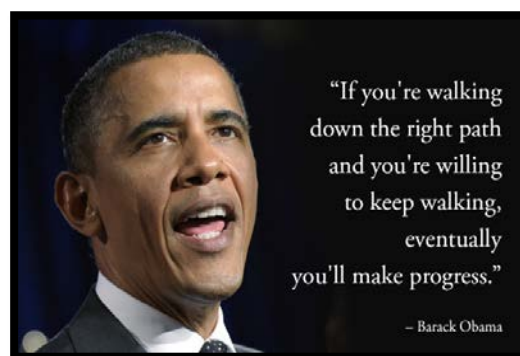
Modern scientific world includes huge amount of works which are devoted to the wide **range of problems** of the Internet interaction between numerous users. Communication in social networks (Facebook, Twitter, Instagram, Telegram, LinkedIn, WhatsApp, etc.) includes tens of means of sharing, tweeting, commenting and developing information. An essential step has been occupied by *memes* which have become irreplaceable in the wide area of Internet. There are various works of numerous scientists devoted to the analyzation of Internet memes based on lexicology, morphology, linguistics, psycholinguistics, etc. among which it is possible to enlist scientific efforts of Blackmore S. [5], Dr. Dawkins R. [7], Daze A. [9], Tyler T. [12] and many others.

The **aim** of this work is determined by the high level of memes' manipulation spreading on Internet social networks especially memes on political issues with both positive and negative background and informative load.

The latest **publications and researches** analyze memes mostly from the side of linguistics and communication but this article will conduct the research based on psycholinguistics highlighting the possibilities of memes to influence the emotional state of users as well as their decisions. One of the latest works devoted to memes and their manipulative possibility "Web Culture: Using Memes to Spread and Manipulate Ideas on a Massive Scale" was published by an independent researcher of the Berglund Center for Internet Studies Gavin Brown, who pointed out "Qutb's ideas later on influenced fanatical groups such as Al-Qaeda and other followers of Osama bin-Laden. The memes, or ideas, created by the fanatical Islamic organizations were spread out in the world through newspapers, radio, television, and eventually the Internet is a convenient mode of communication for

"toxic-memes" [6, p. 190]. Thus, the author presents a bright example of the way manipulation works in media. The mentioned term toxic-meme was firstly introduced by an American philosopher and cognitive scientist Daniel Dennett at the TED conference in 2002 presenting a speech "Dangerous Memes" [8]. He understands under this concept the fast process of memes' spreading and their way of appearance. They may occur here and there having the same intention but various ways of sharing. In one night the news can travel the whole world round and get deep into the thoughts of users without their understanding. Daniel Dennett compared memes with Lancet Fluke (*Dicrocoelium dendriticum*) due to the common possibility to *hijack* one's brain to manipulate it. This description may be very accurate being applied to memes. They, as well as lancet flukes, act secretly, without showing their presence – but the results are the same – users can not longer rely on self-thinking while on Internet there is not any "self" and "alone" allowed. Every time a person thinks he/she is fully responsible for decision making there is one thing to keep in mind – your decisions are, probably, inspired by numerous memes.

It is significant that many scientists try to distinguish and analyze memes depending on the individual Internet users' intentions. But are there only individual intentions? Have you ever paid attention to the situation when memes with the same emotional marking arise throughout different Internet pages in your social networks almost at the same time? Mostly, they are turned to blacken politicians and their actions, especially if there is time for elections ahead. That is the case when intentions are broader and mainly they are not a result of one individual work, but a group of people whose aim is to influence the thoughts of Internet users who are, at the same time, voters (Pic. 1). There has even been created the website "Barack Obama Famous Quotes" which serves to prosper the brightest phrases put in by the former US President Barack Obama. It may compete with the numerous negative memes which main role was to decrease the image of the president.

Pic. 1. "Barack Obama famous quotes" [3]

Typical Internet users simply scurve through memes without noticing identical forming components (in this definite case –

negative), but that is only illusion of being unnoticed – man's brain may keep this information and even transfer it into an everyday life. The more regularly you meet negative or positive information the more chances you have to agree with it. So, if we look at the memes not only as at the significant aspect which can spread real, sometimes creepy information used for fun, but also as at the key visual aspect to manipulate public thinking, we will see the whole picture more clearly. It is easier to manipulate one's thoughts via the most visited places by voters, places where everyone share information, react on and create it as well – social networks. It is impossible to find more visited places than trendy social networks. People spend the biggest half of the day surfing networks without paying special attention to it. The youth can not call it a day if he/she has not tweeted or shared at list one post. That is how the whole system works. You like a definite meme, want it to be seen by your friends, share it, thus – you prolong not just its existence, but, as well, possible manipulability without even understanding that.

Talking about “possible manipulability” it is necessary to understand that not every meme may be the influential weapon – everything depends on the circumstances and intentions of its creator. While one meme exist for fun only or cite the words of famous people another meme may by the time bomb with special task. This task may be divided into several phases:

- 1) to check persons manipulability;
- 2) to choose the most appropriate unit of manipulation;
- 3) to adopt memes in accordance with the audience and with the needed result.

For example, there are plenty of negative memes devoted to the valid President of the USA Donald Trump who has been occupying his position for almost a year already. There is even an Internet page on Facebook “Bigly Trump Memes” [4] which spreads and shares corresponding memes (Pic. 2, Pic. 3).

Pic. 2. “Bigly Trump Memes”

Pic. 3. “Bigly Trump Memes”

Both memes serve to show the whole negativism of actions proved by the current president of the USA. Their idea is to check the level of nation being unsatisfied with the chosen leader – the first picture gives the floor for thinking while the second one tries to present “general truth” which is to be acceptable by users. That is one of tens of possible ways of gathering like-minded people to strengthen one's ideas.

Have you ever asked yourself how much time it is required to get used to information of any kind to change your personal ideas and thoughts? The reality is that it takes not so much time as we have been thinking before. In the book “Analysis of Mass Manipulations in Russia” by ZelynskyiS. the scientist stresses out “That does not have anything in common with zombing. In this case everything is more skillful. Needed information which has been already placed in the individuals may be stored in the person before the time of manipulation. <...>This manipulating mass of people can be formed very quickly and can be used in any moment, place and time.” [13, p. 79] Thus, every meme may become a weapon of thinking for every separate individual.

Manipulation (hidden appealing to unconscious, illusory as well as traditional believes of people) and persuasion (direct, open add ressing to the conscious, critical, innovative views of people) can complete each other [1]. Disinformation, playing with facts, keeping and hiding the information – those factors may easily create another reality where black is white, a bottom is a top and everything is turned upside down, but being presented as a true issue may have a positive result implementing the needs of a creator.

An average person spending at least from 3 to 8 hours on Internet meets at list fifty memes per day in numerous social networks which serve as territory to form the way of your thinking. The first negative meme may arise resentment as well as simple neutral ideas, the second time a person meets the meme with the same emotional load he/she may change one's own impression for softer. This situation may appear many times and can lead to the whole change of one's ideology.

Let's imagine you are an individual with work, family and do not have much time to analyze and to be engaged into the modern policy, thus, you do not have enough time to form your own complete model of a satisfying politician. In this case the army of numerous memes will do everything for you. They will appear and follow you all over your path through social networks – they will digitally show all needed negativism or positivism which earlier or later will be accepted by your brain as your own.

Modern methods of digital manipulations are endless. They are used in combination with each other changing one aspect of the message into another, paraphrasing, trolling and playing the words to create a specific atmosphere to make everything possible to transform ideas of users into needed ones: back ground; script; frame; colours. Every factor has its place, time and role – nothing is done just for appearance.

Moreover, the main passage of memes consists of four properties that are key to understanding the current practices of media manipulation and which will “help” you to feel an appropriate mood of a message and even to share the view:

- the use of deliberately offensive speech;
- antipathy toward sensationalism in the mainstream media;
- the desire to create emotional impact in targets;
- the preservation of ambiguity [10, p. 5].

Every meme, even meaningless at first glance, may be rather informative and, as a result, manipulative. Mostly, they seem funny

or touchy, but the point is to make them usual and, at the same time, common for everyone. Authors try to appeal to the most outstanding features as:

- 1) traditions and customs;
- 2) valuable historical events;
- 3) discriminating factors (race, nationality, religion, sexual preferences, etc.);
- 4) weaknesses (physical, mental as well as in various positions – politics, economy, business, sport, etc.);
- 5) family (defense, well-being, etc.);
- 6) social issues;
- 7) famous people;
- 8) animals involved.

Pic. 4. "Reusable bag"

Pic. 5. "Bats are dancing"

The proposed pictures present three features – the first picture (Pic. 4) [11] shows a famous actor and, at the same time, reflects social problem of the modern world – pollution, rubbish and use of plastic materials; the second picture (Pic. 5) [2] is a bright example of memes based on animals and which mainly serve for fun.

All abovementioned factors may occur as key characteristics on the hidden path of manipulation. The more often you agree with the statements presented on the unit of meme the more chances you

have to be influenced by other common statements, but next time the intention of the meme's creator may differ and may be used to check how manipulative you are and what paraphrasing can be done to achieve one's goal. Only one word or word-combination may lead to totally different outcome.

It is important to figure out the possible rate of memes manipulability. Nevertheless, such study may become an essential work of psycholinguistics to set the statistical level of memes manipulability. Thus, it is necessary to carry out the practical experiment which will help to prove the possibility of memes to have influence on Internet users' decisions. The experiment is to hold out in two different groups of people with differences in gender and minimal differences in age (2-5 years). Such analyses may help to figure out the possibility of memes to manipulate the users decisions.

References:

1. Смола Л. С. Використання методів інформаційно-психологічного впливу у формуванні переконань особистості. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 5. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ, 2011. С. 88–93. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Nchnpu_022_2011_5_18.pdf
2. Animal Memes. Facebook. Los Angeles, 2018. URL: <https://www.facebook.com/AnimalMemess/>
3. Barack Obama Famous Quotes, 2018. URL: <https://www.imagenesmy.com/imagenes/barack-obama-famous-quotes-33.html>
4. Bigly Trump Memes. Facebook. 2018. URL: <https://www.facebook.com/biglytrumpmemes/>
5. Blackmore S. The Power of Memes. Scientific American. Vol. 283, No. 4, 2000. P. 52–61
6. Brown G. Web Culture: Using Memes to Spread and Manipulate Ideas on a Massive Scale. Interface: The Journal of Education, Community and Values. Vol. 13, 2013. P. 187–193
7. Dawkins R. Memes. 2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4BVpEoQ4T2>
8. Dennett D. Dangerous Memes. TED: Ideas Worth Spreading. California, 2002. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KzGjEkp772s>
9. Deza A., Parikh D. Understanding Image Virality, 2015. URL: <https://arxiv.org/pdf/1503.02318.pdf>
10. Marwick A., Lewis R. Media Manipulation and Disinformation Online. Data and Society Research Institute. New York, 2017. P. 106 URL: https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf
11. Memes. Facebook. Los Angeles, 2018. URL: <https://www.facebook.com/memes/>
12. Tyler T. Memetics. Memes and the Science of Cultural Evolution. USA. Meresenne Publishing, 2011. P. 229
13. Zelynskyi S. Analysis of Mass Manipulations in Russia. Altaspera Publishing and Literary Agency Inc. Canada, 2014. 352 p.

Заботнова М. В. Меми як спосіб маніпуляції в процесі мережевого спілкування

Анотація. Стаття присвячена маніпулятивним можливостям мемів у процесі мережевого спілкування, які розвиваються завдяки швидкому та неконтрольованому поширенню соціальних мереж. Автор виділяє основні маніпулятивні методи, використання мемів та вплив, який вони здійснюють щодо інтернет користувачів. Також стаття надає перелік основних шляхів вербалізації маніпулятивних здібностей мемів. Автор наголошує на потребі провести практичний експеримент, який зможе встановити статистичний рівень маніпулятивних можливостей мемів.

Ключові слова: меми, мережеве спілкування, інтернет, комунікація, маніпуляція.

Заботнова М. В. Мемы как способ манипуляции в процессе сетевого общения

Аннотация. Статья посвящается манипулятивным возможностям мемов во время сетевого общения, которое развивается благодаря быстрому и неконтролируемому распространению социальных сетей. Автор выделяет основные манипулятивные методы использования мемов и влияние, которое они совершают на интернет пользова-

телей. Также статья предоставляет основные способы вербализации манипулятивных возможностей мемов. Автор подчеркивает необходимость проведения практического эксперимента, который сможет установить статистический уровень манипулятивности мемов.

Ключевые слова: мемы, сетевое общение, интернет, коммуникация, манипуляция.

Kosenko A. V.,

Associate Professor, Department of Communicative Linguistics and
Translation, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

AESTHETIC AND ETHICAL ASSESSMENTS IN OSCAR WILDE'S NOVEL THE PICTURE OF DORIAN GRAY

Summary. The paper deals with the morphological categories of the verbalizers of the concept BEAUTY in Oscar Wilde's novel *The Picture of Dorian Gray*. The complete network of aesthetic and ethical assessments in the novel under study is scrutinized.

Key words: concept, novel, morphology, associative network, lexeme, verbalization, aesthetic evaluation, ethical evaluation.

Currently, in linguistics there is an urgent need for a term that would organically combine mental and linguistic categories. Concept meets this need being both psychological and linguistic phenomenon.

Morphological representation of concepts, as part of their verbalization, although dealt with in the works of many researchers (N.A. Basylaya, O.M. Blagodarnyi, S.G. Vorkachov, A.L. Vohmyanina, O.S. Kubryakova, A.Yu. Mokrushyna, G.G. Slyshkin, M.V. Shamanova and others), still remains one of the least highlighted issues in modern linguistics. Therefore, the lack of conceptual unity, constituted on the basis of the whole diversity of language appeals to concepts, not only dominant nouns, is considered as one of the topical problems of modern conceptography [9].

The difference between concepts and lexical meanings of the word lies in the fact that the latter lack categorial and grammatical, i.e. morphological meaning, and therefore do not relate to a specific part of speech [7].

However, an appeal to morphology coincides with the general logic of cognitive research in linguistics, focused on the study of the correlation of linguistic forms with their cognitive analogues [3]. It objectifies linguistic knowledge, which is part of the knowledge of the world, and represents the fundamental concepts that play a crucial role in the development of human conceptual system and ensures its orderliness. Without it a human wouldn't be able to form a specific image of the world [5].

In the context of cognitively oriented theory of language nomination a part of speech is interpreted as indirect, but, at the same time, real and objective projection on the language of different objects of reality that surround us [11], the result of perceiving the most significant properties of the object in the process of the perception of reality [2].

Many conceptual studies are aimed at the morphological aspect. In particular, it was found out that lexical and semantic field is represented mostly by verbs and nouns [7]. Morphological categories of the means of verbalization of the concept were explored [4].

The present paper deals with the morphological categories of the means of verbalization of the concept BEAUTY.

At the first stage of the research the synonymic sets of the lexemes *beauty*, *beautiful*, *beautifully* and *beautify* are determined, using online dictionary *YourDictionary* [16]. It contains comprehensive information from authoritative sources, including *Full Rog-*

et's Thesaurus as the headmost resource in researching synonymy. That will give a possibility to achieve the most complete representation of the synonymic sets under study.

The second stage is focused on the representation of the above mentioned synonymic sets in Oscar Wilde's novel *The Picture of Dorian Gray*. With this purpose the software *Digitale Bibliothek Band 59: English and American Literature* is used.

Nouns as means of verbalization, as scientists claim, are characterized by rich associative potential and the ability to activate the mind images. Nominative means of verbalization are defined as units that are used for naming separate fragments of non-linguistic continuum, which are singled out by language consciousness and correspond to a worldview of specific linguistic and cultural society [6].

Synonymic set of the lexeme *beauty* contains 32 components: *beauty*, *enchanted*, *ornament*, *belle*, *advantage*, *excellence*, *merit*, *value*, *radiance*, *bloom*, *glamour*, *winsomeness*, *magnificence*, *majesty*, *shapeliness*, *allurement*, *fascination*, *appeal*, *attraction*, *harmony*, *exquisiteness*, *delicacy*, *charm*, *pulchritude*, *handsomeness*, *prettiness*, *fairness*, *comeliness*, *loveliness*, *grace*, *attractiveness*.

The most frequently met among nouns are the lexemes *beauty* (54) (*In the centre of the room, clamped to an upright easel, stood the full-length portrait of a young man of extraordinary personal beauty, and in front of it, some little distance away, was sitting the artist himself, Basil Hallward, whose sudden disappearance some years ago caused, at the time, such public excitement, and gave rise to so many strange conjectures* [15]), *charm* (21) (*Don't run down dyed hair and painted faces. There is an extraordinary charm in them, sometimes, said Lord Henry* [15]), *grace* (12) (*Yes, there would be a day when his face would be wrinkled and wizened, his eyes dim and colourless, the grace of his figure broken and deformed* [15]), *value* (11) (*Nowadays people know the price of everything, and the value of nothing* [15]) and *fascination* (8) (*The fascination that she had exercised over him would return. They would be happy together. His life with her would be beautiful and pure* [15]).

The second layer of nouns verbalizing the concept BEAUTY is made up by the lexemes *loveliness* (5), *harmony* (4), *advantage* (4), *bloom* (3), *ornament* (2), *radiance* (2), *glamour* (2), *appeal* (2), *attraction* (2), *delicacy* (1), *fairness* (1) and *comeliness* (1).

A number of combinations of the lexeme *beauty*, which is a direct lexical nomination of the concept under study, can enrich the results of the research by building up a network giving an idea of what beauty is both associated with and contrasted to. So, beauty is viewed as wonder (*To me Beauty is the wonder of wonders*. [15]), youth (*When your youth goes, your beauty will go with it, and then you will suddenly discover that there are no triumphs left for you, or have to content yourself with those mean triumphs that the memory of your past will make more bitter than defeats* [15]), grace and purity (*Grace was his, and the white purity of boyhood, and beauty such as old Greek marbles kept for us. There was nothing that one could not do with him* [15]), color and joy (*One should sympathise*

with the **colour**, the beauty, the **joy** of life [15]), spirituality (But it appeared to Dorian Gray that the true nature of the senses had never been understood, and that they had remained savage and animal merely because the world had sought to starve them into submission or to kill them by pain, instead of aiming at making them elements of a new **spirituality**, of which a fine instinct for beauty was to be the dominant characteristic [15]).

On the other hand, beauty is contrasted to intellect (But beauty, real beauty, ends where an intellectual expression begins. **Intellect** is in itself a mode of exaggeration, and destroys the harmony of any face [15]), thought (People say sometimes that Beauty is only superficial. That may be so. But at least it is not so superficial as **Thought** is [15]) and genius (Perhaps you will tire sooner than he will. It is a sad thing to think of, but there is no doubt that **Genius** lasts longer than Beauty [15]).

Adjectival nominations are based on category of the characteristic which is formed in the process of perceiving the fact that the holistic object has its own attributes. The notion of the characteristic correlates with the individual feature peculiar to the defined notion (as opposed to other objects of the same conceptual categories) and, at the same time, reminds a person of other familiar object or phenomenon [12]. Thus, adjectival nominations represent notions, which are not three-dimensional objects, but specific characteristics of these objects [11].

Adjectives present the world as a set of attributes reflected in the concept, without which the object cannot be represented in the human consciousness [1]. They serve as verbalizers of the knowledge, acquired by an individual through the interaction with it and the comprehension of the experienced [13].

The semantics of the characteristic within the concept BEAUTY is represented by 75 components of the synonymic set of the lexeme *beautiful*: lovely, attractive, appealing, pleasing, pretty, fair, fine, nice, dainty, good-looking, delightful, enticing, charming, fascinating, rich, graceful, sightly, ideal, admirable, delicate, rosy, divine, blooming, handsome, comely, sublime, showy, impressive, excellent, wondrous, cute, refined, majestic, magnificent, ornamental, decorative, imposing, awe-inspiring, grand, glorious, wonderful, marvelous, elegant, august, resplendent, flowerlike, dazzling, exquisite, radiant, brilliant, gorgeous, splendid, aesthetic, well-made, symmetrical, shapely, well-formed, bonny, svelte, voluptuous, glamorous, alluring, beauteous, statuesque, winning, pulchritudinous, lissome, personable, ravishing, well-favored, bewitching, enchanting, superb, harmonious, beautiful.

The first layer here is represented by the components *wonderful* (68) (She told me she had discovered a **wonderful** young man, who was going to help her in the East End, and that his name was Dorian Gray. [15]), *beautiful* (45) (An artist should create **beautiful** things, but should put nothing of his own life into them. [15]), *charming* (43) (As a rule, he is **charming** to me, and we sit in the studio and talk of a thousand things. [15]).

The second layer is made up by the lexemes *delightful* (28) (The only artists I have ever known, who are personally **delightful**, are bad artists. [15]), *exquisite* (25) (We degenerate into hideous puppets, haunted by the memory of the passions of which we were too much afraid, and the **exquisite** temptations that we had not the courage to yield to. [15]), *fascinating* (15) (One's own soul, and the passions of one's friends - those were the **fascinating** things in life. [15]), *lovely* (14) (Yes, she was certainly **lovely** to look at - one of the **loveliest** creatures, Lord Henry thought, that he had ever seen. [15]), *pretty* (12) (I have watched her wandering through

the forest of Arden, disguised as a **pretty** boy in hose and doublet and dainty cap. [15]), *delicate* (9) (As he thought of it, a sharp pang of pain struck through him like a knife, and made each delicate fibre of his nature quiver. [15]) and *nice* (9) (Why do you try to persuade our **nice** Mr. Dorian Gray to give up the East End?[15]).

The third layer is represented by the lexemes *excellent* (6), *fine* (6), *dainty* (6), *splendid* (5), *admirable* (5), *fair* (4), *rich* (4), *handsome* (4), *brilliant* (4), *ideal* (3), *divine* (3), *refined* (2), *magnificent* (2), *comely* (1), *decorative* (1), *grand* (1) and *superb* (1).

The large number of verbalunits nominating concept indicate their significant nominative density and relevance [8]. Verbs of evaluation semantics contain in their structure the seme [EVALUATION], semes [POSITIVEEVALUATION] and [NEGATIVEEVALUATION] optionally [14].

Verbal verbalizers of the concept beauty are represented by the lexeme *beautify* and its synonymic set: *adorn*, *embellish*, *garden*, *landscape*, *ornament*, *enhance*, *decorate*, *plant*, and *improve*. In the novel under study only lexeme *improve* (2) was found: *Don't squander the gold of your days, listening to the tedious, trying to **improve** the hopeless failure, or giving away your life to the ignorant, the common, and the vulgar* [15].

Adverbial nominations, contrary to verbal ones, describe non-procedural characteristics. Besides, they cannot build a predicate, at the time indicating the connection between the objects, naming and specifying this connection [11]. On the other hand, adverbial nominations differ from adjectival ones describing the characteristics of the nonsubstantive entities.

The synonymic set of the lexeme *beautifully* contain 25 units: *excellently*, *superbly*, *wonderfully*, *divinely*, *handsomely*, *celestially*, *entrancingly*, *bewitchingly*, *sublimely*, *tastefully*, *ideally*, *magnificently*, *splendidly*, *gorgeously*, *elegantly*, *alluringly*, *seductively*, *appealingly*, *delightfully*, *prettily*, *attractively*, *charmingly*, *exquisitely*, *gracefully*.

In the novel under study 8 of them were found: *wonderfully* (6) (Yes, he was certainly **wonderfully** handsome, with his finely-curved scarlet lips, his frank blue eyes, his crisp gold hair[15]), *charmingly* (4) (Let us go to the club, then. It has been a charming evening, and we must end it **charmingly** [15]), *exquisitely* (2), *divinely* (2), *beautifully* (1), *excellently* (1), *superbly* (1) and *splendidly* (1).

Thus, the morphological categories of the concept BEAUTY verbalizers in *The Picture of Dorian Gray* encompass nominative, verbal, adjectival and adverbial units represented respectively by the lexemes *beauty*, *beautify*, *beautiful*, *beautifully* and their synonymic sets. They convey the complete network of aesthetic and ethical assessments in the novel under study. Some of the components weren't found in the novel under study, which may be due to both linguistic and extra linguistic factors.

References:

1. Барыкина А.Н., Добровольская В.В. Как образуются прилагательные. Санкт-Петербург: «Златоуст», 2002. 132 с.
2. Басиля Н.А. Категория признаковости в языке. Тбилиси: Изд-во ТГУ им. Иванэ Джавахишвили, 1988. 303 с.
3. Беседина Н.А. Морфологически передаваемые концепты: дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.04, 10.02.19. Тамбов, 2006. 354 с.
4. Благодарна О.М. Номінативні засоби вербалізації концепту РОБОТА та їх частиномовна класифікація (на матеріалі англійської мови). Вісник СумДУ. Серія: Філологія. Суми: Вид-во СумДУ, 2007. № 2. С. 94–102.
5. Болдырев Н.Н., Беседина Н.А. Когнитивные механизмы морфологической репрезентации в языке. Известия РАН. Серия: Литература и язык. No. 00. Vol. 66. Москва: «Наука», 2006. С. 3–10.

6. Воркачев С.Г. СЧАСТЬЕ как лингвокультурный концепт. Москва: «Гнозис», 2004. 236 с.
7. Вохмянина А.Л. Структура английского лексико-фразеологического поля common / low. Вестник СамГУ. 2006. № 8 (48). С. 220–223.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: «Гнозис», 2004. 390 с.
9. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Сборник научных трудов / Под ред. И.А. Стернина. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. С. 75–80.
10. Климова Ю.А. Имя прилагательное как репрезентант концепта «качество» в русской языковой картине мира: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Белгород, 2008. 197 с.
11. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Рос. академия наук. Ин-т языкознания. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
12. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва: Наука, 1981. 200 с.
13. Шаманова М.В. Национальная специфика отражения концепта «общение» в лексико-фразеологической системе русского языка. Язык и национальное сознание. Научное издание / Под ред. И.А. Стернина. Воронеж: Изд-во ЦЧКИ, 1999. Вып. 2. С. 52–54.
14. Шлякина О.А. Структура языкового концепта оценки в современном английском языке: на материале оценочных глаголов: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Архангельск, 2005. 210 с.
15. Wilde Oscar. The Picture of Dorian Gray: Digital Library, Volume 59. Directmedia, Berlin, 2002. 1 электрон. опт. диск (CD-ROM): цвет.; 12 см. Систем. требования: IBM PC 486 и выше; 16 Mb RAM; SVGA CD-ROM, Windows 95/98/ME/2000/NT/XP. – English and American Literature from Shakespeare to Mark Twain.
16. Your Dictionary. URL: <http://www.yourdictionary.com/>

Косенко А. В. Естетична і етична оцінки в романі Оскара Уайльда «Портрет Доріана Грея»

Анотація. У статті розглядаються морфологічні категорії засобів вербалізації концепту BEAUTY в романі Оскара Уайльда «Картина Доріана Грея». Розглянуто повну мережу естетичних та етичних оцінок у досліджуваному романі.

Ключові слова: концепт, роман, морфологія, асоціативна мережа, лексема, вербалізація, естетична оцінка, етична оцінка.

Косенко А. В. Эстетическая и этическая оценки в романе Оскара Уайльда «Портрет Дориана Грея»

Аннотация. В статье рассматриваются морфологические категории средств вербализации концепта BEAUTY в романе Оскара Уайльда «Портрет Дориана Грея». Рассмотрено полную сеть эстетических и этических оценок в исследуемом романе.

Ключевые слова: концепт, роман, морфология, ассоциативная сеть, лексема, вербализация, эстетическая оценка, этическая оценка.

*Павлова О. О.,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України**Монастирська Л. В.,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України*

ПІАР-ТЕХНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття та сутності піар-технологій. Визначено термін Public Relations, проаналізовано ознаки й критерії піар-технологій, розглянуто їх класифікацію. У статті виділені головні етапи формування PR в Україні та зроблено аналіз розвитку сучасних PR-технологій у країні, який відбувається на тлі становлення інформаційного суспільства. Визначено характерні риси українського PR у бізнес-сфері. Зазначено, що практичне застосування PR-технологій в Україні значно відрізняється від західної системи.

Ключові слова: PR-діяльність, PR-технології, інформаційна глобалізація, український комунікаційний простір, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. На сьогодні глобалізація охоплює всі сфери життєдіяльності сучасного українського суспільства. Відбуваються істотні зміни в інформаційно-комунікаційному просторі, де процеси партнерства, конкурентної боротьби, компромісів й адаптації стають зовсім іншими, а тому вимагають нових засобів та технологій комунікації, які забезпечують продуктивність впливу та виживання в суспільно важливих ситуаціях. Такі зміни, безсумнівно, мають величезний вплив на Паблік Рілейшнз (PR) – зв'язки з громадськістю. В умовах інформаційної глобалізації PR має у своєму розпорядженні новітні інформаційно-комунікативні технології, відбувається зростання впливу комунікативних технологій на формування абсолютно різних сфер діяльності людини. Сьогодні в Україні PR набуває широкої популярності, що зумовлено як зовнішніми чинниками – інтенсивним впровадженням західних стандартів ведення бізнесу й політичної боротьби, так і внутрішніми чинниками – українська еліта бізнесу й політики приходять до розуміння необхідності використання конкурентоспроможних технологій майже в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи багатьох зарубіжних учених, практиків, консультантів в області PR та PR-технологій розглядають це питання у своїх роботах (Е. Бернейс, Н. Вінер, П. Лазарсфельд, Харвуд Л. Чайлдс, Г. Лассуелл, Т. Джефферсон, Д. Вестінгхауз, Е. Бернеза, Дж. Грюніг, Т. Хант, Ж. Л. Шабо, С. Блек та інші). Вітчизняні вчені проводили дослідження різних аспектів застосування PR-технологій – Л.О. Кочубей (політика), О.С. Дудко, О.В. Шевченко (міжнародна діяльність), У.В. Ільницька (створення позитивного іміджу ЗСУ), І.Ю. Мартинова (державне управління та самоврядування) тощо. Однак аналіз опублікованих праць наукових конференцій та дискусій, які присвячуються розкриттю питання PR-діяльності в Україні, показує, що ця проблема залишається маловивченою як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Метою статті є дослідження розвитку сучасних піар-технологій в Україні, який відбувається на тлі становлення інфор-

маційного суспільства. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: надати визначення терміну Public Relations, дослідити поняття та сутність піар-технологій, проаналізувати ознаки й критерії піар-технологій, розглянути їх класифікацію та виділити головні етапи формування PR в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні PR-діяльність – це сукупність різноманітних практик. Вона охоплює: прес-посередництво; контроль над іміджем організації за допомогою застосування візуальних комунікаційних технологій; корпоративні комунікації; проведення днів відкритих дверей, бізнес-заходів, виставок, публічних промо-акцій; інші технології, які спрямовані на взаємодію та формування довірчих взаємовідносин суб'єкта комунікації зі споживачами, персоналом та іншими цільовими аудиторіями.

Багато науковців намагалися дати визначення терміну Public Relations (PR), на сьогодні офіційно маємо 472 формулювання поняття PR. У своїй роботі «The Engineering of Consent» (1955) Едвард Бернейс, який вважається одним із засновників паблік рілейшнз, розглядає PR як «бажання громадськості прийняти певну точку зору та спроби домогтися її розповсюдження» [1, с. 12]. У процесі розвитку сфери Public Relations з'являються дефініції, які характеризують піар як взаємовідносини між організацією та людьми (Webster's Third New International Dictionary). Харвуд Л. Чайлдс, засновник Public Opinion Quarterly, стверджує, що основною функцією PR є допомога організаціям адаптуватися до оточення [2]. Вітчизняні дослідники визначають PR як особливий вид соціальної комунікації – конкретна система, націлена на реалізацію зв'язку людини з відповідними життєвими ситуаціями, які конкретизовані комунікативним контекстом, мотивом, планом й метою» [3]. «PR є усвідомленою організацією комунікації, яка орієнтується на досягнення взаєморозуміння та встановлення конструктивних взаємовідносин між організацією та її цільовими аудиторіями за допомогою двосторонньої комунікації» [4, с. 20].

Сфера діяльності PR пов'язана насамперед із проведенням аналізу різних соціальних тенденцій, вивченням ситуації, яка існує на даний момент, моделюванням результатів дій, які були здійснені, дослідженням та інтерпретацією інформації щодо громадської думки й позиції різних учасників комунікації на певні питання. Робота професіонала по зв'язках із громадськістю охоплює аналіз, моделювання та виконання проєктів, визначення результативності їх впливу на громадськість. З метою ефективного виконання даних дій фахівці у сфері PR використовують різноманітні PR-технології.

Щодо дефініції категорії «PR-технологія», достатня кількість учених і практиків широко використовує це визначення

(Г. Почепцов, А. Дерев'янка, В. Галкін та інші). Проте питання про сутність дефініції все ще відкрите. Проведене дослідження показує, що більша частина авторів характеризує PR-технологію як окремий вид комунікативної технології й пояснює її як процедуру, а саме порядок конкретних операцій (дій), які призводять до певних змін у суспільному об'єкті. В. Кузнецов характеризує PR-технологію як «сукупність послідовно використовуваних дій, способів і методів діяльності щодо організації зв'язків із громадськістю, які орієнтовані оптимально й ефективно реалізовувати цілі й завдання суб'єкта управління в конкретний час та в конкретному місці» [5, с. 196]. Згідно з Д. Гаврі, «PR-технологія – це соціально-комунікативна технологія контролю над зовнішніми й внутрішніми комунікаціями головного суб'єкта PR з його цільовими аудиторіями за допомогою засобів PR» [6, с. 10]. Інші автори розглядають PR-технологію як особливу технологію й методи, які орієнтовані на виявлення позитивного чи негативного ставлення до конкретного явища, організації або суб'єкта. Технології PR є тактичними й стратегічними комунікаційними технологіями, що були розроблені та використовуються для досягнення взаєморозуміння між різними суспільними групами.

А.А. Калмиков та М.А. Денисова пропонують таке визначення: «PR-технологія – це соціально-комунікативна технологія контролю над комунікаціями основного суб'єкта PR з його цільовими аудиторіями, яка реалізується засобами PR та є сукупністю послідовно використовуваних діяльнісних процедур, заходів та засобів, що спрямовані на оптимальне та результативне досягнення цілей і виконання завдань суб'єкта управління в установлений час та в установленому місці» [2]. Згідно з А.А. Калмиковим та М.А. Денисовою, PR-технології мають такі основні ознаки й критерії:

1. «PR-технології є штучними категоріями та навмисно контролюються комунікаційними ресурсами. PR-технологія передбачає модифікацію природного, комунікативного процесу, який відбувається спонтанно, в абсолютно нову комунікативну дійсність, яка має координований характер» [2]. Результатом зазначеного процесу є комунікація, яка характеризується штучністю, а не спонтанністю.

2. «PR-технології мають суспільно значущі цілі, вони цілеспрямовані й доцільні. PR-технології розглядаються як контрольований комунікаційний процес, під час якого виконується конкретна суспільно значуща мета або ціль» [2]. Така задача має вплив на суспільну поведінку й свідомість, а також регулює соціальні відносини.

3. «PR-технології мають соціальну спрямованість. PR-технології завжди є заздалегідь запланованою діяльністю» [2], тобто вони є проектом певних дій, які необхідні для проведення комунікаційного процесу з громадськістю.

4. «PR-технології мають конкретну структуру, номенклатуру, послідовність операцій і процедур» [2]. Відповідно, кожна окрема PR-технологія має свою власну структуру, складники та послідовність певних процедур і операцій, тобто відрізняється від інших своїм «технологічним рядом».

5. «PR-технології мають у своєму розпорядженні формальну організацію та багатofункціональний поділ праці» [2]. PR-технологія є комплексним багатоетапним процесом, оскільки характеризується упорядкованою послідовністю операцій певної кількості людей. Унаслідок того, що PR-технологія – це управлінська запланована діяльність, вона вимагає формальної організації разом із визначенням конкретних функцій конкретних виконавців.

6. «PR-технології необхідно оптимізувати та забезпечити зворотнім зв'язком. Певну PR-технологію розробляють та здійснюють, ураховуючи конкретний критерій оптимальності. Технології, які орієнтовані отримати конкретний результат із найбільш мінімальною витратою матеріальних або кадрових ресурсів, називаються «ресурсно оптимізованими PR-технологіями» [2]. PR-технології, що «оптимізовані за ефектом», націлені на отримання максимального результату, використовуючи задані ресурси. «Темпорально оптимізовані PR-технології – це технології, які мають на меті отримати необхідний результат, використовуючи задані ресурси в найкоротші терміни.

7. PR-технологія вирішує певне завдання певного соціального суб'єкта. Це означає, що вони дискретні, тобто завжди мають початок та кінець. У разі виникнення конкретної потреби PR-технологію розробляють та запускають у практику. За умови ефективної розробки та реалізації, застосування PR-технології призводить до досягнення заданої мети, що вважається фінальною точкою дії PR-технології. Після цього її функціонування завершується, оскільки вона стає непотрібною.

8. «PR-технологія – це певний комплекс креативних та специфічних компонентів» [2]. Стандартизація є необхідною властивістю PR-технології, бо вона характеризується технологічністю, формальною організацією й системністю. Чим більше технологія стандартизована, тим легше її використовувати та тиражувати. Креативний компонент присутній абсолютно на всіх етапах розроблення, тиражування та реалізації PR-технології. У процесі її реалізації необхідна креативна адаптація представленого плану, операцій та дій до специфіки кризової ситуації. Буквальне дотримання підготовленого плану без урахування змін не має сенсу, так само як й інтуїтивна комунікативна кампанія, яка здійснюється безсистемно. У процесі тиражування креативний складник гарантує адаптацію стандартизованої PR-технології до специфікацій нового об'єкта в нових умовах.

9. «PR-технології мають циклічний характер і є тиражованими» [2]. PR-технологія має власний внутрішній цикл, який встановлюється конкретною послідовністю етапів, що зумовлюється характеристиками PR-технології (системність, технологічність, дискретність). Крім цього, PR-технологію можна тиражувати, відтворювати стосовно аналогічних завдань за інших умов. «У даному випадку тиражування реалізується з урахуванням особливостей нового заданого завдання, ґрунтуючись на застосуванні креативного підходу» [2].

Вчені й практики у сфері PR виділяють кілька видів піар-технологій. Ми пропонуємо розглянути класифікацію технологій згідно з роботами Сема Блека [7, с. 41–58]. У роботі «Введення у паблік релейшнз» вчений умовно поділяє всі види PR-технологій за кольором, наділивши кожен технологію конкретною характеристикою:

Білий PR – це інформаційна відкритість; надана інформація про об'єкт піару виключно правдива. На сучасному ринку, в умовах жорсткої конкурентної боротьби кожній компанії необхідно підтримувати позитивну репутацію, рівень довіри своїх клієнтів, саме те представлення товару або послуги, яке з'являється у споживача, згадуючи компанію. Таким чином, білий піар орієнтується на видатні якості компанії, її успіхи; його метою є розвиток та підтримка позитивного іміджу, який сприятливо впливає на ефективність та конкурентоспроможність компанії на ринку, а також сприяє підняттю престижу організації, підвищенню авторитету та впливу компанії.

Деякі фахівці у сфері PR розглядають *чорний PR* як «замовлення» публікацій ЗМІ або «блокування» публікацій, які не повинні за певних причин з'явитися у ЗМІ. Інші автори визначають чорний PR як цілеспрямовану діяльність, яка прагне підірвати або погіршити імідж певного суб'єкта чи організації. В обох випадках визначення цього виду піару розглядається як надання неправдивої, негативної інформації. Головні завдання «чорного піару» – видалення конкурентів з ринку, вплив на партнерів або постачальників, нейтралізація негативно налаштованих громадських груп або організацій.

Сірий PR застосовує різні засоби впливу, які характерні як для чорного, так і для білого піару. Сірий піар можна розглядати як один із видів чорного піару в тому випадку, коли інформація правдива, але сконцентрована головним чином на негативних аспектах об'єкта піару.

Визначення *кривавий PR* застосовується, щоб охарактеризувати інформаційний компонент тероризму.

PR кольору хаки. Інформаційний вплив на суперника під час проведення військових дій, пропагандистська діяльність із військовими кадрами, ЗМІ та громадськістю.

Жовтий PR – стратегія соціальних взаємин, яка базується на заборонених темах, ненормативній лексиці, сексуальному контексті. Дана категорія не має чіткої ідеології. Суть послання обмежується тільки фразою, висловлюванням або дивним прецедентом.

Зелений PR – стратегія соціальних взаємин, яка заснована на відповідальності за навколишнє середовище.

PR-діяльність на пострадянському просторі з'явилася у 80-х роках, проте як самостійний вид діяльності почала розвиватися на початку 1991 року. Проведений аналіз літератури дозволяє виділити головні етапи формування PR в Україні:

1) *Початковий етап* (1990–1995 рр.) – формальна поява PR, іміджмейкерство; зародження перших PR-агентств та корпоративних сфер PR; вперше починають готувати фахівців з піару;

2) *«Золотий» етап* (1995–1998 рр.) – демократичні політичні процеси, економічний псевдоринок, технологізація PR сприяють розвитку агентств політичного консалтингу як рівноправних партнерів на виборах, відбувається поява агентств, які спеціалізуються на бізнес-піарі, формується уявлення про PR як про вигідну сферу діяльності;

3) *Етап реального PR* (1998–1999 рр.) – у цей час PR починає поступово замінювати рекламу, PR-діяльність державних організацій значно активізується, й стрімко формуються корпоративні галузі PR;

4) *Етап системної модифікації* (2000–2009 рр.) – характеризується появою регіональних PR-агентств, у цей час збільшується кількість навчальних закладів, які мають спеціалізацію «PR», але одночасно сповільнюються темпи розвитку PR у бізнесі та корпоративного PR, їх замінюють технології лобізму, посилюється нецінова конкуренція. Позначений етап вважається періодом занепаду державного PR, на його зміну приходять технології пропаганди.

5) Характерною рисою розвитку українського PR-бізнесу наприкінці XX – початку XXI ст. стає перенесення іноземного досвіду на практику українських компаній. Основоположниками такої діяльності стають організації з іноземним капіталом, згодом їхній досвід стрімко переймають великі українські компанії. У цей період відбувається формування ринку PR-послуг, ми можемо спостерігати тенденцію зміцнення комунікацій усередині PR-спільнот, а також соціальну сертифікацію фахівців у сфері PR.

Українські компанії застосовують на практиці PR-компоненти (наприклад, написання прес-релізу або участь у виставці) з 90-х років. Характерною рисою вітчизняних PR у бізнес-сфері є їхній тісний зв'язок з маркетинговими цілями компанії на ринку, досягнення конкретних результатів та вирішення видимих завдань. Практичне застосування PR-технологій в Україні значно відрізняється від західної системи, що зумовлюється специфікою ринкової ситуації в країні, український ринок PR має самобутність, тому що західні технології найчастіше не функціонують. В Україні PR має на увазі знання ментальності, історії, звичаїв, культури, мови й типу мислення українського суспільства та споживачів.

Необхідно зауважити, що в процесі розвитку в контексті системи економіко-політичних та соціокультурних змін в Україні PR стає самостійним видом діяльності у сфері надання послуг по зв'язках із громадськістю (проведення презентацій, прес-конференцій, реалізація зв'язків зі ЗМІ). На сьогодні в Україні найбільше розвиваються комерційний та політичний PR. Фахівці прогнозують активний розвиток репутаційного (корпоративного) PR та PR-діяльності у фінансовій сфері. Передбачається активізація PR-діяльності для державних та громадських організацій, у соціальній сфері.

Сьогодні Україна активно включається в глобальні комунікативні процеси, й виникає потреба здійснювати комунікативні практики, але, на жаль, не відбувається активного розвитку ринку професійних публічних комунікацій в Україні. Публічний діалог, який є відповідно місією взаємозв'язків із громадськістю, в Україні замінюється політичними технологіями, рекламною та пропагандистською діяльністю, брендингом та досить різко відрізняється від стандартів діяльності, які прийняті у США та країнах Євросоюзу.

Висновки. В умовах інформаційної глобалізації PR отримує у своє розпорядження нові інформаційно-комунікаційні технології, збільшується вплив комунікативних технологій на розвиток різноманітних сфер людської діяльності. Проведений аналіз опублікованих праць наукових конференцій та дискусій, які присвячуються PR-діяльності в Україні, показує, що ця проблема залишається маловивченою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Тому виникає необхідність у базовій теоретичній, науково-методологічній та методичній підготовці співробітників, в оптимізації українського комунікаційного простору, модернізації PR-технологій у контексті розвитку суспільства, а також у розробленні виключно українських методик публік рілейшнз.

Література:

- Edward L. Bernays. The engineering of consent. University of Oklahoma Press in Norman. 1955. P. 10–26.
- Калмыков А.А., Денисова М.А. Системное описание PR-технологии. URL: <http://jarki.ru/wpress/2010/02/15/430/>
- Литвин А. Становлення наукового напрямку розвитку PR в Україні. URL: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/16-lytvyn.pdf
- Чумиков А.Н., Бочаров М.П. Связи с общественностью: теория и практика: учеб.пособие. М.: Дело, 2003. С. 19–27.
- Кузнецов В.Ф. Связи с общественностью: теория и технологии. М.: Аспект Пресс, 2005. С. 195–196.
- Гавра Д.П. Социально-коммуникативные технологии: сегодня и завтра. PR диалог. 2003. № 2/3 (25/26). С. 10–13.
- Блэк С. Введение в публік рілейшнз. М.: Феникс, 2013. 320 с.
- Бурлаков А.Н. и др. «Стратегический маркетинг». Винница, 2004. 326 с.

9. Блажнов Е.А. Паблик Рилейшнз: учебное пособие. М.: «ИМА-пресс», 2004. 152 с.
10. Деревянко О.Г. Роль PR-технологій у формуванні репутації компаній. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2013. Т. 1. Вип. № 28.
11. Калмыков А.А., Денисова М.А. Методическая экспертиза PR-технологий. Консультант директора. 2007. № 14 (290). С. 11–21.
12. Олійнич С., Іліка Г. Різновиди сучасних PR-технологій. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/market/4448-riznovidi-suchasnikh-pr-tehnologij.html>
13. Почепцов Г.Г. Паблик рилейшнз для профессионалов. Изд. 6-е, доп. К.: «Ваклер», 2005. 624 с.

Павлова О. А., Монастырёва Л. В. Пиар-технологии в Украине

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия и сущности пиар-технологий. Определен термин Public Relations, проанализированы признаки и критерии пиар-технологий, рассмотрена их классификация. В статье выделены главные этапы формирования PR в Украине и сделан анализ развития современных PR-технологий

в стране, который происходит на фоне становления информационного общества. Определены характерные черты украинского PR в бизнес-сфере. Отмечено, что практическое применение PR-технологий в Украине значительно отличается от западной системы.

Ключевые слова: PR-деятельность, PR-технологии, информационная глобализация, украинское коммуникационное пространство, информационно-коммуникационные технологии.

Pavlova O., Monastyrova L. PR-technologies in Ukraine

Summary. The article is devoted to research of the concept and essence of PR-technologies. The article attempted to define the term Public Relations, to analyze the features and criteria of PR-technologies, to consider their classification. The article highlights the main stages of PR development in Ukraine and analyzes the modern PR-technologies development in the country, which is taking place in conditions of the information society formation.

Key words: PR-activities, PR-technologies, information globalization, Ukrainian communication space, information and communication technologies.

Романюха М. В.,

доцент кафедри перекладу

Дніпровського державного технічного університету

ПОТЕНЦІАЛ TRAVEL-БЛОГУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. У статті на широкому фактичному матеріалі підкреслено потенціал тревел-блогу у викладанні англійської мови філологам. Виокремлено такі класи проблем, як багатозначність, «сильні прикметники», образність і гра слів.

Ключові слова: тревел-блог, комунікативна компетентність, лінгводидактика, стилістичні ресурси, експресія, комунікативні стратегії.

Постановка проблеми. Ідея «спільного європейського дому», висунута Радою Європи як загальна концепція європейської освіти, слугує об'єднуючим фактором для України. Приєднавшись у 1996 р. до Ради Європи, українські освітяни усвідомлюють необхідність погодження освітніх стандартів України з загальноєвропейськими освітніми стандартами, де провідним інструментом об'єднання націй визнано мову [1, с. 142]. Отже, удосконалення знання мов постає як одне з пріоритетних педагогічних завдань, які освітяни ставлять перед українським студентством, зокрема перед гуманітаріями. У світлі сучасної української освітницької ідеології володіння іноземною мовою розглядається у термінах компетентнісного підходу, а мовні та мовленнєві навички представлено у групі спеціальних (фахових, предметних) компетентностей – таких, що залежать від предметної області та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю [2].

Ми пристаємо до Т.О. Пахомової стосовно інтерпретації компетентності – компетентність «завжди розглядається в контексті професійної діяльності; розуміється як важливе новоутворення особи, яке є інтеграцією різних компетенцій людини; характеризується ступенем підготовленості людини до діяльності й ефективністю її здійснення; формується в ході освоєння людиною відповідної діяльності. Поняття англійської комунікативної компетентності може розглядатися як здатність і готовність здійснити англійську комунікацію, що формується на основі певного комплексу компетенцій і якостей студента» [9, с. 60]. Варто торкнутися питання компетентності дещо детальніше.

У науковому середовищі прийнято розрізняти мовну і мовленнєву компетентність, так само як розрізняють мову і мовлення. Мова пізнавана як знакова система, а мовлення опановують як спосіб використання зазначеної системи [3, с. 193]. Іншими словами, «мовленнєва компетентність відображає рівень знань про закономірності утворення із цієї системи мови зв'язних висловлювань для формулювання думки. Її змістом є: знання про точність, влучність, адекватність, правильність використання мовних засобів, знання про особливості використання мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення, знання особливостей використання зображувально-виражальних засобів мови» [3, с. 193]. Отже, мовленнєва компетентність передбачає формування різноманітних навичок сприйняття, інтерпретації та породження мовлення, особливо якщо це стосується студента-філолога.

Нагадаємо, що мовленнєва діяльність може розглядатися з погляду психолінгвістики. Виділяють рецептивні види мовленнєвої діяльності (аудіювання і читання) та продуктивні (говоріння і письмо) [10, с. 159]. Отже, дещо узагальнюючи, можна стверджувати, що мовленнєва компетентність може розвиватися на чотирьох рівнях.

Актуальний сьогодні комунікативно-діяльнісний підхід у лінгводидактиці передбачає певні зміни у ролі викладача: пізнавальну діяльність студентів необхідно організовувати у такий спосіб, щоб студент міг сформувати особисту думку стосовно навчального матеріалу, побачити його зв'язок із навколишнім світом і створювати власний продукт [1, с. 145]. У лінгводидактичній літературі підкреслюється значущість залучення оригінальних матеріалів лінгвосоціокультурного характеру у процесі удосконалення процесу формування англійської комунікативної компетентності студентів-філологів [9, с. 64]. На сучасному етапі розвитку цифрових технологій передачі й обробки інформації особливі переваги має технологія Web 2.0, адже завдяки їй створено практично неосяжну базу оригінальних навчальних матеріалів, іншою їхньою очевидною перевагою є доступність і відкритість [12]. До матеріалів у режимі Web 2.0 відносять соціальні мережі, Wiki, блоги та ін.

Блоги, на нашу думку, виступають потужним інструментом навчання й удосконалення іноземної мови, адже як лінгводидактичний ресурс вони доступні, автентичні, мають беззаперечений зв'язок із реальним світом, запускають мотиваційні механізми навчання у студента, якщо тематично вписуються в особистісні уподобання студентів.

Для тренування перекладачів блоги посідають вагомe місце серед інноваційних лінгводидактичних ресурсів, адже вони добре вписуються в найбільш ефективний для навчання тип текстів – на думку І.С. Алексєєвої, це мають бути тексти не технічні і не художні [4, с. 7–9]. Отже, використання тревел-блогу виступає потужним інструментом формування комунікативних навичок читання у студентів-філологів і студентів-перекладачів. **Мета статті** – простежити на конкретних прикладах, які групи мовленнєвих знань упорядковуються у студентів-філологів завдяки тревел-блогу.

Виклад основного матеріалу. Блог визначають як «веб-сайт, що містить датовані записи мультимедійного характеру, розташовані в зворотному хронологічному порядку, з можливістю коментування записів і перегляду будь-якого запису на окремій веб-сторінці» (переклад – М. Р.) [5, с. 216]. Сучасний пригодницький блог (тревел-блог або тревелог) у функціонально-стилістичному плані походить від жанру подорожі, де наявні жанрова свобода, яскравий образ автора, стилістична еkleктика [6, с. 280].

Як **джерело** автентичних пригодницьких звітів обрано блог ресурсу Hostelworld, де молоді люди діляться порадами та враженнями від відвідування певних точок на мапі. Студен-

ти й автори дописів належать до однієї групи завдяки схожим вподобанням, цінностям і способу організації вільного часу.

Першою групою проблем є багатозначність. Особливість більшості медіа-жанрів – частотна впізнавана лексика, яка може легко інтерпретуватися, але для перекладача є істотним викликом, наприклад, такі дієслова жанру тревел-блог, як *to do, to get, to live, to expose, to share, to experience* та ін.

How do you know you've landed yourself a travel friendship? A common symptom: you call home and you can't help spending the first 20 minutes talking about your new best friend Alessia from Italy who's sharing your dorm room and how it's weird how she just "gets" you [21]. – Як ви знаєте, що ви знайшли собі друга у подорожі? Загальний симптом: це якщо ви телефонуйте родині і впродовж перших 20 хвилин торочите про свою нову найкращу подругу Алесію з Італії, з якою ви живете у кімнаті хостелу, і наскільки це дивно, що вона так швидко стала своєю людиною.

Використання багатозначних дієслів репрезентує загальну тенденцію до економії мовленнєвих зусиль, яка присутня у більшості інформаційних медіа-жанрів: *Japan doesn't do "party hostels" in the same way as Thailand or Australia. That said, the Japanese certainly know how to drink and there are some hostels where you'll be encouraged to embrace your wild side [20]. – У Японії "хостели розваг" працюють у децю іншому форматі, ніж у Таїланді або Австралії. Отже, японці, безумовно, знають, як пити, і є кілька гуртожитків, де ви зможете показати, на що здатні.*

Дієслово *to experience* є особливо цікавим перекладацьким завданням, адже має широкий частиномовний потенціал. У разі використання самостійно чи то у формі іменника, чи то у формі неперехідного дієслова студентів набагато легше підібрати перекладацький відповідник, ніж, скажімо, до перехідного дієслова (*experienced more than 30 countries*):

The land of the long white cloud is a very special place, offering backpackers a unique and unforgettable travel experience [13]. – Земля довгої білої хмари – це особливе місце, де туристи можуть поринути в унікальні та незабутні пригоди.

I left a job to go traveling, and now I have another that I love, and in between I experienced more than 30 countries! I wasn't branded some kind of hippy. If you're young, why not take a break before rushing off to uni? Why not take a little breather [18]? – Я залишила роботу, щоб мандрувати, але тепер я знайшла іншу, яку дуже люблю, і, між іншим, я побачила більше 30 країн! Мене не стали вважати кимось на кшталт хіпі. Якщо ти молода, то чому б не зробити перерву, перш ніж нестися в універ? Чому б не перепочити?

Під час перекладу з англійської мови на рідну у процес включаються знання обох мов, активізуються правила сполучуваності, лексичний запас обох мов, довгострокова пам'ять для того, щоб підшукати вдале перекладацьке рішення. Окрім цього, опрацювання багатозначної лексики є ефективним інструментом автоматизації перекладацьких прийомів, генералізації, антонімічного перекладу, модуляції: *It's sometimes tempting to just grab food on the go, but pre-packaged snacks can be unhealthy, unsatisfying and for some contain dietary triggers that leave them feeling unwell [17]. – Іноді існує велика спокуса просто вхопити їжу на ходу, однак запаковані закуски можуть бути нездоровими, незадовільними, а комусь від деяких харчових складників може раптово стати погано.*

And don't worry if dorms aren't your thing – even when you stay in a private room in a hostel, you're guaranteed a social stay.

If you're wondering where to meet people in a hostel, the answer is EVERYWHERE [19]. – І не переймайтеся, якщо спільні кімнати вам не до душі – навіть якщо ви зупинилися у приватній кімнаті у хостелі, вам не вдасться усамітнитися. Якщо ви цікавитесь, де можна познайомитися з людьми у хостелі, то відповідь – це УСЮДИ.

Особливою перевагою тревел-блогу як медіа-жанру є його стилістичний синкретизм, різні фрагменти одного допису можуть тяжіти до документальних жанрів, а інші – до більш демократичних, де перед читачем стоїть задача відчутти експресію, репрезентовану т. зв. «strong adjectives» розмовного зрізу лексики англійської мови. У курсі навчання англійської мови їм приділяється особлива увага, а для перекладача певним викликом є підбір відповідника з тією самою оцінною й експресивною конотацією:

The hostel has an amazing pool and a Jacuzzi on the rooftop (see below pic for proof!). There is also a bar and restaurant which provides "INSANE" local food according to a recent review and a great place to socialise and meet new hostel buddies! [16] – У хостелі є дивовижний басейн і джакузі на даху (нижче фото для доказу!). Облаштовано бар і ресторан, який пропонує «ДИВОВИЖНІ» місцеві страви відповідно до недавнього огляду та є прекрасним місцем для зав'язування нових знайомств!

Unless you really dislike the cold, winter can be an awesome time to travel New Zealand. The tallest mountains are covered in soft white snow and the icy-fresh mornings are seriously photogenic. [13] – Якщо вам дійсно не до вподоби холод, взимку можна організувати фанастичну подорож Новою Зеландією. Найвищі гори вкриті м'яким білим снігом, а свіжі морозні ранки просто створені для фотосесії.

Експресію у тревел-блогі іноді представлено у форматі обманутого очікування та гіперболізації. Англійський інвертований епітет формули «a hell of ...» зазвичай має негативну оцінку, але спостереження за семантико-стилістичними зсувами дозволять студентам розширити своє відчуття англомовного тексту неформального регістру. Натепер використання цієї розмовної формули може має яскраво позитивну оцінку: *Introducing New Zealand. Two islands providing one hell of an adventure [13]. – Представляємо Нову Зеландію. Два острови, де можна поринути в одну шалену пригоду.*

Наступним напрямом розвитку комунікативних навичок читання є образність. Стійкі вислови, метафори, традиційні порівняння занурюють студентів у конвенційні англомовні моделі образного мислення, запускають їхні власні асоціативні механізми мислення й активізують попередні образні знання. Наприклад, у наступному фрагменті завдяки алітерації на базі фразового дієслова *to splash out* актуалізовано метафоричну модель мислення, де гроші представлено як рідину (*MONEY IS A LIQUID*):

If you've got a bit of extra cash to splash, treating yourself to one of these hostels' private rooms could provide a nice break from shared accommodation. We love staying in dorms, but every now and then it's important to have a catch up with number one! [20]. – Якщо ви можете дозволити собі трохи порозкошувати, нагородіть себе однією з приватних кімнат у цих хостелах і відпочиньте від спільного розміщення. Ми любимо зупинятися у хостелах, але іноді важливо надолужити комфорт!

Стійкі вислови з образною основою також нерідко можуть бути метонімічно вмотивованими, де зв'язок між поняттями базується на відношеннях суміжності, а не схожості, як у мета-

фопі: *Most people will be happy to talk to you, so be confident; you're no doubt pretty cool if you have the guts to travel abroad alone, so don't ever forget that! And if you just don't click with anyone where you are, don't sweat it: your tribe may well be waiting for you just around the corner – in the next city, the next hostel, or the next island [19].* – Більшість людей із радістю поговорять із вами, тому вірте у себе; Ви, без сумніву, дуже класна людина, якщо маєте сміливість подорожувати за кордон самостійно, тож пам'ятайте про це! І якщо ви не зблизилися ні з ким у тому місці, де ви перебуваєте, **не тисніть**: ймовірно, ваша братія чекає на вас одразу за рогом – у наступному місті, у сусідньому хостелі або на наступному острові.

Символьна мотивація стійких висловів має запускати механізми здогадки, аналітичного мислення, залучає історичні знання стосовно значущості солі й еволюції гастрономічних можливостей європейців: *Like any backpacker destination that's worth its salt, Peru has many fantastic hostels [22].* – Як і будь-яка інша мекка для бюджетних туристів, **варта уваги**, Перу має багато фантастичних хостелів.

Серед англомовної фразеології студенти можуть зустріти і типові для англійської мови парні синоніми, у наступному фрагменті певна семантична надлишковість підкреслена додатково фонетичними стилістичними ресурсами, а саме алітерацією і ритмом. Як відомо, англомовні парні синоніми не потребують такого надлишкового перекладу, як оригінал:

Kyoto has hostels from £11 a night, so whether you choose to base yourself among the hustle and bustle downtown or in the glamorous geisha district Gion, you'll be able to put a roof over your head without breaking the bank [20]. – Кіото має хостели від 11 фунтів на ніч, **отже**, ви у будь-якому разі будете мати дах над головою, не банкрутувавши, **чи то у центрі міських подій**, чи в гламурному районі гейш Гіон.

Під час знайомства з текстами тревел-блогу студенти мають можливість спостерігати, яким чином в англійському мовленні реалізовано певні комунікативні стратегії. З курсу порівняльної стилістики студенти мають пам'ятати, що йдеться про актуалізацію та контекст. У наступних фрагментах спостерігаємо, як за допомогою графону передано особливості вимови й експресію. За рахунок неочікуваності орфографічного оформлення реалізується тактика зближення з адресатом, читач ніби впізнає свої мовні звички:

Congratulations! You finally got your sabbatical and soon you'll be exploring the world! Say goodbye to your office mates because you're not going to see them in a LOOOOOONG time [18]. – Вітаємо! Ви, нарешті, отримали свою творчу відпустку і незабаром будете досліджувати світ! Попрощайтеся зі своїми колегами, оскільки ви **ще ДООООВГО** їх не побачите.

When a hostel has a near-perfect score from over 10,000 guest reviews, you know it's a good'un [20]. – Коли хостел має майже досконали оцінку завдяки більш ніж 10 000 відгукам гостей, **то ви знаєте, що цей хостел – те, що треба**.

Риторичне питання є природним стилістичним інструментом встановлення дружніх взаємин із читачем, загравання з ним, симулювання діалогу. Звернемо увагу, що риторичне питання нерідко примушує студента-філолога ідентифікувати додатковані стилістичні ресурси англійської мови – нерідко додаються еліпс, іронія, гіперболізована пунктуація:

And if that's STILL not enough for you, how about visiting famous Lord of the Rings film locations and Hobbit villages?!

Not a fan? OK, well fascinating Māori culture, world-class hiking routes and ski slopes definitely seal the deal! Read on for your complete guide to backpacking in New Zealand [13]. – **І якщо цього ВСЕ ОДНО недостатньо для вас, як щодо відвідин відомого місця зйомок фільму «Володар кілець» і села хоббітів?!** **Не фанати?** Добре, тоді захоплююча культура маорі, піші туристичні маршрути світового класу і гірськолижні схили мають вас спокусити! Читайте далі цей повний путівник із пішого туризму Новою Зеландією.

Таке «загравання» із читачем має на меті створити атмосферу зближення із ним, примушує його пристати до думки мандрівника: *It's usually possible to get by with just English and some imaginative sign language while travelling, but learning basic phrases in the local lingo will go a long way. <...> So all you have to do is become fluent in every language on the planet. Easy, right? Well, it is if you've got the Hostelworld app on your phone [19].* – Зазвичай можна подорожувати, лише знаючи англійську мову та трохи – мову жестів, але вивчення основних фраз мовою місцевих дасть вам більше. **Отже, все, що вам потрібно зробити, це почати вільно розмовляти кожною мовою на планеті. Легко, чи не так?** Так, якщо ви маєте додаток Hostelworld у телефоні...

Мовленнєві стратегії блогу Hostelworld також можуть репрезентувати установку на мовну гру, ця установка поєднує тревел-блог та інформаційні медіа-жанри. У тревел-блогі використовується широке різноманіття прийомів утворення мовної гри, зокрема модифікація фразеологізму, у цьому разі «It's a no brainer» – «Не проблема»:

Keen for a bit of local culture and some truly epic views? Then it's a no grainer to visit Tegallalang rice paddies. Go down around 5am just before the sun comes up, meet the locals, grab a coconut leaf hat and sip coconut water as you explore the phenomenal emerald-green fields [14]. – Прагнете пірнути у місцеву культуру й у справді епічні пейзажі? **Тоді вам до снаги відвідати рисові поля Тегалланг.** Спускайтеся близько 5 ранку відразу перед сходом сонця, приєднуйтеся до місцевих, візьміть капелюх із кокосового листа і, смакуючи кокосовий сік, досліджуйте феноменальні смарагдово-зелені поля.

Мовленнєва компетенція студентів поглиблюється під час опрацювання великого об'єму текстів, це дозволяє їм порівнювати представлений спосіб презентації думки із більш традиційним і замислюватися над вибором автора. Нижче представлено гру слів у вигляді риторичного питання на основі паронімічних відношень між словами *why* та *wine*: *Perhaps the Boston Wine Festival sounds more favourable! It's the nation's longest running wine festival celebrating 30 years of delicious wines from the world's best winemakers, which runs through the month of January. Wine not?! [15].* – Можливо, фестиваль вина Бостона звучить більш привабливо! Це найдавніший у світі фестиваль вин, який відзначає 30-річний ювілей смакування вишуканих вин від найкращих виноробів світу і **проходить упродовж січня**. Чому б ні?!

У **висновках** варто зазначити таке: тревел-блог потенційно є потужним інструментом удосконалення мовленнєвої компетентності, зокрема стосовно читання, адже блог відповідає вимогам сучасності, доступності, автентичності лінгводидактичних матеріалів. Представлений короткий огляд у майбутньому буде цікаво розширити та розглянути конкретні мовленнєві стратегії і тактики авторів тревел-блогів.

Література:

1. Безкоровайна О.В., Мороз Л.В. Актуальні аспекти комунікативної компетенції студентів ВНЗ. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2012. Вип. 25. С. 142–145.
2. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти МОН України від 01 червня 2016 р. № 600. URL: <https://mon.gov.ua>.
3. Лопатинська Н.А. Мовна, мовленнєва та комунікативна компетенції у студентів вищих навчальних закладів як складники фахової культури майбутнього корекційного педагога. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 5. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. С. 187–197.
4. Алексеева И.А. Профессиональный тренинг переводчика. СПб: Союз, 2001. 288 с.
5. Мельник М.В. Блог як жанр інтернет-комунікації. Система і структура східнослов'янських мов. 2012. Вип. 5. С. 216–223.
6. Шачкова В.А. Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории. Филология. Искусствоведение Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2008. № 3. С. 277–281.
7. Переломова О.С., Бондаренко І.В. Тревел-блог як модифікація подорожнього нариса. Журналістська освіта на Сумщині: світові професійні стандарти: матеріали Одинадцятої міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 13–14 травня 2015 р.). Суми: Сумський державний університет, 2014. С. 29–34.
8. Романюха М.В. Перекладацький аспект міжкультурної комунікації. Вісник ХДУ Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. 2018. № 2. С. 170–173.
9. Пахомова Т.О., Сенченко Я.С. Формування англomовної комунікативної компетентності студентів-філологів в умовах лінгвосociокультурного підходу. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. 2013. № 1 (5). С. 59–64.
10. Циганок Н.І. Комунікативний метод як різновид формування мовленнєвої компетенції слухачів (курсантів) у говорінні. Вісник Національного університету оборони України. 2013. № 2 (33). С. 159–163.
11. Полєжаєв Ю.Г. Імплементация контента тревел-блогів у викладанні іноземної мови професійного спілкування. URL: <http://www.kamtsl.kpi.ua/node/2471>.
12. Гончаренко О.С., Ушакова Н.В. Преимущества использования ресурса WEB 2.0 при обучении иностранному языку в вузе. URL: <http://elib.bsu.by/>.
13. New Zealand Backpacker guide. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
14. Surfing, Temples & Beaches: The Best Things To Do In Bali. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
15. The best places to visit in the US in January. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
16. Amazing hostels for less than £10. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
17. Healthy travel snacks to eat on the go. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
18. 10 tips for getting that – very needed – sabbatical. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
19. 11 Fun & Easy Ways To Meet People While Travelling Solo. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
20. How to find the best hostels in Kyoto for your trip. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
21. How Travel Friendships Can Transform Us. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.
22. The ultimate guide to backpacking Peru. URL: <https://www.hostelworld.com/blog>.

Романюха М. В. Потенциал travel-блога как инструмента усовершенствования речевой компетентности

Аннотация. В статье на широком фактическом материале подчеркнут потенциал тревел-блога в преподавании английского языка филологам. Выделено такие классы проблем, как многозначность, «сильные прилагательные», образность и игра слов.

Ключевые слова: тревел-блог, коммуникативная компетентность, лингводидактика, стилистические ресурсы, экспрессия, коммуникативные стратегии.

Romanyukha M. The potential of travel-blog as an instrument of improving speech competency

Summary. The article emphasizes the potential of travel blog in teaching English to philologists, discussed on a wide factual material. Such classes of problems as polysemy, “strong adjectives”, figurativeness and play on words are highlighted.

Key words: travel blog, communicative competence, linguodidactics, stylistic resources, expression, communicative strategies.

*Монастирська Л. В.,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України**Павлова О. О.,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України*

ОРГАНІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У НАТО

Анотація. У статті зроблено спробу розкрити сутність стратегічних комунікацій та обґрунтувати актуальність реалізації стратегічних комунікацій в Україні. Було виділено елементи системи стратегічних комунікацій, взявши як приклад стандарти НАТО, представлені умови, за яких комунікації перетворюються на стратегічні. Охарактеризовано сутність стратегічних комунікацій та описано процес інституалізації діяльності з розроблення й реалізації стратегічних комунікацій у НАТО. Висвітлено рекомендовані напрями подальшого розвитку стратегічних комунікацій Північноатлантичного альянсу.

Ключові слова: інформаційне суспільство, стратегічна комунікація, НАТО, комунікативна стратегія, «гібридна» війна.

Постановка проблеми. Комунікація постійно була складником частиною державної та корпоративної стратегії. Проте вона відігравала другорядну роль та була орієнтована на відповідну реакцію у межах певної події. Вищезазначене свідчить про те, що першочерговим завданням комунікації було сприяння методам і механізмам, які залучаються в процес прийняття рішень, повідомлення про контекст намірів та постанов, інформування про успіхи або причини невдач у роботі комерційних компаній та органів державної влади.

Сьогодні необхідність розроблення єдиної комунікативної стратегії, яка б містила всі комунікативні методи й інструменти, орієнтовані на досягнення стратегічних цілей країни на міжнародній арені, стає все більш актуальною. Стратегічний підхід до процесу комунікації передбачає не лише використання традиційних категорій («інформаційні продукти», «цільові аудиторії», «повідомлення») та вплив на суспільно-психологічні структури соціуму, але й фундаментальні процеси, які лежать в основі завдань безпеки країни та забезпечення її державних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в Україні можна спостерігати зростання кількості інформаційних комунікацій різних рівнів, які вільно долають перші збудовані ідеологічні бар'єри; контент у країні змінюється, преса йде в інтернет, телебачення переходить у формат IPTV, Smart TV; загострюється боротьба за ресурси. Тому стратегічні комунікації перетворюються в системоутворювальний компонент сучасного суспільства та стають умовою його глобальних і варіативних модифікацій. Водночас пристосування технологій стратегічних комунікацій до комунікативної структури соціуму та держави – це необхідний компонент ефективного функціонування. Сьогодні питання стратегічної комунікації у вітчизняній науці вивчене мало, майже відсутні дослідження у цій галузі (Т.Г. Почепцов «Стратегічні комунікації в політиці, бізнесі й державному управлінні») [1, с. 23]), окремі наукові

праці, які присвячені відповідному досвіду Альянсу, відсутні. Невелика кількість досліджень у цій галузі є перекладом англійських матеріалів STRATCOM та стандартів НАТО, вони не стосуються національних інтересів та головних принципів національної ідентичності України.

Метою статті є розкриття сутності стратегічних комунікацій та обґрунтування актуальності реалізації стратегічних комунікацій в Україні. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: проаналізувати процес інституалізації діяльності з розроблення та реалізації стратегічних комунікацій у НАТО та визначити рекомендовані напрями подальшого розвитку стратегічних комунікацій Північноатлантичного альянсу.

Виклад основного матеріалу. Питанням стратегічних комунікацій займаються провідні науково-експертні центри, зокрема Chatham House та RAND Corporation. Крістофер Підлогу (один із провідних учених RAND Corporation) дає таке визначення стратегічним комунікаціям: «Координовані операції, повідомлення, образи та інші види оповіщення, націлені на інформування, вплив і переконання конкретних цільових аудиторій для сприяння досягнення державних цілей» [2, с. 36]. У звіті Chatham House (Королівський інститут міжнародних відносин) стратегічні комунікації визначаються як «система взаємозалежних операцій, які проводяться на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях управління, орієнтовані на досягнення розуміння інтересів і потреб цільових аудиторій, які виявляють результативні технології й механізми активації та підтримки конкретних видів поведінки цих аудиторій». Це формулювання лежить в основі резолюції Європарламенту «Стратегічні комунікації ЄС та протидія пропаганди», яка була прийнята 23 листопада 2016 року.

Емілі Голдман (консультант зі стратегічних комунікацій у відділі координації роботи щодо боротьби з тероризмом Департаменту США) у статті «Стратегічні комунікації: інструмент асиметричної війни» стверджує, що в основі стратегічних комунікацій лежать координування сприйняття, де головне місце має займати управління інформаційними потоками, ідеями, операціями та рішеннями, націлене на перетворення сприйняття цільових аудиторій відповідно до цілей загальнодержавної політики [3].

Емілі Голдман виділяє такі умови, за яких комунікації перетворюються на стратегічні:

- основна інформація адаптована до численних цільових аудиторій (не тільки до вузької або загальної аудиторії);
- комунікації здійснюються постійно протягом тривалого часу (не один раз у конкретний період часу);
- комунікації концентруються на потребах та інтересах тих, хто отримує повідомлення, а не тих, хто їх надсилає;

– головні повідомлення, постанови та дії будуються й управляються однаково з метою досягнення стратегічних цілей [3].

«NATO Strategic Communications Policy (Політика стратегічних комунікацій НАТО) є одним із головних документів Альянсу в цій галузі. Цей документ тлумачить поняття «стратегічні комунікації НАТО» як скоординоване й відповідне застосування комунікативних можливостей та роботи Північноатлантичного альянсу – громадської дипломатії, зв'язків із цивільним населенням, військових зв'язків із громадськістю, інформаційних та психологічних операцій (у разі виникнення потреби для сприяння політики Альянсу, дій та заходів, а також для просування цілей НАТО) [4].

24 вересня 2015 року була прийнята нова редакція Військової доктрини України, яка була затверджена Указом Президента України № 555/2015, де було представлено нові терміни. У ч. 16 ст. 4 розділу 1 Військової доктрини України «стратегічні комунікації визначаються як скоординоване та відповідне застосування комунікативних державних можливостей – дипломатія, зв'язки з громадськістю, військові зв'язки, інформаційні та психологічні операції, заходи, націлені на просування державних цілей» [5].

Хоча й відсутнє однозначне трактування поняття «стратегічні комунікації», проте є кілька смислоутворювальних характеристик. Е.Н. Пашенцев акцентує увагу на синхронізації роботи державних структур у комунікативній діяльності, трактуючи стратегічну комунікацію як «проекування державою цінностей, інтересів та цілей у свідомість закордонних, національних аудиторій (за допомогою відповідної синхронізації багатопланової діяльності в абсолютно усіх сферах соціального життя, супроводжуючи її професійною комунікацією)» [6, с. 219]. Е.А. Виноградова у своєму формулюванні висуває зусилля з просування іміджу країни на міжнародній арені: стратегічні комунікації – «це стратегічно скоординована робота, зосереджена на процесі управління цільовими аудиторіями всередині держави та за її межами з метою підвищити імідж своєї держави на міжнародному рівні» [7, с. 226]. Згідно з Д.П. Гаври, головна мета стратегічних комунікацій – супроводжувати розроблення та реалізацію стратегії організації. Стратегічною називається «комунікація, яка забезпечує розроблення й здійснення стратегії суспільного суб'єкта за допомогою власних спеціальних комунікаційних ресурсів, інструментів та засобів» [8, с. 229]. Стратегічна комунікація можлива за умови, якщо її «включають у розробку та підтримку відносин уряду з організацією та її оточенням; вона орієнтована на досягнення тривалих (стратегічних) цілей організації». Стратегічні комунікації орієнтовані на роботу із зовнішнім та внутрішнім оточенням. Клієнти, партнери, конкуренти, які є представниками зовнішнього середовища, – це суб'єкти комунікації, але водночас вони одержують основні повідомлення, організація реалізовує комунікативні транзакції через них. За допомогою цих комунікативних транзакцій організація реалізовує свої цілі, а держава реалізовує взаємини. Бізнес, суспільно-культурна сфера, внутрішня й зовнішня політика країни, військові та міжнародні відносини є сферами використання стратегічних комунікацій. Стратегічну комунікацію можна здійснювати на локальних та навіть глобальних рівнях суспільно-просторової ієрархії. Е.В. Тихомирова акцентує увагу на тому, що стратегічні комунікації мають програмний характер, припускаючи, що в основі лежить розвиток комунікаційної стратегії, яка є всеосяжним

та тривалим проектом із досягнення цілей компанії за допомогою застосування абсолютно всіх комунікаційних ресурсів та формування зовнішнього й внутрішнього комунікативного простору. Також стратегічні комунікації передбачають формування, використання та актуалізацію корпоративних стандартів, які націлені на корпоративні цінності й охоплюють регламентацію ділових взаємодій персоналу компанії на всіх ієрархічних рівнях. В.А. Бурлаков підкреслює таку функцію стратегічних комунікацій, як формування «політичної, економічної та інтелектуальної еліти країни, на яку мають вплив, стабільного позитивного образу того, хто має вплив, а також стійкої системи культурних цінностей, які відповідають тій системі, що домінує у державі, здійснює стратегічні комунікації». Отже, за допомогою стратегічних комунікацій реалізується «культурний вид владного ресурсу, зокрема створюється таке геокультурне середовище, яке дає можливість легітимізувати абсолютно різні ідеологічні конструкції» [9, с. 11].

Вищевикладене дозволяє виділити основні складники процесу застосування стратегічних комунікацій:

- 1) сприйняття владою суспільства, його інформування та залучення з метою просування інтересів й завдання за допомогою впливу на розуміння, установки, світогляд та поведінку;
- 2) координація операцій, зображень, висловлювань із метою надання підтримки політиці й планування для досягнення стратегічних цілей;
- 3) стратегічні комунікації – це не додаткові дії, а обов'язкова частина планування і здійснення абсолютно всіх військових операцій та видів діяльності.

Таким чином, стратегічні комунікації є процесом, який знаходиться в основі забезпечення державної безпеки України та здійснення національних інтересів (також в інформаційній галузі); до його реалізації залучаються суб'єкти як стратегічних комунікацій, так і з інших сфер діяльності.

Спираючись на роботи В.А. Ліпкана [10], можна виділити елементи системи стратегічних комунікацій, взявши за приклад стандарти НАТО:

- Public Affairs and Military Public Affairs (суспільно-політичні комунікації та військова публічна політика);
- Public Diplomacy and Military Support to Public Diplomacy (публічна дипломатія та військова підтримка публічної дипломатії);
- Press and Media (преса та засоби масової інформації);
- International Military Cooperation (міжнародне співробітництво у військовій галузі);
- Civil Military Cooperation (військово-цивільне співробітництво);
- Key Leaders Engagement (взаємодія головних посадових осіб);
- внутрішні комунікації (проведення роботи з особовим складом / внутрішній PR);
- Information Operations (інформаційні операції в комп'ютерних мережах);
- PSYOPS (заходи інформаційного впливу / психологічні операції);
- Visual Info / Situation Awareness and Combat Camera (інформування про ситуацію / контроль ситуації та документування подій на полі бою);
- розвідувальне забезпечення виконання інформаційних заходів;
- Show of Force (демонстрація військової сили);

- MILDEC (введення в оману);
- Operation Security (заходи забезпечення секретності операцій);
- Physical Attack (фізичний напад);
- EMW (конфронтація в електромагнітному просторі) [10].

Політика НАТО щодо стратегічних комунікацій не мала змін із 2009 року. Експерти підкреслюють, що після саміту у 2009 році діяльність щодо перспектив розвитку Альянсу в галузі стратегічних комунікацій стає безперервною [11], що відбивається насамперед у:

а) структурно-організаційній роботі; результатом є прийняття рішення сформувати в Латвії NATO Strategic Communications Centre of Excellence, або NATO StratCom COE (Центр передового досвіду з питань стратегічних комунікацій), який почав функціонувати у січні 2014 р. та був акредитований 1 вересня 2014 р.. Держави-члени Альянсу (Естонія, Німеччина, Італія, Латвія, Литва, Польща та Великобританія) підписали меморандуми про взаєморозуміння щодо роботи Центру. Центр – це військова структура, що (згідно зі ст. 14 Паризького протоколу) має статус міжнародної військової організації [4];

б) нормативно-правовій діяльності, результатом якої є система взаємопов'язаних документів, що регулюють сферу стратегічних комунікацій, зокрема концепції, доктрини, політику, директиви тощо

Ключові завдання Центру:

- виконання експериментів та досліджень для пошуку практичних рішень наявних проблем;
- створення проектів із метою сприяння формуванню та гармонізації доктрини стратегічних комунікацій;
- «аналіз досвіду» використання стратегічних комунікацій у процесі проведення військових операцій;
- інтенсифікація навчальних, освітніх зусиль та перспектив взаємодії.

Він функціонує як основний центр для проведення дискусій та експертизи різних дисциплін щодо стратегічних комунікацій, зокрема публічної дипломатії, зв'язків із населенням, військових зв'язків із населенням, інформаційних та психологічних операцій.

Доктор Стів Татам та підполковник Рита ле Пейдж (експерти-практики у галузі інформаційно-психологічної діяльності, зв'язків із громадськістю та стратегічних комунікацій) надали НАТО такі рекомендації для подальшого розвитку галузі стратегічних комунікацій [11]:

- виконати відповідну кодифікацію терміна «стратегічні комунікації» у корпоративному розумінні НАТО;
- розглянути питання оновлення дефініцій НАТО у світлі досвіду, набутого в Афганістані та Лівії;
- визначити недоліки розуміння та доктрини стратегічних комунікацій у країнах-членах НАТО з метою упевнення в тому, що держави, які надають війська, можуть забезпечити ресурсами майбутні операції коаліції, що відповідають єдиним вимогам навчання, або у своїх країнах, або за допомогою тренувальних шкіл НАТО;
- провести аналіз проблеми та надати точні, тобто докладні інструкції НАТО з питань комунікації, орієнтованої на поведінку та заснованої на взаєминах;
- провести аналіз проблеми та надати точні (тобто докладні) інструкції НАТО з оцінки роботи у галузі стратегічних комунікацій, а також надати чіткі інструкції щодо застосування опитувань та вивчення громадської думки;

– розглянути питання академічної підтримки; домогтися тривалості знань, які були набуті в операціях, а також упровадити в НАТО відповідну професійну програму безперервного розвитку;

– урегулювати проблему нестачі знань щодо стратегічних комунікацій вищого керівництва на рівні OF-5;

– надати точні (докладні) інструкції щодо проведення аналізу цільових аудиторій;

– надати концептуальні рекомендації щодо формування взаємозв'язків між «владою» та комунікацією;

– реалізувати перевірку тренувального курсу зі стратегічних комунікацій у «NATO School Oberammergau» (школа НАТО), щоб гарантувати узгодженість із результатами рекомендацій вище наукових досліджень.

Висновки. Стратегічні комунікації є процесом інтеграції досліджень сприйняття аудиторії й стейкхолдерів (англ. Stakeholder – зацікавлена сторона) та прийняття до уваги отриманих результатів у процесі здійснення політики, планування дій на кожному рівні. Стратегічні комунікації орієнтовані на підірив та делегітимізацію супротивника за допомогою отримання сприяння та визнання місцевого цивільного населення, електорату своєї держави, міжнародної спільноти та всіх інших цільових груп. Підкреслимо, що інтенсивне планування є одним з основних чинників стратегічної комунікації, що зумовлює її успіх, а ніяк не реагування на певну подію. У такому разі застосування проактивного підходу є домінантою у процесі формування моделі стратегічної комунікації в умовах гібридної війни. Так, якщо стратегічна комунікація є реакцією на певну подію, то її шанси на досягнення результатів значно зменшуються.

НАТО проводить діяльність зі стратегічних комунікацій із 2007 року. Оскільки виникла необхідність посилити консультативно-аналітичне забезпечення здійснення стратегічних комунікацій у відповідь на «гібридну» війну, то це змусило НАТО у 2014 році створити Центр передового досвіду з питань стратегічних комунікацій. Натепер Північноатлантичний альянс перебуває на етапі проведення аналізу набутого досвіду стратегічних комунікацій та осмислення формальних елементів застосування. Для України ця ситуація є сприятливою, оскільки з'являється можливість брати за зразок не практику минулих років, а сучасний досвід. Також необхідно зауважити, що застосовувати й інституалізувати практику стратегічних комунікацій в Україні важливо в короткостроковій та довгостроковій перспективах.

Література:

1. Печепцов Г.Г. Стратегические коммуникации: стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении. Киев: Альтерпрес, 2008. 216 с.
2. Strategic Communications and National Strategy: A Chatham House Report. Paul Cornish, Julian Lindley-French and Claire Yorke. London, 2011. 42 p.
3. NATO Strategic Communications Policy. URL: <http://info.publi-cintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf>
4. NATO Accredits Centre of Excellence for Strategic Communications in Riga. URL: <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/39360-nato-accredits-centre-of-excellence-for-strategic-communications-in-riga>
5. Указ Президента України № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

6. Пашенцев Е.Н. Коммуникационный менеджмент и стратегическая коммуникация. Современные технологии глобального влияния и управления. Москва: МЦСПИК, 2014. 472 с.
7. Виноградова Е.А. К вопросу о работе с «новыми медиа» в стратегической коммуникации. Государственное управление. Электронный вестник. 2013. № 41. С. 218–228. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/item/41_2013vinogradova.htm
8. Гавра Д.П. Категория стратегической коммуникации: современное состояние и базовые характеристики. Век информации. 2015. № 3 (4). С. 229–233.
9. Бурлаков В.А. Стратегическая коммуникация как метод современной геополитики. Ойкумена. Регионоведческие исследования. 2016. № 2 (37). С. 7–15.
10. Ліпкан В.А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України. URL: <http://goal-int.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini/>
11. NATO Strategic Communication: More to be Done? Steve Tatham, Rita Le Page. National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research. URL: http://www.academia.edu/6808986/NATO_Strategic_Communication_More_to_be_done

Монастырёва Л. В., Павлова О. А. Организация стратегических коммуникаций в НАТО

Аннотация. Статья посвящена исследованию и анализу проблемы стратегических коммуникаций, обоснованию актуальности реализации стратегических коммуникаций в Украине. Были выделены элементы системы стратегических коммуникаций, взяв в качестве примера стандарты

НАТО, представлены условия, при которых коммуникации превращаются в стратегические. Охарактеризована сущность стратегических коммуникаций и описан процесс институализации деятельности по разработке и реализации стратегических коммуникаций в НАТО. Освещены рекомендованы направления дальнейшего развития стратегических коммуникаций Североатлантического альянса.

Ключевые слова: информационное общество, стратегическая коммуникация, НАТО, коммуникативная стратегия, СтратКом.

Monastyrova L., Pavlova O. Organization of Strategic Communication in NATO

Summary. The article is devoted to the research and analysis of the problems of strategic communications and substantiation of the relevance of the implementation of strategic communications in Ukraine. Elements of strategic communication systems are distinguished, NATO standards are taken as an example, as well as the conditions and provisions for which communication can be transformed into strategic ones. The essence of strategic communication is characterized and the process of implementation of activities for the development and the process of institutionalization of activity on development and implementation of strategic communications in NATO is described. The recommended directions of further development of strategic communications in NATO are covered.

Key words: information society, strategic communication, NATO, communicative strategy, StratCom.

Мягка М. М.,

старший викладач кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ: МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено виявленню специфіки комунікативної взаємодії військових та цивільних у міжкультурному просторі. Розглянуто сутність комунікативної взаємодії та її типи, встановлено особливості міжкультурної комунікації військових та цивільних, окреслено ситуації їхньої взаємодії.

Ключові слова: комунікативна взаємодія, міжкультурна комунікація, військово-цивільне співробітництво, максими комунікації.

Постановка проблеми. Проблеми міжкультурної комунікації посідають значне місце в дослідженнях із багатьох суспільних наук, таких як психологія, соціологія тощо. Однак неможливим є вивчення проблем комунікації без урахування її мовного аспекту. Мовно-культурні особливості комунікації виходять на перший план у сучасних лінгвістичних дослідженнях [1]. У працях багатьох вчених-лінгвістів виявлені особливості комунікації між різномовними макроккультурами [2].

Проте багато аспектів мовної комунікації залишаються не вивченими вичерпно. Так, на етапі розвитку перебувають дослідження мовних аспектів комунікації у різних сферах людської діяльності, які б торкалися актуальних проблем певної галузі та способів їх вирішення. Однією з нагальних проблем галузевої комунікації є мовне спілкування у військовій сфері. З поширенням міжнародних зв'язків України в напрямі військового співробітництва виникає необхідність досліджень у царині військової мовної комунікації.

До ретельного аналізу комунікативних аспектів військової сфери спонукають і особливості соціального контексту. Практика діяльності переконливо довела, що проблеми, які виникають із появою великої кількості етнічних, релігійних, ідеологічних та функціональних викликів, неможливо вирішити військовими засобами. Світова спільнота зрозуміла, що найбільш ефективний спосіб вирішення будь-яких проблем потребує налагодження комунікативної взаємодії між різними гілками влади, владою і суспільством, силовими інститутами і громадянами. Внеском НАТО в концепцію комунікативного підходу вирішення проблем вважають налагодження взаємодії військових із цивільним сектором через систему військово-цивільного співробітництва [3]. За принципом ланцюжкової реакції з'явилась ще одна проблема – проблема комунікативної підготовки військовослужбовців, оскільки без комунікативних умінь та навичок контакти військових із цивільними громадянами навряд чи будуть успішними. Оскільки йдеться про комунікативну взаємодію двох субкультур – військової і цивільної – нагальною стала проблема закономірностей комунікації в міжкультурному просторі. Отже, проблеми комунікативної взаємодії військових та цивільних вийшли за межі власне соціальних і стали актуальними для лінгвістичних досліджень, зокрема в міжкультурному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання комунікативної взаємодії вивчали Ф. Бацевич [4], Г.Г. Почепцов [5], О.О. Селіванова [6] та інші вчені. Питанням комунікації у військовій сфері присвячені наукові праці колективу Національної академії Національної гвардії України [1; 2]. Огляд теоретичних джерел свідчить, що загалом створено теоретичні засади дослідження комунікативної взаємодії, проте специфіка військово-цивільного спілкування вивчена недостатньо.

Мета статті – виявити міжкультурні особливості комунікативної взаємодії військових та цивільних.

Виклад основного матеріалу. *Комунікативна взаємодія (або інтеракція)* є процесуальною величиною комунікативної ситуації; суб'єктно-об'єктно-суб'єктна діяльність учасників спілкування, спрямована на інформаційний обмін і вплив на свідомість чи поведінку на підставі тексту (повідомлення), паравербальних засобів, інтенційно-стратегічних програм та інтерпретації комунікантів [6, с. 192].

Аналіз теоретичних джерел є підґрунтям виокремлення двох типів комунікативної взаємодії: *комунікативна кооперація (співробітництво) та комунікативний конфлікт* [6, с. 199].

Комунікативна кооперація характеризується узгодженістю цілей і стратегій комунікантів, ефективністю й оптимальністю спілкування. Кооперативність, вдала послідовність дій та прагнення до взаєморозуміння є основними параметрами комунікативного співробітництва.

Комунікативний конфлікт – неузгодженість цілей і стратегій комунікантів, нерівні стосунків між ними, дисбаланс статусів облич, що призводить до припинення спілкування та небажання подальшої комунікації. Статус обличчя є значним регуляторним механізмом комунікативної поведінки суб'єктів спілкування. Статуси обличчя бувають рівними чи нерівними. Науковці І. Гоффман, Р. Лакофф, П. Браун, С. Левінсон відзначають, що у процесі комунікації партнери можуть прагнути зберегти власне обличчя, підвищити чи знизити його, а також підвищити, зрівняти чи знизити обличчя співрозмовника залежно від намірів, зразка і сфери спілкування, обставин комунікації. У різних культурах обличчя комуніканта або визначене конкретною ситуацією, контекстом і зумовлене взаємними рольовими обов'язками партнерів, або не залежить від ситуації і є звичним образом внутрішнього Я людини, яке вона захищає, зберігаючи повагу до прав інших людей. Культурний тип обличчя нерідко зумовлює спосіб і результат спілкування. Асиметрія статусів обличчя демонструє соціальну, етнічну, гендерну нерівність [6, с. 200].

Наведемо приклад асиметрії статусів обличчя військово-цивільного співробітництва в зоні відповідальності українського контингенту миротворчих сил в Іраку. Зазвичай офіцери миротворчих сил володіють англійською мовою. Але комунікативна взаємодія з місцевим населенням, релігійними лідерами, представниками місцевих адміністрацій в Іраці здійснювалась

через перекладачів з арабської мови. Через відсутність в українському контингенті перекладачів з арабської мови цю функцію виконували найняті за контрактом місцеві іракці зі знанням англійської мови. Участь у роботі жінок-перекладачів мала негативний ефект і навіть викликала агресію до військових та небажання вести переговори з боку іракців. Причиною такого ставлення були міжкультурні чинники – мусульманські релігійні традиції та закони шаріату. З огляду на особливості комунікативної культури іракців перевага під час комунікативної взаємодії та найму за контрактом надавалася чоловікам [3, с. 37].

Варто зазначити, що військово-цивільне співробітництво, будучи однією з функцій військового компоненту, є невід'ємною частиною сучасних багатовимірних операцій, охоплює всі співпрацюючі сторони, залучені до вирішення конфлікту, та сприяє взаємній підтримці цивільного та військового компонентів [3, с. 5]. Основою успіху такого співробітництва є розуміння особливостей процесу планування, діяльності кожної зі сторін та вдалої комунікативної взаємодії.

Підрозділи військово-цивільного співробітництва все частіше залучаються до операцій із підтримки миру. Більш того, вони все більше контактують із людьми різних національних та організаційних культур. У межах полікультурного середовища у військових виникають складнощі спілкування. Отже, військовим необхідно набувати навичок комунікації не військового характеру.

Основне завдання миротворчих сил «нового покоління» полягає не тільки у спостереженні за припиненням вогню чи роз'єднанні воюючих сторін, а й у створенні дружньої атмосфери, що буде сприяти довготривалому миру. Такий підхід вимагає узгоджених дій урядів, неурядових організацій, комерційних підприємств, приватних осіб, дослідницьких та загальноосвітніх закладів, правозахисних організацій, релігійних громад, благодійних організацій та засобів масової інформації [7]. Тільки співпраця між усіма учасниками миротворчих операцій може гарантувати результативність та міцний мир.

Ситуації взаємодії військових та цивільних залежать від інтересів та напрямів діяльності військово-цивільного співробітництва під час операцій. Напрямами діяльності є: налагодження комунікації з ключовими гравцями цивільного компоненту; налагодження та підтримка обміну інформацією; координація діяльності військового компоненту та координація військово-цивільного співробітництва; укладення угод [3, с. 7].

Налагодження діалогу – це базовий напрям військово-цивільного співробітництва. Комунікативна взаємодія здійснюється шляхом координаційних зустрічей, під час звернення громадян тощо. Обмін інформацією відбувається на рівні місцевих адміністрацій, органів управління, міжнародних організацій, урядових та неурядових організацій з метою створення сприятливих умов для планування та координації їхньої діяльності з діяльністю військового компоненту. Координація діяльності – координація військово-цивільного співробітництва з усіма гравцями в зоні конфлікту та на всіх рівнях: місцевими адміністраціями, цивільними організаціями та населенням з метою об'єднання зусиль для оптимального та ефективного використання всіх можливих ресурсів.

Укладання угод також пов'язано з діяльністю військово-цивільного співробітництва. Наприклад, особовий склад підрозділу може укладати трудові угоди з місцевим населенням.

Інші ситуації комунікативної взаємодії військових та цивільних пов'язані з такою діяльністю підрозділів військо-

во-цивільного співробітництва, як: надання гуманітарної допомоги; евакуація цивільного населення; процес роззброєння, демобілізації та реінтеграції; проведення виборів [3, с. 8].

У всіх описаних ситуаціях і в багатьох інших військові мають проявити комунікативну компетентність та розуміння закономірностей і механізмів міжкультурних контактів. Уміння і навички, необхідні військовим, ми розділили на групи за ознакою їхнього відношення до загальних вимог чи специфічних.

До вимог, що регламентуються загальними закономірностями комунікації, ми віднесли наявність таких умінь: встановлювати комунікативний контакт і підтримувати його протягом спілкування; слухати і розуміти партнера по спілкуванню; переконувати співрозмовника і спростовувати твердження опонентів; вести переговори; за необхідності йти на розумний компроміс; не поступатися основними принципами, зберігаючи при цьому гармонійність діалогу та інші.

До специфічних вимог ми віднесли передусім знання особливостей комунікативної культури партнера по спілкуванню і вміння враховувати їх у комунікативній взаємодії. Навіть деякі з 15 комунікативних стратегій ввічливості, запропонованих П. Браун і С. Левінсоном [8], потребують корекції з огляду на міжкультурний чинник. Наприклад, у комунікативному просторі східних культур обережно слід ставитися до стратегії 10: Пропонуй, обіцяй (Offer, promise). У східних культурах вважається вкрай неввічливим відмовляти партнеру по спілкуванню, тому представники цих культур часто обіцяють, щоб не образити партнера відмовою. Це не означає, що обіцянка обов'язково буде виконана. Так само вони ставляться і до обіцянок із боку візаві.

Ще однією важливою вимогою є вміння військових взаємодіяти з представниками ЗМІ. За останні роки кількість медіа, які супроводжують військових у міжнародних конфліктах, значно зросла. ЗМІ присутні майже всюди. Військовослужбовці, які беруть участь в операціях, повинні завжди бути напоготові до зустрічі з журналістами. Зазвичай журналісти бажають висвітлити новину, яка буде цікавою, незважаючи на наслідки. Військові ж, навпаки, бажаючи досягти загальнонаціональних цілей, виконують специфічні завдання, призначені політичними лідерами. Крім того, військовим завжди необхідно враховувати таємність операції. Деяку інформацію просто не можна надавати ЗМІ, тому що це може негативно вплинути на результат завдання, яке виконується в межах місії. Отже, відмінність між світами військовослужбовців та цивільних журналістів можна охарактеризувати таким чином:

Військовослужбовець: «командний гравець»; дисциплінований; (обачний) обережний; обмежений; мовчазний; утилітарний; поважає владу.

Цивільний журналіст: незалежний; недисциплінований; вільнодумний; необмежений; вміє добре, чітко виражати свої думки; елітарний; підозрює владу.

Плідна співпраця та мирне співіснування військовослужбовців та цивільних медіа можуть бути вкрай складними. Але через значну силу ЗМІ у висвітленні подій та формуванні громадської думки, не тільки в межах певної місцевості, а й на міжнародному рівні, військовим необхідно побудувати вдалу та довготривалу кооперацію із цивільними журналістами місцевих та міжнародних медіа [9].

Існують деякі принципи, яких повинні дотримуватися військовослужбовці під час інтерв'ю із цивільними журналістами. Хоча спектр принципів ефективного спілкування в теорії мовної

комунікації доволі широкий, у нашому дослідженні ми обрали більш загальні. Ці кооперативні принципи мовленнєвої поведінки можливо базувати на запропонованих науковцем Х. Грайс принципах, які він назвав максимами спілкування. Максимі спілкування – це найголовніші, найбільш загальні комунікативні стратегії, які сприяють комунікативному співробітництву (кооперації) [10].

Перша максима *кількості* визначає дозовану інформативність висловлення: заяви повинні бути настільки інформативним, наскільки потрібно, зазвичай простими, конкретними та стислими. Але бажано уникати занадто простих відповідей «так», «ні», «без коментарів», що може надати враження неввічливості та небажання співпрацювати.

Друга максима передбачає *якість* повідомлення і вимагає правдивості, щирості й обізнаності військовослужбовця, тобто висловлення має відповідати справжньому стану речей: не обговорювати питання поза поля своєї діяльності; відкрито констатувати, що не має права говорити все, що знає (наприклад, із міркувань безпеки); не варто брехати або беззастережно показувати, що щось приховується. Необхідно зробити свої заяви надійними, повними та кваліфікованими.

Третя максима – *відношення*. Необхідно бути релевантним, говорити по суті, відповідно до теми розмови.

Четверта максима – *манери* (ясність мовлення). Варто уникати військових акронімів, які можуть спричинити непорозуміння та плутанину. Необхідно використовувати доступні формулювання.

Висновки. Теоретичними засадами здійснення комунікативної взаємодії військових і цивільних є два типи вимог: такі, що регламентуються загальними правилами комунікації, і такі, що залежать від міжкультурних особливостей комунікації. Військовослужбовці повинні мати комунікативну компетенцію, яка включає обидва типи вимог.

Більш ґрунтовний і детальний аналіз комунікативної взаємодії військових та цивільних у конкретних ситуаціях, пов'язаних із діяльністю підрозділів, забезпечить розробку комунікативних стратегій, які будуть сприяти комунікативному співробітництву. Отже, перспективою подальшого дослідження є аналіз комунікативної взаємодії військових та цивільних у конкретних дискурсивних практиках.

Література:

1. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації: монографія / за ред. докт. філол. н., проф. Л.М. Пелепейченко. Харків: АБВ МВС України, 2009. 272 с.

2. Комунікативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті: монографія / Пелепейченко Л.М., Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О. та ін.; за ред. Л.М. Пелепейченко. Харків: Національна академія НГУ, 2014. 221 с.
3. Військово-цивільне співробітництво за стандартами НАТО: навчальний посібник. К.: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2015. 87 с.
4. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.
5. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии XX века. М., 2000. 352 с.
6. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
7. William Zartman, J. Lewis Rasmussen. Peacemaking in International Conflict, Methods & Techniques. United States Institute of Peace Press. Washington, D.C., 1997.
8. Brown P., Levinson, S.C. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
9. Meeting the Media. U.S. Air Force Public Affairs Center of Excellence. URL: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/pace/meetingmedia.pdf>
10. Grice H.P. Logic and Conversation. Syntax and Semantics. N.Y., 1975. Pp. 41–58.

Мягкая М. Н. Специфика коммуникативного взаимодействия военных и гражданских: межкультурный аспект

Аннотация. Статья посвящена выявлению специфики коммуникативного взаимодействия военных и гражданских в межкультурном пространстве. Рассмотрена сущность коммуникативного взаимодействия и ее типы, установлены особенности межкультурной коммуникации военных и гражданских, обозначены ситуации их взаимодействия.

Ключевые слова: коммуникативное взаимодействие, межкультурная коммуникация, военно-гражданское сотрудничество, максимы коммуникации.

Miahka M. Specificity of Communicative Civil-Military Interaction: Intercultural Aspects

Summary. The article identifies the features of communicative civil-military interaction in the intercultural space. The essence of communicative interaction and its types are defined. The features of intercultural civil-military communication are determined. The situations of civil-military interaction are outlined.

Key words: communicative interaction, intercultural communication, civil-military cooperation, maxims of communication.

Strelnikova I. Yu.,*Senior teacher of Chair of Foreign Languages
of Odessa Trade-Economic Institute
of Kyiv National Trade-Economic University*

LANGUAGE DEVELOPMENT AND MODERN COMMUNICATION

Summary. The article is dedicated to modern trends of language development and communication. Due to the global changes in the world, the growth of international business and information technology English has become a global language, spoken all over the world. The language change has increased in the last decades, which was caused by technological innovations and by increased mobility between social and cultural groups. As a result of the development of modern technologies and appearance of new concepts a number of new words constantly enter our day to day vocabulary. Understanding the dynamic nature of language is especially important nowadays.

Key words: information technology, global changes, language development, modern communication, new concepts, influence the consciousness.

Due to the global changes in the world and the development of information technology English has become a global language, spoken all over the world. It changes due to the growth of international business, modern technology and on-line communication.

With the continuing globalization around the world everyone needs to communicate, using a common international language. Using English globally in cross-cultural communication involves understanding of how people from different cultures speak, communicate and perceive the world around them. In the new world cross-cultural communication is important for anyone conducting global business and dealing with different communication strategies.

As language was created for better communication and understanding among people, we use it not only to exchange information and get things done, but also to get on with others.

The new information development has opened up new opportunities to promote communication of people remotely around the world. Technological innovations increased mobility and migration between social and cultural groups which caused the language changes in the last decades.

The problem of the dynamic nature of language is especially important nowadays. Language is considered a powerful tool that can influence and change the consciousness of society. The analysis of language changes can help to predict the future of language development and its influence on society as well as to improve communication of people around the world.

The aim of the article is to find out and analyze new trends of language development and modern communication to understand better the future of the language and its influence on modern society.

In the highly competitive informational world a number of new words enter our day to day vocabulary with the introduction of modern technologies and appearance of new concepts. According to **P. Revell**, language is constantly changing and evolving which is normal and does not necessarily mean that language standards are dropping or language is being degraded. Standard grammar and pronunciation shift over time depending on different situations [2].

The language we speak provides us with the words and concepts to describe the world around us, allowing us to verbalize certain val-

ues easily, as **Bethan Davies** from University of Leeds thinks [1]. Among new words and concepts there are those that relate to recent events, political news or information technology.

Language nowadays is also associated with statehood and cultural identity of a person. It is especially important in understanding political and ideological development of public discourse, such as news media. The linguists believe that the choice of particular linguistic features in discourse such as grammar, lexis and phonology can be used to express and form a particular world view [2].

The analysis of language development can help to explain and understand the events in modern life and society. For example, many linguists make a research of the language of some politicians, like Donald Trump, who with his simple language may seem sincere or more persuasive than others. The President Donald Trump uses his words to convey powerful messages to the Americans. One of his favorite phrases, *"fake news"*, has been named "word of the year" by dictionary publisher Collins. Collins Dictionary's lexicographers monitor the 4.5 billion-word Collins Corpus and create the annual list of new and notable words that reflect an ever-evolving culture and the preoccupations of those who use it. They define *"fake news"* as meaning "false, often sensational, information disseminated under the guise of news reporting". According to Collins, the term *"fake news"* has become one of the most used words in the English language and will have its own entry in the next year's dictionary [3]. The phrase has been made popular with the President Trump who has used it repeatedly to criticize the media, particularly in Twitter.

There are other new words, changing the language with new meanings. For example, the word *"plogging"* means "a Scandinavian fitness that combines jogging with picking up litter", which has emerged from the need to clean up the environment.

Another new term, relating to the concept of environment, is *"single-use"*. It refers to often plastic products that are "made to be used once only" before disposal. The word described items, blamed for damaging the environment and affecting the food chain. Images of plastic adrift in the oceans, such as straws, bottles and bags have led to a global campaign to reduce their use, raising public awareness of the issue and positively influencing the consciousness of society. The word *"vegan"* also became popular, as this lifestyle choice has become increasingly mainstream in recent years [3].

The changes in communication, especially the development of social mass media tools such as YouTube, blogging (video blogging) lead to the changes in language. Linguists believe that modern technology has always influenced the language use and language development, from the printing press to telephones and the Internet. Each time a new technology emerges, new forms or styles of communication develop which are often distinctive to that particular technology, whether it is the telephone, TV, email, messaging, or Twitter [2].

For example, The *Oxford English Dictionary* added a number of new words to the lexicon, connected with modern technologies,

like: “*hashtag*”, “*flash mob*”, “*google*”, “*iPod*”, and others. Some linguists consider that the rapid growth of the Internet and online communication is creating a new dialect of English for the web, which has been called “English 2.0” [2].

“*Hashtag*”, for example, was added to the Oxford English Dictionary in June 2014 because of its wide spread use. It is defined in the Oxford English Dictionary as “a word or phrase preceded by a hash sign (#), used on social media websites and applications, especially Twitter, to identify messages on a specific topic” [4].

A popular word “*flash mob*” in the *Oxford Dictionary* means “a large public gathering at which people perform an unusual or seemingly random act and then disperse, typically organized by means of the Internet or social media (e.g. “*equipped with cameras and LED lights, a flash mob of 135 people appeared out of nowhere to put on a performance*”). However, there is a shift in the use of the concept of “*flash mob*” in the US media where it means “a group of unruly teens who gather to wreck mayhem and perform robberies” [4]. Two strands of meaning co-exist now.

The verb “*google*” originated from the proprietary name of the search engine Google, meaning the search for information about (someone or something) on the Internet using the search engine Google [4].

Users of Internet might post content that they consider “*glanceable*”, “*shareable*” and even “*snackable*” – which can refer to online content designed to be read or viewed quickly, as well as food [4].

Some words acquired new meanings and functions. For example, the word “*key*” known as “a metal tool to unlock a door or start a car (keyword)” also became “a part of a computer (e.g. a button that you press)”. The verb “*to key*” means “to enter or operate on (data) by means of a computer keyboard or telephone keypad (e.g. “*she keyed in a series of commands*”))” [4].

Continual development in social media is leading to the spreading of new words or “neologisms” in the language, such as: “*awesome sauce*”, “*man spreading*” “*Mx*” as illustrated in recent updates of *Oxford Dictionary*. If we want to describe something as excellent, we can use the word “*awesome sauce*”, which clearly comes from the words “*awesome*” and “*sauce*”. The word “*Mx*” is used (in the same way as Mr, Miss, Mrs, Ms etc.) before a person’s surname or full name as a gender-neutral title.

The noun “*man spreading*” means “the practice whereby a man, especially one travelling on public transport, adopts a sitting position with his legs wide apart, in such a way as to encroach on an adjacent seat or seats” [4].

Some fanciful words relating to food and drink are also included in the Oxford Dictionary update. “*Beer o’clock*” and “*wine o’clock*” are humorous terms for the (supposedly) appropriate times of day for having the first glass of either drink. We might need to start the meal earlier if you’re feeling “*hangry*”, which is a blending of “*hungry*” and “*angry*”, meaning “bad-tempered or irritable as a result of hunger” [4].

The similar blending “*brunch*”, for instance, formed from “*breakfast*” and “*lunch*”, is not necessarily found in other languages as its concept is not used in other cultures. Being a native speaker of the language brings with it more than just the ability to communicate, it brings the ability to understand the concepts of the culture.

The change of the political events was also reflected in the blends, like “*Brexit*” (British / Britain + exit) and “*Grex-it*” (Greek / Greece + exit) which appeared in 2012, relating to the events of potential departures of the United Kingdom from the European Union and Greece from the Eurozone [4].

Today words can influence and persuade more people, especially in advertising. Many companies use phrases for advertising without mentioning the product. Some slogans of advertising may violate grammar rules. Here’s a list of several famous slogans:

“*I am loving it*” (McDonalds)

“*Just do it*” (Nike);

“*Where do you want to go today?*” (Microsoft);

“*Because I’m worth it*” (L’Oréal).

The slogans show how alive and changing a language can be. However, with the technological and informational development the language becomes more artificial instead of natural and simple.

Linguists consider that “current developments in smart technologies including artificial intelligence (AI) and speech synthesis and recognition are also changing not only how and when we use language but also “who” uses it. Do you talk to your phone? To a satellite navigation system?” [2].

In the near future our everyday communication can be changed with personal robots. They have already been developed for language learning. Linguists believe that “we are experiencing the growing use and influence of machine-based speech in various aspects of our daily lives” [2].

Modern communication can be difficult and mutual incomprehension sometimes occurs even for native English speakers from different English-speaking countries. British English and American English are probably the most recognized of the various World English languages. There are also other varieties of English, and each one has differences in vocabulary, grammar and pronunciation.

The differences in the language reflect different cultures and behavior. There are big differences between western and eastern cultures. In North America and Western Europe people are considered to be direct, individualistic in behavior and tend to base decisions on facts.

In the countries of the Middle East, Asia and Africa trust is considered the most important part of relationships and communication. People may be more concerned about group success rather than individual achievements. For example, during communication with Japanese one can run into difficulties if he speaks quickly and profusely. For a Japanese if a partner speaks too much, it means he is only concerned with his own self-interest and is not concerned with the overall good of the company.

Conclusion. Analyzing modern trends of language development and communication, we understand that language is constantly changing due to the global changes in the world and the development of information technology. The new changes are reflected in the spread of new terms, neologisms and blending relating to recent events, political news or information technology. Linguists speak about creation of a new dialect of English for the web.

Language development can change our life, raising public awareness and positively influencing the consciousness of people and society. The research of modern changes in the language allows us to create new ideas, to solve real world language problems and raise questions about language use and its social impact. Language analysis shows how language can be used creatively to develop better understanding and communication with others.

Language is a unique gift, we use it to communicate more effectively in many different social and professional contexts. Studying it, we discover more about human nature and what makes us human. We find out how languages and their speakers differ from one another, depending on the languages we speak.

Different cultural situations bring new communication challenges to the participants. What can be important now is under-

standing how to communicate effectively with individuals who speak another language or rely on different means to reach the same goal. All the cultural differences should be considered in an effort to make communication easier between the parties.

The languages we speak can shape our understanding of the world and our future. They help us solve the fundamental questions we ask about ourselves. How do we come to be the way we are? Why do we think the way we do? An important part of the answers is in the languages we speak.

References:

1. Bethan Davies. Introduction to Intercultural Studies: Language and Culture University of Leeds. URL: <https://www.futurelearn.com/profiles/6562601>.
2. Pam Rogerson Revell. Introduction to Applied Linguistics. URL: <https://www.futurelearn.com/courses/introduction-to-applied-linguistics/>.
3. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>.
4. Oxford Dictionary. URL: <https://blog.oxforddictionaries.com/2015/08/27/new-words-update>.
5. Oxford Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/>.

Стрельникова І. Ю. Розвиток мови та сучасна комунікація

Анотація. Стаття присвячена сучасним тенденціям розвитку мови та комунікації. Завдяки глобальним змінам у світі, зростанню міжнародного бізнесу та інформацій-

них технологій англійська мова стала глобальною мовою, поширеною у всьому світі. В останні десятиліття зміна мови була викликана технологічними інноваціями і підвищеною мобільністю та міграцією між соціальними і культурними групами. Завдяки розвитку сучасних технологій і появі нових концептів нова лексика постійно входить в нашу повсякденну мову. Розуміння динамічного характеру мови особливо актуальне зараз.

Ключові слова: інформаційні технології, глобальні зміни, розвиток мови, сучасні комунікації, нові концепції, вплив на свідомість.

Стрельникова И. Ю. Развитие языка и современная коммуникация

Аннотация. Статья посвящена современным тенденциям развития языка и коммуникации. Благодаря глобальным изменениям в мире, росту международного бизнеса и информационных технологий английский язык стал глобальным языком, распространенным во всем мире. В последние десятилетия изменения языка вызваны технологическими инновациями, повышенной мобильностью между социальными и культурными группами. Благодаря развитию современных технологий и появлению новых концептов новая лексика постоянно входит в наш повседневный язык. Понимание динамического характера языка особенно актуально сейчас.

Ключевые слова: информационные технологии, глобальные изменения, развитие языка, современная коммуникация, новые концепции, влияние на сознание.

Храбан Т. Є.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов

Військового інституту телекомунікацій та інформатизації

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ КОНФЛІКТНО-КОНФРОНТАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. У статті охарактеризовано психолінгвістичні особливості міжгрупових конфліктів у соціальних мережах між носіями різних культурних смислів і цінностей під час російсько-українського конфлікту. З'ясовано, що з метою розуміння причин і природи конфліктів у соціальних мережах міжгрупові конфлікти доцільно розглянути з позицій трьох складників: ситуаційного, когнітивного та мотиваційного. Доведено, що наслідком конфліктних ситуацій у соціальних мережах стає почуття ворожості між носіями різних культурних смислів і цінностей, що веде до конфронтації, а міжгрупові конфлікти сприяють ескаляції політичної конфронтації.

Ключові слова: інтернет-меми, конфронтація, міжгрупові конфлікти, соціальні мережі.

Постановка проблеми. Інтенсивність контактів між представниками різних культур зросла завдяки Інтернету, який виступає як середовище для презентації культурних смислів і цінностей. Стирання в Інтернеті просторових, часових, культурних, національних кордонів зумовлює підвищення інтересу до чинників ефективності міжкультурної інтеракції, під час якої представники кожної культури «прагнуть під час контакту з іншою визначити в ній «своє» й інтерпретувати її переважно в ключі свого менталітету, таким способом «освоюючи» її власними ментальними засобами або, навпаки, відторгнути «чуже» (відповідно, не сприймаючи його, дискредитуючи, витісняючи або заміщаючи його «своїм»)» [1, с. 283]. Збройний конфлікт між Російською Федерацією та Україною як, «насамперед, боротьба двох систем цінностей (цивілізаційних ідей): євразійської (імперської), яку просуває РФ, та західноєвропейської (ліберальної, демократичної), на користь якої висловився український народ» [2], знайшов своє відображення в Інтернеті, де культурна конфронтація поглибилася до небаченої раніше міри. Специфічна мовна ситуація неприхованої конфронтації, яка зараз загострилася в соціальних мережах завдяки взаємодії соціального, політичного й психологічного чинників, потребує об'єктивної оцінки, яку мають надати науковці, обізнані, насамперед, у галузях психо- і соціолінгвістики. Ця оцінка має стати основою для формування таких гармонійних взаємин між користувачами соціальних мереж, що дадуть змогу не тільки відстоювати свою позицію зі спірного питання, але й виявити повагу до позиції опонента. Цивілізована конфронтація дасть можливість реалізувати парадигму *виграв – виграв* (*win – win*), а не *виграв – програв* (*win – lose*), що повинно бути покладено в схему сьогоденної моделі комунікації між представниками різних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження конфліктно-конфронтаційних комунікативних факторів відбу-

валося на перетині провідних напрямів сучасної науки – культурології, дискурсології, інтернет-лінгвістики, когнітивістики, психології, соціології, що зумовило звернення до наукових праць В. Гулая (охарактеризовано конфліктно-конфронтаційні комунікативні стратегії й тактики міжетнічної інтеракції) [3], А. Корольової (визначено онтологічний статус конфронтації, спираючись на дані конфліктологічних і лінгвістичних розвідок, встановлено її категоріальні ознаки) [4], І. Фролової (обґрунтовано поняття *конфронтація* як різновид вербальної міжособистісної взаємодії) [5], М. Euwema, E. Giebels (окреслено ключові елементи конфлікту) [6] та інших учених.

Мета статті – охарактеризувати психолінгвістичні особливості міжгрупових конфліктів у соціальних мережах між носіями різних культурних смислів і цінностей під час російсько-українського конфлікту; описати конфліктно-конфронтаційний дискурс у соціальних мережах із позицій трьох складників: ситуаційного, когнітивного та мотиваційного.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження проводилося в соціальній мережі Facebook. Матеріалом дослідження послужили інтернет-меми, що були опубліковані на сторінках групи «Український мир», та коментарі до них. Продуктивний науковий опис і тлумачення внутрішніх глибинних смислів вербальних і візуальних компонентів інтернет-мемів, виявлення механізмів їх впливу на свідомість стало можливим тільки спираючись на психолінгвістичні і психосемантичні теорії знака, які дали змогу розкрити глибинні смисли, що транслиються кожним із компонентів, експлікувати навіяні складниками інтернет-мема асоціації. Для досягнення поставленої мети вважаємо виправданим використання таких психолінгвістичних методів дослідження, як дискурс-аналіз, метод контекстуального та інтуїтивно-логічного інтерпретаційного аналізу, контент-аналіз.

Виклад основного матеріалу. Представники різних культур використовують різні моделі сприйняття соціальної дійсності, а сукупність життєвих установок, орієнтирів, моральних ідеалів, культурних традицій служать основою для зразка поведінки людини в суспільстві. Неузгодженість переконань, зіткнення різних ціннісних орієнтацій призводять до виникнення конфлікту. Конфлікт належить до критичної життєвої ситуації, яка емоційно сприймається й утворює в сприйнятті людини складну психологічну проблему, що вимагає вирішення. На думку Н. Гришиної, конфлікт – це «поширена риса соціальних систем, він неминучий і невідворотний, а тому має розглядатися як природний фрагмент людського життя й прийнятий як одна з форм нормальної людської взаємодії» [7, с. 218]. У статті йдеться про міжгрупові конфлікти в соціальних мережах між

носіями різних культурних смислів і цінностей. Міжгрупові конфлікти розглядаються як взаємодія в груповому вимірі, коли учасники спілкування сприймають один одного і себе як членів різних груп. З метою розуміння причин і природи конфліктів у соціальних мережах міжгрупові конфлікти доцільно розглянути з позицій трьох складників: ситуаційного, когнітивного та мотиваційного. Для ситуаційного складника характерний «пошук детермінант психологічних явищ у ситуації, контексті, особливості зовнішніх чинників» [7, с. 122]. Українсько-російський конфлікт є об'єктивно існуючою суперечністю, але «виникнення конфліктної ситуації не є простим наслідком виникаючих протиріч, а являє собою такий процес: зовнішня ситуація => визначення ситуації => конфліктна ситуація» [7, с. 202]. Оцінюючи події, що стосуються українсько-російських відносин, користувачі соціальних мереж самі «конструюють» конфлікт, приписуючи ситуації відповідне значення: «Ну, тоді понятен твій фанатизм і самовнушення. Приезжай в Крым, тут ты увидишь русский мир, а на Донбассе ты видел войну – тупую, безмозглую, гражданскую войну». – «Русская армия в Сирии за год страну освободила. Неужели ты веришь, что на Донбассе Украина выстояла бы против настоящих войск... если так, то два тебе по военному делу». – «Тупой ты, тупо там воюют шахтеры, и ты в этот бред веришь? Не будь идиотом, ваша Расея – это горе людям, которое оно приносит вашим русским миром, а плюс до того ворует и вывозит к себе». – «А военный, который все меряет в деньгах и мнит всех продажными, заслуживает только презрения... ты – не воин, ты – просто наемник». У наведеному фрагменті користувачі соціальних мереж інтерпретують зовнішню ситуацію як конфліктну і починають вести себе за правилами конфліктної інтеракції. При цьому відбувається відоме в психології явище переносу, коли суб'єкт свідомо або несвідомо заміщає одну зі сторін конфлікту іншим об'єктом (ваш русский мир), а когнітивна оцінка замінюється спонтанною емоційною оцінкою особистості співрозмовника (идиот, ворует, мнит, заслуживает презрения). Отже, якщо зовнішня ситуація «вже визначена як конфліктна, то подальше уявлення про неї буде формуватися з урахуванням цього визначення, підлашуватися під нього» [7, с. 202] (рис. 1).

Когнітивний складник є обов'язковою умовою виникнення конфліктів [6]. Наявні в суб'єкта індивідуальні когнітивні

репрезентації ситуацій різного типу визначають напрям розгортання конфлікту. На нашу думку, когнітивний складник сьогочасного конфлікту в соціальних мережах характеризується зіткненням у свідомості носіїв культурних смислів і цінностей України несумісних уявлень, що демонструють такі вербальні складники інтернет-мемів: «Как сказать россиянину «друг» и обняться по-братски при встрече, если нет у солдата рук – оторвало по самые плечи? Этот «друг» в нас кидал гранаты и разжег в Украине костер. Не хочу я такого «брата», не хочу я таких «сестер»; Над Донбассом – кровешный ад, все смешалось – молитвы, проклятья. Кровью залиты дворик и сад – то «гостят» у нас русские «братья». Ці фрагменти демонструють, що виникає колізія двох уявлень – «він – мій друг» і «друзі так не вчиняють», людина відчуває дискомфорт через неузгодженість своєї внутрішньої системи уявлень, переконань, цінностей. Володіння психологічно суперечливими знаннями веде до когнітивного дисонансу. Н. Гришина стверджує, що «чим сильніший дисонанс, який визначається значимістю його складників для людини, тим більше він буде прагнути до ослаблення цього дисонансу або його усунення» [7, с. 103]. Зменшення когнітивного дисонансу можливе через зміну одного із суперечливих уявлень так, щоб вони відповідали один одному. Це пояснює появу в Інтернеті великої кількості інтернет-мемів, які створюють тематичні групи «Чужі – агресори», «Чужі – варвари», «Чужі – алогічні», завдяки яким суб'єкт може переглянути своє ставлення до іншого, припустивши, що він ніколи не був людиною із спільними поглядами, переконаннями, на яку можна в усьому покластися (рис. 2).

Серед носіїв культурних смислів і цінностей Росії когнітивний дисонанс стосується таких ментальних процесів, як виправдання своїх дій (у разі, коли суб'єкт усвідомлює, що діяв у розріз зі своїми принципами) або аргументація вибору (прийняття рішення всупереч логіці). Беручи до уваги, що тривалий час у Росії популяризувалася думка про спільне коріння, культуру і релігію двох народів, зміни у внутрішній системі уявлень відбуваються нелегко, оскільки супроводжуються емоційними переживаннями, які можуть бути болючими. Оскільки «подолання когнітивного дисонансу відбувається як складна психологічна проблема, яка зачіпає значущі для людини уявлення, переконання, цінності і тому робить її рішення важким» [7, с. 103], інтеракція в соціальних мережах між носіями різ-

Рис. 1. Відображення ситуаційного складника конфлікту

Рис. 2. Відображення когнітивного складника конфлікту в українських інтернет-мемах

Рис. 3. Відображення когнітивного складника конфлікту в російських інтернет-мемах

Рис. 4. Відображення мотиваційного складника конфлікту в інтернет-мемах

них культурних смислів і цінностей стала набувати характеру конфлікту, що знайшло своє відображення в російських інтернет-мемах (рис. 3).

Мотиваційний складник сучасних міжгрупових конфліктів у соціальних мережах між носіями різних культурних смислів і цінностей є, на наш погляд, закономірним наслідком ситуаційного й когнітивного складників: поширення своїх культурних, політичних, економічних цінностей, що породжує поглиблення тенденції до культурної диференціації, пошуку і захисту власної ідентичності. О. Проханов зазначає, що «меметичний контекст стає квазіідеологією на кожен поточний момент, що позбавляє сучасну соціальну систему від необхідності в розробленні та впровадженні базової, фундаментальної ідеології» [8]. Для носіїв культурних смислів і цінностей України інтернет-меми стають певним способом мовлення, міркування, самоствердження, дають змогу створювати колективну ідентичність, мобілізувати людей на захист цілісності та єдності держави. Базовою засадою консолідації носіїв культурних смислів і цінностей України варто вважати «лінії культурної спорідненості, втілені у самобутніх міфах, спогадах, символах і вартостях, збережених цією спільнотою», тобто «колективна ідентичність формується як суперечлива єдність почувань, вірувань, спільної пам'яті та уявлень різних поколінь населення» [9, с. 133]. Базовою засадою консолідації носіїв культурних смислів і цінностей Росії виступає президент, що було відразу помічено користувачами соціальних мереж у конфліктному дискурсі інтернет-мемів («как крысы слиняли под крылышко царя; удрал до своего хозяина; ... какой могуч ты и нетленный, наш Князь, наш Дьявол, наш Вампир») (рис. 4).

Наслідком конфліктних ситуацій у соціальних мережах стає конфронтація – «жорстке протистояння сторін один одному, коли жодна з них не приймає позицію іншого. Небезпека конфронтації в тому, що партнери можуть перейти на особисті образи, коли всі розумні докази виявляються вичерпаними» [10, с. 227]: «Армянскому радио задали вопрос: «Кто лучший фермер в мире?» – «В. В. Путин!» – «Почему?» – «У него около 140 миллионов баранов и самый большой свиновод в мире!»; «Как говорил выдающийся украинский котловодец Полтарак-Дебальцевский: «Мы героически бежали, а они трусливо наступали».

Отже, такі фактори сприяють загостренню міжгрупових конфліктів у соціальних мережах, переростанню їх у стадію конфронтації: велика емоційна залученість учасників конфлікту, коли сильні емоційні переживання перешкоджають правильному розумінню інформації; висока згуртованість груп, що беруть участь у конфлікті, завдяки процесу національної консолідації, який зараз активно відбувається в Інтернеті; можливість здійснення необмеженого обміну інформацією між різними суб'єктами комунікації; усвідомлення учасниками груп, що конфлікт вийшов за межі їхніх індивідуальних цілей та інтересів. Конфронтація негативно впливає на емоційний стан людини і призводить до ворожості, яка визначається як «комплексна афективно-когнітивна риса, або орієнтація особистості, що відповідає розумінню почуття як емоційної установки» [10, с. 254]. Почуття ворожості проявляється в агресивному стані, тобто в емоціях злості (гніву), відрази і презирства з властивими їм переживаннями й експресією, які можуть призводити до агресивної поведінки (наступальності, непоступливості, безкомпромісності, мстивості, нетерпимості до думки інших) [10, с. 254]. Небезпека нинішнього стану міжгрупових конфліктів у соціальних мережах полягає в тому, що вони сприяють політичній конфронтації, коли протистояння відбувається не лише на рівні індивідів і на рівні соціальних груп, але й на рівні країн. Це доводять інтернет-меми, в яких відбувається відкрите протиставлення політичних інтересів і принципів однієї держави іншій, відкрите вороже ставлення до демонстрації готовності застосувати заходи політичного, економічного і військового тиску: «А у нас тепер Безгаз! А у вас? А у нас Холодомор; Вы в курсе, что на земле есть две искусственные нации? Американец и украинец. Один исключительный, другой уникальный. Оба живут на чужих землях. Первый – на отобранных, второй – на подаренных. Они, по сути, квартиранты, и не имеют понятия, что такое Родина».

Висновки. З метою розуміння причин і природи конфліктів у соціальних мережах міжгрупові конфлікти доцільно розглянути з позицій трьох складників: ситуаційного, когнітивного та мотиваційного. Аналіз конфліктно-конфронтаційних комунікативних факторів довів, що наслідком конфліктних ситуацій у соціальних мережах стає почуття ворожості між носіями різних культурних смислів і цінностей, що веде до конфронтації.

Небезпека нинішнього стану міжгрупових конфліктів у соціальних мережах полягає в тому, що вони сприяють ескалації політичної конфронтації, тобто протистояння відбувається вже на рівні країн.

Подальшу перспективу наукових досліджень убачаємо в дослідженні таких характеристик конфлікту, як сприйняття партнера із ситуації, характер взаємодії та засоби впливу на нього.

Література:

1. Кондаков И.В. Цивилизационная идентичность России. Вопросы социальной теории. 2010. Т. IV. С. 282–304.
2. Марутян Р.Р. Меметична зброя як інструмент смислової війни РФ проти України. URL: <http://matrix-info.com/2017/05/15/memetychna-zbroya-yak-instrument-smyslovoyi-vijny-rf-proty-ukrayiny> (дата звернення 11.06.2018).
3. Гулай В.В. Визначення конфліктно-конфронтаційних комунікативних стратегій й тактик міжетнічної інтеракції. «Інформація, комунікація, суспільство 2014»: матер. 3-ої Міжнар. наук. конф. ІКС-2014 (21–24 травня 2014 р., м. Львів). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 150–151.
4. Корольова А.В. Стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуаціях конфлікту. *Studia Linguistica*. 2008. Вип. 1. С. 48–53.
5. Фролова І.С. Конфронтація як різновид міжособистісної взаємодії. *Вісник ХНУ: Дискурсологія: семантика і прагматика*. 2010. № 928. С. 68–74.
6. Euwema M., & Giebels E. *Conflictmanagement en mediation*. Noordhoff Uitgevers, 2017. 232 с. URL: <https://www.noordhoffuitgevers.nl/.../conflictmanagement-e...> (дата звернення 21.11.2018).
7. Гришина Н.В. Психология конфликта. 2-е изд. СПб.: «Питер», 2008. 544 с.
8. Нагорный А.А., Проханов А.А., Ивашов Л.Г., Калашников М.В., Делягин М.Г., Глазьев С.Ю. *Холодная война 2.0. Стратегия русской победы*. Москва: «Книжный мир», 2015. 384 с. URL: <https://www.noordhoffuitgevers.nl/.../conflictmanagement-e...> (дата звернення 21.11.2018).
9. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К.: «НІСД», 2011. 336 с.
10. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. СПб.: «Питер», 2009. 576 с.

Храбан Т. Е. Психолінгвістическіе аспекти конфліктно-конфронтаційного дискурсу в соціальних мережах в часи російсько-українського конфлікту

Аннотація. В статті охарактеризовані психолінгвістическіе особеності міжгрупових конфліктів в соціальних мережах між носителями різних культурних смислів і цінностей в часи російсько-українського конфлікту. Установлено, що з метою розуміння причин і природи конфліктів в соціальних мережах міжгрупові конфлікти цілеспрямовано розглянути з позицій трьох складових: ситуаційної, когнітивної і мотиваційної. Доказано, що наслідком конфліктних ситуацій в соціальних мережах стає почуття ворожобності між носителями різних культурних смислів і цінностей, що веде до конфронтації, а міжгрупові конфлікти сприяють ескалації політичної конфронтації.

Ключевые слова: інтернет-мемі, конфронтація, міжгрупові конфлікти, соціальні мережі.

Khraban T. Psycholinguistic aspect of the conflict-confrontational discourse in social networks during the Russia-Ukraine conflict

Summary. The article deals with the psycholinguistic specificity of intergroup conflicts in social networks between bearers of different cultural meanings and values during the Russia Ukraine conflict. In order to understand the causes and nature of conflicts in social networks intergroup conflicts should be considered from the standpoint of three components: situational, cognitive, and motivational. It has been proved that confrontation negatively affects the person's emotional state and leads to hostility between representatives of different cultures. The danger of the current state of intergroup conflicts in social networks is aggravating them into political confrontation.

Key words: Internet memes, confrontation, intergroup conflicts, social networks.

ЗМІСТ

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

<i>Барабаш С. М.</i> ПСИХОЛОГІЗМ МАЛОЇ ПРОЗИ М. КОЗОРИСА В ОПОВІДАННІ «ПО КАМ'ЯНИЙ СТЕЖЦІ».....	4
<i>Беценко Т. П.</i> МОВНА ПРИРОДА ІМПРОВІЗАЦІЙНОСТІ НАРОДНИХ ДУМ: СПРОБИ ЛІНГВОАНАЛІЗУ.....	8
<i>Васильчук М. М.</i> ГУЦУЛЬЩИНА ПЕРІОДУ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ ТА ДОБИ ЗУНР У ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ПРОЗІ РОМАНА ЯРИМОВИЧА.....	14
<i>Городиловська Г. П.</i> ФІЛОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ НАУКОВОГО СТИЛЮ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ Р. ІВАНИЧУКА.....	18
<i>Гурдуз А. І., Олійник О. І.</i> МЕТАГЕРОЙ РОМАНІВ ЛЮКО ДАШВАР.....	21
<i>Дорошина Л. Ф.</i> ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АРХЕТИП <i>ВОДА</i> ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОСТОРОВОЇ МОДЕЛІ СВІТУ В ХУДОЖНЬОМУ ІДІОЛЕКТІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА.....	24
<i>Дуброва О. М.</i> ФУНКЦІЙНІ ВИЯВИ ДОДАТКОВОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ПРЕДИКАТИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	27
<i>Єрмоленко С. І.</i> ВОКАТИВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ОКСАНИ ЗАБУЖКО).....	30
<i>Кравцова О. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ПЕРЕПОВІДНИХ ІНТЕНЦІЙ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	34
<i>Ладоня К. Ю.</i> НЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СУТНІСТЬ, ВИЗНАЧЕННЯ, ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	38
<i>Мазоха Г. С.</i> ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ТРАДИЦІЇ.....	41
<i>Ныпадымка А. С.</i> ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ КЛЮЧЕВОГО СЛОВА « <i>ЛЮБОВЬ</i> » В ПОЭЗИИ ЮЛИИ ДРУНИНОЙ.....	46
<i>Поліщук Л. Б.</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІСНІ У ТВОРЧОСТІ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО.....	50
<i>Пономарьова Л. В., Капліна Г. С.</i> ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БЛОГУ ЯК ЖАНРУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ.....	54
<i>Попович Н. М.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ НЕОЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ І. Я. ФРАНКА).....	57
<i>Рибак К. Б.</i> ЛЕКСИКА НА ОЗНАЧЕННЯ ПОДАТКІВ У ПІЗНІЙ СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVI – XVII СТ.....	61
<i>Супрун В. М.</i> ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	65
<i>Юрса Л. В.</i> ПСЕВДОНАУКОВА ТЕОРІЯ «РУСИНСЬКОЇ» МОВИ.....	68

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

<i>Ахмедова С.</i> ТВОРЧЕСТВО ИМАДЕДДИНА НАСИМИ В ТЕОРЕТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ГЕЙДАРА АЛИЕВА.....	72
---	----

<i>Білоконь Г. М.</i> ОБРАЗИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ФРОНТИРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ПІДКОРЮВАЧ ПОРУБІЖЖЯ І КОВБОЙ ЯК ФУНДАМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ І ГОРДОСТІ АМЕРИКАНЦІВ.....	75
<i>Гулієва С.</i> МУЛЬТИКУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ.....	78
<i>Осіпчук Г. В., Ревук Ю. О.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ» У ТВОРЧОСТІ ЧАРІЗА ДІККЕНСА.....	81
<i>Путівцева Н. К.</i> БОЖЕВІЛЛЯ ЯК НАСЛІДОК КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЕДУАРА ГІССАНА.....	85
<i>Редчиць Т. В.</i> ПОЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ Г. ФОН ДОДЕРЕРА, О. ДОВЖЕНКА, М. ШОЛОХОВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	89

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

<i>Подмогильная Н. В.</i> КОМУНІКАЦІЯ І ВЕРСИФІКАЦІЯ.....	94
---	-----------

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Винар С. М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ МІФОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ.....	100
--	------------

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Karimova A.</i> THE SIMPLE PAST TENSE FORM OF THE VERB IN ENGLISH CORRESPONDING IN AZERBAIJAN LANGUAGE.....	104
<i>Minina N. S.</i> PARTICLES WITHIN THE SCOPE OF CURRENT GRAMMATICAL RESEARCH.....	106
<i>Мунтян Л. В.</i> ДЕФІНІЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ.....	109
<i>Пилипей Ю. А.</i> СЛЕНГ, ЕТАПИ ЙОГО РОЗВИТКУ ТА МІСЦЕ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	112
<i>Рейда О. А.</i> ФОНОЛОГІЧНІ ОПОЗИЦІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕМНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ ДІАЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ.....	115
<i>Роман В. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	118
<i>Syvokin H. V., Kartel T. M.</i> MEANS OF PERSUASION IN SCIENTIFIC TEXT.....	122
<i>Стегніцька Л. В.</i> ВАРІАТИВНІСТЬ ТРАНСКОДУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРОПРІАТИВНОГО КОМПОНЕНТА АНГЛІЙСЬКИХ КЛІНІЧНИХ ЕПОНІМІВ.....	126
<i>Юрченко О. В.</i> ЗНАКОВІ ЯВИЩА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ НАРАТИВУ.....	131

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Абдуллаева Улькер

КОНЦЕПТ «РОДИНА» В ЯЗЫКОЗНАНИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ АНГЛИЙСКИХ
И АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ЭПИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ.....136

Nagaitseva N. I., Romanov Yu. O.

PARTICLES AS A TOUCHSTONE TO DETERMINE THE LEVEL
OF INTERNATIONAL STUDENTS' RUSSIAN LANGUAGE PROFICIENCY.....140

Хмара В. В.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЛЮДИНА В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ І ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ
ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З АНТРОПНИМ КОМПОНЕНТОМ.....143

Юмрукуз А. А.

КОМПАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕЛОДІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКО-
ТА ТУРЕЦЬКОМОВНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ЗГОДИ В БІЗНЕС-ДИСКУРСІ.....147

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Zabotnova M. V.

MEMES AS A WAY OF MANIPULATION IN THE PROCESS OF DIGITAL INTERACTION.....152

Kosenko A. V.

AESTHETIC AND ETHICAL ASSESSMENTS IN OSCAR WILDE'S NOVEL THE PICTURE OF DORIAN GRAY.....156

Павлова О. О., Монастирська Л. В.

ІІАР-ТЕХНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ.....159

Романюха М. В.

ПОТЕНЦІАЛ TRAVEL-БЛОГУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....163

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Монастирська Л. В., Павлова О. О.

ОРГАНІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У НАТО.....168

Мяка М. М.

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ: МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ.....172

Strelnikova I. Yu.

LANGUAGE DEVELOPMENT AND MODERN COMMUNICATION.....175

Храбан Т. Є.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ КОНФЛІКТНО-КОНФРОНТАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ
В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ.....178

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 36 том 1, 2018

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Семенченко Ю.С.

Підписано до друку 28.12.2018 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 23,52, ум.-друк. арк. 21,62.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0119/18.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

Україна, м. Херсон, 73021, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua